L. ANNAEI SENECAE

PHILOSOPHI

OPERA OMNIA

QVAE SVPERSVNT

RECOGNOVIT ET ILLVSTRAVIT

FRIDERICVS ERNESTVS RVHKOPF.

AA. 6.

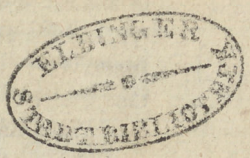

VOLVMEN TERTIVM.

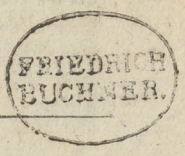

LIPSIAE
IN LIBRARIA WEIDMANNIA
MDCCCV.

Ak

BIBLIOTHECA HELVETICA
10259
A566
BIBLIOTHEK DER ÖKONOMISCHEN UNIVERSITÄT

EPISTOLA LXXVI.

ARGVMENTVM.

Vt denuntiet amico, quae quotidie faciat, narrat se Philosophi Metronactis disciplina uti Neapoli, etiam ideo ut suo exemplo doceat, vel seni esse discendum, in urbe tanto voluptatum ardore flagrante atque tam amoena. Admonet itaque et Lucilium, ut pergat in studio philosophiae, cuius unius ope ad unum hominis bonum pervenire possit, h. e. honestum, cuius adiungit explicationem in arctum contractam. Constat autem ratione perfecta unum et suum bonum hominis, quae virtus vocetur ideoque honestum: cuius possessio una laudem, inopia improbationem homini conciliat, etiamsi divitiis aliisque egregiis eiusmodi rebus sit praeditus. At illa virtus hominem validiorem, ampliorem, meliorem facit: ideoque regula actionum vitae est honestum cum sapientia coniunctum et omni adhaec periculo excluso, ne in stultitiam revolvatur, et reliquis pro nec bonis nec malis habitis. Solum autem bonum est honestum. Breviter percurrit quaedam in proxima epistola iam tractata, ad hoc unum hominis bonum spectantia. Laudat denique vim virtutis s. honesti, quam propter ipsam unam, non propter consequentias solas exercendam esse docet. — Attigit hanc dissensionem philosophorum de eo quod sit bonum disputantium Tiedemann System der stoisch. Phil. III. p. 40 sqq. Cf. J. Stobaei Eclog. II. c. 7. p. 79 ed. Heeren.

Inimicitias mihi denuntias, si quidquam ex his quae quotidie facio, ignoraveris. Vide quam simpliciter tecum vivam: hoc quoque tibi committam. Philoso-

phum

ANIMADVERSIONES.

§. 1. *Inimicitias mihi denuntias*] De hoc more, quem maioribus fuisse dicit Tacit. Annal. VI, 29. quoties diri-merent amicitias, interdicendi domo, eumque finem gratiae ponendi, cf. Lipsii Exc. 2. in Tacit. Annal. II. *Philoso-*

phum audio, [a]et quidem quintum iam diem habeo, ex quo in ſcholam eo, et ab octava diſputantem audio. Bonâ, inquis, aetate! Quidni bona? quid autem ſtultius, quam, quia diu non didiceris, non diſcere? Quid ergo? idem faciam, quod troſſuli et iuvenes? Bene mecum agitur, ſi hoc unum ſenectutem meam
2 decet. Omnis aetatis homines haec ſchola admittit: in hac ſeneſcamus, hanc ut iuvenes ſequamur. In theatrum ſenex ibo, et in circum deferar, et nullum par ſine me depugnabit: ad philoſophum ire erubeſcam?

VARIETAS LECTIONIS.

a. *et quidem quintum iam diem habeo.* Pintianus quum inveniſſet in nonnullis exemplaribus mſ. *equidem quintum*, in ſuſpicionem vocavit omnem lectionem illam, maluitque *et quidem quintus iam dies abiit, ex q.* Praeferrem et ipſe haec, niſi quinque Grut. Codd. ſcripturam vulgatam tuerentur. Mox *decet* omnium Codd. ap. Pintian. et Grut. rel. lectio eſt: i. e. hoc uno decore ſenectutis meae acquieſco. Pintianus tamen *dedecet* de ingenio ſuo dedit, omnibus inſequutis edd. ſequacibus. Codd. tamen ſequi malui, reduxique itaque veterem lectionem. Paulo poſt: *in hac ſeneſcamus — ſequamur.* Omnes mſſ. voce *hanc* carent. Vide an poſſit placere Scriverii conjectura: *in hanc eamus, ut iuvenes ſequantur.* Gronov. Equidem vulgata acquieſcam.

phum Metronactem, cuius mortem Ep. 93, 1. memorat: quem nonniſi ex hiſce Epp. noſcimus. Haud dubie fuit is Stoae aſſecla, qui *Neapoli*, urbe literarum amante (Virg. Georg. IV. extr. ſtudiis florentem ignobilis oti vocat) et quinquennales ludos, in quibus poetae, oratores, muſici, athletae certarent, celebrante (cf. Wernsdorf. Exc. IX. Tom. IV. p. 395. Poet. min. lat.) ſcholam aperuerat philoſophicam, quam Seneca *ab octava hora* i. e. noſtra computandi ratione, ſecunda poſt meridiem, frequentabat. *Troſſuli:* hoc nomen equites primum deſignans, tempore iam Gracchorum (circa a. u. c. 630.) deſciſcere coepit ab honore ſuo, ut multos puderet troſſulos vocari. Hinc iam labante Rep. et deinde ſub Imperator. cum dedecore de iis in uſu erat hoc nomen, qui cultui externo et deliciis indulgerent, ut cum noſtris Elegans comparari poſſint. Cf. Plin. XXXIII, 9. bip. et quos Gesner. laudat in Theſ. Stephan. h. v.

2. *par*] ſc. gladiatorum. *proverbio* iam apud Solonem obvio

ſcam? Tamdiu diſcendum eſt, quamdiu neſcias, et, ſi proverbio credimus, quamdiu vivas. Nec ulli hoc rei magis convenit, quam huic: tamdiu diſcendum eſt quemadmodum vivas, quamdiu vivis. Ego tamen hic aliquid et doceo. Quaeris quid doceam? etiam 3
ſeni eſſe diſcendum. Pudet autem me generis humani, quoties ſcholam intravi. Praeter ipſum theatrum Neapolitanorum (ut ſcis) tranſeundum eſt, [b]Metronactis petenti domum. illud quidem farctum eſt: et hoc ingenti ſtudio, quis ſit pythaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Graecus et praeco concurſum! at in illo loco, [c]in quo vir bonus quaeritur, in quo vir bonus diſcitur, pauciſſimi ſedent, et hi pleriſque videntur nil boni negotii habere, quod agant: inepti et inertes vocantur. Mihi contingat iſte deri- 4
ſus. aequo animo audienda ſunt imperitorum convicia: et ad honeſta vadenti contemnendus eſt ipſe contemtus. Perge, Lucili, et propera, ne tibi accidat

b. *Metronactis petenti.* Sic Erasmus: alii *petentis*, *petentes*, *petentibus* ap. Grut. Muretumque ex Pintiano. Mox dedi *pythaules*, quum antea eſſet *pithaules*. Vide not. c. *in quo vir bonus quaeritur*, *in quo vir bonus diſcitur*: priora quinque verba Gruterus in omnibus ſuis V Codd. invenit et in textum reduxit, quem ſequor. Erasmus, editio vetus rel. omittunt. Mox *contemnendus eſt ipſe contemtus* e quatuor Grut. et Modii Codd. dedi. Antea: *iſte*. Paulo poſt §. 5: *Et in arctum*: ſic omnes Mſſ. Antea: *Et ut in a.*

obvio Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος ap. Platon. Opp. To. II. p. 32. bip. Plut. Solon. p. 96. E. Frcf. Seneſco multa addiſcens. Cf. Eraſmi Adag. Chil. I. Cent. VIII, LX.

3. *Pythaules*] tibicen, qui proprie in certamine muſico pugnam Apollinis cum ſerpente Pythone canebat, quem Apollinem quarta a natalibus die ſagittis interfeciſſe, ideoque auctorem culturae loci, oraculi et nominis, quibus illa urbs Pytho, poſtea Delphi, inclaruit, factum eſſe, tradidere veteres. Cf. Spanhem. ad Callim. Hy. in Apoll. 101. Translata inde vox eſt ad illos tibicines, qui in comoediis tragoediisque canebant, qui in honorem Deorum tibias inflabant etc. Recte autem Pythaules (πυθαύ-

quod mihi, ut ſenex diſcas. immo ideo magis propera, quoniam id nunc aggreſſus es, quod perdiſcere vix ſenex poſſis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaveris. Quid exſpectas? nulli ſapere caſu obtigit. Pecunia veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortaſſe ingerentur tibi: virtus in te non incidet; ne levi quidem opera aut parvo labore cognoſcitur: ſed eſt tanti laborare, omnia bona ſemel occupaturo. Unum enim eſt bonum, quod honeſtum: in illis nihil invenies veri, nihil certi, quaecunque famae placent. Quare hoc unum ſit bonum, quod honeſtum, dicam: quoniam me parum exſecutum priore epiſtola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas. Et in arctum, quae dicta ſunt, contraham: omnia ſuo bono conſtant. vitem fertilitas commendat, ſapor vinum, velocitas cervum. [d] Quare fortia dorſo iumenta ſint, quaeris? quia

d. *Quare fortia* et rel. Vulgatam hanc tueor, nexu orationis poſtulante: etſi Pintiani et Grut. Codd. una cum editione vet. praeferant: *Quam fortia.* Mox §. 8. interpunctione mutata, ut apodoſis contineatur verbis: *et ad finem — pervenit*, ſenſum adiuvi.

θαύλης) non pith. ſcribi hinc apparet, uti iam Salmaſ. ad Vopiſc. p. 494. et poſt eum alii docuerunt. Egit de hac αὐλητικῇ elegantiſſime Böttiger in attiſch. Muſ. I, 2. p. 296. ſq. *praeco* qui nomen et patriam victoris proclamabat. Spectare videntur haec, iudice Fabro Agoniſt. III, 26. ad Quinquennia, de quibus laudavi Wernsdorf. qui non neglexit Strabon. V, 7. p. 197. Lipſ. *at in illo loco — — vocantur.* Saepe noſter in hunc ſaeculi ſui genium invehitur, qui ſeveriori bonarum artium ideoque philoſophiae ſtudio neglecto, nihil fere niſi res voluptarias ſectaretur, e. c. Ep. 80, 2. 95, 18. Quin adeo Cicero Orat. II, 5. dicere potuit: diſcum audire quam philoſophum malunt. *inepti* quos pedantorum nomine inſigniveris, memor Cic. Orat. II, 4. Sic philoſophi vocantur in Oratione, quae Ciceroni nuper abiudicata eſt, poſt Redit. ad Sen. c. 14.

quia eorum hic unus eſt uſus, ſarcinam ferre. In 6
cane ſagacitas prima eſt, ſi inveſtigare debet feras: curſus, ſi conſequi: audacia, ſi mordere et invadere. Id in quoque optimum eſt, cui naſcitur, quo cenſetur. In homine optimum quid eſt? Ratio. hac antecedit animalia, deos ſequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum eſt: cetera illi cum animalibus ſatisque communia ſunt. Valet? et leones. formoſus eſt? et pavones. velox eſt? et equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quaero quid in 7
ſe maximum habeat, ſed quid ſuum. Corpus habet? et arbores. habet impetum et motum voluntarium? et beſtiae, et vermes. habet vocem? ſed quanto clariorem canes, acutiorem aquilae, graviorem tauri, dulciorem mobilioremque luſciniae? Quid in homine proprium? Ratio. haec recta et conſummata felicitatem hominis implevit. Ergo ſi omnis res, quum bo- 8
num ſuum perfecit, laudabilis eſt; et ad finem naturae ſuae pervenit: homini autem ſuum bonum ratio eſt; ſi hanc perfecit, laudabilis eſt, et finem naturae ſuae attigit. haec ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honeſtum eſt. Id itaque unum bonum eſt in homine, quod unum hominis eſt. nunc enim non quaerimus quid ſit bonum, ſed quod ſit hominis bo-

 num.

6. *cenſetur*] in pretio et aeſtimatione eſt. *Deos ſequitur* i. e. non multum abeſt a Deo, paene ſimilis ei eſt, uti recte explicat Corte ad Salluſt. Bell. Iug. c. 2, 1.: adducto Cic. Fin. III, 22. ubi tamen *ſequi Deum* alio ſenſu accipi debet. cf. ad Ep. 73, 11. *Ratio ergo perfecta.* Lipſius laudat Phocylidem, qui eadem tradit verſ. 116 ſq. (Brunk. Gnom. Poet. graec. p. 116.) Sola homini ratio telum eſt, munimen et unum. At ignorabat Lipſius, opuſculum illud Chriſtiani cuiusdam docti foetum eſſe.

7. *habet vocem? — luſciniae?*] Non advertit Seneca, proprium bonum eſſe hominis vocem articulatam, et organa loquendi: quibus beſtiae rel. carent.

num. Si nullum aliud eſt hominis, quam ratio: haec erit unum eius bonum, ſed penſandum cum omni-
9 bus. Si ſit aliquis malus, puto improbabitur: ſi bonus, puto probabitur. Id ergo in homine [e] primum ſolumque eſt, quo et probatur et improbatur. Non dubitas, an hoc ſit bonum: dubitas, an ſolum bonum ſit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, ſed malus ex confeſſo ſit: improbabis illum. Item ſi quis nihil quidem illorum quae retuli, habeat, deficiatur pecuniâ, clientum turbâ, nobilitate, et avorum proavorumque ſerie, ſed ex confeſſo bonus ſit:
10 probabis illum. Ergo hoc unum eſt bonum hominis: quod qui habet, etiamſi aliis deſtituitur, laudandus eſt: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quae conditio rerum, eadem et hominum eſt. Navis bona dicitur, non quae pretioſis coloribus picta eſt, nec cui argenteum aut aureum roſtrum eſt, nec cuius tutela ebore caelata eſt, nec

e. *primum ſolumque eſt:* reduxi e quinque palatinis et editione vet. Antea: *proprium.*

8. *penſandum cum omnibus*] aliis rebus, et hac comparatione inſtituta videndum, quo bonum conſtet: ſequentia docent, honeſtum hoc unum eſſe bonum; nam eo uno et probatur et improbatur homo.

9. *imagines multas*] Explicant ſequentia verba *nobilitate* et *avorum proavorumque ſerie:* quod ſequitur *frequens atrium*, ad *clientum turbam* et ſalutationes mututinas ſpectat. Ceterum ſententia haec ſaepe ap. veteres occurrit, e. c. Salluſt. Bell. Iug. c. 2. init.

10. *Navis bona — caelata eſt*] Non ea navis bona eſt, quae luxurioſiſſime ornata, encauſto, ſ. coloribus uſtis (*κηρογραφία*) ſpecioſe extrinſecus et intrinſecus picta ad eius conſervationem et ornatum. (Cf. Bibl. der alten Litt. u. Kunſt IV. p. 99. ſq. Gronov. Theſ. Antiq. Gr. T. XI. p. 562-72.) Ad eundem luxum ſpectat quoque *argenteum — roſtrum*, quod ex aere ferrove fiebat. *Tutela*, *σῆμα θεοῦ*, ſtatua dei tutelaris in puppi navium rom., nam Graecis non tutela, ſed

nec quae fiſcis ac opibus regiis preſſa eſt: ſed ſtabilis, et firma, et, iuncturis aquam excludentibus, ſpiſſa, ad ferendum incurſum maris ſolida, gubernaculo parens, velox, et [f]non ſentiens ventum. Gladium bo- 11
num dices, non cui deauratus eſt baltheus, nec cui vagina gemmis diſtinguitur: ſed cui et ad ſecandum ſubtilis acies, et mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formoſa, ſed quam recta ſit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium eſt. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum foeneret, a quam multis ſalutetur, quam pretioſo incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, ſed quam bonus ſit: bonus autem eſt, ſi ratio explicita et recta eſt, et ad [g]naturae ſuae voluntatem accommodata. Haec vocatur virtus: hoc eſt honeſtum, et unicum 12
hominis bonum. Nam quum ſola ratio perficiat hominem, ſola ratio perfecta beatum facit. hoc autem unum hominis bonum eſt, quo uno beatus efficitur. Dicimus et illa bona eſſe, quae a virtute profecta

f. *non ſentiens ventum.* Omnium eſt Codd. et edd. lectio ante Pintianum, qui tamen, ea improbata, coniecturam ſuam in textum induxit: *conſentiens vento.* Sed non adverterat egregius vir, *ſentire* etiam dici de illo qui damnum ab aliquo expertus eſt, vel Lexicis docentibus. Grutero conſenſit Gronov. ad h. l., et Obſſ. IV, 21 p. 772 ed. Lipſ., i. e. navis, quae a minima aura propellitur, quae priusquam vires venti experiatur, eſt in curſu. Cf. Valer. Flacc. Argonaut. 1, 356. Plin. Panegyr. 31, 5. g. *naturae ſuae.* *ſuae* reduxi e Codd. Grut. et edit. vet.

ſed παράσημον erat, unde naves appellabantur: vid. Enſchede de tutela et inſignibus navium, Leidae 1770. Erat artificioſe elaborata et compoſita; nam τὸ *caelare* h. l. laxiore hac ſignificatione ſumendum eſſe, poſt Salmaſii, Heynii et Veltheimii curas nunc res nota eſt.

11. *aret*] i. quantum agro colendo ex latifundiis ſuis in diverſis terrae orbis partibus commodi et utilitatis percipiat. Cf. Horat. Carm. III, 16, 26. Epod. 4, 13. Serm. I, 1, 51.

contactaque sunt, id est, opera eius omnia; sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confir-
13 mat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, excelsiorem et ampliorem facit virtus. nam cetera quae cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum et labefaciunt: et quum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo unum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae honesti ac turpis respectu temperantur: ad haec, faciendi et non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam.
14 Vir bonus quod honeste se facturum putaverit, faciet, etiamsi laboriosum erit: faciet, etiamsi damnosum erit: faciet, etiamsi periculosum erit. rursus quod turpe erit, non faciet, etiamsi pecuniam affert, etiamsi voluptatem, etiamsi potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe invitabitur. Ergo si honestum utique secuturus est, turpe itaque vitaturus: et in omni actu vitae spectaturus haec duo: nullum aliud bonum quam honestum,
15 nec aliud malum quam turpe. Si una indepravata virtus est, et sola permanet tenoris sui, unum est bonum, virtus: cui iam accidere ne sit bonum, non potest. [h] Mutationis periculum effugit. Stultitia ad sapientiam erepit: sapientia in stultitiam non revolvitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, et formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. inventus est qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere libe-

ro-

h. *Mutationis periculum effugit. Stultitia ad sapientiam erepit: sapientia in stultitiam non revolvitur.* Cum Lipsio praefero hanc

15. *Dixi*] Saepe hoc in- *flammis.* Mucius Scaevola, culcavit, e. c. Ep. 74. *qui cuius risum*, servus, qui in vin-

rorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depopoſcerunt. Quod ſi hoc poteſt brevis obſtinatio animi, 16
aliquo ſtimulo excitata: quanto magis virtus quae non ex impetu, nec ſubito, ſed aequaliter valet; cui perpetuum robur eſt? Sequitur, ut quae ab inconſultis ſaepe contemnuntur, a ſapientibus ſemper, ea nec bona ſint, nec mala. Vnum ergo bonum ipſa virtus eſt, quae inter hanc fortunam et illam ſuperba incedit, cum magno utriusque contemtu. Si hanc 17
opinionem receperis, aliquid bonum eſſe praeter honeſtum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, ſi quidquam extra ſe reſpexerit. Quod ſi eſt, rationi repugnat, ex qua virtutes ſunt; et veritati, quae ſine ratione non eſt. quaecunque autem opinio veritati repugnat, falſa eſt. Virum bonum, concedas neceſſe eſt, ſummae pietatis erga deos eſſe: itaque quidquid illi acciderit, aequo animo ſuſtinebit. ſciet enim id accidiſſe lege divina, quâ univerſa procedunt. Quod ſi eſt, unum illi bonum erit, quod honeſtum: 18
in hoc enim poſitum eſt et parêre diis, nec excandeſcere ad ſubita, nec deplorare ſortem ſuam, ſed patien-

hanc Codd. mſſ. lectionem, quos Modius evolverat: ſenſu eam poſtulante. Gruteriani Codd. et editio vetus eandem praebent, at non *erepit* habent, ſed *eripit*, *erumpit*, *erigit*. Antea: *mutationis periculum effugit ſapientia. Sapientia non eripitur, ſapientia in ſtult. u rev.* Mox *amor, ira, cupiditas, pericula depopoſcerunt* omnium eſt mſſ. lectio. Vincentius tamen Bellovacenſis in Speculo hiſtor. IX, 132 praebet *depulerunt*. Praeſtat *depopoſcerunt* i. e. poſtularunt, ut illa pericula ſibi ſubeunda eſſent.

vindictam domini Asdrubalem interfecerat. Valer. Max. III, 3. ext. 7. *qui in funere — mitteret:* exempla ſex habet Val. Max. V, 10.

16. *Sequitur — mala*] ideoque indifferentia, ἀδιάφορα. Nec enim a virtute ſemper proficiſcuntur, nec ab illa contacta ſunt, nec ſemper proſunt. Cf. Argum. Epiſt. LXVI.

ter excipere fatum, et facere imperata. Si enim ullum aliud eſt bonum quam honeſtum, ſequetur nos aviditas vitae, aviditas rerum vitam inſtruentium: quod eſt intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum eſt honeſtum, cui modus eſt. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, ſi ea bona ſunt, quorum nullus diis uſus eſt, tanquam pecunia et ho-
19 nores. Adiice nunc, quod ſi modo ſolutae corporibus animae manent, felicior illis ſtatus reſtat, quam eſt dum [i] verſantur in corpore. Atqui ſi iſta bona ſunt, quibus per corpora utimur, emiſſis erit peius: quod contra ſidem eſt, feliciores eſſe liberis et in univerſum datis, clauſas et obſeſſas. Illud quoque dixeram, ſi bona ſunt ea quae tam homini contingunt quam mutis animalibus; et muta animalia beatam vitam actura:
20 quod fieri nullo modo poteſt. Omnia pro honeſto patienda ſunt: quod non erat faciendum, ſi eſſet ullum aliud bonum quam honeſtum. Haec quamvis latius exſecu-

i. *verſantur.* Bona lectio plurimorum Codd. et edd. eſt. *Merſantur* in nonnullis miſſ. ſola eſt aberratio haud indocta, quam Modius Ep. 21 Novantiq. praetulit et ſatis expolivit. Totus enim diſputandi ordo docet, non de illa philoſophorum ſatis nota opinione, quibus corpus pro carcere animae eſſet, ſermonem eſſe.

18. *Si enim — vagum*] quoniam iis obſtacula virtuti exercendae inſunt et veritati officiunt.

19. *Atqui ſi iſta — obſeſſas*] Iam inde a Pythagora et Platone hanc opinionem omnibus fere philoſophicis ſectis communem fuiſſe de corpore tamquam carcere animae, ſatis notum eſt. Stoicis quoque pleriſque dogma fuit, poſt mortem animam reverti liberam vinculis corporis ad originem ſuam, ad fontem unde manaſſet, ad univerſum ſ. Deum, cuius pars eſſe docebatur, et in vita manere feliciſſima. Vacillaſſe tamen hac in re Stoicos non magis conſtat, quam caruiſſe effectu et ſucceſſu fructuoſo ad vitam bene degendam in iis, quae de immortalitate animae praeciperent. Atque hoc ex ipſa eorum doctrina de virtute ſequebatur, quippe quae haud

secutus essem priore epistola, constrinxi, et breviter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves et teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, et salutem omnium civium tuâ redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit? Pro re- 21
publica morieris [k] etiamsi non statim facturus hoc eris, quum scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore brevi ac exiguo capitur: et quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemtumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuvat: et vir fortis et iustus, quum mortis suae pretia ante se posuit, libertatem patriae, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, et periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gau- 22
dium eripitur, quod tractatio operis maximum et ultimum praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quae dehortentur. Dic: Factum tuum matura se-

k. *etiamsi non statim* tueor cum Mureto, qui suasu Codd. mss. Pintiani sic rescripserat. Gruteri tamen Codd. V negatione caruerunt: quam sequentia verba, *quum scieris tibi esse faciendum*, postulare videntur.

haud diversa a felicitate iam in hac vita consummari posse iis videbatur: ut adeo immortalitate supersedere potuissent. Sperabant tamen, fore ut post mortem viverent. Cf. Conz Abhandl. für die Gesch. u. das Eigenthüml. der spätern stoisch. Philos. p. 90. sq.

21. *Pro republica morieris etiamsi non statim* etc.] Quoniam scis, honestum s. virtutem hoc abs te postulare, ut pro rep. moriaris, hoc non recusabis facere, etiamsi non statim facturus es. Si res exegerit, libenter facies.

ſequetur oblivio, et parum grata exiſtimatio civium. Reſpondebit tibi: Iſta omnia extra opus meum ſunt. ego ipſum contemplor: hoc eſſe honeſtum ſcio. Itaque quocunque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo unum bonum eſt, quod non tantum perfectus animus, ſed generoſus quoque et indolis bonae ſentit: cetera
23 levia ſunt, mutabilia. Itaque ſolicite poſſidentur, etiamſi favente fortuna in unum congeſta ſunt: dominis ſuis incumbunt gravia, et illos ſemper premunt, aliquando et elidunt. Nemo ex iſtis, quos purpuratos vides, felix eſt, non magis, quam ex illis quibus ſceptrum et chlamydem in ſcena fabulae aſſignant, quum praeſente populo elati inceſſerunt, et cothurnati; ſimul exierunt, excalceantur, et ad ſtaturam ſuam redeunt. Nemo iſtorum, quos divitiae honoresque in altiore fa-
24 ſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus videtur? Cum baſi illum ſua metiris. Non eſt magnus pumilio, licet in monte conſtiterit: Coloſſus magnitudinem ſuam ſervabit, etiamſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore: ſic nobis imponitur: quod neminem aeſtimamus eo quod eſt, ſed adiicimus illi et ea, quibus adornatus eſt. Atqui quum voles veram hominis aeſtimationem inire, et ſcire qualis ſit, nudum inſpice.
25 ponat patrimonium, ponat honores, et alia fortunae mendacia: corpus ipſum exuat: animum intuere, qualis quantus-

23. *Nemo ex iſtis* etc.] Frequens et haec vitae comparatio eſt cum dramate, ut philoſophi cum hiſtrione, apud veteres. Iam Socrati hanc tribuunt veteres (Stob. flor. tit. 92.) Ariſtonique Chio apud Diogen. Laert. VII, 160. ubi cf. Menag. Epictet. Enchirid. 17. ubi vid. Vpton et Schweighaeuſ. Marc. Antonin. et ibi Gataker. Sed loca veterum de hac comparatione quaſi cum pulviſculo iam converrit I. B. Carpzovius, nuper Helmſtadii mortuus, in libello perdocto: Paradoxon ſtoicum Ariſtonis Chii: ὅμοιον εἶναι τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτὴν τὸν σοφόν. Sectio II. c. IV.

tusque sit, alieno an suo magnus. si [l]rectis oculis gladios micantes videt, et si scit sua nihil interesse, utrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca. si, quum illi denuntiata sunt corporis tormenta, et quae casu veniunt, et quae potentioris iniuria, si vincula et exsilia, et vanas humanarum formidines mentium, securus audit, et dicit,

——— *Non ulla laborum,*
O virgo, noua mi facies inopinave surgit:
Omnia praecepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuntias, ego semper denuntiavi mihi, 26
et hominem paravi ad humana. praecogitati mali mollis ictus venit. At stultis et fortunae credentibus, omnis videtur nova rerum et inopinata facies. magna autem pars est apud imperitos mali, novitas. Hoc ut scias, ea quae putaverunt aspera, quum assuevere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: et quae alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: [m]Sciebam hoc mihi restare? sapiens scit, sibi omnia restare: quidquid factum est, dicit, Sciebam.

1. *rectis*. Sic Lipsius optime emendavit. Antea legebatur *erectis oculis*. Sed nusquam alias *erecti oculi* de impavido homine in usu sunt, sed *recti*. Cf. Bentleii nota praeclara ad Horat. Carm. I, 3, 18, vbi vir magnus nec nostri loci immemor fuit. m. *Sciebam hoc mihi restare?* Recte tuebatur Pintianus hanc omnium Codd. et edit. ante Muretum lectionem. *Nesciebam* Muretus induxit in textum, qui legisset, Pintianum in quorundam Codd. margine notatum hoc inveniisse.

25. Versus sunt Virgilii Aen. VI, 103.

EPISTOLA LXXVII.

Navium Alexandrinarum, tabellariarum, adventu se non ut reliquos omnes motum, tranquille et apathia quadam omisisse quaerere, quid novi ex Aegypto sibi afferrent. Se esse senem, et ad reliquam

quam vitae partem iam ſatis ſibi eſſe viatici, praeſertim pro illa via, quae finiri poſſit, modo fiat honeſte. Hoc firmat narratione de Marcellini morte voluntaria et addit quaedam contra metum mortis, quae rerum natura immutabili nobis impoſita in libertatem nos vindicat, uti Laconem illum ſervum. Proinde vitae et voluptatis ſtudium nos non tardiores ad moriendum faciat, nec morti nos ſubtrahat, quae et ipſa ex vitae officiis eſt: modo bona clauſula imponatur. Cf. Tiedemanni Syſtem d. ſtoiſch. Phil. III. 232. ſq.

Subito hodie nobis Alexandrinae naves apparuerunt, quae praemitti ſolent et nuntiare ſecuturae claſſis adventum. tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniae adſpectus eſt. Omnis in pilis Puteolorum turba conſiſtit, et ex ipſo genere velorum Alexandrinas, quamvis in magna turba navium, intelligit. Solis enim licet ſupparum intendere, quod in alto omnes habent
2 naves. Nulla enim res aeque adiuvat curſum, quam ſumma pars veli: illine maxime navis urgetur. Itaque quoties ventus increbuit, maiorque eſt quam expedit, an-

1. *Alexandrinae naves*] frumentariae, quae ex Aegypto frumentum, 80,000,000 modiorum i. e. 40 million. medimnorum berolinenſium (cf. Heynii opuſc. ac. I, p. 261.) pro tributo adveherent *Puteolos*, unde Romam portabatur in horrea, ex quibus frumentatione Romae perpetua inſtituta, omnibus civibus pauperioribns diſtribuebatur. Plura habet Lipſius in Electorum I, 8. *Pilae* i. aggeres, *χώματα* appellat Strabo V, p. 195. Lipſ., molium obiectus, qui e lapidibus in aqua conſtruebantur ad impetum maris cohibendnm, ideoque portum muniendum. Cf. Vitruv. V, 12. Tacit. 14, 8. not. Virg. Aen. IX, 711. not. Pilarum opus Puteolis reſtitutum memorat Inſcriptio ap. Gruter. p. 163, 9. Molo nunc vocant. Reliquiae adhuc viſuntur. *Supparum.* Io. Winckelmann. in Monum. antich. ined. T. II, p. 273. ſq. cum noſtris Wimpeln, Flaggen haec ſuppara comparavit, quae tamen vi venti urgente uſum ſuum habuere. Cf. Schweighaeuſ. ad Arrian. Diſſ. III, 11, 18. p. 618. ſq. et Schneider. ad Xenoph. Hellen. VI, 2, 27. p. 108. ſq.

antenna ſubmittitur. minus habet virium flatus ex humili. Quum intravere Capreas et promontorium, ex quo

Alta procelloſo ſpeculatur vertice Pallas,

ceterae velo iubentur eſſe contentae: ſupparum Alexandrinarum inſigne eſt. In hoc omnium diſcurſu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea ſenſi voluptatem, quod epiſtolas meorum accepturus, non properavi ſcire, quis illic eſſet rerum mearum ſtatus, quid afferrent. Olim iam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiamſi ſenex non eſſem, fuerat ſentiendum: nunc vero multo magis, quia quantulumcunque haberem, tamen plus iam mihi ſupereſſet viatici, quam viae: praeſertim quum eam viam ſimus ingreſſi, quam peragere non eſt neceſſe. Iter imperfectum erit, ſi in media parte, aut citra petitum locum ſteteris: vita non eſt imperfecta, ſi honeſta eſt. Ubicunque deſines, ſi bene deſinis, tota eſt. Saepe autem et fortiter deſinendum eſt, et non ex maximis cauſis. nam nec hae maximae ſunt, quae nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noveras, adoleſcens quietus et cito ſenex, morbo, et non inſanabili correptus, ſed lon-

3

4

2. *promontorium*] Minervae. Sic appellat Ovid. Met. 15, 709: inde legit Capreas (inſulam vel ob Tiberii ſeceſſum infamem) promontoriumque Minervae. Meminit et Stat. III. Silv. 2, 23. ſq. Strab. V, p. 200. Lipſ. Libabant ibi, ait Lipſius ad Tacit. Ann. 15, 46. procelloſae illi Palladi nautae periculo maris defuncti.

3. *rerum mearum ſtatus*] Senecam in Aegypto fuiſſe ibique praedia ſibi comparaſſe ſ. foenebrem pecuniam ibi habuiſſe, veriſimile fit vel ex eo, quod eius avunculum ſciamus Aegypti praefectum fuiſſe. Cf. Conſol. ad Helv. c. 17.

4. De *Marcellino* cf. Ep. 29. Diutino morbo a vivacitate ingenii et feſtivitate ad illum languorem et quietem defecerat. Moneo hoc, ne quis locum hunc corrigendum putet et *vietus* aut tale quid reponendum.

longo et moleſto et multa imperante, coepit delibera-
5 re de morte. convocavit complures amicos: unusquis-
que, aut quia timidus erat, id illi ſuadebat quod ſibi
ſuaſiſſet, aut quia adulator et blandus, id conſilium da-
bat, quod deliberanti gratius fore ſuſpicabatur. Amicus
noſter Stoicus, homo egregius, et, ut verbis illum
quibus laudari dignus eſt, laudem, vir fortis ac ſtre-
6 nuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim
coepit: „Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de
re magna deliberes. Non eſt res magna, vivere. om-
nes ſervi tui vivunt, omnia animalia. magnum eſt,
honeſte mori, prudenter, fortitur. Cogita quamdiu
iam idem facias. Cibus, ſomnus, libido: per hunc
circulum curritur. Mori velle non tantum prudens et
fortis, aut miſer, ſed etiam faſtidioſus poteſt.“ Non
opus erat ſuaſore illi, ſed adiutore. ſervi parêre no-
7 lebant. Primum detraxit illis metum, et indicavit,
tunc familiam periculum adire, quum incertum eſſet, an
mors domini voluntaria fuiſſet: [a] alioquin tam mali ex-
empli eſſet occidere dominum, quam prohibere. Dein-
de ipſum Marcellinum admonuit, non eſſe inhumanum,
quemadmodum coena peracta reliquiae circumſtantibus
dividuntur, ſic peracta vita aliquid porrigi his, qui
totius vitae miniſtri fuiſſent. Erat Marcellinus facilis
ani-

a. *alioquin tam mali exempli eſſet occidere dominum, quam prohibere.* Omnium mſſ. Codd. lectio eſt, quam Muretus aliique Eraſmum ſequentes inverterunt — *prohibere dominum quam occidere.* Lipſius eumque ſequutae edd. habent: *eſſe, occidere hominem quam prohibere.*

6. Vides in hac Stoici cohortatione ſectam, cui adpictus erat. Cf. Ep. 14, 30. Epictet. Enchirid. 7, 17. M. Anton. IX, 3. ibique Gataker. *Servi parere — prohibere.* Recuſabant opem ferre domino morituro et timebant, ne SC. Silanianum ſibi applicaretur, quo et ipſos interfici oportebat, qui domino interfecto ſub eodem tecto fuiſſent. Cf. Tacit. Annal. 14, 42. not.

animi, et liberalis, etiam quum de ſuo fieret. Minu- 8
tas itaque ſummulas diſtribuit flentibus ſervis, et illos
ultro conſolatus eſt. Non fuit illi opus ferro, non
ſanguine: triduo abſtinuit, et in ipſo cubiculo poni
tabernaculum iuſſit. Solium deinde illatum eſt, in quo
diu iacuit, et calida ſubinde ſuffuſa, paulatim defecit:
ut aiebat, non ſine quadam voluptate; quam afferre
ſolet lenis diſſolutio, non inexperta nobis, quos ali- 9
quando liquit animus. In fabellam exceſſi, non ingra-
tam tibi: exitum enim amici tui cognoſces, non diffi-
cilem, nec miſerum. Quamvis enim mortem ſibi con-
ſciverit, tamen molliſſime exceſſit, et vitae elapſus eſt.
Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit! Saepe enim
talia exempla neceſſitas exigit. Saepe debemus mori;
nec volumus: moritur; nec volumus. Nemo tam im-
peritus eſt, ut neſciat, ſibi quandoque moriendum:
tamen quum prope acceſſerit, tergiverſatur, tremit,
plorat. Nonne tibi videbitur ſtultiſſimus omnium, qui 10
fleverit quod ante annos mille non vixerat? aeque ſtul-
tus eſt, qui flet, quod poſt annos mille non vivet.

Haec

7. *etiam quum de ſuo fieret*] quaſi nunc non de ſuo, haud ultra fruiturus, et haec relinquens. L.

8. *Solium*] lacus balinearius, in quem deſcendit, ut lavaretur *calida* aqua, ſub *tabernaculo* ſ. tentorio, inſtar balneoli, quo ſolium et ipſe tegerentur, recte explicante Lipſio. Mortuus igitur eſt, quomodo Epicurus. Diog. Laert. X, 15. *quos aliquando — animus.* Senecam ſaepe aegrotaſſe, ideoque deliquium animi non ignoraſſe, plura ſunt teſtimonia. Cf. Ep. 54, 1. 78, 1. Dio Caſſ. 59, 19.

9. *Saepe debemus mori*] officio poſtulante — *morimur* natura cogente. *Nemo tam — moriendum.* Horat. Ep. ad Piſon. 63. proinde ait: Debemus morti nos noſtraque. Ovid. Met. 10, 18.

10. *Nonne — vivet.*] Similia habet Marc. Anton. II, 14 etc. Lipſius laudat eadem ex Telete pythagoreo (ap. Stob. Serm. CVI. p. 495 ed. Tigur. 1543.) *Virumque — eſt:* i. nihil ad nos pertinent; ſed hoc vitae tempus tantillum ſit. Verſus ſunt notiſſimi Virgil. Aen. VI, 376.

Haec paria sunt: non eris, nec fuisti. Utrumque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod ut extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Define fata Deum flecti sperare precando:

rata et fixa sunt, atque magna et aeterna necessitate
11 ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi novum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, et nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus morituroruṁ sequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominum et animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam va-
12 riis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando perventurum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est Exempla nunc magnorum virorum tibi iudicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non serviam, sua illa Dorica lingua: et verbis fidem imposuit. Ut primum iussus est fungi servili et contumelioso ministerio: afferre enim vas ob-
13 scoenum iubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: et servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri?

12. *Lacon ille*] Plutarch. in Apophthegm. Laconicis To. VIII. p. 240 Hutt. memorat rem. Factum hoc referendum est ad Antigonum Gonatam, qui proelio ad Sellasiam ol. 139, 3. 222 ante Christ. n., Cleomene Lacedaem. rege fugato hunc puerum ceperit et vendiderit. ὡς δὲ προσέταξεν (ὁ πριάμενος) ἀμίδα (*vas obscoenum* noster vocat, matulam) κομίζειν, οὐκ ἠνέσχετο, εἰπὼν· οὐ δελευσόῶ. Deinde de tecto se dejecit.

ri? Quid ergo eſt, cur perturberis, ſi mori fortiter etiam puerile eſt? Puta te nolle ſequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni eſt. Non ſumes pueri ſpiritum, ut dicas, Non ſervio? Infelix, ſervis hominibus, ſervis rebus, ſervis vitae! Nam vita, ſi moriendi virtus abeſt, ſervitus eſt. Ecquid habes propter quod 14
exſpectes? Voluptates quae te morantur ac retinent, conſumſiſti: nulla tibi nova eſt: nulla non iam odioſa ipſa ſatietate. quis ſit vini, quis mulſi ſapor, ſcis: nihil intereſt, centum per veſicam tuam, an mille amphorae tranſeant. ſaccus es! quid ſapiat oſtreum, quid mullus, optime noſti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reſervavit. Atqui haec ſunt a quibus invitus divelleris! Quid eſt aliud quod tibi eripi doleas? Amicos et patriam? tanti enim illam 15
putas, ut tardius coenes? ſolem quoque, ſi poſſes, exſtingueres. Quid enim unquam feciſti luce dignum? confitere, non curiae te, non fori, non ipſius naturae rerum deſiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquiſti. Mortem times: at quomodo illam media oblectatione contemnis? Vivere vis: ſcis enim. Mori times: quid porro iſta vita? non mors eſt? Caeſar, quum 16
illum tranſeuntem per Latinam viam, unus ex cuſto-

 diarum

14. *ſaccus es*] Plin. 24, 1 ſaccos vinarios vocat, quibus vina caſtrabantur i. colabantur, quo leniora mitioraque, adeoque defaecatiora et puriora fierent. Cf. Gatack. ad M. Anton. p. 310, 1.

15. *ſolem — exſtingueres.*] ut citius coenes, aut diutius dormias ſtertasque. Lipſius. *non curiae te, non fori*, non munera publica ſenatoris, tribuni pl. rel. te retinent. *ipſius naturae rerum deſiderio*, ut philoſophus hominis et reliquae naturae indolem ſcrutaturus. *Invitus — reliquiſti*, ut faſtidioſus. *in media oblectatione* tua, quae eiusmodi eſt, ut vires tuas frangendo, mortem acceleret.

16. *Caeſar*] Caligula. *cuſtodiarum*, ex ipſis, qui cuſtodiebantur, trahebantur, praetori-

diarum agmine, demissa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, vivis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times. nunc enim vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio. invitus relinquo officia vitae, quibus fideliter et cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex vitae officiis, et mo-
17 ri? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus, quem debebas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris et Statiliae brevis est: quae inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocunque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

EPISTOLA LXXVIII.

Amico querenti de destillationibus crebris ac febriculis, se ipsum hoc morbi genere laborasse respondet, et quae sibi solatio fuerint, exponit. Fuerunt autem studia litterarum, philosophia, quae animum erigendo, etiam corpori profuerunt. Deinde amicorum affectus sermonesque. Medici ope non exclusa ad praeceptum solitum revolvit: contemne mortem. Iam quum tria in omni morbo gravia sint, metus mortis, dolor corporis, et intermissio voluptatum, et de priore iam satis dictum sit, de reliquis ita exponit, ut magnorum cruciatuum morbi dicat intervalla esse, nec diu saevire dolorem. Quo magis philosophiae te dederis, eo magis a corporis vexatione et cupiditatibus te abstraxeris, atque

torianis militibus concatenati. Cf. Ep. V, 6. De Tranq. X, 3 not. Iam mortuus es, respondit Caligula. *succursura* occursura.

17. *Statiliae*] quae ex nobili domo, Claudio principe, nonaginta novem annos vixit. Plin. VII, 48. *Quomodo fabula, sic vita.* Cf. ad Ep. 76, 23.

atque adeo a querelis atque opinionibus, quae morbi vim augere ſolent. Itaque contra dolorem luctandum eſt, athletarum more: virtute praemii loco propoſita, eiusque melioris, quo graviora perpeſſi ſimus. Qua quidem in re adiuvaberis cogitationem ad honeſte aut fortiter facta tua aut aliorum avertendo. Quin nec ab officiis abſtrahi ſines animum: virtuti etiam in lectulo locus eſt. Nec intermiſſio voluptatum gravis fiat: inhibet enim eas morbus, non omnino tollit: maiores vero et certiores voluptates animi nemo medicus aegro negat, modo non ſenſuum blandimentis occupato. Vno verbo nec vita taedio, nec mors timori erit, ſi fines bonorum et malorum cognoverimus.

Ceterum conferas Ciceronis Tuſcul. Diſputatt. lib. II. qui totus eſt de tolerando dolore.

Vexari te deſtillationibus crebris ac febriculis, quae longas deſtillationes et in conſuetudinem adductas ſequuntur, eo moleſtius mihi eſt, quia expertus ſum hoc genus valetudinis: quod inter initia contemſi. Poterat adhuc adoleſcentia iniurias ferre, et ſe adverſus morbos contumaciter gerere: deinde ſuccubui, et eo perductus ſum, ut ipſe deſtillarem. Ad ſummam maciem deductus, ſaepe impetum cepi abrumpendae vitae: patris me indulgentiſſimi ſenectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori poſſem, ſed

 quam

1. *Deſtillationibus*] ſunt catarrhi, ſ. inflammationes cutium interiorum, quae cavitates narium, oris, arteriae et pulmonum amiciunt, non ſine tuſſi: quae male curatae aut neglectae facile in pulmonum tumores aut tabem tranſire poſſunt. Cf. §. 18. Hoc morbo ſub Caligula laboraſſe Senecam narrat Dio Caſſ. 59, 19; et Caligulae meretriculae ope ſervatus eſt, quae affirmaret, tabe hominem laborare nec diu vivere poſſe. *Pater* eius Marcus Annaeus Seneca, notus declamationibus aliorum ab eo congeſtis, quae adhuc leguntur, Corduba Romam cum uxore Helvia, ad quam filii conſolatio exſtat, et liberis commigravit, ibique usque ad Caligulae tempora vixiſſe creditur. Significat autem, notante recte Lipſio, patrem ſuum philoſophiae alienum, (quod alibi teſtatur) parum fortem ad tales caſus fuiſſe. Cf. I. A. Fabricii Bibl. Lat. To. II. p. 87 ſq. ed. Erneſt.

2 quam ille fortiter desiderare non posset. Itaque impe-
ravi mihi ut viverem. aliquando enim et vivere, for-
titer facere est. Quae mihi tunc fuerint solatio, di-
cam: si prius hoc dixero, haec ipsa quibus acquiesce-
bam, medicinae vim habuisse. In remedium cedunt
honesta solatia: et quidquid animum erexit, etiam cor-
pori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Phi-
losophiae acceptum fero quod surrexi, quod convalui:
3 illi vitam debeo, et nihil illi minus debeo. Multum
mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quo-
rum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar.
Nihil aeque, Lucili virorum optime, aegrum reficit
atque adiuvat, quam amicorum affectus: nihil aeque
exspectationem mortis ac metum surripit. Non iudi-
cabam me, quum illos superstites relinquerem, mori:
putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed
per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed
4 tradere. Haec mihi dederunt voluntatem adiuvandi me,
et patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est,
quum animum moriendi proieceris, non habere vi-
vendi. Ad haec ergo remedia te confer. Medicus
tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstra-
bit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetu-
do: ut legas clarius, et spiritum, cuius iter et re-
5 ceptaculum laborat, exerceas: ut naviges, et viscera
molli iactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum
quando virium causa advoces, quando intermittas, ne
irritet et exasperet tussim. Ego tibi illud praecipio,
quod non tantum huius morbi, sed totius vitae reme-
dium est: contemne mortem. Nihil triste est, quum
huius metum effugimus. Tria haec in omni morbo gra-
via

2. *et nihil illi minus debeo.*] quasi dicat, hoc inter minima eius beneficia. Corpus enim spectat, reliqua animum. Lipsius.

via ſunt, metus mortis, dolor corporis, intermiſſio voluptatum. De morte, ſatis dictum eſt. hoc unum 6
dicam, non morbi hunc eſſe, ſed naturae metum. multorum mortem diſtulit morbus: et ſaluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia aegrotas, ſed quia vivis. Iſta te res et ſanatum manet. quum convalueris, non mortem, ſed valetudinem effugies. — Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. magnos cruciatus habet morbus: ſed hos tolerabiles intervalla faciunt. Nam ſummi doloris intentio invenit 7
finem. Nemo poteſt valde dolere, et diu. ſic nos amantiſſima noſtri natura diſpoſuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores conſiſtunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, et quidquid aliud exile eſt, acerrime ſaevit, quum in arcto vitia concepit. Sed cito hae partes obſtupeſcunt, et ipſo dolore ſenſum doloris amittunt: ſive quia ſpiritus naturali prohibitus curſu, et mutatus 8
in pelus, vim ſuam quâ viget, admonetque nos, perdit: ſive quia corruptus humor, quum deſiit habere quo confluat, ipſe ſe elidit, et his quae nimis implevit, excutit ſenſum. Sic podagra et chiragra, et omnis vertebrarum dolor nervorumque, interquieſcit, quum illa quae torquebat hebetavit: omnium iſtorum

6. *multorum mortem — perire.*] Fortaſſe de ſe ipſo cogitavit, quum meretriculae conſilio illo, quod legitur ap. Dion. Caſſ. l. l. ſervaretur.

7. *Nam ſummi doloris intentio invenit finem.*] Cf. M. Antonin. VII, 33 ibique Gataek. p. 273 qui multa veterum loca huc facientia adduxit, non immemor huius aliorumque locorum Senecae. Thomas Morus, ille celeber Anglus, haec ſic expreſſit: Deiiciat miſeram tibi nulla moleſtia mentem: Si longa eſt, levis eſt, ſi gravis eſt, brevis eſt. Ceterum in oculos incurrit, Senecam propemodum cum iis congruere, quae noſtrae aetatis medici de his rebus diſputant. *Spiritus* eſt vis vitalis.

prima verminatio vexat, impetus mora exſtinguitur,
9 et finis dolendi eſt, obtorpuiſſe. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipſum acutiſſimus eſt, quod inter anguſta corporis naſcitur: non minus mehercule, quam capitis ipſius. [a]Sed quo incitatior eſt, eo citius in alienationem ſtuporemque convertitur. Hoc itaque ſolatium vaſti doloris eſt, quod neceſſe eſt deſinas illum ſentire, ſi nimis ſenſeris. Illud autem eſt, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non aſſueverunt animo eſſe contenti: multum illis cum
10 corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit a corpore, et multum cum meliore et divina parte verſatur: cum hac querula ac fragili, quantum neceſſe eſt. Sed moleſtum eſt, inquis, carere aſſuetis voluptatibus, abſtinere cibo, ſitire, eſurire. Haec primâ abſtinentiâ gravia ſunt: deinde cupiditas relanguescit, ipſis per quae cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde moroſus eſt ſtomachus: inde quorum fuit aviditas, odium eſt: deſideria ipſa moriuntur. Non eſt autem acerbum, carere eo, quod cupere deſieris.
11 Adiice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adiice, quod licet et cavere venturum, et obſiſtere imminenti remediis. Nullus enim non ſigna praemittit, utique qui ex ſolito revertitur. Tolerabilis eſt morbi patientia, ſi contemſeris id quod ex-

a. *Sed quo incitatior eſt, eo citius in alienationem ſtuporemque convertitur.* Sic Codd. Pint. Eraſmi et unus Gruteri, cuius reliqui cum editione vetere omittunt quaedam verba, quibus aegre caremus, aut aberrationes librariorum praeſtant ſatis vulgares. Mox *deducit a corpore* damnavit Pint., tuitus *diducit*, ſed cum ratio loquendi tum Codd. vulgatam defendunt.

8. *prima verminatio*] morſicatio prima et velut pruritus doloris, quaſi a vermibus intus rodentibus. cf. de vita beata c. 17, 4 not.

extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipſi graviora, et te querelis onerare: levis dolor eſt, ſi nihil illi opinio adiecerit. Contra, ſi exhortari te coe- 12
peris, ac dicere: „Nihil eſt, aut certe, exiguum eſt; duremus, iam deſinet;“ levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione ſuſpenſa ſunt. non ambitio tantum ad illam reſpicit, et luxuria, et avaritia: ad opinionem dolemus. Tam miſer eſt quisque, quam credit. Detrahendas praeteritorum dolorum conqueſtiones puto, et illa verba: „Nulli unquam fuit peius! Quos cruciatus, quanta mala pertuli? nemo me ſurrecturum putavit! Quoties deploratus ſum a meis, 13
quoties a medicis relictus? In equuleum impoſiti non ſic diſtrahuntur!“ Etiamſi ſunt vera iſta, tranſierunt. Quid iuvat praeteritos dolores retractare, et miſerum eſſe quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis ſuis adiicit, et ſibi ipſe mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retuliſſe iucundum eſt. naturale eſt, mali ſui ſine gaudere. Circumcidenda ergo duo ſunt, et futuri timor, et veteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipſis po- 14
ſitus difficultatibus dicat:

—— *Forſan et haec olim meminiſſe iuvabit.*

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, ſi ceſſerit: vincet, ſi ſe contra dolorem ſuum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in ſe ruinam,

13. *Quid iuvat praeteritos — fueris?*] Haud dubie quisque noſtro aſſentietur caventi, ne quis memoria veterum malorum, quae perpeſſus ſit, ſe miſerum faciat. Enimvero et bono ſuo conſtat haec ipſa memoria, ſi quis fortitudinem reminiſcatur, qua illis malis audentior obviam iverit, ideoque et eandem nunc contra haec ipſa bene adhibiturum confidat. Proinde verſus Virg. Aen. I, 203 a noſtro bene hic advocatur.

cui obſtandum eſt. iſtud quod premit, quod impendet, quod urget, ſi ſubducere te coeperis, ſequetur et gravius incumbet: ſi contra ſteteris, et obniti volueris,
15 repelletur. Athletae quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriae cupiditate: nec tantum quia pugnant, iſta patiuntur, ſed ut pugnent. exercitatio ipſa tormentum eſt. Nos quoque evincamus omnia, quorum praemium non corona, nec palma eſt, nec tubicen praedicationi nominis noſtri ſilentium faciens: ſed virtus, et firmitas animi, et pax in ceterum parta, ſi ſemel in
16 aliquo certamine debellata fortuni eſt. — „Dolorem gravem ſentio!“ Quidni ſentias, ſi illum muliebriter tuleris? Quemadmodum pernicioſior eſt hoſtis fugientibus, ſic omne fortuitum incommodum magis inſtat cedenti et averſo. — „Sed grave eſt.“ quid? nos ad hoc fortes ſumus, ut levia portemus? Vtrum vis longum eſſe morbum, an concitatum et brevem? Si longus eſt, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. neceſſe eſt ut exſurgat, et deſinat.
17 Brevis morbus ac praeceps alterutrum faciet: aut exſtinguetur, aut exſtinguet. Quid autem intereſt, non ſit, an non ſim? in utroque finis dolendi eſt. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum, et a dolore diſcedere. Cogita, quid honeſte, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipſe tracta: memoriam in ea quae maxime miratus es, ſparge. tunc tibi fortiſſi-

15. *Athletae*] cf. Ep. 7. Similia habet Cic. Tuſc. Diſp. II, 17. *ſed ut pugnent*, ut pugnae idonei ſint et exercitio praeparentur. In ipſo autem exercitio haec mala. L. *quorum praemium — nec palma eſt*, uti hieronicis, ſ. victoribus in ludis quatuor nobilibus Graecorum concedebantur. Pollux III, 30: quo etiam reſpexit Virg. Aen. V, 110. 111. *tubicen* qui praecinebat, ut vox deinde praeconis ſuccederet et victorem renunciaret. cf. P. Faber Agoniſt. II, 13.

tiſſimus quisque, et victor doloris, occurrat. Ille, qui dum varices exſecandas praeberet, legere librum perſeveravit. Ille, qui non deſiit ridere, quum hoc 18
ipſum [b]irati tortores omnia inſtrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus eſt riſu? Quidquid vis, nunc licet dicas, deſtillationes et vim continuae tuſſis egerentem viſcerum partes, et febrem praecordia ipſa torrentem, et ſitim, et artus in diverſam articulis exeuntibus tortos: plus eſt flamma, et equuleus, et lamina, et, vulneribus ipſis intumeſcentibus, quod illa renovaret et altius urgeret impreſſum. inter haec tamen aliquis non ge- 19
muit: parum eſt. non rogavit: parum eſt. non reſpondit: parum eſt. riſit, et quidem ex animo: vis tu poſt hoc dolorem deridere? — „Sed nihil, inquit, agere ſinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis.“ Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque curſoris moratur pedes, ſutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi eſſe in uſu ſolet; ſuadebis, docebis, audies, diſces, quaeres, recordaberis. Quid 20
porro? nihil agere te credis, ſi temperans aeger ſis? oſtendes morbum poſſe ſuperari, vel certe ſuſtineri. Eſt, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tan-

b. *irati tortores.* Modii coniectura *mirati tort.* nemini, opinor, placebit.

17. *Ille — experiretur.*] Similia habet Cic. Tuſc. II, 22. 25. Seneca Ep. 76, 15.

18. *plus eſt flamma, et equuleus, et lamina*] candens, tormenta ad confeſſionem veritatis exprimendam uſurpata. Res nota vel ex quovis Antiquit. Compendio, e. c. Adams Handbuch der röm. Alterth. I. p. 471. *quod illa* vulnera — *impreſſum* ſc. ferrum, e. c. candentes forcipes.

19. *vis tu poſt hoc dolorem deridere?*] Quin contemnas illum, ratione vincens. *inquit* ſc. aliquis. cf. de Ira I, 3, 1. nor. Eſt Graecis familiare, *φησι*, cf. Vpton ad Arrian. Diſſ. I, 4, 9 Schweighäuſ.

20. *Eſt, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus.*] uti Poſidonio

tantum arma et acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: et in veſtimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: ſi nihil te coëgerit, ſi nihil exoraverit, inſigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriae materia, ſi ſpectaremur aegri! ipſe te ſpecta. ipſe te lauda. —
21 Praeterea duo ſunt genera voluptatum. corporales morbus inhibet, non tamen tollit. immo, ſi verum aeſtimes, incitat. magis iuvat bibere ſitientem: gratior eſt eſurienti cibus. Quidquid ex abſtinentia contigit, avidius excipitur. Illas vero voluptates, quae maiores certioresque ſunt, nemo medicus aegro negat: has quisquis ſequitur, et bene intelligit, om-
22 nia ſenſuum blandimenta contemnit. O infelicem aegrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis ſuae, quam capaci ſcypho miſcuit, renovat fracta inſuper glacie: quia non oſtrea illi Lucrina in ipſa menſa aperiuntur: quia non circa coenationem eius tumultus coquorum eſt, ipſos cum obſoniis focos transferentium. hoc enim iam luxuria commenta eſt. Ne quis intepeſcat cibus, ne quid palato iam

donio ap. Cic. Tuſc. Diſp. II, 25 qui in *veſtimentis* dormitoriis, in lectulo (Ep. 66, 1) docebat coram Pompeio magno. *Si nihil exoraverit*, inflexerit. Vium loquendi firmavit Gronovius ad h. l. exemplis ex noſtro petitis I de Ira 8, 6 quum — metus aut cupiditas aliquid impetravit. Ep. 94, 35 praecepta non cogunt, ſed exorant i. perſuadent. Plura vide in Theſauro Rob. Stephano-Geſner.

22. *quia non vino nivem diluit*] Cf. de Ira II, 25 not. Ep. 95, 16 nivem rodunt. *fracta inſuper glacie.* Noſter Nat. Quaeſt. IV cap. ult. Inde eſt, ait, quod nec nive quidem contenti ſunt, ſed glaciem, velut certior illi ex ſolido rigor ſit, exquirunt. *Lucrina* ex lacu lucrino, qui anno Chriſti 1538 terraemotu fere deſtructus eſt. Oſtrea ſ. conchylia lucrina valde aeſtimabantur, inde a L. Craſſi diſerti oratoris, quem Cicero laudat, aetate. Macrob. Saturn. II, 11. Horat. Serm. II, 4, 32. Epod. 11, 49. *Ipſos cum*

iam calloſo parum ferveat, coenam culina proſequitur. O infelicem aegrum! edet quantum concoquat. non 23
iacebit in conſpectu aper, ut vilis caro a menſa relegatus, nec in repoſitorio eius pectora avium (totas enim videre faſtidium eſt) congeſta ponentur! Quid tibi mali factum eſt? coenabis tanquam aeger: immo aliquando tanquam ſanus. Sed omnia iſta facile perferemus, ſorbitionem, aquam calidam, et quidquid aliud intolerabile videtur delicatis et luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem deſinamus horrere. Deſinemus autem, ſi fines bonorum 24
ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita taedio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare ſatietas ſui non poteſt, tot res varias, magnas, divinas percenſentem: in odium illam ſui adducere ſolet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in faſtidium veritas veniet: falſa ſatiabunt. Rurſus, ſi mors accedit et vocat, licet immatura ſit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longiſſime fructus eſt. cognita eſt illi ex magna parte natura, ſcit tempore honeſta non creſcere. His neceſſe eſt videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, et ideo infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, et interim epiſto- 25
lis noſtris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum iungat ac miſceat. quantumlibet ſit illud, longum

cum obſoniis focos — proſequitur. Ep. 95, 20. Quaeſt. Nat. IV. cap. ult. Cf. ſi tanti videatur, Schwarzii Diſſ. ſelect. p. 339 ſq.

23. De luxu in *apris*, quos totos apponebant, et denique ſatis habebant oſtendere, ſcripſi adfatim IV Poliorcet. Dialogismo I. Lipſius. *pectora avium.* cf. Ep. 47, 4. *ſorbitionem, aquam calidam*, potiones aegrotis dari ſolitas: quominus de caldis cogites, impedit mentio delicatorum et luxu fluentium, quorum haec propria erat.

24. *ſatietas ſui*] i. ſtudium ſemet ipſum cognoſcendi repletum.

gum faciet ſcientia utendi. Nam, ut Poſidonius ait, unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longiſſima aetas. Interim [c]hoc tene, hoc morde: adverſis non ſuccumbere, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere: tanquam quidquid poteſt facere, factura ſit. Quidquid exſpectatum eſt diu, levius accedit.

EPISTOLA LXXIX.

Rogat amicum, tum ut ſibi de Scylla, Charybdi et Aetna certiora nuntiet, tam ut in deſcriptione Aetnae, quam ut epiſodium maioris poematis parare velit, ne nimis modeſtus ſit, nec priores credat, qui in eo deſcribendo clari fuerint, a ſe vinci non poſſe, etſi in ſapientia nec vincere nec vinci licet, quippe cui nullus creſcendi locus datur, quum ad ſumma pervenerit, ut rebus naturae, ſimulatque iuſtam magnitudinem impleverint. Ad hanc et nos enitamur, bono eius uno ducti, non gloria, quae ultro virtutem ſequitur nulla ſimulatione fucatam.

Scriptam hanc epiſtolam, quum in Nat. Quaeſtionibus componendis laboraret Seneca, veriſimile eſt. Nam et ipſas ſenex conſcripſit, et memorabilium Aetnae non uno loco mentionem facit.

Exſpecto epiſtolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliae totius quid tibi novi oſtenderit, et omnia

c. *hoc tene, hoc morde.* Omnium haec eſt lectio Codd. et edd. ante Muretum, qui in textum invexit: *Interim tene hoc mordicus.* Conferas, ſi tanti videatur, Gruteri Opinionum IV, 6.

25. De *Poſidonio* cf. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III. p. 572 ſq. *eruditorum* i. ſapientum, ſtoico ſermone. Simile eſt illud egregium dictum Ciceron. Tuſc. Diſp. V, 2: Eſt autem unus dies, bene et ex praeceptis tuis (Philoſophia) actus, peccanti immortalitati antepo-nendus.

1. *circumitus Siciliae totius*] cuius erat procurator, et ideo circumire fora et conventus debebat Lucilius, iuris dicendi cauſſa. *Nam Scyllam*

omnia de ipſa Charybdi certiora. Nam Scyllam ſaxum eſſe, et quidem [a]non terribile navigantibus, optime ſcio: Charybdis an reſpondeat fabulis, perſcribi mihi deſidero. Et ſi forte obſervaveris (dignum eſt autem, ut obſerves) fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempeſtas aeque mare illud contorqueat: et an verum ſit, quidquid illo freti turbine arreptum eſt, per multa millia trahi conditum, et circa Tauromenitanum litus emergere. Si haec mihi 2
perſcripſeris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aetnam quoque aſcendas: quam conſumi, et ſenſim ſubſidere, ex hoc colligunt, quod [b]aliquando longius navigantibus ſolebat oſtendi. Poteſt hoc accidere, non quia montis altitudo deſedit, ſed quia ignis evanuit, et minus vehemens ac largus effertur: ob eandem cauſam fumo quoque per diem ſegnior. Neu- 3
trum

a. *non terribile.* Sunt codices, qui negationem omittant, ſed nullo jure. Cf. not. Mox *uno* inducuut nonnulli et deinceps habent *atque mare*, quum optimi mſſ. idque ſenſu poſtulante praebeant *aeque mare*, apud Pint. et Gruterum. b. *aliquando.* Quum Codices addicant, repoſui. Antea: *aliquanto.* Mox *effertur* bene habet: alii *effervit*, quam lectionem, et ipſam non ſpernendam, Modius commendabat *fumo quoque per diem ſegnior* omnium codd. et antiq. edd. lectio eſt, quam

Iam — ſcio. A recentioribus, qui illas regiones adierunt, eadem nuntiata ſunt, v. c. a Bartels I p. 392. *fabulis.* Cf. Hom. Odyſſ. XII. 101 ſeqq. Scyllam rupem eſſe Italiae adhaerentem, e regione urbis Scyllaei, Charybdim autem Siciliae propriam, e regione Scyllae ſitam rupium collectionem, notum eſt. *et an verum ſit — emergere.* Strabo VI p. 258 Lipſ. veritatem rei teſtatur, qui addit, eam ob cauſſam litus Tauromenitanum (nunc Taormina vocant urbem) appellatum eſſe Copriam (i. e. excrementis plenam). At nunc nihil eiusmodi obſervatur, niſi interdum ingens maris murmur ſub rupe, unde fabella ortum duxit, aquam a Charybdi abſorptam evomi hoc loco.

2. *quod aliquando — oſtendi.*] Appoſite laudat Lipſius Aelian. V. H. VIII, 11 idem, neſcio unde, referentem.

trum autem incredibile eſt, nec montem qui devoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem: qui non ipſe ex ſe eſt, ſed in aliqua inferna valle conceptus exaeſtuat, et aliis paſcitur: in ipſo monte non alimentum habet, ſed viam. In Lycia regio notiſſima eſt, Epheſtion incolae vocant, perforatum pluribus locis ſolum, quod ſine ullo naſcentium damno ignis in-
4 noxius circuit. Laeta itaque regio eſt, et herbida, nil flammis adurentibus, ſed tantum vi remiſſa ac languida refulgentibus. Sed reſervemus iſta, tunc quaeſituri, quum tu mihi ſcripſeris, quantum ab ipſo ore montis nives abſint, quas ne aeſtas quidem ſolvit: adeo tutae

quam tamen Pintianus coniectura ductus immutavit *ſegniore* praeſtans. Sed eſt ſenſus: ignis ſegnior eſt ad fumum reddendum. Paulo poſt *aliis* dedi commendantibus Erasmo et IV Grut. Antea: *alibi*.

3. *In Lycia — refulgentibus.*] Confirmat rem Plinius Nat. Hiſt. V, 27. Cf. Mannertus. Idem obſervatur de pluribus aliis regionibus, quarum memoratu digniſſima eſt, quae ad mare Caſpium circa Bacu ſita eſt, cui petrolei, quod naphtha vocare ſolemus, tantam copiam inditam eſſe narrant Güldenſtaedtius, Reineggs (Ehlich) aliique, ut et apertura facta erumpat innoxium, quin etiam cibis coquendis adhibeatur, et egregiam huius regionis fertilitatem efficiat. Reineggs (Allgem. hiſtoriſch-topograph. Beſchreibung des Caucaſus To. I. p. 152 — 156) multus eſt in deſcribendo igne coeruleo, quem mari per iſtam regionem ſuaviter et lente undanti aſſimilabat, quum noctu e montibus illum proſpiciebat. Fortaſſe haec regionis Colchicae natura anſam dedit auctoribus rerum argonauticarum, ut campos et tauros ardentes Colchidis ſuis poematibus deſcriberent, e. c. Apollon. Rh. III, 1290 ſq. Ovid. Met. VII, 104 ſq. Idem circa Dodonam obſervabatur, Lucret. VI, 879 ſq. Spectant huc ſtagna Palicorum (Naftia nunc vocata) in Sicilia, Virg. Aen. IX, 585 etc.

4. *Non eſt autem — attingas.*] Senſus huius loci corrupti eſt: non mihi adſcribas hunc morbum, *νόσον*, ingenii impetum, quo nunc teneris, ſed tuae tantae cupidini ſ. enthuſiasmo, quo, vel nemine tibi

tutae ſunt ab igne vicino. Non eſt autem, quod iſtam curam imputes mihi: [c] morbo enim tuo daturus eras, etiamſi nemo mandaret tibi, donec Aetnam deſcribas in tuo carmine, et hunc ſolennem omnibus Poëtis locum attingas. quem quo minus Ovidius tractaret, nihil obſtitit, quod iam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus ſe dedit: et qui praeceſſerant, non praeripuiſſe mihi videntur quae dici poterant, ſed aperuiſſe. Sed multum intereſt, utrum ad conſumtam materiam, an ad ſubactam accedas: creſcit

c. *morbo enim tuo daturus eras, etiamſi nemo mandaret tibi, donec Aetnam deſcribas in tuo carmine et hunc* rel. Locum omnino corruptum eſſe recte iudicat Gron. Palat. ſecundus praebet: *nemo mandaret tibi quid donec.* Col. *nemo dabit quid manducare tibi quid donec.* Praeterea meliores omnes habent: *ne hunc ſolennem:* non, *et hunc.* Haec ſufficiant ad demonſtrandam huius loci corruptelam, cui nonniſi meliores Codd. mederi poſſe puto. Cf. Gruter. Parum caute proinde egerunt, qui hoc loco incerto uſi ſunt ad certum auctorem incerto ſ. ἀδεσπότῳ carmini *Aetna* inſcripto vindicandum.

tibi mandante, ducereris ad Aetnam deſcribendam in Carmine quod paras. Cf. Praefat. Volum. II praemiſſam p. XIII. ſeqq.

5. *quem quo minus — deterruit.*] *Virgilius* egit de Aetnā monte Aen. III, 571 ſq. Ovid. Met. XV, 340 ſq. * *Cornelius Severus* auguſtei aevi poeta, cuius laus exſtat ap. Quintil. Inſtit. Or. X, I, 89 Gesner. Parum conſtat, bellum ſiculum, quod quominus perficeret, mors immatura praepediit, utrum ad bellum punicum ſpectet, an ad bellum ſiculum Auguſti cum Sexto Pompeio geſtum referas. Hoc praetulit recte, opinor, beat. Wernsdorf. Poet. min. lat. IV, I p. 8. 26. His materiam *ſubactam*, in qua elaborarunt poetae, non *conſumtam*, quae nullam eius exornandae copiam praeſtet, utpote iam perfectae et conſummatae, praebuit hic locus: quandoquidem ornatu verborum etc. *impleverunt* i. affatim expoliuerunt locum hunc, non phyſica doctrina et ſubtilitate. Omnis itaque miratio, quod, Seneca iudice, Virgil. locum impleverit, tollitur, hac interpretatione recepta.

6 ſcit in dies, et inventuris inventa non obſtant. Praeterea, conditio optima eſt ultimi. Parata verba invenit, quae aliter inſtructa novam faciem habent: nec illis manus iniicit, tanquam alienis: ſunt enim publica. Iurisconſulti negant, quidquam publicum uſucapi. Aut ego te non novi, aut Aetna tibi ſalivam movet. Iam cupis grande aliquid, et par prioribus ſcribere. Plus enim ſperare modeſtia tibi tua non permittit: quae tanta in te eſt, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, ſi vincendi periculum ſit. tanta tibi
7 priorum reverentia eſt. — Inter cetera, hoc habet boni ſapientia: nemo ab altero poteſt vinci, niſi dum aſcenditur. [d] quum ad ſummum perveneris, paria ſunt: non eſt incremento locus, ſtatur. Numquid ſol magnitudini ſuae adiicit? numquid luna ultra quam ſolet procedit? maria non creſcunt: mundus eundem habitum ac modum ſervat. Extollere ſe, quae iuſtam
8 magnitudinem implevere, non poſſunt. Quicunque fuerint ſapientes, pares erunt et aequales: habebit unusquiſque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promtior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, aequale erit in omnibus. An Aetna tua poſſit ſublabi, et in ſe ruere, an hoc excelſum cacumen et conſpicuum per vaſti maris ſpatia detrahat aſſidua vis ignium, neſcio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet.

d. *quum ad ſummum perveneris.* Gronovio iudice repoſui, quum antea legeretur: *dum.*

6. *Iurisconſulti negant — uſucapi.*] Cf. Ep. 88, 11. *ſalivam movet*, te attrahit ad eum deſcribendum. *ſi vincendi periculum ſit*, i. ſi experiendum ſit, an vincere poſſis.

8. *illud de quo agitur*] ſummum bonum, virtus, honeſtum, atque ideo ſapientia, ſenſu ſtoico. cf. Lipſii Manud. III, 3. *detrahat* comminuat ſenſim.

ducet. Haec una maieſtas deprimi neſcit, nec proferri 9
ultra, nec referri poteſt. Sic huius, ut coeleſtium,
ſtata magnitudo eſt. Ad hanc nos conemur educere.
iam multum operis effectum eſt, immo, ſi verum fa-
teri volo, non multum. Nec enim bonitas eſt, peſ-
ſimis eſſe meliorem. Quis oculis glorietur, [e]qui ſu-
ſpicetur diem, cui ſol per caliginem ſplendet? licet
contentus interim ſit effugiſſe tenebras, adhuc non
fruitur bono lucis. Tunc animus noſter habebit quod 10
gratuletur ſibi, quum emiſſus his tenebris, in quibus
volutatur, non tenui viſu clara proſpexit, ſed totum
diem admiſerit, et redditus coelo ſuo fuerit, quum
receperit locum, quem occupavit ſorte naſcendi. Sur-
ſum vocant illum initia ſua. Erit autem illic, etiam
antequam hac cuſtodia exſolvatur, quum vitia disiece-
rit, puruſque ac levis in cogitationes divinas emicue-
rit. [f]Hoc nos agere, Lucili cariſſime, in hoc ire im-
petu toto licet; pauci ſciant, licet nemo videat. Glo- 11
ria, umbra virtutis eſt: etiam invitos comitabitur.
Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquan-
do ſequitur: ita gloria aliquando ante nos eſt, vi-
ſendamque ſe praebet, aliquando in averſo eſt, maior-
que quo ſerior, ubi invidia feceſſit. Quamdiu videba-
tur furere Democritus? vix recepit Socratem fama.

e. *qui ſuſpicetur diem, cui ſol.* Sic habent Modii et Grut. Codd., ut Senecae magis familiare. Anteà: *qui ſuſpicentur diem, quibus rel.* f. *Hoc nos agere — licet;* ſic Grut. Codd. omnes et editio vetus. Eraſmus tamen: *hoc nos oportet agere — toto, licet pauci ſciant* rel.

10. *Tunc animus — ſorte naſcendi.*] Cf. Nat. Quaeſt. I. praef. §. 8 ſqq. Surſum ingentia ſpatia ſunt etc. *ſorte naſcendi*, intelligas de loco divino, quem tenebat eo tempore, quum fato in terram demittebatur: in originem redit: ſecundum dogma ſtoicum, animam eſſe Dei particulam.

11. *Democritus?*] quoniam patrimonium ſuum neglexerat. Conf. de Provid. VI, 1.

Quamdiu Catonem civitas ignoravit? reſpuit: nec
12 intellexit, niſi quum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, niſi accepiſſet iniuriam: dum violatur, effulſit. Numquid non ſorti ſuae gratias egit, et exſilium ſuum complexus eſt? De his loquor, quos illuſtravit fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in notitiam evaſere, poſt ipſos? quam multos fama non excepit, ſed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, ſed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipſis Athenis
13 fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro ſuo ſuperſtes, in quadam epiſtola, quum amicitiam ſuam et Metrodori, grata commemoratione ceciniſſet, hoc noviſſime adiecit: „Nihil ſibi et Metrodoro inter bona tanta nocuiſſe, quod ipſos illa nobilis Graecia non ignotos ſolum habuiſſet, ſed paene inauditos.“ Numquid ergo non poſtea quam eſſe deſierat, inventus eſt? numquid non opinio eius emi-
14 cuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epiſtola confitetur: „Se et Epicurum non ſatis eminuiſſe: ſed poſt, Se et Epicurum magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluiſſent per eadem ire veſtigia.“ Nulla virtus latet: et latuiſſe, non ipſius eſt damnum. Veniet qui conditam, et ſeculi ſui malignitate compreſſam, dies publicet. Paucis natus eſt,
15 qui populum aetatis ſuae cogitat. Multa annorum millia, multa populorum ſupervenient: ad illa reſpice. etiamſi

12. *Rutilii*] Cf. Conſolat. ad Marc. XXII, 2. *quam multos fama non excepit, ſed eruit?* quaſi ex ſepulcro in lucem protraxit. *Vides Epicurum — miretur.* Cf. Ep. XXI, 10. et Petri Gaſſendi de vita et morib. Epicuri II, 4.

14. *Paucis natus eſt — cogitat.*] qui tantum hominibus coaevis conſpicuus eſſe et placere vult, et qui non ſupra aevum ſuum eminere, atque proinde ſequentia ſaecula cogitare ſtudet, quibus placeat.

etiamsi omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit. venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus, et vivo, et mortuo, retulit 16
gratiam: si modo illam bona secutus est fide, si se non exornavit et pinxit, sed idem fuit, sive ex denuntiato videbatur, sive imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit. paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quae decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPISTOLA LXXX.

Concursus vulgi ad spectaculum sibi occasionem esse dicit, nulli addicto tranquille philosophandi de exercitatione animi et de virtute consequenda, quae una voluntate paratur, in eo optime occupata, ut servituti te eripias. Hoc autem non fieri potest pecunia, sed sua cuiusque opera. Primum libera te metu mortis, deinde metu paupertatis, quae non malum videbitur pauperes componentibus cum iis, qui felices vocantur et magnifice se gerunt. Itaque non ex larva, sed ex veritate homines metiaris, atque ideo te ipsum.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non allevabatur

 velum:

1. *sphaeromachiam*] pilarem ludum et certamen a pugilibus, πύκταις factitatum, qui loco caestuum pilas manibus circumligabant, ne caestus nocerent, coriaceo tegumento, ἐπισφαίρᾳ custoditas. Cf. P. Fabri Agonist. 1, 6. *Non crepuit subinde ostium*, simpliciter de sonitu aperientis ianuam intelligam. Ianuae autem romanae introrsum aperiebantur, vid.

velum: licebit uni vadere; quod magis neceſſarium eſt per ſe eunti, et ſuam ſequenti viam. Non ergo ſequor priores? facio. ſed permitto mihi et invenire
2 aliquid, et mutare, et relinquere. Non ſervio illis, ſed aſſentior. magnum tamen verbum dixi, qui mihi ſilentium promittebam, et ſine interpellatione ſecretum: ecce ingens clamor ex ſtadio profertur, et me non excutit mihi, ſed in huius ipſius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad ſpectaculum non fidele et luſorium fiat concurſus, quanta ſit circa artes bonas ſolitudo: quam imbecilli animo ſint, quorum lacertos humeroſque miramur.
3 Illud maxime revolvo mecum: ſi corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam poteſt, qua et pugnos pariter et calces non unius hominis ferat, qua ſolem ardentiſſimum in ferventiſſimo pulvere ſuſtinens aliquis, et ſanguine ſuo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari poſſit, ut fortunae ictus invictus
4 excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exſurgat? Corpus enim multis eget rebus, ut valeat; animus ex ſe creſcit, ſe ipſe alit, ſe exercet. Illi multo cibo, multa potione opus eſt, multo oleo, longa denique ope-

vid. Cuiacii Obſſ. 13, 27. *velum*, παραπέτασμα, foribus cubiculi praetenſum, quod levabatur in admiſſionibus, unde cauſſas cognoſcere levato velo, eſt, palam omnibus admiſſis: alia inſerviebant frigori arcendo in coenationibus, alia ornatui. Cf. Lipſium ad Tacit. Annal. 13, 5.

2. *contentionem*] i. comparationem, quam nunc inſtituit. *ſpectaculum non fidele*, quatenus nihil ſolidi et bonae frugis ineſt.

3. *Illud maxime — ducat*] Conf. Ep. 7. 13, 2 not. Cic. Tuſc. II, 17. *non unius hominis*. nam etſi paria fere athletarum pugnabant, tamen aliquando mixti, aut per catervas: et ut id non fuerit, ordine alii poſt alios ſupponebantur. Ita unus victor plures ſuſtinebat.

opera: tibi continget virtus ſine apparatu, ſine impenſa. Quidquid facere te poteſt bonum, tecum eſt. Quid tibi opus eſt ut ſis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic ſervituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremae, et in his ſordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium ſuum, quod comparaverunt ven- 5
tre fraudato, pro capite numerant: tu non concupiſces quanticunque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam reſpicis? emi non poteſt. Itaque in tabellas vanum coniicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet iſtud bonum, a te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. Si 6

4. *velle*] Stoici enim una animi opera ad ſapientiam emicari, et proinde eam diſci poſſe cenſebant: quod dogma ſequuti ſunt contra Sophiſtas, virtutem contendentes diſci non poſſe: qua de re Socratis tempore tantopere inter ſe digladiatos eſſe philoſophos e Platone conſtat. Hinc Seneca de Benef. III, 18: nulli praecluſa eſt virtus, omnibus patet, omnes admittit. Ep. 90, 44: ars eſt bonum fieri. Eo ſpectat Euripideum ap. Ariſtot. Polit. V, 9: ἑὺς ὁ χρήζων, bonus eſt, qui eſſe velit. Omnem autem illam poeticam rationem, qua Philoſophi antiquiores impetum ingenii inſignem, ſtudium et emendationem morum afflatui cuidam divino, commercio cum Deo aſcribebant, atque ſine eo magnum virum fieri negabant, Stoici repudiabant, nec quidquam niſi facultatem et indolem cognoſcendi ac cogitandi a Deo homini eſſe datam naturaliter, ideoque nullas ideas innatas, conceptus aut tale quid concedebant: omnia ab homine acquiri docentes ſua ſponte et proprio marte, quae ad cognitionis et voluntatis emendationem ſpectent. Cf. Lipſii Manud. II, 10.

5. *tu non concupiſces*] Appoſite laudat Lipſius egregia illa Epicteti in Arriani Diſſ. IV, 1, 171 ſq. Huc ſpectat quoque paradoxum illud ſtoicum: ſolum ſapientem liberum eſſe, vel e Cic. Parad. V. notiſſimum. *tabellas* manumiſſionis, quae apud cenſorem erant.

vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum et divitum vultus. Saepius pauper et fidelius ridet: nulla solicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis et suppurata tristitia: et quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter aerumnas cor
7 ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Saepius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, et haec resupinus dicit,

En impero Argis; regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos:

servus est, quinque modios accipit, et quinque de-
8 narios. Ille qui superbus, atque impotens, et fiducia virium tumidus ait,

Quod nisi quieris, Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in [a]centunculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supra-

a. *centunculo* i. strato vili servorum. Cf. Cato ap. Festum in voce *Prohibere*, ubi ante Frobenium recte legebatur *in centunculo*, notan-

6. *in alto est*] i. in interiore animi recessu, altius radices egit in imo et profundo pectore. *suppurata*, ὑπουλος.

7. *vitae mimus*] Ex hac comparatione satis antiqua Augusti dictum fluxit notissimum ap. Sueton. Octav. 99 qui amicos admissos percunctatus: Ecquid iis videretur mimum vitae commode transegisse. Cf. ad Ep. 76, 23. Versus qui sequuntur sunt ex Attii Tragoedia Atreo, quorum primum affert Quintil. Instit. or. IX, 4, 140.

8. *servus — denarios*] sc. in menses: quotidie enim accipie-

praque turbam delicatos lectica ſuſpendit: omnium iſtorum perſonata felicitas eſt. Contemnes illos, ſi deſpoliaveris. Equum emturus, ſolvi iubes ſtratum, detrahis veſtimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem involutum aeſtimas? Mangones, 9
quidquid eſt quod diſpliceat, aliquo lenocinio abſcondunt. Itaque ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt: ſive crus alligatum, ſive brachium adſpiceres, nudari iuberes, et ipſum tibi corpus oſtendi. Vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem, inſigni capitis decorum? ſi vis illum aeſtimare, totumque ſcire qualis ſit, faſciam ſolve. multum mali ſub illa latet. Quid de aliis loquor? ſi perpendere te voles, ſepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipſe conſidera. Nunc qualis ſis, aliis credis.

C 5

a notante Gronovio. In ed. Godofredi (1602 p. 382. fol.) eſt: *ſub centone.* Revocavit iam Gronovius, volente Lipſio et Grutero, quod ad oram ed. Eraſm. apparuit, firmatum omnibus Palat. et Erford. Antea: *coenaculo.*

cipiebant trinas quinasve farris libras Senecae tempore; nam temporum diverſitas et hac in re valuerit, atque conditio ſervorum. Cf. Heynii Opuſc. acad. I p. 251 ſq. Servus itaque quotannis conſtabat 134 francos, quisque autem noſtrorum murariorum 375, computante Mongez, ut vidi ex Ephemerid. gotting. anni 1801. nr. 44. *ſtratum.* cf. Ep. 47, 14. not. Appuleius de Deo Socratis p. 244 Vol. II bip.: Neque in emendis equis phaleras conſideramus et baltei polimina inſpicimus et ornatiſſimae cervicis divitias contemplamur — ſed iſtis omnibus exuviis amolitis equum ipſum nudum — contemplamur etc.

9. *faſciam*] i. e. diadema, inſigne regum. Nam hoc non aliud erat, quam faſcia, aut vitta capiti circumdata. L.

EPI-

EPISTOLA LXXXI.

Amico, qui de ingrato quodam queſtus erat, reſpondet, hoc periculum neque evitari poſſe, neque defugiendum eſſe, quum magni referat, gratum reperiſſe. Qua occaſione data quaeſtiones nonnullas de beneficiis dandis, quas in libris de beneficiis non ſatis explicaverat, pertractat. Ac primum quaerit, an et illi, qui profuit nobis, ſi poſtea nocuerit, vel plus quam antea profuerat, gratiae referendae ſint? Negabit ſeverus iureconſultus, nulla animi, quo et beneficia et iniuriae conſtant, ratione habita. Vir bonus autem magis beneficium quam iniuriam aeſtimabit. Sapiens enim, cui uni notum eſt, quid quaeque res ideoque animus in tali re aeſtimari debeat, gratiam ſcit referre, recte verbi proprietate ſervata. Quae quidem ſententia de ſapiente non eſt Paradoxon: facilis enim officiorum pars eſt referre gratiam, et ſcientia haec eſt maioris pretii, quam voluntas ſine illa. At non ſolum gratiam referre ſcit ſapiens, ſed etiam cupit debere gratiam et referre. Nam gratitudo cum ſenſu hilaritatis et laetitiae coniuncta eſt, tum in officio ſita eſt et virtus. Unde fit, ut grati beati, ingrati miſeri ſint. Quae quidem anſam praebent Senecae, in laudes ſapientis exſpatiandi, ut qui in omnibus rebus aequanimitatem et humanitatem praeſtat, ideoque ſpernit ea, propter quae vulgus malignum inſanit, ut gratus eſſe poſſit. Nam ex hac parte vel maxima impedimenta homini aſſurgunt, qui gratus eſſe velit. Attamen in eo omnes conſentiunt, eſſe referendam bene merentibus gratiam.

Quereris incidiſſe te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia poteſt, niſi te malignum. Nam ſi hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita, ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non reſpondeant potius, quam non den-

1. *Non reſpondeant p.*] i. e. non fructum ferant potius: accepta translatio a militibus, qui vocati nomen ſuum non detrectant: hinc agri reſpondent, teſtantur ſe fructuoſos eſſe. Columell. III, 3, 4. Hinc imagines ex agricultura ſumtae noſtro in mentem veniunt.

dentur: et poſt malam ſegetem ſerendum eſt. Saepe quidquid perierat aſſidua infelicis ſoli ſterilitate, unius anni reſtituit ubertas. Eſt tanti, ut gratum invenias, 2
experiri et ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non ſaepe fallatur: aberrent, ut aliquando [a]haereant. Poſt naufragium maria tentantur: foeneratorem non fugat a foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, ſi relinquendum eſt quidquid offendit. Te vero benigniorem haec ipſa res faciat. nam cuius rei eventus incertus eſt, id, ut aliquando procedat, ſaepe tentandum eſt. Sed de iſto ſatis multa in 3
iis libris locuti ſumus, qui de Beneficiis inſcribuntur: illud magis quaerendum videtur, quod non ſatis (ut exiſtimo) explicatum eſt: „An is qui profuit nobis, ſi poſtea nocuit, paria fecerit, et nos debito ſolverit?“ Adiice, ſi vis, et illud: „Multo plus poſtea nocuit, quam ante profuerat.“ Si rectam illam rigidi iudicis ſententiam quaeris, alterum ab altero abſolvet, et dicet: Quamvis iniuria praeponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria ſupereſt. Plus nocuit? ſed prius profuit; itaque habeatur et temporis ratio. Iam 4
illa manifeſtiora ſunt, quam ut admoneri debeas, quaerendum eſſe, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit: quoniam animo et beneficia et iniuriae conſtant. Nolui beneficium dare: victus ſum aut verecundiâ, aut inſtantis pertinaciâ, aut ſpe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec, quantum ſit, ſed a quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc conIectura tollatur. Et illud beneficium fuit, et hoc quod 5
modum

a. *haereant* i. fixa ſint, locum ſuum teneant. Lectius tamen coniic. *non errent*, vim τοῦ *haerere* nunc ſatis notam ignorans. Mox *decoctor* bene habet: *coactor*, *tortor* aberrationes librariorum ſunt.

3. *quod non ſatis — explicatum eſt.*] Attigit tamen De Benif. III, 13. L.

modum beneficii prioris exceſſit, iniuria eſt. Vir bonus utroſque calculos ſic ponit, ut ſe ipſe circumſcribat: beneficio adiicit, iniuriae demit. Ille alter remiſſior iudex, quem eſſe me malo, iniuriae obliviſci debebit, officii meminiſſe. Hoc certe, inquit, iuſtitiae convenit, ſuum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionem, aut certe malam gratiam.
6 Verum erit iſtud, quum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam ſi idem eſt, beneficio vis iniuriae exſtinguitur. Nam cui, etiamſi merita non anteceſſiſſent, oportebat ignoſci, poſt beneficia laedenti plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris aeſtimo beneficium, quam iniuriam. Non omnes debere ſciunt grati beneficium. Poteſt etiam imprudens, et rudis, et unus e turba, utique dum prope eſt ab accepto, reddere beneficium, et penſare:
7 ignorat autem quantum debeat. Vni ſapienti notum eſt, quanti res quaeque taxanda ſit. Nam ille, de quo loquebar modo, ſtultus, etiamſi bonae voluntatis eſt, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum eſt, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas eſt: et conſuetudo ſermonis antiqui quaedam efficaciſſimis, et officia docentibus, notis ſignat. Sic certe ſolemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Re-
8 ferre, eſt ultro quod debebas afferre. Non dicimus: Gra-

5. *Vir bonus*] qui et beneficia et iniurias acceperit. *circumſcribat* i. e. ius ſuum minuat in hac ſupputatione.

6. *Poteſt etiam imprudens* etc.] i. ſtultus, quem opponit ſapienti, gratus eſſe, ſed neſcit, quantum debeat, rationem non habens temporis, animi etc. quo beneficia dabantur. *utique dum prope eſt ab accepto* i. e. in recenti beneficio, quod nondum excidit. Nam vulgus vetuſtioris obliviſcitur. L.

8. *Non dicimus: Gratiam reddidit.*] Raro ſaltem occurrit, v. c. ap. Salluſt. Iug. 110, 4 ed. Cort.

Gratiam reddidit. Reddunt enim, et qui repoſcuntur, et qui inviti, et qui ubilibet, et qui per alium. Non dicimus: Repoſuit beneficium, aut ſolvit; nullum enim nobis placuit, quod aeri alieno convenit, verbum. Referre, eſt ad eum, a quo acceperis, ferre. Haec vox ſignificat voluntariam relationem. Qui retulit, ipſe ſe appellavit. Sapiens omnia examinabit ſecum, quantum acceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus, quenquam ſcire gratiam referre, ni- 9
ſi ſapientem. non magis quam beneficium dare quisquam ſcit, niſi ſapiens: hic ſcilicet, qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur inopinata omnibus dicere: παράδοξα Graeci vocant: et ait: „Nemo ergo ſcit praeter ſapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori ſuo, reponere quisquam ſcit alius? nec quum emit aliquam rem, pretium venditori perſolvere?“ Sed ne nobis fiat invidia, ſcito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, Solum ſapien- 10
tem referre gratiam ſcire. Deinde idem admiratur, quum dicimus: „Solus ſapiens ſcit amare, ſolus ſapiens amicus eſt.“ Atqui et amoris et amicitiae pars eſt, referre gratiam: immo hoc magis vulgare eſt, et in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus: „fidem niſi in ſapiente non eſſe:“ tanquam non ipſe idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam neſcit? Deſinant 11
ita-

10. *Metrodorus*] auditor et amicus Epicuri. Multa ſcripſit, quae omnia perierunt. cf. ad Ep. VI, 6. *deinde idem* Metrodorus, qui ut Epicureus cum Stoicis acerrime digladiatus eſt, ideoque illa paradoxa impugnavit. *Solus ſapiens ſcit — eſt*, quoniam ille ſolus dignoſcere poteſt, quae bona cum amore tum amicitia digna ſunt. Egregie de hac re, ut ſolet, diſſerit Epictetus in Diſſ. Arrian. II, 22. Cf. Lipſii Manud. in ſtoic. Philoſ. III, 16.

itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes, et sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum et effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque, utcunque scit, et quemadmodum potest, referat: scientia illi potius, quam voluntas desit. Velle non disci-
12 tur. Sapiens inter se omnia comparabit. maius eius opus, aut minus fit (quamvis idem fit) tempore, loco, causa. Saepe enim hoc non potuere divitiae in domum infusae, quod opportune dati mille denarii. Multum enim interest, donaveris, an succurreris: servaverit illum tua liberalitas, an instruxerit. Saepe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, [b]utrum aliquis de arca, quod praestabat, sumserit, an beneficium acce-
13 perit, ut daret? Sed ne in eadem, quae satis scrutati sumus, revolvamur; in hac comparatione beneficii et iniuriae, vir bonus iudicabit quidem quod erit aequissimum: sed beneficio favebit, in hanc erit partem proclivior. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in servo, iniuriam fecisti in patre: servasti mihi filium,
14 sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quae procedit omnis collatio, prosequetur, et si pusillum erit quod

b. *utrum aliquis de arca, quod praestabat, sumserit.* Sequor Lipsium et Gronovium, qui ex Erasm. Codd. scriptura: *utrum aliquis de rata quod praestaret*, pro quo alii libri mss. habebant, *praestarat*, alii *praestabat*, hanc quam dedi lectionem effinxerunt. Antea: *utrum aliquis quod dederat, sumserit.*

12. *Quantum autem — daret?*] De beneficio loquitur, intermiscens eleganter tralatum sermonem de pecunia, quae domo et ex parato (de arca) promitur: Vtrum a se solo expenderit et suis unius facultatibus in dando beneficio usus sit, an advocaverit alienas et versuram fecerit, ut amico mutuum daret. Gronovius.

13. *Sed ne — scrutati sumus*] in libris de Beneficiis.

quod interſit, diſſimulabit. Etiamſi multum fuerit, ſi id donari ſalva pietate ac fide poterit, remittet: id eſt, ſi ad ipſum tota pertinebit iniuria. Summa rei haec eſt. facilis erit in commutando: patietur plus imputari ſibi. invitus beneficium per compenſationem iniuriae ſolvet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat 15
enim, ſi quis beneficium libentius accipit, quam reddit. Quanto hilarior eſt qui ſolvit, quam qui mutuatur; tanto debet laetior eſſe, qui ſe maximo aere alieno accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens quum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, praeter ſortem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem uſum eſſe gratuitum putant. Et illa creſcunt morâ: tantoque plus ſolvendum eſt, quanto tardius. Ingratus eſt, 16
qui beneficium reddit ſine uſura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, quum conferentur accepta et expenſa. Omnia facienda ſunt, ut quam gratiſſimi ſimus. noſtrum enim in hoc bonum: quemadmodum iuſtitia non eſt, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars eius in ſe redit. Nemo non quum alteri prodeſt, ſibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet 17
adiuvare adiutus, protegere defenſus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur: ſicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miſeratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas poſſe fieri, faciendo docuerunt: ſed quod virtutum omnium pretium in ipſis eſt. Non enim exercentur ad praemium: recte facti, feciſſe merces eſt. Gratus ſum. non ut 18
alius

15. *Nam in hoc — numerant*] uſuras, animi grati teſtandi cauſſa, et iuſto maturius, ne ſortis ſolutio mora hac uſurarum ſolvendarum fiat moleſtior.

17. *ſed quod virtutum omnium — eſt.*] Eſt ſtoicum dogma

alius mihi libentius praeſtet, priori irritatus exemplo: ſed ut rem iucundiſſimam ac pulcherrimam faciam. Gratus ſum, non quia expedit, ſed quia iuvat. Hoc ut ſcias ita eſſe, ſi gratum eſſe non licebit, niſi ut videar ingratus, ſi reddere beneficium non aliter quam per ſpeciem iniuriae potero; aequiſſimo animo ad honeſtum conſilium, per mediam infamiam, tendam.
19 Nemo mihi videtur pluris aeſtimare virtutem, nemo illi magis eſſe devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conſcientiam perderet. Itaque, ut dixi, maiore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim vulgaris et quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, et ex beatiſſimo animi ſtatu ipro-
20 fecta, gratum fuiſſe. Nam ſi malitia miſeros facit, virtus beatos, gratum autem eſſe virtus eſt: rem uſitatam reddidiſti, inaeſtimabilem conſecutus es, conſcientiam grati: quae niſi in animum divinum, fortunatumque, non pervenit. In contrarium autem huic affectum, ſumma infelicitas urget. Nemo, ſi ingratus eſt, non miſer erit: non differo illum, ſtatim miſer eſt. Itaque ingrati eſſe vitemus, non aliena cauſa,
21 ſed noſtra. Minimum ex nequitia leviſſimumque ad alios redundat: quod peſſimum ex illa eſt, et (ut ita dicam) ſpiſſiſſimum, domi remanet, et premit habentem. quemadmodum Attalus noſter dicere ſolebat: „Malitia ipſa maximam partem veneni ſui bibit. Illud venenum, quod ſerpentes in alienam perniciem proferunt, ſine ſua continent, non eſt huic ſimile: hoc, habentibus
22 peſſimum eſt.“ Torquet ingratus ſe, et macerat: odit quae

dogma ſatis notum, virtutem propter ipſam eſſe exercendam. Cf. Lipſii Manud. II, 20.

21. *Attalus*] Cf. de hoc Stoico eodemque praeceptore Senecae ad Ep. IX, 5. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III p. 544. Harl. Similia laudat Lipſius ex Hierace, (quem pythagoricum, neſcio quam bene, appellat) ap. Stobaeum in floril. p. 294 ſq. Schow.

quae accepit, quia redditurus eſt, et extenuat: iniurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miſerius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? At contra ſapientia exornat omne beneficium, ac ſibi ipſa commendat, et ſe aſſidua eius commemoratione delectat. Malis una voluptas eſt, et haec brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus ſapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, ſed accepiſſe 23
delectat: quod immortale eſt, et aſſiduum. Illa contemnit, quibus laeſus eſt: nec obliviſcitur per negligentiam, ſed volens. Non vertit omnia in peius: ſed nec quaerit cui imputet caſum, et peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando levat: nec offenſae potius, quam beneficii meminit. Quantum poteſt, in priore ac meliore ſe me- 24
moria detinet; nec mutat animum adverſus bene meritos, niſi multum malefacta praecedant: et manifeſtum etiam conniventi diſcrimen eſt: tunc quoque in hoc dumtaxat, ut talis ſit poſt maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam quum beneficio par eſt iniuria, aliquid in animo benevolentiae remanet. Quemadmodum reus ſententiis paribus abſolvitur, et 25
ſemper quidquid dubium eſt, humanitas inclinat in melius: ſic animus ſapientis, ubi paria maleficiis merita ſunt, definet quidem debere, ſed non definet velle debere: et hoc facit, quod qui poſt tabulas novas ſolvunt. Nemo autem gratus eſſe poteſt, niſi contemſerit iſta, propter quae vulgus inſanit. Si referre vis grati-

25. *quod qui poſt tabulas novas ſolvunt.*] Iam inde a Solone hic mos in rebus publicis ad incitas redactis uſitatus erat, ut tabulas novas facerent, i. e. aes alienum remitterent, et novi deinceps codices fierent. Bonus tamen vir vel tali in rerum mutatione pactum ſuum ſervare ſolet.

gratiam; et in exsilium eundum est, et effundendus sanguis, et suscipienda egestas, et ipsa innocentia saepe maculanda, indignisque obiicienda rumoribus.
26 Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius aestimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, quum accepimus. Quaeris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt a recto divitiae, honores, potentia, et cetera, quae opinione nostrâ cara
27 sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: et quum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic et in hoc fidei populi credamus, nihil esse
28 grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisque conveniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanae malo vitae repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non in-
29 venit. In tanta iudiciorum diversitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, quum interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima

27. *Nescimus aestimare — est.*] Memineris discriminis magni, quod Stoici facere solebant inter res etc. Cf. quae in prooem. Epist. 66 monuimus.

ma cauſa eſt, cur quis ingratus ſit, ſi ſatis gratus eſſe non potuit. Eo perductus eſt furor, ut periculoſiſſima res ſit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe, non reddere; non vult eſſe, cui reddat. Tibi habe, quod accepiſti: non repeto, non exigo. profuiſſe tutum ſit. Nullum eſt odium perniciosius, quam ex beneficii violati pudore.

EPISTOLA LXXXII.

Laudat amicum, quod virtutem amare pergat, et hortatur, ut animum firmet adverſus delicias et mala humana, literis et philoſophiae, et proinde ſui cognitioni, naturae et veritati operam navando. Et contra mortem ita praeparatio quaeratur: mortem enim eſſe malum, Stoicis inprimis Zeone quamvis refutantibus. Contra quem pugnat, atque concedit, mortem eſſe indifferentem, i. nec malum nec bonum atque ideo medium quid eſſe.

Deſii iam de te eſſe ſolicitus. Quem, inquis, deorum ſponſorem accepiſti? eum ſcilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior eſt. poteſt fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, quâ coepiſti, et in iſto te vitae habitu compone, placide, non molliter. Male tibi eſſe malo, quam molliter. [a] Hoc ſic accipe, quemadmodum a populo ſolet dici, dure, aſpere, laborioſe. Audire ſolemus

 ſic

a. *Hoc ſic accipe*, ut magis loquendi uſu Senecae comprobatum ſequutus ſum, e codice palat. tert. Alii codd. mſſ. et impreſſi habent: *Nunc ſic a.*, alii: *Male nunc ſic a.*

1. *animum*] quippe et ipſum a Deo profectum et ad eum rediturum. Lipſii Phyſiol. III, 8. *male tibi eſſe malo, quam molliter*. Simile eſt illud Antiſthenis apud Diog. Laert. VI, 3 *μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην*, quod Erasmus cum Sexto Empirico Epicuro male tribuit. *a populo* i. in vita communi: ſic ap. Horat. Serm. I, 4, 109 male vivat, eſt aſpere v.

sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: Molli-
2 ter vivit. hôc dicunt, [b]malus est. Paulatim enim effeminatur animus, atque in similitudinem otii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, et conditivum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, et contractio, et torpor. Puto, aeque qui in odoribus
3 iacet, mortuus est, quam qui rapitur unco. Otium sine literis mors est, et hominis vivi sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solicitudinum causae persequantur? Quae latebra est, in quam non intret metus mortis? quae tam munita, et in altum subducta vitae quies, quam non dolor

b. *malus est*, cum Grutero tueor, respuens *mollis est*, quam lectionem codd. Gronov. commendat. Vtrumque praestant codd. mss. Illud nexus sententiae et consilium auctoris postulant.

2. *Multum interest — conditivum.*] Obiectio est. At enim inter otium et conditivum i. e. sepulcrum (Ep. 60, 3) multum interest. *officiorum v.* i. e. salutationibus, quae proceribus praestabantur, et ceteris nugis aulicis, quibus animus occupatur, vertitur, ideoque contrahitur, ut nullis aliis rebus gravioribus operam navare nec possit nec velit. *Puto — unco.* Apposite laudat Lipsius Theognid. 1145 (Brunk.): Ἀσπάλαθοί γε τάπησιν ὁμοῖον στρῶμα θανόντι. De *unco*, quo a carnifice mortui inprimis per vias publicas ad Tiberim s. ad scalas Gemonias trahebantur, nota sunt omnia.

3. *Otium sine literis — sepultura.*] Egregium effatum, quod cuique in memoriam revocavit et illud Ciceronis (Orat. pro Arch. c. 7): Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium et solatium praebent, delectant domi etc.: et illud Albinovani (ap. Wernsdorf. Poet. Lat. Minor. Vol. III p. 161): Vivitur ingenio, cetera mortis erunt. *Quid denique prodest* rel. Similia

lor territet? Quocunque te abdideris, mala humana circumſtrepent. Multa extra ſunt, quae circumeunt 4
nos, quo aut fallant, aut urgeant: multa intus, quae etiam in media ſolitudine exaeſtuant. Philoſophia circumdanda eſt, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis laceſſitum [c]non tranſit. In inſuperabili loco ſtat animus, qui externa deſeruit, et arce ſe ſua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, niſi haerentem ſibi. Itaque quantum poſſu- 5
mus, ab illa reſiliamus: quod ſola praeſtabit ſui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus ſit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum ſit: quid petat, quid devitet: quae ſit illa ratio, quae appetenda ac fugienda diſcernat, qua cupiditatum manſueſcit inſania, timorum ſaevitia compeſcitur. Haec quidam putant ipſos etiam ſine philoſophia repreſſiſſe: ſed quum ſecuros aliquis caſus expertus eſt, exprimitur ſera confeſſio. Magna verba excidunt, quum tortor popoſcit 6

c. *non tranſit.* aberratio librarii haud infelix eſt in uno Lipſii codice: *non* traxit, i. e. non dejecit, evertit, Lipſio explicante, non probante. Mox *repreſſiſſe* melius eſt quam *repperiſſe*, quae Lipſii coniectura eſt.

milia ſunt Horatii illa celebria, III, 1, 37 Carm.: Timor et Minae ſcandunt eodem quo dominus; neque Decedit aerata triremi et Poſt equitem ſedet atra Cura.

4. *Philoſophia circumdanda eſt — tranſit.*] Similiter dixit Antiſthenes ap. Diog. Laert. VI, 13 τεῖχος ἀσφαλέστατον, φρόνησιν· μήτε γὰρ καταῤῥεῖν, μήτε προδίδοσθαι, quae in proverbium abiere. *ut putamus* nos homines, ex vulgi ſententia. Caeterum haec mere ſtoica ſunt, quum virtus ſola ſufficiat ad beatitatem, ſapiens ſe ſolo contentus, ſolus liber, ſolus rex ſit rel.

5. *Haec quidam — repreſſiſſe.*] Laudat tales viros romanos Cicero in Or. pro Arch. c. 7.

6. *Magna verba excidunt*] deficiunt, evaneſcunt: quae apud

manum, quum mors propius acceſſit. Poſſis illi dicere: Facile provocabas mala abſentia: ecce dolor, quem tolerabilem eſſe dicebas: ecce mors, quam contra multa animoſe locutus es: ſonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.

7 Faciet autem illud firmum aſſidua meditatio: ſi non verba exercueris, ſed animum: ſi contra mortem te praeparaveris: adverſus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi perſuadere tentaverit, mortem malum non eſſe. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondum, [d] quamvis mirer, excuſſi. Zeno noſter hac collectione utitur: Nullum malum glorioſum eſt: mors autem glo-
8 rioſa eſt: mors ergo non eſt malum. Profeciſti! liberatus

d. *quamvis mirer.* Bene habet haec lectio. Senſus eſt: quamvis mirer, me has ineptias nondum excuſſiſſe, i. e. accurate in eas inquiſiviſſe —. Lipſius et Gruter. h. l. *excuſſiſſe* interpretati ſunt abieciſſe; quare ad emendationes confugerunt ſupervacaneas.

apud Tibull. II, 6, 12 ſunt fortia verba, i. iactatio, ubi noſtrum locum attulit Heynius.

7. *Libet enim — excuſſi.*] Attigit noſter has ineptias cavillationesque Graecas non ſemel in libris ſuis, ſed nondum in eas ſeſe inquiſiviſſe, eas *excuſſiſſe*, miratur. Moneo hoc, quoniam video Lipſium ſenſum abiiciendi h. l. inveniſſe atque idcirco locum emendaſſe. Cf. Var. Lect. Ceterum in hoc diſtabant Stoici recentiores a veteribus ſuis praeceptoribus, Zenone al., ut Socratis ratione praelata dialecticam, cuius Stoae conditores ſtudioſiſſimi erant, aſpernarentur atque parum caute abuſum ab uſu ſeparare negligerent. Cf. Gonz libr. laud. p. 13 ſq. Vocabant autem hos ſyllogismos more graecorum *interrogationes*, ἐρωτήματα: propoſitiones enim interrogando efferebant, atque inde concluſiones nectebant dialectici. Vide Erneſti Lexic. rhet. Graec. h. v. et Intpp. ad Arrian. Diſſ. I, 7, 1. II, 18, 18. *Indifferentia* i. externa, quae non

ratus ſum metu: poſt haec, non dubitabo porrigere cervicem! Non vis ſeverius loqui, nec morituro riſum movere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui ſe hac interrogatione iudicavit mortis metum exſtinguere: an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus eſt ſolvere. Nam et ipſe interrogationem contrariam oppoſuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quae ἀδιάφορα Graeci vocant. Nihil, inquit, indifferens glo- 9
rioſum eſt: mors autem glorioſum eſt: ergo mors non indifferens. Haec interrogatio vides ubi obrepat. mors non eſt glorioſa, ſed fortiter mori glorioſum eſt: et quum dicit, Indifferens nihil glorioſum eſt: concedo tibi ita, ut dicam, nihil glorioſum eſſe, niſi circa Indifferentia: [e] tamquam indifferentia eſſe dico, id eſt nec bona, nec mala, morbum, dolorem, paupertatem, exſilium, mortem: nihil horum per ſe glorioſum eſt, nihil tamen ſine his. Laudatur enim non 10
paupertas, ſed is quem non ſubmittit, nec incurvat: laudatur non exſilium, ſed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, ſed ille quem nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat, ſed eum cui mors ante abſtulit animum, quam conturbavit. Omnia iſta per ſe non ſunt honeſta, nec glorioſa: ſed quidquid virtus ex illis adiit, tractavitque, honeſtum et glorioſum facit. Illa 11
in medio poſita ſunt: intereſt, utrum malitia illis an virtus manum admoverit. Mors enim illa, quae in Ca-

e. *tamquam indifferentia eſſe dico, id eſt nec bona, nec mala, morbum* rel. Egregie haec Gronov. ſic conſtituit, codd. et Grut. et Erf. Heinſianisque addicentibus. Particula *tamquam* Senecam uti pro: veluti, exempli gratia, iam praefatus eſt olim Erasmus, et *id eſt*, quae voculae alias ſuſpectae eſſe ſolent, bene habet. Antea: *Indifferentia autem eſſe dico, nec bona, nec mala, tamquam morbum* rel.

non in poteſtate noſtra poſita ſunt: vel aeſtimatione digna vel indigna. Cf. ad Ep. 71, 32. Lipſii Manud. II, 23.

tone glorioſa eſt, in Bruto ſtatim turpis eſt et erubeſcenda. Hic eſt enim Brutus, qui quum periturus mortis moras quaereret, ad exonerandum ventrem ſeceſſit, et evocatus ad mortem, iuſſuſque praebere cervicem: Praebebo, inquit, ita vivam. Quae dementia eſt fugere, quum retro ire non poſſis? Praebebo, inquit,
12 ita vivam! paene adiecit, vel ſub Antonio. O hominem dignum, qui vitae dederetur! Sed, ut coeperam dicere, vides ipſam mortem nec malum eſſe, nec bonum: Cato illa honeſtiſſime uſus eſt, turpiſſime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute additâ ſumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obſcuriſſimum eſt nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic iſtis quae a nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formae, honoribus, regno: et contra, morti, exſilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut mali-
13 tia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Maſſa per ſe nec calida, nec frigida eſt. in fornacem coniecta concaluit: in aquam remiſſa refrixit. Mors honeſta eſt, per illud quod honeſtum eſt: id eſt virtus, et animus externa contemnens. Eſt et horum, Lucili, quae appellamus Media, grande diſcrimen. Non enim ſic mors indif-

11. Decimus *Brutus* unus ex interfectoribus Iulii Caeſaris Galliam cisalp. ſortitus in Octavii partes transfugerat, quum M. Antonius a. u. c. 710 ſibi ut provincia haec ab illo traderetur, poſtulaſſet. Neganti bellum ab Ant. illatum, quod Mutinenſe vocatur, quippe Mutinae obſeſſo. Mox M. Anton. in fugam verſus Octavium ſibi conciliavit et Dec. Brutum utrique eorum diffiſum et a L. Planco al. relictum, quum ad M. Brutum properaret, interfici iuſſit. Appian. Bell. Civ. III. extr. Vellei. Paterc. II, 64 al. Diſcedit Dio Caſſ. 46, 53. *vel ſub Antonio*, ſub quo nemo ſanus vitam honeſtae morti praepoſuerit. Animum igitur viliſſimum patefecit, quocunque modo vitam ſervare cupiens. *vitae dederetur* ut ſervus Antonii.

13. *Media*] quae nec appetitum

indifferens eſt, quomodo, utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa eſt, quae mala quidem non ſunt, tamen habent mali ſpeciem. Sui amor eſt, et 14
permanendi conſervandique ſe inſita voluntas, atque aſpernatio diſſolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, et nos ex hac, cui aſſuevimus, rerum copia educere. illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam novimus: illa ad quae tranſituri ſumus, neſcimus qualia ſint, et horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus eſt, in quas adductura mors creditur. Itaque etiamſi indifferens mors, non tamen inter ea 15
eſt quae facile negligi poſſint: magna exercitatione durandus eſt animus, ut conſpectum eius acceſſumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam ſolet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum eſt, ad augendam eius infamiam. Deſcriptus eſt carcer infernus, et perpetua nocte oppreſſa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento,
Aeternum latrans exſangues territat umbras.

Sed etiam quum perſuaſeris iſtas fabulas eſſe, nec quidquam defunctis ſupereſſe quod timeant, ſubit alius metus. Aeque enim timent, ne apud inferos ſint, quam 16
ne nuſquam. His adverſantibus, quae nobis [f]offundit

f. *offundit.* Sequor Gronovium, qui ex duobus Gallic. et Erf. reſtituit, quum antea eſſet: *offudit, infundit.* Accedit quod *offun-*

titum nec averſionem movent, μήτε ὁρμῆς, μήτε ἀφορμῆς κινητικά, ideoque neque boni neque mali ſpeciem habent. *utrum capillos — necne.* Hoc exemplo ſollenniter Stoici utebantur: cf. Diog. Laert. VII, 104 ubi Menagius noſtri loci memor fuit.

15. *multa enim de illa credimus* rel.] Cf. Ep. 24, 17. Horat. Carm. I, 4, 16 ibique Mit-

longa perſuaſio, fortiter pati mortem, quidni gloriosum ſit, et inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exſurget, ſi mortem malum eſſe crediderit: exſurget, ſi putabit indifferens eſſe.
17 Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigre veniet, et cunctanter: non eſt autem glorioſum, quod ab invito et tergiverſante fit. nihil facit virtus, quia neceſſe eſt. Adiice nunc, quod nihil honeſte fit, niſi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte ſui repu-
18 gnavit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut ſpe bonorum, ad quae pervenire tanti ſit, devoratâ unius mali patientiâ. Diſſident inter ſe iudicia facientis. Hinc eſt, quod iubeat propoſita perficere: illinc, quod retrahat, et ab re ſuſpecta ac periculoſa fuget. Igitur in diverſa diſtrahitur. Si hoc eſt, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, ſed contra audentior ito,
Qua tua te Fortuna ſinet.

19 Non ibis audentior, ſi mala illa eſſe crediderís. Eximendum hoc e pectore eſt: [g]alioquin haeſitabit impetum

offundere terrorem, tenebras ſatis vulgaris dictio eſt, cf. Gronov. Obſſ. IV, 21 p. 766 Lipſ. g. *alioquin haeſitabit impetum moratura ſuſpicio.* Emendarunt Muretus, Gruterus, Li-

Mitſcherlich. Verſus ſunt Virgil. Aen. VI, 400. *fabulas*, μύθους, miras narrationes. *His adverſantibus*, iis hominibus, qui aſpernantur ea, quae nobis etc. — quidni glorioſum ſit? — 17. *Virtus* et ratio ap. Stoicos ſemper conjunctae cogitantur: etiamſi neceſſitudinis argumenta graviſſima non intellexerit, hoc nihil impediet: neceſſe eſt: hoc poſtulat natura, cui convenienter vivere cogimur. Sequentes verſus ſunt Virgil. Aen. VI, 95.

19. *alioquin haeſitabit*] vid. Lect.

tum moratura ſuſpicio. trudetur in id, quod invadendum eſt. Noſtri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram eſſe, fallacem autem alteram et falſam, quae illi opponitur. Ego non redigo iſta ad legem Dialecticam, et ad illos artificii veternoſiſſimi nodos: totum genus iſtud exturbandum iudico, quo circumſcribi ſe qui interrogatur, exiſtimat, et ad confeſſionem perductus aliud reſpondet, aliud putat. Pro 20
veritate ſimplicius agendum eſt: contra metum fortius. Haec ipſa quae volvuntur ab illis, ſolvere malim et expandere, ut perſuadeam, non ut imponam. In aciem eductūrus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reipublicae bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi oſtendo, in ipſis Thermopylarum anguſtiis poſitos, nec victoriam ſperantes, nec reditum. ille locus illis ſepulcrum futurus eſt. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, 21
obiectis corporibus excipiant, et vitâ potius quam loco cedant? Dices, Quod malum eſt, glorioſum non eſt: mors glorioſa eſt: mors ergo non malum? O efficacem concionem! Quis poſt hanc dubitet ſe infeſtis ingerere mucronibus, et ſtans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus eſt? „Sic,“ inquit,

„com-

Lipſius *hebetabit:* at Gronovius vulgatam explicat: ipſe formidoloſus impetum et alacritatem ſuſpicione moraturus et infracturus haeſitabit.

Lect. var. *Noſtri quidem — putat.* Seneca pluries oſtendit, ſe adverſari Dialecticae *veternoſae*, quae veternum obducit interrogato, ut nihil reſpondere queat, nec in verba magiſtri iurare. cf. ſupra ad §. 7.

20. *expandere*] explicare: nam rhetorem, non dialecticum agere vult et agit. Ceterum quis ignorat *Fabios* trecentos illos ad Cremeram a. u. 277 a Veientibus patriam defendentes, e Livio II, 50, et *Leonidam* cum Laconibus ſuis ad Thermopylas a Perſis obtruncatum, vel e Cic. Tuſc. I, 42 rel.?

„commilitones prandete, tanquam apud inferos coena-
22 turi!“ Non in ore crevit cibus, non haesit in fauci-
bus, non elapsus est manibus: alacres illi et ad pran-
dium promiserunt, et ad coenam. Quid dux ille Ro-
manus, qui ad occupandum locum milites missos,
quum per ingentem hostium exercitum ituri essent,
sic allocutus est? „Ire commilitones illo necesse est,
unde redire non est necesse!“ Vides quam simplex et
imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptio-
nes vestrae fortiorem facere, quem erectiorem pos-
23 sunt? Frangunt animum. qui nunquam minus contra-
hendus est, et in minuta ac spinosa cogendus, quam
quum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed
omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. quo-
modo illos docebis malum non esse? quomodo opinio-
nes totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur,
24 evinces? quod auxilium invenies? Quid dices imbe-
cillitati humanae? quid dices quo inflammati in media
pericula irruant? qua oratione hunc timendi consen-
sum, quibus ingenii viribus obnixam contra te persua-
sionem humani generis avertes? verba mihi captiosa
componis, et interrogatiunculas nectis. Magnis telis
25 magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africa
sae-

22. *alacres illi et ad — promiserunt*] sc. se ituros esse: nota formula dicendi eorum, qui invitationem accipiunt. *Quid dux ille — necesse.* Cic. Tusc. I, 42: Sed quid duces et principes nominem, quum legiones scribat Cato saepe alacres in eum locum profectos, unde redituros non arbitrarentur? Aul. Gell. Noct. att. III, 7 e Catonis libris Originum Q. Caedicium tribunum milit., Florus II, 2 Calpurnium Flammam, alii alium tali facto insignem laudant.

23. *Non trecentis*] illis Lacedaemoniis.

25. *Serpentem illam — est.*] Historiam de hac serpente, quacum Attil. Reguli exercitus conflixerit in Africa, et alii narrant, Valer. Max. Aul. Gell. VI, 3 e Livio haurientes. Polybius non attigit, ut rem fabulosae fidei.

saevam, et Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. [h] Ne Python quidem vulnerabilis erat, quum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, et quidquid humanae torserant manus, reiiceret. molaribus demum fracta saxis est. Et adversus mortem tu tam minuta iacularis? subulâ leonem excipis? Acuta sunt ista quae dicis. Nihil est acutius aristâ. quaedam inutilia et inefficácia ipsa subtilitas reddit.

EPISTOLA LXXXIII.

Amico narrat, quid hodie fecerit, et cui rei animum adiecerit. Quum totam hanc diem inter stratum et lectionem diviserit, minimum exercitationi dederit, nulla externa re, neque somno, neque strepitu et clamore Circensium interpellatus, disputationi, quam priore epistola tractaverat, animum se admovisse ait, cur viri prudentissimi et in his Zeno maximas res levissimis probaverint argumentis. Confutat igitur hunc stoicae sectae conditorem, quod dogmatis veri: bonum virum non futurum ebrium, probationem levissimam et perplexam fecerit. Multo magis in id incumbendum esse philosopho monet, ut turpitudinem ebrietatis doceat. Vtiliter conferas cum his Stob. Serm. XVII p. 353 sq. Schow.

Singulos dies tibi meos, et quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tamquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit: et potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil

h. *Ne Python quidem vulnerabilis erat.* Sic plurimi Codd. At nonnulli: *Nephitio quidem pilo v.* Erasmo legendum videbatur: *ne pilo quidem.* Sed equidem cum Pintiano haec quinque verba Senecae non esse putem, quippe ensu cassa et omni sententiarum nexui contraria. Sciolus alleverat ista margini de Pythio dracone cogitans, qui ab Apolline sagittis erat confossus. Hinc in textum tracta sunt, opinor, a librario quodam.

nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, et cogitationibus mediis intervenit. Sic intervenit, dico, tam-
2 quam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, et quid agam, et quo ordine, libenter tibi scribam. observabo me protinus: et quod est utilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, et id raro: quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies solidus est, nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus
3 inter stratum lectionemque divisus est. Minimum exercitationi corporis datum: et hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: quum me movi, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quaeris? unus mihi sufficit [a]Earinus, puer, ut scis, amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quaero. Hic quidem

a. *Earinus*. Sic Erasm. al. Aberrationes librariorum esse videntur, *Farius*, *pharius* rel. Domitiani eunuchus et deliciae Earinus erat. Dio Cass. 67, 2. Martial. IX, 12 sqq. Mox

1. *Nihil Deo clusum est* etc.] Haec ipsa egregia de omniscientia et omnipraesentia divina saepius exponit noster, e. c. Ep. X, 5. in libro de Providentia. Nat. Qu. II, 45. Vis Deum mundum vocare? Non falleris. Ipse enim est totum quod vides, totus operibus suis inditus. Ep. 97. totum hoc, quo continemur, et unum est, et Deus est: et socii eius et membra sumus. Ep. 95, 37. sq. Has altiores de Deo sententias apud recentiores inprimis Stoicos invenire licet, quippe qui id summa cum cura agebant, ut dogma summum de virtute exercenda adiuvarent doctrina de Deo explicanda, atque adeo religionis principia ex ethica deducerent, et ad eam firmandam uterentur. Cf. Conz Abhandlungen p. 52 sq. *Sic intervenit dico — discedat*, ne libertas nostra imminui videatur.

3. *Progymnastas*] privatarum exercitationum vel socios vel moderatores. cf. P. Faber Agonist. III, 11. Mox Seneca et servus *eandem crisin habent*, eadem conditione corporis utuntur. cf. Ep. XII, 3.

dem ait, nos eandem criſim habere, quia utrique dentes cadant: ſed iam vix illum aſſequor currentem, et intra pauciſſimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum fit, 4
inter duos itinere diverſo euntes: eodem tempore ille aſcendit, ego deſcendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus ſum. iam enim aetas noſtra non deſcendit, ſed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis ceſſerit, quaeris? quod raro curſoribus evenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam deſcendi. hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Pſychrolu- 5
tes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum ſaltabam, qui anno

Mox §. 4 *Hieran fecimus* omnium codd. et edd. vera lectio eſt, exceptis duobus mſſ. palat. et col. ap. Gruter. quorum alter praeſtat *moram f.*, alter *dimetam f.*, in quibus facile gloſſas agnoſcas. cf. not.

4. *Hieran fecimus.*] Locutionis huius aliud exemplum deeſt. Senſus tamen eſſe videtur: ita cucurrimus, ut uterque teſſus fuerit, at, quod curſoribus raro evenit, neuter vicerit. In ipſo curſu ſacram lineam (ἱερὰν γραμμὴν) fecimus, metam non conſequuti prae fatigatione. Vnde tropus deſumtus ſit, non liquet. Veriſimile fit, alluſiſſe ad mediam ex quinque lineis tabulae aleatoriae, ſacram dictam, ad quam luſores paene victi perfugiebant. Cf. Pollux IX, 7. Muretus explicat de media in ſtadio linea, ad quam ambo teſſi pervenerint: nulla tamen probatione allata. Lipſius Polybii I, 58, 5 Schweigh. memor, credit morem fuiſſe, ut in victoria ambigua Deo ſacraretur corona, quod ἱερὸν (ſc. στέφανον) ποιεῖσθαι Graeci dixerunt: quam explicationem Caſaubon. quoque ad Perſium p. 15 ſq. amplectitur, provocans ad Aul. Gell. XVIII, 2: ſi nemo diſſolvebat quaeſtionis nodum, praemium ipſum et corona deo, cuius id feſtum erat, dicabatur. Sed quum de nullo feſto, nec de deo, cui illud ſacrum fuiſſet, h. l. ſermo ſit, interpretatio illa reiicula eſſe videtur.

5. *Pſychrolutes,*] ψυχρολούτης, qui frigida aqua corpus lavat et balneo lactatur frigido.

Cf.

anno novo, quemadmodum legere, ſcribere, dicere aliquid, ſic auſpicabar in Virginem deſilire, primum ad Tiberim tranſtuli caſtra: deinde ad hoc ſolium, quod quum fortiſſimus ſum, et omnia bona fide ſiunt, ſol temperat. non multum mihi ad balneum ſupereſt. Panis deinde ſiccus, et ſine menſa prandium, poſt
6 quod non ſunt lavandae manus. Dormio minimum: conſuetudinem meam noſti: breviſſimo ſomno utor, et quaſi interiungo. Satis eſt mihi, vigilare deſiiſſe. aliquando dormiſſe me ſcio, aliquando ſuſpicor. Ecce Circenſium obſtrepit clamor: ſubita aliqua et univerſa voce feriuntur aures meae, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientiſſime fero: multae voces, et in unum confuſae, pro fluctu mihi ſunt, aut vento ſilvam verberante, et ce-
7 teris ſine intellectu ſonantibus. Quid ergo eſt? nunc cui animum adiecerim, dicam. Supereſt ex heſterno mihi cogitatio, quid ſibi voluerint prudentiſſimi viri, qui rerum maximarum probationes leviſſimas et perplexas fecerunt: quae ut ſint verae, mendacio tamen ſimiles ſunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno,

vir

Cf. Ep. 53, 3. *qui — ſaltabam* in foſſam *Euripum* tria Circi latera circumfluentem, quem, Plinio N. H. VIII, 7 narrante, Nero poſtea ſuſtulit, equiti loca addens. *qui anno novo — aliquid*, auſpicii, boni ominis cauſſa. Lipſius ad Tacit. Ann. IV, 36 morem hunc attigit. *Virginem*, aquaeductum Romae frigidiſſimum. cf. Adlers Beſchreib. der Stadt Rom p. 77. *Panis* etc. cf. Ep. 108, 13 ſqq.

6. *interiungo*] i. interpono. Cf. ad 15, 13 de Tranquill. *Circenſium* ludorum. Seneca videtur in vicinia Circi maximi, in regione XI urbis habitaſſe: quo et mentio Euripi et ſpectaculi (Ep. 80) ducit. De hoc Circo cf. Adler p. 324 ſq.

7. *Quid ergo eſt?*] ſc. quod cogitem. *Supereſt — ſunt* cf. Ep. prior. § 7. ſq. *Zeno* Cittieus, Stoae conditor. cf. Conſol. ad Helv. 12. De eo et *Poſidonio* egit uberrime Fabric. Bibl. Gr. Vol. III p. 579 ſq. 572 ſq.

vir maximus, huius ſectae fortiſſimae ac ſanctiſſimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio ſecretum ſermo- 8
nem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum oppoſita interrogatione ſimili derideatur, attende. Satis enim eſt, unam ponere ex multis. Dormienti nemo ſecretum ſermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo uno modo poteſt, Poſidonius Zenonis noſtri cauſam agit: ſed ne ſic quidem, ut exiſtimo, agi poteſt. Ait enim, ebrium duo- 9
bus modis dici: altero, quum aliquis vino gravis eſt, et impos ſui: altero, ſi ſolet ebrius fieri, et huic obnoxius vitio eſt. Nunc a Zenone dici, qui ſoleat fieri ebrius, non qui ſit. Huic autem neminem commiſſurum arcana, quae per vinum eloqui poſſit. quod eſt falſum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui eſt ebrius, non eum qui futurus eſt. Plurimum enim intereſſe concedes inter ebrium et ebrioſum. poteſt et qui ebrius eſt, tunc primum eſſe, nec habere hoc vitium: et qui ebrioſus eſt, ſaepe extra ebrietatem eſſe. Itaque id intelligo, quod 10
ſignificari verbo iſto ſolet: praeſertim quum ab homine diligentiam profeſſo ponatur, et verba examinante. Adiice nunc, quod ſi hoc intellexit Zeno, et nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quaeſivit locum fraudi: quod faciendum non eſt, ubi veritas quaeritur.

9. *ſi ſolet ebrius fieri*] Ita, ſi graece μεθύειν dixit Zeno, in utrumque ea vox valet. At vix latinis: et μεθυστικὸς ſive qui ſolet et gaudet *ebrioſus* dicitur. L. Syllogismi quidem huius Diog. Laert. non meminit, affert tamen VII, 118 cum not. Menag. Zenonis dogma: vinum quidem bibere ſapientem, non autem inebriari (οἰνωθήσεσθαι μὲν, οὐ μεθυσθήσεσθαι δέ.) cf. Lipſii Manud. III, 18.

tur. Sed ſane hoc ſenſerit: quod ſequitur, falſum eſt, ei qui ſoleat ebrius fieri, non committi ſermonem
11 ſecretum. Cogita enim quam multis militibus, non ſemper ſobriis, et imperator, et tribunus, et centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Caeſaris caede, illius dico, qui ſuperato Pompeio rempublicam tenuit, tam creditum eſt Tillio Cimbro, quam C. Caſſio. Caſſius totâ vitâ aquam bibit: Tillius Cimber et nimius erat in vino, et ſcordalus. In hanc rem iocatus eſt ipſe: Ego, inquit, quemquam feram, qui vi-
12 num ferre non poſſum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus ſcit, et vinum male credi, et ſermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Inſtruenda eſt enim vita exemplis illuſtribus. non ſemper confugiamus ad vetera. L. Piſo, urbis cuſtos, ebrius, ex quo ſemel factus eſt, fuit. maiorem partem noctis in convivio exigebat: uſque in horam ſextam fere dormiebat: hoc erat
13 eius matutinum. Officium tamen ſuum, quo tutela urbis continebatur, diligentiſſime adminiſtravit. Huic et divus Auguſtus dedit ſecreta mandata, quum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit: et Tiberius proficiſcens in Campaniam, quum multa in urbe et ſuſpecta relinqueret et inviſa. Puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas, poſtea Coſſum fecit urbis praefectum, virum gravem, moderatum, ſed merſum vino, et madentem: adeo, ut ex ſenatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppreſſus inexcitabili ſo-

11. *Tillius Cimber — ſcordalus*] loquax et litigioſus. Cf. de Ira III, 30. Bentley ad Horat. Serm. I, 6, 24.

12. *L. Piſo*] de quo vid. Sueton. Tib. c. 42. intpp. Ebrietatis pretium praefecturam habuit a Tiberio. Cf. Plin. N. H. XIV, 28.

13. *Coſſum*] quinquennio poſtquam in Campaniam iverat, et poſt mortem Piſonis, Tacito referente. An pater filiusve fuerit, non conſtat.

ſomno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa ſua 14
manu ſcripſit, quae committenda ne miniſtris quidem ſuis iudicabat. Nullum Coſſo aut privatum ſecretum, aut publicum elapſum eſt. Itaque declamationes iſtas de medio removeamus: non eſt animus in ſua poteſtate, ebrietate devinctus! Quemadmodum muſto dolia ipſa rumpuntur, et omne quod in imo iacet, in ſummam partem vis caloris eiectat: ſic vino exaeſtuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, et prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum 15
non continent cibum, vino redundante, ita ne ſecretum quidem: quod ſuum alienumque eſt, pariter effundunt. Sed quamvis hoc ſoleat accidere, ita et illud ſolet, ut cum his quos ſcimus libentius bibere, de rebus neceſſariis deliberemus. Falſum eſt ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui ſoleat ebrius fieri, non [b]commendari tacitum. Quanto ſatius eſt, aperte 16
accuſare ebrietatem, et vitia eius exponere? quae etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac ſapiens. cui ſatis eſt ſitim exſtinguere: qui etiamſi quando orta eſt hilaritas, alienâ cauſâ producta longius, tamen citra ebrietatem reſiſtit. Nam de illo videbimus, an ſapientis animus nimio vino turbetur, et faciat ebriis ſolita. Interim ſi hoc colligere vis, 17
virum bonum non debere ebrium fieri, cur ſyllogiſmis agis? dic quam turpe ſit plus ſibi ingerere quam capiat, et ſtomachi ſui non noſſe menſuram: quam multa ebrii faciant, quibus ſobrii erubeſcant: nihil aliud

b. *commendari tacitum*: praefero hoc adſcriptum codici palat. III a manu ſec. ap. Grut. lectioni vulgatae: *dari tacitum*. Eius loco noſter ſupra poſuerat *committi*.

17. *Dic — nihil aliud eſſe — inſaniam.*] Ita Pythagoras aiebat, τὴν μέθην μανίας εἶναι μελέτην, ebrietatem inſaniae eſſe meditationem. Diog. Laert. VIII, 9.

esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: numquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed brevior.
18 Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum cariſſimum sibi ac fideliſſimum inter epulas transfodit, et intellecto facinore mori voluit, [c]certe meruit. Omne vitium ebrietas et incendit, et detegit: obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quid-
19 quid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum confitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saevo, malignitas livido: omne vitium [d]detexitur
20 et prodit. Adiice illam ignorationem sui, dubia et parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, quum efferveſcit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcunque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid quum somno vitiatur, et quae ebrie-

c. *certe meruit.* Est ex Gruteri coniectura assumtum: nam codd. fere et antiq. edd.: *delevit*, *diruit*, *decuit*, *eruit*, e quo fecit Grut. *meruit.* Pintianus coni. *delituit.* Lipsius Epist. Quaest. lib. III, 9 *debuit.* Mox §. 19. *confitetur* omnium codd. et edd. lectio est, non *profitetur*, quod tenet Erasm.

d. *detexitur.* Sic habent codex Lipsii et editio vetus, i. e. consummatur, ad perfectionem perducitur. *Detegitur*, *taxatur*, unde Lipsius fecit contorte *laxatur*, sunt aberrationes librariorum, sensum auctoris non assequutorum.

18. *Refer Alexandri — meruit.*] Cf. Arrian. IV, 8 qui rem omnem uberius tractavit. Res accidit ol. 112, 4.

ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades 21
ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit: haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumaciſſimos, et iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec invictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, et ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quae gloria est, capere multum? Quum penes 22
te palma fuerit, et propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, quum superstes toti convivio fueris, quum omnes viceris virtute magnifica, et nemo tam vini capax fuerit; vinceris a dolio. M. Antonium, magnum virum et ingenii nobilis, quae alia res perdidit, et in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatrae amor? Haec illum res hostem reipublicae, haec hosti- 23
bus suis imparem reddidit, haec crudelem fecit, quum

21. *publica ebrietas*] quae ad plures simul, vel ad integra castra, urbiumque praesidia pervenit. *Haec acerrimas gentes — tradidit*, ut Massagetas Cyro, Herodot. I, 211. *Alexandrum — condidit.* cf. Plut. in Alexandro, extr., qui aperte monstrat, scyphum Herculis non epotasse Al., fuere tamen qui cum nostro hoc narrarent. *Ille scyphus Herculaneus* Boeotis adscribitur, qui Herculem imitantes, quem magnum edonem et bibonem (ἀδδηφαγον, παμφαγον, βουφαγον etc.) fuisse constat, argenteos scyphos fecerunt, quos Herculaneos vocavere. Lipsius laudat Athen. lib. XI et XII. Casaub. p. 783. Macrob. V, 21 not.

22. 23. De *M. Antonio* et *Cleopatra* omnia nota sunt e Plutarchi vita Antonii. *nec minor vino Cleop. amor* i. ei imperabat non magis Cleopatrae amor, quam vinum. Moneo, ne cum Lipsio *vini* praeferas.

capita principum civitatis coenanti referrentur, quum inter apparatiſſimas epulas luxuſque regales ora ac manus proſcriptorum recognoſceret, quum vino gravis, ſitiret tamen ſanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius faciebat, etiamſi ſobrius faceret: quanto intole-
24 rabilius, quod haec in ipſa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas ſequitur. violatur enim exaſperaturque ſanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii ſolis offenſionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam quum ſaepe apud ſe non ſint, conſuetudine inſaniae durata vitia, vino concepta, etiam ſine illo valent. Dic ergo, quare ſapiens non debeat
25 ebrius fieri. Deformitatem rei et importunitatem oſtende rebus, non verbis: quod facillimum eſt. Proba iſtas, quae voluptates vocantur, ubi tranſcenderint modum, poenas eſſe. Nam ſi illud argumentaberis, ſapientem multo vino inebriari, et retinere rectum tenorem, etiamſi temulentus ſit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec ſopore ſumto dormiturum, nec elleboro accepto quidquid in viſceribus haerebit, eiecturum, deiecturumque. Sed ſi tentantur pedes, lingua non conſtat: quid eſt, quare illum exiſtimes in parte ſobrium eſſe, in parte ebrium?

25. *eiecturum*] ſupra, *deiecturumque* infra: vis haec utraque helleboro eſt. *ſapientem multo vino — ſit.* Paradoxum eſt ſtoicum. Cf. Lipſii Manud. III, 18. *nec ſopore ſumto* i. medicamento ſoporifero: ex tropo noto, quo effectus pro cauſſa ponitur: ſic terror, decus, odores etc. uſurpantur. Cf. Corte ad Salluſt. p. 1069.

EPI-

EPISTOLA LXXXIV.

Narrat, se vel in itinere librorum lectione delectari: cuius necessitatem ostensurus, bona et utilia monita adiungit de lectione, quae stilo commutanda sit invicem, et de efficacia eius ad animum sapientia imbuendum. Egregie quidem nobiscum egisset, posteris autem se scribere non celat, Seneca, si de libris quos legendos suaderet, eadem cum cura exposuisset, qua Quintil. Instit. Orat. X, 1 in simili argumento usus est; sed quum commentarii huiusmodi haud dubie confecti secundum praescripta Alexandrinorum ubique prostarent (cf. D. Ruhnkenii Histor. crit. Orator. Graec. inserta Vol. VIII Oratt. gr. Reisk. et doctissimum supplementum Wyttenbachii in vita Ruhnkenii p. 286 sq. ed. lugd.) hac opera supersedere se posse putavisse videtur.

Eiusdem fere argumenti sunt Epistolae II. XXVIII.

Itinera ista quae segnitiam mihi excutiunt, et valetudini meae prodesse iudico, et studiis. Quare valetudinem adiuvent, vides: quum pigrum me, et negligentem corporis, literarum amor faciat, alienâ operâ exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus [a]non recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariae. primum, ne sim me uno contentus: deinde, ut quum ab aliis quaesita cognovero, tum et de inventis iudicem, et cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: et studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus: altera res contra stabit, et vires exhauriet: de stilo dico: altera solvet ac diluet. Invi- 2

a. *non recessi* sc. in itineribus meis. Pintianum, Lipsium al. sequor hanc negativam h. l. tuentes, etiam codd. ope: quum essent, qui eam inducerent. Mox §. 2 *commeandum est* omnium fere codd. fides praestat, unus alterve *commutandum est*. Praefero illud: est quoque exquisitius.

1. *alienâ operâ*] equorum, qui in essedo vehunt, aut servorum in sella. L.

2. *altera res contra stabit*] inimica erit et gravis. Opponitur: stare ab aliquo. *carpunt*

cem hoc illo commeandum eſt, et alterum altero temperandum: ut quidquid lectione collectum eſt, ſtilus redigat in corpus. Apes, ut aiunt, debemus imitari, quae vagantur, et flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, diſponunt, ac per favos digerunt: et, ut Virgilius noſter ait,

—— liquentia mella
Stipant, et dulci diſtendunt nectare cellas.

3 De illis non ſatis conſtat, utrum ſuccum ex floribus ducant, qui protinus mel ſit: an quae collegerunt, in hunc ſaporem mixtura quadam, et proprietate ſpiritus ſui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis ſcientiam eſſe illis, ſed colligendi. Aiunt, inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius coeli, aut ipſius arundinis humor dulcis et
4 pinguior gignat: in noſtris quoque herbis vim eandem, ſed minus manifeſtam et notabilem poni, quam perſequatur et contrahat animal huic rei genitum. Quidam exiſtimant, conditura et diſpoſitione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentium-

punt i. fugunt. Sollenne eſt de apibus. *Apes, ut aiunt.* Haec omnia tranſcripſit Macrob. Sat. 1 init. Verſus ſunt Virgilii Aen. I, 432 ſq.

3. Opinionum variarum hic expoſitarum veritatem nunc ſatis poſt Swammerdamum, Reaumurium al. explicatam habes, ut iis hic immorari nihil attineat. Loca veterum de hac re collegerunt Intpp. ad Virgil. Ge. IV. init. et Schneider ad Varron. de Re Ruſt. 3, 16, 8 p. 569-584. *Aiunt - gignat.* Non eſt ſaccharum noſtrum, cuius hiſtoriam natur. a Io. Beckmanno conſcriptam vide in Commentar. Soc. Reg. Gotting. To. V., ſed Tabaxir, ſ. Tabaſchir, mel aliquod, ut Plinii N. H. XII, 8 verbis utar, gummium modo candidum, dentibus fragile, ampliſſimum nucis avellanae magnitudine, ad medicinae tantum uſum. Arbor, unde gignitur, eſt Arundo Bambos Linn. Hodieque apud Orientales antiſpasmodicum medicamentum eſt, Ruſſelio auctore.

tiumque decerpſerint: non ſine quodam, ut ita dicam, fermento: quo in unum diverſa coaleſcunt. Sed ne ad 5
aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, et quaecunque ex diverſa lectione congeſſimus, ſeparare. melius enim diſtincta ſervantur. Deinde adhibitâ ingenii noſtri curâ et facultate, in unum ſaporem varia illa libamenta confundere: ut etiamſi apparuerit unde ſumtum ſit, aliud tamen eſſe, quam unde ſumtum eſt, appareat. quod in corpore noſtro videmus, ſine ulla opera noſtra, facere naturam. Alimenta quae accepimus, quamdiu in ſua qualitate 6
perdurant, et ſolida innatant ſtomacho, onera ſunt: at quum ex eo quod erant, mutata ſunt, tunc demum in vires et in ſanguinem tranſeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, praeſtemus: ut quaecunque hauſimus, non patiamur integra eſſe, ne aliena ſint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Aſſentiamur illis fideliter, et noſtra facia- 7
mus, ut unum quiddam ſiat ex multis: ſicut unus numerus fit ex ſingulis, quum minores ſummas et diffidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus noſter, omnia quibus eſt adiutus, abſcondat: ipſum tantum oſtendat, quod effecit. Etiamſi alicuius in te comparebit ſimilitudo, quem ad- 8
miratio tibi altius fixerit: ſimilem eſſe te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua eſt. Quid ergo? non intelligetur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius ſententias? Puto aliquando ne intelligi quidem poſſe,

8. *Puto aliquando — competant.*] Interdum non liquere puto vel in Virgilio exprimendo, utrum hunc an alium imiteris, quum veſtigia Homeri, Ennii, Varronis Atacini al. quos ipſe imitatus eſt, manifeſtiora ſint, quam ut lateant. Seneca pater in Suaſ. III ait: in multis verſibus fecit Virgil. — non

[b]ſi magni Virgilii: nec enim omnibus, quae ex quo velut exemplari traxit, formam ſuam impreſſit, ut in 9 unitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus conſtet? unus tamen ex omnibus ſonus redditur. aliqua illic acuta eſt, aliqua gravis, aliqua media. accedunt viris feminae, interponuntur tibiae: ſingulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres [c]philoſophi noverant.

b. *ſi magni Virgilii: nec enim omnibus* rel. Haec corruptio nominis Virgilii quot quantaſque moleſtias creaverit Iano Grutero, Gronovio al. ex eorum notis videre licet. *Si magni viri: nec enim o.* erat lectio vulgata, ſenſu tamen et ſermone impedito: nam illa verba, *magni viri, impreſſit* et ſim. nihil habent quo recte referantur et ſeſe tueantur. Neque codd. nonnullorum emblema: *ſi magni viri ingenium o.*, neque mentio *Ennii* in nonnullis codd. locum ſinceritati reddere valebant. Ille *Ennius* denique tanto terriculamento fuit Grutero, ut magis mutus fieret quam piſcis. Enimvero iſte vetuſtiſſimus Romanorum poeta hic me veritatem cum videre tum eloqui docuit. Quum enim certum auctorem hic ſignificari a Seneca totus contextus et nexus moneret, tum vero illa quamvis intempeſtiva Ennii mentio in textu, quo pedem ſuum e margine perperam intuliſſe videbam, ſtatim Virgilii nomen hic a ſtupore librariorum eſſe obſcuratum mihi perſuaſit, et in *Viri* latere. Quo quidem vitio detecto, nullis aliis emendationibus opus eſſe latui, ſed omnia ſole meridiano clariora deprehendi. Proinde in textum recepi. Reliqua *quae ex quo velut exemplari* egregie Codd. praeſtant fere omnes: *ex quoque* dederat Eraſmus forſan immemor elegantis uſus repetitionis relativi aſyndeti. *Exemplaria* nonnulli Codd. et edd. omnes aſſumſerant.

c. *philoſophi* omnium Codd. et edd. lectio eſt. Lipſius tamen *philodi* i. cantus amantes, φιλῳδοὶ, emendavit, parum feliciter.

non ſurripiendi cauſſa, ſed palam imitandi, ut vellet agnoſci. De Varrone Atacino docuit Ruhnken. Ep. crit. II. p. 201 ed. II. Ceterum res notiſſima eſt, vel ex Macrobio et Vrſino. De imitatione ipſa cf. Hurdium ad Horat. II p. 198 ſq. vers. Eſchenburg.

9. *De choro dico – noverant.*] Dicit itaque choros tragicos inprimis, qui bona et ſalubria commendabant, nil niſi virtutem laudabant, vitia carpebant, poſtea vero a praeſtantia ſua deſcivere, teſte Horat. Art. Poet. 217 ſq. *Philoſophi veteres* e. c. Plato amabant chorum.

vant. In commiſſionibus noſtris plus cantorum eſt, quam in theatris olim ſpectatorum fuit. quum omnes 10
vias ordo canentium implevit, et cavea aeneatoribus
cincta eſt, et ex pulpito omne tibiarum genus orga-
norumque conſonuit, fit concentus ex diſſonis. Ta-
lem animum eſſe noſtrum volo, ut multae in illo ar-
tes, multa praecepta ſint, multarum aetatum exempla,
ſed in unum conſpirata. Quomodo, inquis, hoc effi-
ci poterit? aſſiduâ intentione: ſi nihil egerimus, niſi
ratione ſuadente. hanc ſi audire volueris, dicet tibi:
Relinque iſta iamdudum, ad quae diſcurritur. relinque 11
divitias, aut periculum poſſidentium, aut onus. re-
linque corporis atque animi voluptates: molliunt et
enervant. relinque ambitum: tumida res eſt, vana,
ventoſa. nullum habet terminum. tam ſolicita eſt ne
quem ante ſe videat, quam ne poſt ſe alium. laborat
invidiâ, et quidem duplici. Vides autem quam miſer
ſit is, cui invidetur, ſi et invidet? Intueris illas po- 12
tentium domos, illa tumultuoſa, rixa ſalutantium, li-
mina?

ter. Cf. not. Mox *miſſionibus* Lipſius et Gruterus, adſtipulantibus nonnullis Codd. recte reſtituerant, reiecto τῷ *commiſſationibus* ap. Eraſmum al.

rum. Ceterum uti *feminarum* partes a viris actas eſſe in theatris veterum conſtat, ita tibia in choris uſos eſſe concludimus. Cf. Iul. Poll. IV, 15, 107. Hurd ad Horat. Ep. ad Piſ. p. 156 ſq. *In commiſſionibus* ſc. ludorum, quibuscum noſtros ludos muſicos, Concerts vocatos, comparemus: Senecae tempore frequentes fuiſſe furor muſicus docet, quo Neronem abreptum ſcimus, qui ipſe agones muſicos habuit in theatris, uti tam *viae* inter *cuneos* et praecinctiones, tum *aeneatores*, tubicines, qui tuba ſignum commiſſionis in omnibus, etiam ſcenicis ludis dabant: hinc tuba terminalis ap. Apulei. Met. X p. 735 Oudend. Cf. Lipſii Saturn. II, 19.

10. *organorum*] Wernsdorf. ad Aetnam 293 ſupplet hydraulicorum, de quibus To. II in prooem. ad Organ. Porphyrii egit, et Schneider ad Eclog. phyſ. p. 121 ſq.

mina? multum habent contumeliarum, ut intres: plus, quum intraveris. Praeteri iſtos gradus divitum, et magno aggeſtu ſuſpenſa veſtibula. non in praerupto tantum iſtic ſtabis, ſed in lubrico. Huc potius te ad ſapientiam dirige, tranquilliſſimaſque res, et ſimul
13 ampliſſimas, pete. Quaecunque videntur eminere in rebus humanis, quamvis puſilla ſint, et comparatione humillimorum exſtent, per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigium dignitatis via eſt. At ſi conſcendere hunc verticem libet, cui ſe fortuna ſubmiſit: omnia quidem ſub te, quae pro excelſiſſimis habentur, adſpicies, ſed tamen venies ad ſumma per planum.

EPISTOLA LXXXV.

Stoica dogmata, ſapientem vacare affectibus, beatam vitam ſibi ſufficere, et fortem quoque beatum eſſe, hac epiſtola contra Peripateticos, qui quum medietatem ſ. mediocritatem ſuam tutari vellent, affectus deminutos non everſos ſtatuebant, vindicantur, non ita quidem, ut in hac defenſione omnino acquieſcere poſſis, quandoquidem cum fundamentum, tum ratio, quibus haec dogmata innituntur, non ſatis acute in partes ſuas vocari ab auctore videmus: ſatis tamen efficax et idonea defenſio eſt ad refellendos adverſarios, qui multo minus ſubtiliter rem aggreſſi ſunt.

Quod quidem a multis recentioribus, qui philoſophis ſe innumeratos volunt, in principio ethices diiudicando omiſſum eſt, id vero ab adverſariis Stoae ſaepe neglectum eſſe apparet, in rerum natura hominem quendam eſſe negantibus, in quem omnia illa praeclara, quae de ſapiente ſuo Stoici praedicarent, competant

12. *magno aggeſtu ſuſpenſa veſtibula*] i. ſubſtructio alta non ſine aditu pretioſo praetenſa aedibus. De aedificiis, coenaculis etc. quae in altum eductae ſunt, *ſuſpendi*, *ſuſpenſa eſſe* dici, nunc ſatis notum eſt, vel e Lexicis.

13. *Confragoſa — eſt.*] De via ad virtutem in rupe poſitam cogitavit noſter, inde ab Heſiodo toties a ſcriptoribus laudata et explicata, ut plura addere putidum eſſet.

tant atque in eo reperiantur. In quo vereor, ut Zenonis, Stoae conditoris ſententiam aſſequantur. Non enim id egit, ut hominem quendam eiusmodi fuiſſe cenſeret, ad quem nos compararemus, ſed ut quaſi exemplum ſummum, ſapientem illum, ad imitandum rationi humanae proponeret: modo haud abhorrente ab illo, quo Chriſtiani utuntur, dum Deum et Chriſtum ſibi ad imitandum proponunt. Craſſa itaque Minerva philoſophantur illi, qui nihil niſi vanis argumentationibus et ineptiis, quinetiam mendaciis repletum ſyſtema ſtoicum crepant: in quibus neſcio quid magis mirer, inſcitiamne an confidentiam.

Conferas Conzium libr. laud. p. 29 ſqq.

Peperceram tibi, et quidquid nodoſi adhuc ſupererat, praeterieram: contentus quaſi guſtum tibi dare eorum, quae a noſtris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam ſola ſatis efficax. Iubes me, quidquid eſt interrogationum aut noſtrarum, aut ad [a]traductionem noſtram excogitatarum, comprehendere: quod ſi facere voluero, non erit epiſtola, ſed liber. Illud toties teſtor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem deſcendere pro diis hominibuſque ſuſceptam, ſubulâ armatum. Qui 2 prudens eſt, et temperans eſt: qui temperans eſt, et conſtans: qui conſtans eſt, et imperturbatus eſt: qui imper-

a. *traductionem.* Omnium fere codd. lectio praeferenda eſt ei, quam Eraſm. aliaeque edd. habent: *traditionem.*

1. *nodoſi*] propter interrogationes longius petitas nec ſatis bene procedentes. cf. e. g. Ep. 82, 83. *ad traductionem noſtram exc.* ab adverſariis Stoae ad ſtoicorum dogmata cum calumnia et contemtu refellenda. Ep. 81, 11 ait: deſinant itaque infamare nos, tamquam incredibilia iactantes etc. cf. de Ira I, 6, 1 not. *ſubulâ* qua cum Ep. 82, 25 hoc argumentorum genus ſpinoſum comparavit.

2. *prudens*] Φρόνιμος. Agitur autem de controverſia, quae inter Stoicos caeterosque philoſophos erat: quum enim hi virtutes ſeiungerent, illi hoc fieri nullo modo poſſe cenſebant. Iuſtitiam vel non appellatam tota argumentorum ſeries exhi-

imperturbatus eſt, ſine triſtitia eſt: qui ſine triſtitia eſt, beatus eſt: ergo prudens, beatus eſt, et prudentia ad beatam vitam ſatis eſt. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam reſpondent, ut imperturbatum, et conſtantem, et ſine triſtitia, ſic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro
3 perturbatur et modice, non qui nunquam. Item ſine triſtitia eum dici aiunt, qui non eſt obnoxius triſtitiae, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem eſſe triſtitiâ: ſapientem non vinci moerore, ceterum tangi: et cetera in hunc modum ſectae ſuae reſpondentia. Non hi tollunt affectus, ſed temperant: quantulum autem ſapienti damus, ſi imbecillimis fortior eſt, et moeſtiſſimis laetior, et effraenatiſſimis moderatior,
4 et humillimis maior? Quid ſi miretur velocitatem ſuam [b] laudans, ad claudos debileſque reſpiciens?

Illa vel intactae ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec curſu teneras laeſiſſet ariſtas,
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Haec

b. *laudans.* Hanc ſcripturam, in qua omnes fere edd. et codd. mire conſpirant, Lipſius primus reſpuit in Elect. 1, 16, reſtituens ex ingenio: *Ladas.* Muretus, Gruter. Gronov. ſequuti

exhibet. Caeterum hanc Stoicorum doctrinam de nexu virtutum propriam Stoae eſſe docuit Cic. Acad. qu. I, 10, 38 Ern. *Huic collectioni* i. ſyllogismo; iam Theophraſtus, Ariſtotelis ſucceſſor, fregit quodammodo auctoritatem veteris doctrinae, et omnes eius auditores ac ſucceſſores iis uſi ſunt, quae a ſuperioribus acceperant (Cic. Ac. qu. I, 9, 12.) Etenim Pythagoras, Plato, Ariſtoteles conſenſu edixerunt, ſapientem modice affectibus tangi: Stoicis diſſentientibus, uti noſtro Ep. 116. Cf. Lipſii Manud. III, 7. Tiedemann Syſt. der ſtoiſch. Phil. III p. 164 ſqq.

4. Verſus ſunt Virgil. Aen. VII, 808 ſq.

Haec eſt pernicitas per ſe aeſtimata, non quae tardiſſimorum collatione laudatur. Quid ſi ſanum voces, leviter febricitantem? non eſt bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, ſapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla ineſt duritia granorum, ſed quibus minor. Falſum eſt. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, ſed vacationem. nulla debent eſſe, non parva. Nam ſi ulla ſint, creſcent, et interim impedient. Quomodo oculos maior et perfecta ſuffuſio excaecat, ſic modica turbat. Si das aliquos affectus 6 ſapienti, impar illis erit ratio, et velut torrente quodam auferetur: praeſertim quum illi non unum [c]affectum, ſed univerſum affectuum coetum relinquis, cum quo colluctetur. Plus poteſt quamvis mediocrium turba, quam poſſet unius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem, ſed modicam: habet ambitionem, ſed non concitatam: habet iracundiam, ſed placabilem: habet inconſtantiam, ſed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non inſaniam! Melius cum illo age- 7 retur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leviora quidem, ſed omnia. Deinde nihil

ſequuti ſunt. Enimvero ſi e ſuperioribus ſapiens reſumatur ad haec verba, ſenſus bene procedit: quid ſi miretur ſapiens velocitatem ſuam cum laude? Itaque ille curſor, ſatis celeber in Olympicis, quem e Pauſania II, 19, 6. III, 21 init. VIII, 12, 3 ed. Fac. (cf. Muret. ad Catull. 55, 25.) probe noſcimus, in ſtadium ſuam redeat! c, *affectum* repoſui e codd. quos Grut. excuſſit.

5. *Sic, inquit*] Peripateticus. *apyrina* (ἀπύρηνοι ῥοαί) ſunt mala punica, quibus lignoſus nucleus abeſt, et candidior natura et blandiores ſunt acini (Plin. XIII, 19). Hac ſimilitudine ſaepius uſos eſſe adverſarios diſcimus e. g. ex Telete, philoſopho pythagoreo, qui ſecundum Stob. ſerm. 38, ol. 125 ſcripſit, apud Stobaei flor. ſerm. 106, quem laudat Lipſius. Suffuſio ſanguinis et inde enata cuticula, qua oculus velatur. Celſus VI, 6 §. 35. VII, 7, 13 ſq.

nihil intereſt, quam magnus ſit affectus: quantuſ-
cunque eſt, parere neſcit, conſilium non accipit.
Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non
ferum, non domeſticum et mite: natura enim illorum
eſt ſurda ſuadenti: ſic non ſequuntur, non audiunt
8 affectus, quantulicunque ſint. Tigres, leoneſque nun-
quam feritatem exuunt, aliquando ſubmittunt: et
quum minime exſpectaveris, exaſperatur torvitas miti-
gata. Nunquam bona fide vitia manſueſcunt. Deinde
ſi ratio proficit, ne incipient quidem affectus. ſi in-
vita ratione coeperint, invita perſeverabunt. Facilius
eſt enim, initia illorum prohibere, quam impetum
9 regere. Falſa eſt itaque iſta mediocritas et inutilis,
eodemque loco habenda, quo, ſi quis diceret, mo-
dice inſaniendum, modice aegrotandum. Sola virtus
habet, non recipiunt animi mala, temperamentum:
facilius ſuſtuleris illa, quam rexeris. Numquid dubium
eſt, quin vitia mentis humanae inveterata et dura,
quae morbos vocamus, immoderata ſint: ut avaritia,
ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? ergo im-
moderati ſunt et affectus: ab his enim ad illa tranſitur.
10 Deinde ſi das aliquid iuris triſtitiae, timori, cupidi-
tati, ceteriſque motibus pravis, non erunt in noſtra po-
teſtate. Quare? quia extra nos ſunt, quibus irritantur.
Itaque creſcunt, prout magnas habuerint minoreſve
cauſas, quibus concitentur. maior erit timor, ſi plus,
quo exterreatur, aut propius adſpexerit: acrior cupi-
11 ditas, quo illam amplioris rei ſpes evocaverit. Si in
noſtra poteſtate non eſt, an ſint affectus; ne illud
quidem eſt, quanti ſint: ſi ipſis permiſiſti incipere,
cum

9. *animi mala*] ſunt affectus, perturbationes, πάθη. Cf. Cic. Tuſc. qu. IV, 10. *morbos*: idem docet Cic. Tuſc. qu. IV, 10. Stob. Eclog. II, 7 p. 100. 182 ſq. ed. Heer., ubi nimius vini aut argenti amor eo refertur. Tiedemann Syſt. III p. 263.

cum cauſis ſuis creſcent, tantique erunt, quanti ſient. Adiice nunc, quod iſta, quantumvis exigua ſint, in maius excedunt. nunquam pernicioſa ſervant modum. Quamvis levia initia morborum, ſerpunt: et aegra corpora, minima interdum mergit acceſſio. Illud vero cuius dementiae eſt credere, quarum rerum extra noſtrum arbitrium poſita principia ſunt, earum noſtri eſſe arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum ſatis va- 12
leo, ad quod prohibendum parum valui, quum facilius ſit excludere, quam admiſſa comprimere? Quidam ita diſtinxerunt, ut dicerent: Temperans ac prudens poſitione quidem mentis, et habitu tranquillus eſt, eventu non eſt. nam quantum ad habitum mentis ſuae, non perturbatur, nec contriſtatur, nec timet: ſed multae extrinſecus cauſae incidunt, quae illi perturbationem afferant. Tale eſt quod volunt dicere: 13
Iracundum quidem illum non eſſe, iraſci tamen aliquando: et timidum quidem non eſſe, timere tamen aliquando: id eſt, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod ſi recipitur, uſu frequenti timor tranſit in vitium: et ira in animum admiſſa, habitum illum ira carentis animi retexit. Praeterea, ſi non contemnit venientes extrinſecus cauſas, et aliquid timet; quum fortiter eundum erit adverſus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate; cunctanter exibit, et animo recedente. Non cadit autem in ſapientem haec 14
diverſitas mentis. Illud praeterea iudico obſervandum, ne duo, quae ſeparatim probanda ſunt, miſceamus. Per ſe enim colligitur, unum bonum eſſe, quod honeſtum: per ſe rurſus, ad vitam beatam ſatis eſſe virtutem. Si unum bonum eſt, quod honeſtum, omnes concedunt ad beate vivendum ſufficere virtutem: e con-

12. *Quidam*] ſc. Peripatetici. Cf. Lipſius et Tiedemann l. l.

contrario non remittetur, ſi beatum ſola virtus facit,
15 unum bonum eſſe quod honeſtum eſt. Xenocrates et Speuſippus putant beatum vel ſola virtute fieri poſſe: non tamen unum bonum eſſe quod honeſtum eſt. Epicurus quoque iudicat, quum virtutem habeat, beatum eſſe, ſed ipſam virtutem non ſatis eſſe ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute eſt, non ipſa virtus. Inepta diſtinctio. Idem enim negat, unquam virtutem eſſe ſine voluptate. ita ſi ei iuncta ſemper eſt, atque inſeparabilis, et ſola ſatis eſt: habet enim ſecum voluptatem, ſine qua non eſt,
16 etiam quum ſola eſt. Illud autem abſurdum eſt, quod dicitur beatum quidem futurum vel ſola virtute; non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri poſſit, non reperio. Beata enim vita bonum in ſe perfectum habet, inexſuperabile: quod ſi eſt, perfecte beata eſt. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita divina eſt: nihil habet, in quod

14. *e contrario non remittetur*] i. non concedetur.

15. *Xenocrates — poſſe*] non tamen beatiſſimum, et in eo a Stoa diſſident, ut mox obſerves. Lipſius. Cf. Ep. 31, 6 not. Cic. Tuſc. qu. V, 7 ſq. De *Xenocrate* et *Speuſippo* academicis philoſophis cf. Fabricii Bibl. gr. Vol. III, p. 187. 191. *Epicurus.* Memineris, Epicurum eiusque aſſeclas ſtatuiſſe: virtutem eo contineri, ſi quis conſilii ſui ad felicitatem ducentis ſibi ſit conſcius: Stoicos contra, felicitatem, ſi quis virtutis ſuae ſibi ſit conſcius. Hi ſtatuebant, virtutem eſſe ſummum bonum (τέλος) et felicitatem nil niſi conſcientiam, te illam tenere, ſine qua eſſe nequeas: Epicurei e contrario, felicitatem, ἡδονὴν, cenſebant ſummum eſſe bonum, et virtutem formam conſilii tui, qua felicitatem tibi compares, dummodo rationis ope praeſidiis ad illam parandam utaris. Cf. Kantii Critik der prakt. Vernunft p. 198 ſq. ed. II.

16. *Illud autem abſurdum — dicitur*] ab Academicis. Agitur autem de paradoxo illo famigeratiſſimo Stoae, virtutes inter ſe pares eſſe, quod fluit ex illo decreto, unum bonum

quod amplius poſſit attolli. Praeterea, ſi beata vita nullius eſt indigens, omnis beata vita perfecta eſt, eademque eſt et beata, et beatiſſima. Numquid dubi- 17
tas, quin beata vita ſummum bonum ſit? ergo ſi ſummum bonum habet, ſumme beata eſt. Quemadmodum ſummum adiectionem non recipit; (quid enim ſupra ſummum erit?) ita ne beata quidem vita, quae ſine ſummo bono non eſt. Quod ſi aliquem magis beatum induxeris; et multo magis innumerabilia diſcrimina ſummi boni facies: quum ſummum bonum intelligam, quod ſupra ſe gradum non habet. Si eſt aliquis minus 18
beatus quam alius, ſequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiſcat, quam ſuam. beatus autem nihil ſuae praefert. Vtrumlibet ex his incredibile eſt: aut aliquid beato reſtare, quod eſſe quam quod eſt malit: aut id illum non malle, quod illo melius eſt. Vtique enim quo prudentior eſt, hoc magis ſe ad id quod eſt optimum, extendet, et id omni modo conſequi cupiet. Quomodo autem beatus eſt, qui cupere etiamnunc poteſt, immo qui debet? Dicam quid ſit, ex quo veniat hic error. Neſciunt beatam vitam 19
unam eſſe. in optimo illam ſtatu ponit qualitas ſua, non magnitudo. Itaque in aequo eſt longa et brevis, diffuſa et anguſtior; in multa loca, multasque partes diſtributa, et in unum coacta. Qui illam numero aeſtimat, et menſura, et partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem eſt in beata vita exi-

num eſſe, quod honeſtum i. e. congruens cum natura ideoque et cum ratione et virtute ſit. Beata vita igitur *una eſt:* quippe quae tantum ſapienti competit, et quatenus per ſe conſideratur: una qualitatis (ποιότητος), nulla magnitudinis (intenſionis, dicimus vulgo, non extenſionis) ratione habita. Tiedemanni iudicio (Syſtem d. ſt. Phil. III p. 95) nimis cupido et ſevero non ſubſcribam. Cf. Ep. 71, 18 ſq. Lipſii Manud. III, 3.

mium? quod plena est. Finis, ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque iam satur est. hic plus bibit, ille
20 minus: quid refert? uterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum haec interrogatio est. Adversus hanc sic respondere conantur: „falsam nos rem, et [d] controversiosam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse.
21 Quid ergo? inquit, fortis imminentia mala non timebit? istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est.“ Qui haec dicunt, rursus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius et minus, non caret malitia, sed leviore vexatur. „At enim dementem
22 puto, qui mala imminentia non extimescit.“ Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit, mala illa non esse, et unam tantum turpitudinem malum iudicat; debebit secure pericula adspicere, et aliis timenda contemnere. aut si stulti et amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. „Vt vobis, inquit, videtur, praebebit se periculis fortis.“ Minime. non timebit illa, sed vitabit: cautio illum

d. *controversiosam* recepi cum Grut. et Gronov. e Mss. Antea: *controversam.*

20. *interrogatio*] syllogismus sorites. Peripateticorum esse responsum, quod mox affert, per se patet, et saepe ad librr. de Ira monuimus.

22. *non timebit illa, sed vitabit*]

illum decet, timor non decet. „Quid ergo? inquis. 23
mortem, vincula, ignes, alia tela fortunae non timebit?“ Non: ſcit enim illa non eſſe mala, ſed videri: omnia iſta humanae vitae formidines putat. Deſcribe captivitatem, verbera, catenas, egeſtatem, et membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: et quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Iſta timidis timenda ſunt. An id exiſtimas malum, ad quod aliquando noſtra ſponte veniendum eſt? Quaeris, quid ſit malum? Cedere his quae mala vocantur, et illis libertatem ſuam dedere, pro qua cuncta patienda ſunt. Perit libertas, niſi illa 24
contemnimus, quae nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conveniret forti viro, ſi ſcirent quid eſſet fortitudo. Non eſt enim inconſulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: ſcientia eſt diſtinguendi quid ſit malum, et quid non ſit. Diligentiſſima in tutela ſui fortitudo eſt, et eadem patientiſſima eorum, quibus falſa ſpecies malorum eſt. „Quid ergo, ſi ferrum intentatur cervicibus viri for- 25
tis, ſi pars ſubinde alia atque alia ſuffoditur, ſi viſcera ſua in ſinu ſuo vidit, ſi ex intervallo, quo magis tormenta ſentiat, repetitur, et per [e]adficcata viſcera recens demittitur ſanguis, non timere iſtum tu dices, non dolere?“ Iſte vero dolet: ſenſum enim

 homi-

e. *adficcata* e codd. Pint. al. recepi, praeeunte Gronov. Ante: *ficcata*. Repetitio τῶν· *viſcera* Gronovio non placuit: praetulit itaque *viſcera* ex ingenio. Sed repetitiones tales non infrequentes eſſe conſtat. Deinde Cic. Tuſc. II, 14 eſt: ut e viſceribus ſanguis exeat. Nihil proinde mutandum eſt.

tabit] Eſt cautio, εὐλάβεια, quam metui opponebant Stoici. Diog. Laert. VII, 116. cf. Vpron ad Arrian. II, 1 p. 350 ed. Schweigh.

25. *repetitur*] Eſt arenae verbum, et in re gladiatoria ſollenne: *repete* i. e. ingemina ictus, atque itera. L.

hominis nulla exuit virtus. ſed non timet. invictus ex alto dolores ſuos ſpectat. „Quaeris, quis tunc animus illi ſit?“ Qui aegrum amicum adhortantibus.
26 Quod malum eſt, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non ſunt. „Falſum eſt, inquit, quod proponitur: non enim ſi quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempeſtas et procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit.“ Quidam Stoici ita adverſus hoc reſpondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempeſtate ac procella, quia non poſſit id quod propoſuit efficere, nec tenere curſum ſuum: deteriorem illum
27 in arte ſua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: „Ergo, inquit, et ſapientem deteriorem faciet paupertas et dolor, et quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, ſed opera eius impediet.“ Hoc recte diceretur, niſi diſſimilis eſſet gubernatoris conditio, et ſapientis. Huic enim propoſitum eſt in vita agenda, non utique quod tentat, efficere, ſed omnia recte facere: gubernatori propoſitum eſt,
28 utique navem in portum perducere. Artes miniſtrae ſunt: praeſtare debent, quod promittunt: ſapientia domina rectrixque eſt. Artes ſerviunt vitae, ſapientia imperat. Ego aliter reſpondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempeſtate fieri, nec ipſam adminiſtrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promiſit, ſed utilem operam, et navis regendae ſcientiam. haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua

26. Stoicis ſyllogiſmus haud dubie h. l. melius procedit, quam Peripateticis, qui non regulae conditionem (ut noſtri Logici loquuntur) oppugnare debebant, ſed totam ſubſumtionem, ſ. minorem, quippe in qua cardo rerum vertitur. Videntur quoque in ſtatu controverſiae formando non ſatis cauti fuiſſe Peripatetici; nam illud *deteriorem fieri* Stoici (ἠθικῶς) morali ſenſu, Peripatetici latiori ſenſu accipiebant.

aliqua fortuita vis obſtitit. Qui hoc potuit dicere: 29
„Neptune, nunquam hanc navem, niſi rectam!“ arti
ſatisfecit. tempeſtas non opus gubernatoris impedit,
ſed ſucceſſum. „Quid ergo? inquis. non nocet gu-
bernatori ea res quae illum tenere portum vetat? quae
conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut
detinet, et exarmat?“ Non tanquam gubernatori, ſed
tanquam naviganti nocet. Alioquin gubernatoris ar-
tem adeo non impedit, ut oſtendat. tranquillo enim,
ut aiunt, quilibet gubernator eſt. Navigio iſta obſunt, 30
non rectori eius, qua rector eſt. Duas perſonas ha-
bet gubernator: alteram communem cum omnibus qui
eandem conſcenderunt navem, qua ipſe quoque vector
eſt: alteram propriam, qua gubernator eſt. tempeſtas
tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori.
Deinde gubernatoris ars alienum bonum eſt; ad eos
quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos
quos curat: ſapientia commune bonum eſt, et eo-
rum cum quibus vivit, et proprium ipſius. Itaque 31
gubernatori fortaſſe nocetur, cuius miniſterium aliis
promiſſum tempeſtate impeditur: ſapienti non nocetur
a paupertate, non a dolore, non ab aliis tempeſtati-
bus vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia,
ſed tantum ad alios pertinentia: ipſe ſemper in actu
eſt, non in effectu. tunc maximus, quum illi fortuna

29. *Qui hoc potuit dicere — ſatisfecit.*] Egregium hoc Rhodii gubernatoris dictum magni fiebat recte ab antiquis et ſaepe laudabatur. Ariſtides Orat. 1. Rhod. To. II p. 346. C. adhortatur Rhodios, ut gubernatoris cuiusdam, civis ſui, dictum in memoriam revocent, qui fluctuante nave, et iamiam ſubmergenda dicebat: at, Neptune, ſcito, non hanc navim te niſi rectam demerſurum (ἀλλ', ὦ Ποσειδαν, ἴσθι ὀρθὴν τὴν ναῦν καταδύσων, ex emend. praeſtantiſſima Valcken. ad Eurip. Hippol. 309 p. 196 A.). Saepe eo alludere ſolent veteres, e. c. Cic. ad Q. Fratr. I, 2. noſter Conſol. ad Marc. 6, 2 etc. Cf. Meurſii Rhodus. I. 17.

se oppoſuit: tunc ipſius ſapientiae negotium agit,
32 quam diximus et alienum bonum eſſe, et ſuum. Praeterea, ne aliis quidem tunc prodeſſe prohibetur, quum illum aliquae neceſſitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda reſpublica ſit: at illud docet, quemadmodum tractanda ſit paupertas; per totam vitam opus eius extenditur. [f]Ita nulla fortuna, nulla res, actus ſapientis excludit. Id enim ipſum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utrosque caſus aptus eſt: bonorum rector, et malorum
33 victor. Sic, inquam, ſe exercuit, ut virtutem tam in ſecundis quam in adverſis exhibeat: nec materiam eius, ſed ipſam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit et praecipites agit, prohibet. Tu illum premi putas
34 malis? utitur. Non ex ebore tantum Phidias ſciebat facere ſimulacra, faciebat ex aere: ſi marmor illi, ſi adhuc viliorem materiam obtuliſſes, feciſſet quale ex illa fieri optimum poſſet. Sic ſapiens virtutem, ſi licebit, in divitiis explicabit; ſi minus, in paupertate: ſi poterit, in patria; ſi minus, in exſilio: ſi poterit, imperator; ſi minus, miles: ſi poterit, integer; ſi minus, debilis. quamcunque fortunam acceperit, aliquid

f. *Ita.* Sic codd. et Erasm. edd. eſt. *Id* vitium typogr. in nonnullis

32. *Propter paupertatem prohibetur docere*] factis nempe et uſu; quia ex cenſu ad Rempublicam admittebantur. Non prohibetur ſcriptis: ut Zeno, Chryſippus, alii. L.

34. De *Phidia*, celeberrimo antiquitatis ſtatuario et coaevo Periclis, Socratis etc. cf. ad Ep. IX, 4. Vpton ad Arrian. Diſſ. I, 6, 23. II, 8, 20. Auctoritas huius artificis et poſt Senecam tanta fuit, ut artifices iuniores Olympiam, ut templum et ſtatuam Iouis viſerent, proficiſcerentur. cf. Fea ad Winckelmanni Hiſt. Art. To. II. p. 416 not. A.

quid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores 35
ferarum, qui saevissima animalia et ad occursum g expavefacientia hominum cogunt sub iugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Aethiops iubet subsidere in genua, et ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, et ubicunque horrenda, quum ad hunc pervenere, mansueta sunt.

EPISTOLA LXXXVI.

Quum Literni in ipsa Scipionis Africani villa esset, possessorem istius agri Aegialum conveniendi caussa, iste vir maximus eiusque tempora Senecae animo tam vivide obversantur, ut viri magnitudinem admirans et illa et sua tempora inter se comparet, atque simplicitate et frugalitate Scipionis eiusque temporum laudata in luxum deperditosque sui aevi mores invehatur. Sed hac comparatione mox praetermissa lactius quid commemorat, quod se in hac villa ab amico didicisse narrat. Se senem ait ab Aegialo didicisse, arbustum quamvis vetustum posse transferri.

g. *expavefacientia hominum cogunt sub iugum.* Libri ostendunt fere *expaventia:* sed tamen unus Gallicus et quidam antiquitus impressi *expavefacientia:* quam veram lectionem dudum notavit Opsopoeus et de coniectura Lipsius. Sed praeterea duo Palatini: *hominum.* duo *sub iugum*, alii duo *cogunt pati iugum.* Vnde suspicor τὸ *pati* esse a manu aliena, scribendum autem: *qui saevissima animalia et ad occursum expavefacientia hominum cogunt sub iugum.* Gronov. Antea: *ad occursum exterrentia hominem, docent pati iugum:* quae sunt a Mureto. Eraim. *expavefacientia hominem cogunt pati iugum:* ubi Erasm. notavit var. lect. *docent.*

35. Recte monuit Lipsius, haec talia in ludis publice tunc exhibita et observata esse. Plinius in N. H. omnia confirmat, et nostris naturae curiosis, e. c. Buffono observata sunt. De elephantis cf. Sueton. Galb. c. 6. etc.

In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi scribo, adoratis manibus eius et arca, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor. animum quidem eius in coelum, ex quo erat, rediisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit, (hos enim et Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, quum reliquit patriam, quam quum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat,[a] aut Romani libertati.
2 „Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. aequum inter omnes cives ius sit: utere sine me beneficio meo, patria. causa tibi libertatis fui, ero et argu-

a. *aut Romani libertati.* Gronovio assentior, qui Mureti lectione: *aut Romae libertas*, relicta, plurium librorum scripturae, *Roma in libertate*, convenientius Gruteriana emendatione, *Roma libertati*, *et* Lipsiana, *Romanae*, *libertati*, putavit, quod recepimus.

1. *In ipsa Scipionis Africani villa iacens*] i. animi causa commorans. Villa ibi fuisse dicitur, ubi nunc Patria, Lago di Patria, et Torre di Patria sunt. Torre di Patria distat unum milliarium german. a Cumis. Cf. Comitis de Stollberg Reise To. III. Ep. 70. Eo secessit P. Corn. Scipio Africanus maior, ut invidiam et certamina cum tribunis pl. qui eum pecuniae publicae captae reum accusaverant, devitaret, a. u. c. 567. cf. Liv. 38, 50 sq. Ibi vitam egit, et morientem rure, eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, monumentumque ibi aedificari, ne funus in ingrata patria fieret, Liv. 38, 53: qui tamen c. 56 alios tradit Romae, alios Literni narrare et mortuum et sepultum esse, et utrobique monumenta ostendi et statuas: nam et Literni monumentum, *arcam* noster vocat, monumentoque statua superimposita fuit, quam tempestate deiectam nuper vidimus ipsi. cf. Strabo V, 4, 4 p. 187 Lipsi. Valer. Max. III, 7. Hinc et noster *suspicatur*, non pro certo affirmat.

2. *Nihil inquit — argumentum.*] Ex Livio haec non desumta sunt. Sed fuere diversae de Scipione traditiones, ipso Livio auctore l. l. cf. Antias Auli Gellii VI, 8. *argumentum*, monstrabo libertatem tibi adhuc esse. Caeterum cf. Cic.

argumentum. Exeo, ſi plus quam tibi expedit, crevi.“ Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exſilium voluntarium ſeceſſit, et civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, et ſe Liternum recepit, tam ſuum exſilium reipublicae imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam ſtructam lapide qua- 3
drato, murum circumdatum ſilvae, turres quoque in propugnaculum villae utrimque ſubrectas. Ciſternam aedificiis ac viridibus ſubditam, quae ſufficere in uſum vel exercitus poſſet. Balneolum anguſtum, tenebricoſum ex conſuetudine antiqua. non videbatur maioribus noſtris caldum, niſi obſcurum. Magna ergo me 4
voluptas ſubit, contemplantem mores Scipionis ac noſtros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum ſemel capta eſt, abluebat corpus laboribus ruſticis feſſum: exercebat enim operae ſe, terramque (ut mos fuit priſcis) ipſe ſubigebat. Sub hoc ille tecto tam ſordido ſtetit, hoc illum pavimentum tam vile ſuſtinuit. At nunc quis eſt, qui ſic 5
lavari ſuſtineat? pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis et pretioſis orbibus refulſerunt; niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſunt: niſi

Cic. de Off. III, 1. *Itaque dedit — Hannibalis*, quatenus reus beneficio legum uti et in exilium voluntarium ſecedere poterat. Hannibalis exilium ipſi tamquam auctori eius tribuit noſter, quo ut beneficio meritus eſt de republica. Liv. 33, 47 Scipionem diu ſed fruſtra repugnaſſe machinationibus Senatus narrat.

5. *orbibus*] cruſtis aut ſegmentis marmorum circuli ſpeciem gerentibus, quas maculoſas eximie aeſtimabant. Video nunc, his ſcriptis, amiciſſimum Iacobſium in Miſcellan. phil. P. 1. p. 88. eandem ſententiam tuliſſe, loco hoc adducto. Spectant huc Plinii N. H. 35, 1 verba, quae luxum hunc confirmant docentque, Neronis

aevo

niſi illis undique operoſa et in picturae modum variata circumlitio praetexitur; niſi vitro abſconditur camera; niſi Thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circumdedit; in quas multa ſudatione corpora exinanita demittimus; niſi 6 aquam argentea epiſtomia fuderunt. Et adhuc plebeias fiſtulas loquor: quid quum ad balnea libertinorum pervenero? quantum ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, impenſae cauſa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum pervenimus, ut niſi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimae ſunt, rimae magis quam feneſtrae, muro lapideo exſectae, ut ſine iniuria munimenti lumen ad- 7 mitterent. At nunc blattaria vocant balnea, ſi qua non ita aptata ſunt, ut totius diei ſolem feneſtris ampliſſimis recipiant; niſi et lavantur ſimul et colorantur; niſi ex ſolio agros et maria proſpiciunt. Itaque quae concurſum, et admirationem habuerant, quum dedica-

aevo hoc eſſe inventum. Nigricanti itaque marmori ut maculae adeſſent, cruſtas numidicas interſerebant et opere muſivo circa ornabant. *niſi vitro — camera.* Lucem affundit Stat. Silv. I, 5, 43 effulgent camerae vario faſtigia vitro etc. ubi cf. not. *in quas — demittimus* explicat ipſe Ep. 108, 16. Decoquere corpus atque inanire ſudoribus (ſc. in balneo calido) inutile ſimul delicatumque credimus. *epiſtomia*, quae et *epitonia* vocantur, ſunt obturacula ori vaſorum aut labrorum indita, e quibus verſis liquor emittitur, ut et in noſtris balneis fieri ſolet.

6. *Eo deliciarum. — gemmas calcare nolimus*] puto, pavimenta luxurioſa et pretioſa, lithoſtrata, quae opere muſivo conſtabant. Eadem de re Stat. Silv. I, 3, 54 Calcabam nec opinus opes. Cf. noſter de Ira III, 35, 4. Ep. 16, 7.

7. *blattaria*] a blattis, quae lucem fugiunt et tenebroſis balneis gaudent, innaſcunturque. Plin. II, 28. Hinc Statius, Plin. al. qui balneorum mentionem ſub imperatoribus iniiciunt, laudant τὸ εὐφεγγὲς, bene

dicarentur, haec in antiquorum numerum reiiciuntur, quum aliquid novi luxuria commenta eſt, quo ipſa ſe obrueret. At olim et pauca erant balnea, nec ullo 8
cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, et in uſum, non oblectamentum, reperta? Non ſuffundebatur aqua, nec recens ſemper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucidâ ſordes deponerent. Sed, dii boni, quam iuvabat illa balnea intrare obſcura, et gregali tectorio inducta, quae ſcires Catonem tibi aedilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu ſua temperaſſe? Nam hoc quoque nobiliſſimi aediles fungeban- 9
tur officio, intrandi ea loca quae populum receptabant, exigendique munditias, et utilem ac ſalubrem temperaturam: non hanc, quae nuper inventa eſt, ſimilis incendio. adeo quidem ut convictum in aliquo ſcelere ſervum, [b] invitum lavari oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat balneum, an caleat. Quantae nunc aliqui ruſticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium ſuum latis ſpecularibus diem ad-

b. *invitum* Erasm. in nonnullis mſſ. invenit, quod recepi: quum vulgatum, *vivum*, nullum ſenſum fundat, hoc ſaltem tolerabilem.

bene luminoſum, quo *colorari* i. inſolari, apricari poterant. cf. Lucian. Vol. VII p. 298 ſq. bip. *dedicarentur* ſtatim poſt aedificationem cum invocatione Aeſculapii et Hygeae, quorum ſtatuis balnea ornari ſolebant, ut e Luciani l. l. videre licet, et cum votis pro ſalute populi. *obrueret* i. ſe peſſumdaret, obſcuraret.

8. *res quadrantaria*] notum eſt, quadrantem (i. e. quartam aſſis partem) mercedulam balneatoris fuiſſe. L. *perlucida* aqua propter ſolis ſplendorem, qui in balneo erat. *Catonem* uticenſem. *Fabium Maximum* cunctatorem. *Corneliis* Scipionibus.

9. *aediles*] Plura de his aedilium muneribus vide ap. Lipſium ad Taciti Ann. II, fin. et querelas ſimiles ap. Plutarch. III Quaeſt. nat. c. 10. Quaeſt. conviv. VIII, 9.

admiserat? quod non in multa luce decoquebatur, et
10 exspectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitosum! nescit vivere! Non [c] faccatâ aquâ lavabatur, sed saepe turbida, et quum plueret vehementius, paene lutulenta. Nec multum eius intererat, an sic lavaretur: veniebat enim, ut sudorem illic abluerat, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non invideo Scipioni: vere in exsilio vixit, qui sic lavabatur. Immo si scias, non quotidie
11 lavabatur. Nam, ut aiunt qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia et crura quotidie abluebant, quae scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet mihi immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea in-
12 venta sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem et nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet. ——

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, et Gorgonii loco esset, quem idem Horatius Rufillo oppositi. Parum est sumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evanescat in corpore. Quid,

c. *faccatâ aquâ* cum Gronov. e codd. recepi: ante, *pacatâ*. Mox §. 11. *liquet mihi*. sic omnes ferre codd. Ante Gronov. *rò mihi* aberat. §. 12. in *Gorgonii* nulla varietas lectionis occurrit.

10. *faccatâ*] facco (ἠθμῷ) percolatâ: causa fuit haud dubie aqua Tiberis fluvii, quam flavam et turbidam lutulentamque fuisse satis constat. Hinc flavus Tiberis ap. Horat. I, 2 Carm. 13.

11. *Nam, ut aiunt — tradiderunt*] c. c. M. Porc. Cato maior, M. T. Varro al. *nundinis* i. octavo quoque die.

12. *Horatius Flaccus*] Serm. I, 2, 27. Pastillos Rufillus olet, Gorgonius hircum. Pastil-

Quid, quod iidem odore tanquam ſuo gloriantur? Haec ſi tibi nimium triſtia videbuntur, villae impu- 13
tabis: in qua didici ab Aegialo diligentiſſimo patrefamiliae (is enim nunc huius agri poſſeſſor eſt) quamvis vetus arbuſtum poſſe transferri. Hoc nobis ſenibus diſcere neceſſarium eſt, quorum nemo non olivetum alteri ponit: [d] quod vidi illum arborum trimûm aut quadrimûm faſtidiendi fructus autumno deponere. te 14
quoque proteget illa, quae

Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram;

ut ait Virgilius noſter: qui non quid veriſſime, ſed quid decentiſſime diceretur, adſpexit; nec agricolas doce-

d. *quod vidi illum arborum trimûm aut quadrimûm faſtidiendi fructus autumno deponere.* Hanc eſſe omnium codd. mſſ. ſcripturam docuit et Gruter. Gronov., qui Lipſii Muretique lectionem: *quod vidi, hoc dico: illud arboretum*, recte damnavit.

Paſtilli erant unguenti genus, διάπασμα, (pillulae unguentariae). Martial. I, 88 Ne gravis heſterno fragres, Feſcennia, vino, Paſtillos Cosmi luxuriosa voras.

13. *Aegialo*] quem et Plinius memorat inter vineae nobiles cultores N. H. XIV, 5 bip.: Magna fama et Vetuleno Aegialo perinde (ut Acil. Sthenelo, quem Plinius paulo ante laudaverat) libertino fuit, in Campaniae rure Liternino, maiorque etiam favore hominum, quoniam ipſum Africani colebat exilium. Vides poſſeſſorem villae huius Scipionis fuiſſe. L. *Hoc nobis ſenibus diſcere neceſſarium eſt, quorum nemo non olivetum alteri ponit: quod* (i. e. quale) *vidi illum arborum trimûm aut quadrimûm faſtidiendi fructus a. d.* Intellige trimas et quadrimas arbores, ex quo ſemel a ſeminario translatae ſunt: nam quae taleis deſectis ex arbore et depoſitis inſtitutae ſunt, excultae quinquennio demum habiles translationi ſunt, teſte Columella V, 6, 9. Plin. XVII, 11. Addit Seneca, ipſum etiam arbuſtum poſſe transferri. Gronov. Propter malos fructus, quos ferrent, iterum pangere, transferre ſ. transplantare ſolitus erat, vel autumni tempore.

14. Virgil. Ge. II, 58. Sequentium verſuum Ge. I, 215.

15 docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est, tunc te quoque, medica, putres
Accipiunt sulci, et milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint: et an utriusque verna fit satio, hinc aestimes licet. Iunius mensis est
16 quo tibi scribo, iam proclivus in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis [e]depositum. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, et ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. Hoc simo [f]tactum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit et
17 pressit. Negat quidquam esse hac (ut ait) spissatione efficacius. videlicet frigus excludit et ventum. minus praeterea movetur: et ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, et precario haerentes, levis quoque revellat agitatio. parum autem arboris, antequam obruat, radit. ex omni enim materia quae nudata est, ut

e. *depositum* e Gron. emendat. recepi; nam agitur de plantandi ponendique, non ordinandi ratione. ante, *dispositum*.

f. *tactum* e coni. Gronovii: *tangere* enim in hac re sollenne est, apud Plin. et scriptores de re rust. Tingo, τέγγω, sensum auctoris non satis exprimit. Ceterum *tingere*, *tangere*, *tinctum*, *tactum*, etsi diversae significationis atque originis, tamen a librariis confundi solent. Proinde recepi, silentibus omnibus mss. Rem exprimit Columella V, 6. Plin. XVII, 11.

216 defensionem contra Senecae reprehensionem dederunt interpp. Virgilii, qui docent, Virgilium in fabae satione per ver ritum circumpadanae Italiae sequutum esse, nec medicam (nostrum Luzerne) solum eodem tempore seri, sed milium quoque aestate, hieme et vere.

ut ait, exeunt radices novae. Non plures autem su- 17
per terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: ſtatim enim ab imo veſtietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida et retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales eſſe novellarum arborum ſolent, eodem genere depoſuit. Hi paulo tardius ſurgunt: ſed cum tanquam a planta proceſſerint, nihil habent in ſe horridum, nec triſte. Illud etiam nunc 18
vidi, vitem ex arbuſto ſuo annoſam transferri: huius capillamenta quoque (ſi fieri poteſt) colligenda ſunt, deinde liberalius ſternenda vitis, ut etiam ex corpore radiceſcat. Et vidi non tantum menſe Februario poſitas, ſed etiam Martio exacto tenent et complexae ſunt non ſuas ulmos; omnes autem iſtas arbores, quae (ut ita dicam) grandiſcapiae ſunt, ait aqua adiuvandas ciſternina: quae ſi prodeſt, habemus pluviam in noſtra poteſtate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Aegialus noſter me ſibi adverſarium paravit, ſic ego parem te mihi.

EPISTOLA LXXXVII.

Occaſione ſeceſſus cuiusdam, quem amico deſcribit ut frugaliſſimum, ſe nondum eo perveniſſe queritur, ut fortuita a bonis diſcernat, et in vita perverſam recti verecundiam exuat, etiamnunc curans opiniones alienas ſtupensque ad ſupervacua. His et ſimilibus cogitationibus delabitur ad diſſertatiunculas de Bono. Primus ſyllogismus eſt:

18. *non ſuas ulmos*] ad imitationem Virgil. II Ge. 82 de arbore ſilveſtri, cui ſurculi feraces inſerti ſunt: *miratur novas frondes et non ſua poma. capillamenta* radices ſubtiliores e capite pendentes. *grandiſcapiae ſunt*, graeco verbo μακροκαυλοι: et vel hinc ſupra § 16 probes de *ſcapo*. *Me ſibi adverſarium*, aemulum induſtriae et vel ſuperare conantem. L.

eſt: quum omne quod bonum ſit, bonos faciat, fortuita non bona eſſe, quippe quae bonos non faciant. Refutat itaque Peripateticos, qui bonum vocant omne utile pertinereque dicunt ad beate vivendum, quum Stoici omne quod aeſtimatione (ἀξίᾳ) omnino aliqua dignum ſit, complecti beatam vitam putent (cf. Cic. de Fin. III, 12) et animo puro, ſincero et magno conſtare illud pronuntient, ideoque quod per ſe bonum eſt, intelligant. Quae quidem in fortuita cadere non poſſunt. Deinde refutat eosdem Peripateticos, qui contendant contra Stoicos, bonum ex malo naſci. In his Senecae videmus animo obverſatum eſſe diſcrimen inter materiam et formam actionis, ut noſtris loquendi formulis utar. Neque malum neque bonum ortum ſuum ducit e materia, ſed e forma actionis; iam quum e. c. divitiae ſolummodo ad materiam pertineant, neque malum neque bonum ſunt, ſed commoda i. e. quae magis proficiant ſani iudicii homini, quam noceant. Neque mala ſ. incommoda ſunt, quoniam, ut Poſidonius ait, non cauſſa efficiens mali, ſed nonniſi praecedens (cauſſam occaſionalem cum ſcholaſticis vocaveris) ſunt: neque pro bono habendae ſunt, quia non omni noxa carent, quia animum non attollunt etc.: duntaxat commoda dici poſſunt.

Cf. Argum. Epiſt. LXVI praemiſſa et quos ibi laudavi. Tiedemann Syſtem d. ſt. Phil. III p. 35 ſqq.

Naufragium, antequam navem adſcenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne et hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum eſſe falſum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, quum volueris, approbabo, immo etiamſi nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus ſupervacua, et quam facile iudicio poſſemus deponere, quae ſi quando neceſſitas abſtulit, non ſentimus ablata. Cum

1. *Naufragium — feci*] quatenus expertus ſit, quam parum adhuc profecerit in contemnendis fortuitis commodisque. *Paradoxa* ſaepius iam memorata vidimus, ut Stoicis praeſertim propria, quae Cicero admirabilia vocat contraque opinionem omnium, ſed veriſſima, auctore Cleanthe, qui aiebat παράδοξα μὲν, οὐ μὴν παράλογα. Spectant autem inprimis ad Stoae dogmata de ſapiente, de ſummo bono, de virtute rel. Cf. Cic. de Paradoxis. Arrian. Diſſ. IV, 1.

Cum pauciſſimis ſervis, quos unum capere vehiculum 2
potuit, ſine ullis rebus, niſi quae corpore noſtro continebantur, ego et Maximus meus biduum iam beatiſſimum agimus. Culcita in terra iacet, ego in culcita. Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertorium facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit. [a] paratum fuit non magis hora, nuſquam ſine caricis, nuſquam ſine pugillaribus. Illae, ſi panem habeo, pro 3
pulmentario ſunt: ſi non, pro pane. quotidie mihi annum novum faciunt, quem ego fauſtum et felicem reddo bonis cogitationibus, et animi magnitudine: qui nunquam maior eſt, quam ubi aliena ſepoſuit: et fecit ſibi pacem, nihil timendo: fecit ſibi divitias, nihil concupiſcendo. Vehiculum in quod impoſitus ſum, ruſticum eſt. Mulae vivere ſe ambulando teſtantur, mulio excalceatus non propter aeſtatem. Vix a me 4
obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc perverſa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubeſco:

a. *paratum fuit non magis hora — pugillaribus.* In loco hoc corrupto Codd. nullam opem praeſtant. Nonnulli dant: *parentium fuit non magis ora.* Muretus quidem ait in uno libror. ſuorum legi: *paratum fuit ſine magis hira*, unde eruit, *ſine magiro* (ἄνευ μαγείρου, ſine coquo).

2. *Maximus*] Eſt ille Caeſonius Max. inter intimos et fidos eius amicos, de quo Tacitus et Martialis. Notavi ad Taciti Annal. XV in fine et locum hunc ibi adde. L. *nusquam ſine caricis* i. aridis ficubus, de quibus Plin. N. H. XV, 19 ficus panis ſimul et obſonii vicem ſiccatae implent. anno novo haec dulcia quaſi omen dare et mittere invicem ſolebant, talis futuri anni. Ovid. faſt. I, 185 ſq. et Io. Lydus in Bibl. der alten Litt. u. K. VII p. 32. cf. Var. Lect.

3. *Mulae — aeſtatem*] Mulae mulique in vehiculis apud homines illarum regionum in uſu erant et ſunt hodieque. Hae mulae erant macrae, vix vivae, quas, niſi ambularent, non crederes vivere: ita macie ſunt enectae: mulio autem pauperrimus erat.

quod argumentum eſt, iſta, quae probo, quae laudo, nondum habere certam [b] fidem et immobilem. Qui ſordido vehiculo erubeſcit, pretioſo gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: „Inſanitis, erratis, ſtupetis ad ſupervacua, neminem aeſtimatis ſuo. Quum ad patrimonium ventum eſt, diligentiſſimi computatores, ſic rationem ponitis ſingulorum: quibus aut pecuniam crediturі eſtis, aut beneficia: (nam haec quoque iam expenſa fertis.) „„late poſſidet, ſed multum debet: habet domum formoſam, ſed alienis nummis paratam: familiam nemo cito ſpecioſiorem producet, ſed nominibus non reſpondet. Si creditoribus ſolverit, nihil illi ſupererit.““ Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quiſque habeat!“ Divitem illum putas, quia aurea ſupellex etiam in via eum ſequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber volvitur, quia tantum ſuburbani agri poſſidet, quantum invidioſe in deſertis Apuliae poſſideret: et quum omnia dixe-

b. *fidem.* Iam Grut. mſſ. ſuos quosdam ſequens pronior erat in *fidem*, quam quae vulgata erat *ſedem.* Gronovius veritatem docuit. Senius: illa nondum apud me in decreta abierunt.

5. *familiam*] ſervorum. *nominibus* i. creditoribus.

6. *arat*] i. poſſeſſiones habet, ut Hor. Epod. IV, 13. *magnus Kalendarii liber* i. foenebris pecuniae liber: nam Kalendis uſurae cedebant et petebantur. Itaque nomina et pecunia per Kalendas in tali codice ſcribebantur. L. Cf. ad Ep. XIV fin. *quantum invidioſe in deſertis Apuliae poſſideret*, ideoque permultum; nam ſi quis latifundii apulici in deſertis illis, quae hodieque non cultiora ſunt (Büſching IV p. 489.) poſſeſſor invidiam creare velit, mirum quantum poſſidere oportet. Fortaſſe quis de ovium migrationibus cogitet,

dixeris, pauper eſt. quare? quia debet. quantum? inquis. omnia: niſi forte iudices intereſſe, utrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum ſumſerit. Quid ad rem pertinent mulae ſaginatae, unius omnes 7
coloris? Quid iſta vehicula caelata?

—— inſtrati oſtro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.

Iſta nec dominum meliorem poſſunt facere, nec mulam. M. Cato Cenſorius (c quem tam reipublicae fuit naſci quam Scipionem: alter enim cum hoſtibus noſtris bellum, alter cum moribus geſſit) canterio vehebatur, et hippoperis quidem impoſitis, ut ſecum utilia portaret. O quam cuperem illi nunc occurre- 8
re aliquem ex his troſſulis in via divitibus, curſo-

c. *quem tam reipublicae fuit naſci.* Hanc lectionem vulgatae: *quem tam reip. hercule profuit naſci* praeferendam et veram eſſe Gronovius monſtravit, tum ex edd. veneta et tarviſ., tum e Pintiani al. codd., tandem ex uſu ſermonis Senecae proprio. *Fuit naſci*, eſt, fuit operae pretium, interfuit, aut ex uſu fuit naſci. Cf. I. F. Gronov. Obſſ. IV, 8 p. 601 ſq.

tet, quae ex Samnio autumni tempore in Apuliae loca calidiora ſ. ſaltus calidiores fiebant et vectigalia praeſtabant poſſeſſoribus iſtarum regionum. Hodieque obtinent, uti in antiquitate. Horat. Epod. I, 25 ſq. ubi vide Böttiger. cf. poſt Büſching l. l. Laſteyrie traité ſur les bêtes à laine d'Espagne etc.

7. Verſus ſunt Virgilii Aen. VII, 277 ſqq. *M. Cato Cenſorius* qui et priſcus ſ. maior vocatur. Similia de Catone Plutarchus quoque narrat in Ei. vita To. I. p. 336 et p. 347 ed. Frcf. *hippoperis ἱπποπήρᾳ.* Hor. I Serm. 6, 106 manticam vocat, ſaccum ſcorteum: ab utroque equi latere dependebant: nam ephippia noſtra apud antiquos in uſu non fuiſſe, iam ſupra monuimus; cf. Io. Beckmann. Beyträge zur Geſch. der Erf. III 1 p. 40 ſq. et iterum in Vorrath kleiner Anmerk. II. Part.

8. *troſſulis*] cf. ad Ep. 76, 1. in itinere etiam opes ſuas oſten-

res et Numidas, et multum ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos qui quummaxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat seculi decus, imperatorem triumphalem, censorium, (et quod super omnia haec est) Catonem, uno caballo esse contentum, et ne to-
9 to quidem! Partem enim sarcinae, ab utroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, et asturconibus, et tollutariis praeferres unicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quae sine dubio talia divinavit futura, qualia
10 nunc sunt, qui primus appellavit impedimenta. Nunc volo pauciſſimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatae contendimus. Quod bonum est, bonos facit: nam et in arte musica quod bonum est, facit musicum. fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona.

ostentare cupiunt. *Numidas.* honori sibi duxisse divites, ut Numidae equites, servi sui, in itinere ipsos comitarentur, hic locus docet. cf. Ep. 123, 6. Tacit. Ann. III, 53 not. Lipsius ad II Hist. Tacit. 40. *utrum se ad gladium — cultrum.* Paullatim eo perversitatis delapsi erant vel nobiles, ut pretio inducti vel mala libidine pugnandi gladiatores aut venatores fierent in arena. Noster Ep. 99, 12 explicat. Plura dabit Lipsius in Saturnal. II. c. 3.

9. *Ita non — tollutariis*] equis pretiosis gallicis, parvis et bene saginatis, tum hispanicis (ex Asturia) celeriter incedentibus. *quantum ad ista* sc. instrumenta luxus, quae hoc sensu recte *impedimenta*, voce militari, vocari possunt.

10. Omnia, quae dignitati et naturae humanae congruunt, virtus, honesta et bona sunt, ideoque bonos faciunt. Cf. Stob. Ecl. II. c. 7. p. 200. 202. 120 ed. Heeren. *fortuita* quae non in nostra potestate sunt, e. c. opes. Peripatetici stoicis consentire non poterant, quum con-

bona. Adverſus hoc ſic reſpondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falſum eſſe dicant. Ab eo, 11
inquiunt, quod eſt bonum, non utique fiunt boni. In muſica eſt aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad uſus canendi: nihil tamen horum facit muſicum. Hic reſpondebimus: Non intelligitis, quomodo poſuerimus, quod bonum eſt muſico. Non enim id dicimus, quod inſtruit muſicum, ſed quod facit: tu ad ſupellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipſa 12
arte muſica bonum eſt, id utique muſicum faciet. Etiamnunc facere id planius volo. Bonum in arte muſica duobus modis dicitur: altero, quo effectus muſici adiuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent inſtrumenta, tibiae, et organa, et chordae: ad artem ipſam non pertinent. Eſt enim artifex etiam ſine iſtis; uti forſitan non poteſt arte. Hoc non eſt aeque duplex in homine. idem enim bonum et hominis, et vitae. — Quod contemtiſſimo cuique contingere ac 13
turpiſſimo poteſt, bonum non eſt: opes autem et lenoni, et laniſtae contingunt: ergo non ſunt bona. Falſum eſt, inquiunt, quod proponitur. Nam et in

contrarias de bono ſententias haberent, et adeo fortuita in bonorum numerum referrent, e. c. divitias, gloriam, nobilitatem. cf. Stob. Ecl. II, 7 p. 286 ſqq. Ceterum merito miraris, quod ſtatus controverſiae, quem vocamus, a disputantibus neglectus ſit.

13. Hic ſyllogismus bene cum antecedenti cohaeret, ſ. idem docet: quippe quo efficitur, fortuita non eſſe bona. Statuunt autem, Muſarum ſtudia, et literarum, uti et equorum atque canum, in univerſum artes liberales omnes ſtudia quidem vocari, non tamen ſcientias; atque adeo inter probos habitus (ἓν τε ταῖς σπουδαίαις ἕξεσι) eos numerant. Stob. Ecl. II, 7 p. 121 ſq. unde et Chryſippus magno uſui eſſe artes liberales aiebat (Εὐχρηστεῖν τὰ ἐγκύκλια μαθήματα) Diog. Laert. VII, 129. Contraria huic ſtoicae ſententiae ſtatuiſſe Peripateticos patet v. c. e Stob. Ecl. II, 7 p. 290.

grammatica, et in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non
14 consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, et supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbae linguae quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur, et multorum heres fuit, et multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam impuravit? quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in
15 cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo aere censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, et gubernatio, non interdicit sibi ac suis [d] admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quaelibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in acces-

d. *admirationem* bene habet: nec admittenda est Gronovii emendatio *admixtionem*. Virtus, ait Seneca, non permittit admirationem pecuniae et similium rerum, medicina et gubernatio permittit. Caeterum subscribo iis, quae idem Vir summus monuit de sollenni mutatione τῶν· X et A. Cf. Gronov. Obss. IV, 4 p. 554 sq.

14. *Chelidon* et *Natalis* impurissimi homines, quos nonnisi ex hoc loco cognoscimus. Occurrit ap. Tacit. Ann. XV, 50 Anton. Natalis; sed an idem sit, nescitur. Ceterum *in cuius ore fem. p.* explicari putat Lipsius a Seneca De Benef. IV, 31.

15. *suo aere censetur*] proprio, non adventitio bono. L. *Cui contigit — dixeris* i. is non est bonus, σπουδαῖος, Φρόνιμος, quia virtute caret. *fiscus* f. sportula pecuniaria, saccus, zonula nihili est sine pecunia, auget tamen eius pretium.

acceſſionem eius venit quod habet. Quis pleno ſaeculo 16
ullum pretium ponit, niſi quod pecuniae in eo condi-
tae numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis
patrimoniorum: acceſſiones illorum et appendices ſunt.
Quare ergo ſapiens magnus eſt? quia magnum ani-
mum habet. Verum eſt ergo, quod contemtiſſimo
cuique contingit, bonum non eſſe. Itaque indolen-
tiam nunquam bonam dicam. habet illam cicada, ha-
bet pulex. Ne quietem quidem, et moleſtia vacare, 17
bonum dicam. quid eſt otioſius verme? Quaeris,
quae res ſapientem faciat? quae Deum. Des oportet
illi aliquid divinum, aliquid coeleſte, magnificum.
Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet poſſeſſo-
rem patitur. Vide,

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuſet,
Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei foetus alibi, atque iniuſſa vireſcunt
Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum. ——

Iſta in regiones deſcripta ſunt, ut neceſſarium morta- 18
libus eſſet inter ipſos commercium, ſi invicem alius ab
alio aliquid peteret. Summum illud bonum, et ipſum

 ſuam

16. *indolentiam*] Ep. LXVI, 42: apud Epicurum duo bona ſunt, ex quibus ſummum illud beatumque componitur: ut corpus ſine dolore ſit, animus ſine perturbatione etc. *Moleſtia autem vacare* in bonis poſuerunt Peripatetici. vid. e. c. Stob. Ecl. II, 7 p. 292 (ἡδονὴν καὶ ἀοχλησίαν).

17. *quae Deum*] perfecta ratio: quae pars in nobis eſt communis illius rationis i. e. Dei. L. Verſus Virgilii Ge. I, 53 ſq. *Deum non capit.* Sic Ep. 31, 9: quid aliud voces hunc (animum rectum, bonum, magnum) quam Deum in humano corpore hoſpitantem? Ep. 41, 1 et 2. Bonus vir ſine Deo nemo eſt.

ſuam habet ſedem: non naſcitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis ſit ſummi boni locus, quaeris? animus. hic niſi purus ac ſanctus eſt, Deum non capit. — Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex avaritia divi-
19 tiae: ergo non ſunt bonum. Non eſt, inquit, verum, bonum ex malo non naſci. Ex ſacrilegio enim et furto pecunia naſcitur. itaque malum quidem eſt ſacrilegium et furtum: ſed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, ſed cum metu, ſolicitudine, tormentis et corporis et animi. Quiſquis hoc dicit, neceſſe eſt recipiat, ſacrilegium ſicut malum ſit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte eſſe, quia aliquid boni facit: quo quid
20 fieri portentoſius poteſt? [e]Quamquam ſacrilegium, furtum et adulterium inter bona haberi, prorſus perſuaſimus. Quam multi furto non erubeſcunt, quam multi adulterio gloriantur? nam ſacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adiice nunc, quod ſacrilegium, ſi omnino ex aliqua parte bonum eſt, etiam honeſtum erit, et recte factum vocabitur: noſtra enim actio eſt. quod nullius mortalium cogitatio

e. *Quamquam* e Gruteri emendatione, probata a Lipſ. et Gron., retinui. Antea: *Quam*, contra bonam latinitatem legebatur.

19. *Non eſt, inquit*] Peripateticus, cuius ſectae bonum omne id placebat eſſe, quod utile fieri poſſit, quatenus boni viri eo utantur. Stob. p. 290.

20. *Quamquam — in triumphis feruntur.*] Hac occaſione utitur noſter, uti eius interdum eſt mos, exſpatiandi cum ad carpendum ſaeculum ſuum, quippe cui iam ſacrilegia, furta, adulteria inter bona eſſent, tum ad philoſophiam peripateticam occulte traducendam, utpote quae omnes virturis nervos frangendo, ut cum Cicerone loquar, talia probare videretur. *recte factum* κατόρθωμα, rectum factum explicat Cic. Fin. III, 14. 18. De Off. I, 3. Stob. II, 7 p. 158. 180 i. e. officium perfectum, ut ſapere, iuſte agere, ideoque virtutum functiones. Tiedemann Syſt. III, 299 ſq.

tio recipit. ergo bona naſci ex malo non poſſunt. Nam ſi, ut dicitis, ob hoc unum ſacrilegium malum 21
eſt, quia multum mali affert: ſi remiſeris illi ſupplicia, ſi ſecuritatem ſpoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum ſcelerum ſupplicium in ipſis eſt. Erras, inquam, ſi illa ad carnificem aut ad carcerem differs. ſtatim puniuntur quum facta ſunt, immo dum fiunt. Non naſcitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad ſemen nata reſpondent: bona degenerare non poſſunt. Quemadmodum ex turpi honeſtum 22
non naſcitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem eſt honeſtum et bonum. Quidam ex noſtris adverſus hoc ſic reſpondent: putemus pecuniam bonum eſſe undecunque ſumtam, non tamen ideo ex ſacrilegio pecunia eſt, etiamſi ex ſacrilegio ſumitur. Hoc ſic intellige. In eadem urna et aurum eſt, et vipera. Si aurum ex urna ſuſtuleris, quia illic et vipera eſt, non ideo mihi urna aurum dat, quia viperam habet, ſed aurum dat, quum et viperam habeat. Eodem modo 23
ex ſacrilegio lucrum fit: non qua turpe et ſceleratum eſt ſacrilegium, ſed qua lucrum habet. quemadmodum in illa urna vipera malum eſt, non aurum quod cum vipera iacet: ſic in ſacrilegio malum eſt ſcelus, non lucrum. Quibus opponitur: Diſſimillima utriusque rei conditio eſt. Illic aurum poſſum ſine vipera tollere: hic lucrum ſine ſacrilegio facere non poſſum. lucrum iſtud non eſt appoſitum ſceleri, ſed immixtum. Quod 24
dum conſequi volumus, in multa mala incidimus, id bonum

22. *Quidam*] Stoici, qui in Peripateticorum partem, ut Syncretiſtae, quidam, inclinarent. Sicut aurum non recipit naturam viperae, ita pecunia ex ſacrilegio ſumta naturam ſceleris non recipit, ideoque ut quaelibet pecunia uſurpari poteſt et pro lucro haberi.

24. Hic ſyllogismus alio modo monſtrat, fortuita ideoque et divitias non eſſe bona: quia mala

bonum non eſt. dum divitias conſequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum non ſunt. Duas, inquit, ſignificationes habet propoſitio veſtra. unam, dum divitias conſequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus et dum virtutem conſequi volumus. Aliquis, dum navigat ſtudii cauſa, naufragium fecit: aliquis captus
25 eſt. Altera ſignificatio talis eſt: Per quod in mala incidimus, id bonum non eſt. Huic propoſitioni non erit conſequens, per divitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut ſi per divitias in multa mala incidimus, non tantum bonum divitiae non ſunt, ſed malum ſunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum non eſſe. Praeterea, inquit, conceditis divitias habere aliquid uſus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt: per
26 illas enim multa nobis incommoda eveniunt. His quidam hoc reſpondent: Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illae neminem laedunt. aut ſua cuique nocet ſtultitia, aut aliena nequitia: ſic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum eſt. Non ideo divitiae tibi nocent, ſi propter
27 divitias tibi nocetur. Poſidonius (ut ego exiſtimo) meli-

mala ſecum habent non appoſita, ſed immixta, nec pure bona eſſe poſſunt: verbo, dignitati et naturae humanae adverſantur. Propoſitio autem maior labefactatur, ideoque et minor, ſed non idcirco Peripateticis aſſentiendum eſt. Etenim non de eo, quod interdum bona captans in mala incidere poſſis, ſed quod ſemper in ea incidas, ſermo fit. Quae de commodis monentur, meliora et firmiora ſunt. Haec *commoda*, εὔχρηστα, ut ſaepe iam vidimus, terminus technicus Stoae ſunt, quo aeſtimabilia deſignantur, quae neque per ſe bona neque mala ſunt, attamen aeſtimatione quadam digna, προηγμένα, producta. cf. Ep. 66 argum. 67, 5. 74, 17 not. Sext. Empir. adv. Math II, 62 divitias iis adnumerat.

27. *Poſidonius*] vid. not. ad Ep. 33, 3. *facturos irritant.*

melius, qui ait: divitias esse causam malorum, non quia ipsae faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens, quae protinus necesse est noceat: alia praecedens. hanc praecedentem causam divitiae habent. Inflant animos, superbiam pariunt, invidiam contrahunt, et usque eo mentem alienant, ut fama pecuniae nos, etiam nocitura, delectet. Bona autem omni carere culpa decet. pura 28
sunt, non corrumpunt animos, non solicitant: extollunt quidem et dilatant, sed sine tumore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt: divitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinem animi dant: divitiae insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt divitiae, non tantum bonum non sunt. Es- 29
sent malum, si per se nocerent, si (ut dixi) haberent efficientem causam: nunc praecedentem habent, et quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque praecedentem causam, ad invidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam invidetur: sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obiicitur a virtute, quae illos in amorem et admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quae neque magni- 31
tudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: divitiae autem, et bona valetudo, et similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnunc hoc modo intendit: Quae neque magnitudinem animo dant, nec 32
fidu-

iant. Lipsius laudat Sophocl. Antigon. 298 sqq. ed. Brunk. Hanc *causam praecedentem,* προηγουμένην, non prave comparaveris cum causa occasionali scholasticorum, s. impulsiva.

fiduciam, nec ſecuritatem, contra autem inſolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala ſunt: a fortuitis autem in haec impellimur: ergo non ſunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem iſta erunt. 33 Alia eſt commodorum conditio, alia bonorum. Commodum eſt, quod plus uſus habet quam moleſtiae: bonum, ſincerum eſſe debet, et ab omni parte innoxium Non eſt id bonum, quod plus prodeſt: ſed quod tantum prodeſt. Propterea commodum et ad animalia pertinet, et ad imperfectos homines, et ad ſtultos. Itaque poteſt ei eſſe incommodum mixtum: ſed commodum dicitur, a maiore ſua parte aeſtimatum. Bonum ad unum ſapientem pertinet, inviolatum eſſe oportet. Bonum animum habe. unus tibi nodus, ſed 34 Herculaneus, reſtat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus divitiae fiunt: ergo divitiae bonum non ſunt. Hanc interrogationem noſtri non agnoſcunt. Peripatetici et fingunt illam, et ſolvunt. Ait autem Poſidonius, hoc ſophiſma per omnes dialecticorum ſcholas iactatum, ſic ab Antipatro refelli. 35 Paupertas non per poſitionem, ſed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Graeci dicunt κατὰ στέρησιν. non quod habeat, dicitur,

33. *ſtultos*] opponit Stoa ſapientibus, τοὺς φαύλους τοῖς σπουδαίοις.

34. Hunc ſyllogismum Peripatetici invenerunt haud dubie propterea, ut irriderent Stoicos, et ut Dialecticos exagitarent. Etenim ipſi ſerio fingere eumque verum habere non poterant, ne concluſione vinera ſua ipſi caederent, quippe quos conſtat ex Ariſtotele, Stobaeo, al. divitias inter bona numeraſſe. *Ait autem — refelli.* Antipatrum itaque Seneca non legit, ſed haec e Poſidonio mutuatus eſt. Hic *Antipater* tarſenſis celebris fuit ſtoicus, Diogenis babylonii diſcipulus, et Panaetii rhodii magiſter, vixit circa a. u. c. 600, Carneadis coaevus. Omnia eius ſcripta, quae multa fuere, deperdita ſunt. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III p. 537 ſq. Harl.

tur, ſed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri poteſt: divitias multae res faciunt, non multae inopiae. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas eſt, non quae pauca poſſidet, ſed 36
quae multa non poſſidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, ſed ab eo quod ei deeſt. Facilius quod volo exprimerem, ſi Latinum verbum eſſet, quo ἀπορία ſignificatur. Hanc paupertati Antipater aſſignat. Ego non video, quid aliud ſit paupertas, quam parvi poſſeſſio. De iſto videbimus, ſi quando valde vacabit. 37
quae ſit divitiarum, quae paupertatis ſubſtantia: ſed tunc quoque conſiderabimus, numquid ſatius ſit paupertatem permulcere, divitiis demere ſupercilium, quam litigare de verbis, quaſi iam de rebus iudicatum ſit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolen- 38
dis divitiis fertur: his interrogationibus ſuaſuri aut diſſuaſuri ſumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et cauſam imperii ſui, requirat ac laudet? divitias autem ſuas timeat? ut cogitet has ſe apud victos reperiſſe? Hinc ambitum, et largitiones, et tumultus, in urbem ſanctiſſimam temperantiſſimamque irrupiſſe? nimis luxurioſe oſtentari gentium ſpolia? quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi poſſe? Haec ſatius eſt ſuadere, et expugnare affectus, non circumſcribere. Si poſſumus, fortius loquamur: ſi minus, apertius.

EPISTOLA LXXXVIII.

De pretio, quod liberalibus ſtudiis, Grammaticae, Muſicae, Geometriae et Aſtronomiae ſtatuendum ſit, cum amico ſententiam ſuam rogatus communicat. Iam quum meritoria ſint, nec bonum virum efficiant, quod ne promittunt quidem, iis eatenus boni quid tribuit, quatenus praeparant ingenium, non detinent. Quam quidem ſententiam per inductionem, quam vocamus, accuratius demonſtrat, omnia haec ſtudia docendo illud neque praeſtare,

ſtare, neque velle: quum partim profeſſores harum artium ſibi invicem repugnent, et plerumque inutilia quaerant, partim cupidinum noſtrarum inſtrumenta fiant, partim quietem noſtram turbent. Etiamſi itaque ſtudia liberalia nihil conferant virtuti, tamen expediunt, quatenus ingenium ad disquiſitiones graviores praeparant. Hinc ſequitur, ad philoſophiam ea non pertinere, quippe quae ſcientia boni et mali ſit, quum ſtudia liberalia nihil niſi inſtrumenta haberi debeant. Quid, quod ipſa philoſophia ſine illis conſtare poteſt, quae quum curioſitatem ſaepe inutilem moveant, animum detinent et ab iis abſtrahunt, quae maxime ſcitu digna ſunt. Sextus Empiricus πρὸς τοὺς μαθηματικοὺς *(dogmaticos) eodem modo, quo Seneca, has artes oppugnavit.*

*Quaeſtionem, quam in hac epiſtola ſibi tractandam ſumſit Seneca, iam antiquioribus temporibus, quin adeo a Socrate inſtitutam accepimus, ut quem ſcimus ſubtiliores disquiſitiones, atque ideo Aſtronomiam, et plurimam Mathematices partem, niſi ſusque deque habuiſſe, tamen non commenduſſe, ſed indifferenter tractaſſe. Cf. Xenoph. Memor. Socr. IV, 7, 3. Platon. Phaedon. c. 46 ſq. Grammaticam autem neque tetigit, neque carpere potuit Socrates eiusque proximi aſſeclae, quum ſaeculo demum Ptolemaeorum in numerum artium referri coepiſſet. Ceterum cum Antiſthenem tum Diogenem ſinopenſem e Diog. Laert. VI, 103 ſq. ſcimus diſciplinas, Geometriam, Muſicam, et ſimilia repudiaſſe. Quam eandem ſententiam et Ariſto chius et Bion boryſthenites ſequuti ſunt. cf. Philolog. Bibliothek II. p. 33 ſq. Stoicorum autem ſententia de his ſtudiis ex hac ſola epiſtola nobis innotuit, praeter unum locum Diog. Laert. VII, 32, ubi Caſſius Sceptiçus Zenonem accuſat, quod diſciplinas liberales inutiles ſtatuat in principio ſuae Reipublicae (*τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἄχρηστον ἀποφαίνειν*). Quam tamen accuſationem parum firmo fundamento nixam crediderim, quum nulla huius opinionis mentio apud ceteros antiquitatis auctores reperiatur, nec congruat ſyſtemati ſtoico. Accedit, quod Chryſippus, quem in omnibus fere decretis Stoae ſequutum eſſe ſcimus Zenonem, contrarium praeferat, et tantum abſit, ut ſtudia liberalia repudiet, ut uſum eorum defendat, teſte Diog. Laert. VII, 129: εὐχρηστεῖν δὲ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα φησὶν ὁ Χρύσιππος. Eandem ſententiam iam diu ante Chryſ. tuitus erat Pythagoras, (cf. Brucker Hiſt. cr. Phil. III, p. 595.) Ariſtotel. rel.*

Attigit quaeſtionem hanc de ſtudiis liberalibus una cum altera, (Diog. Laert. VII, 41) utrum inſtrumenti aut partium loco in Philo-

Philoſophia tractanda conſiderari debeant Logica, Ethica et Phyſica, Tiedemannus Syſt. der Stoiſch. Philoſ. I p. 12 ſqq.: in qua tamen lite Stoicorum diiudicanda vir ille egregius iuſto cupidius verſatus eſt, quippe qui, quum ipſe fateatur, disputationis huius argumenta periiſſe, nec ſibi claram de ea obverſari notionem, parum tamen ſeſe abeſſe pronuntiat, quin ſubtilitatibus coactis atque contortis, ſatis quippe frequentibus Stoae, tribuendam arbitretur. Enimvero veroſimile eſt, quum virtus ſummus finis ſit Stoae, ad quam contendendum ſit ſapientiae ſtudioſis, Stoicos illud quaeſiviſſe, materialiter an formaliter (ut noſtris verbis utar) adhibendae ſint illae diſciplinae. Diſcimus hoc e Seneca, qui hac ep. init. ait: praeparant ingenium. Sententiam hancce ſequutus eſt et defendit Zeno tarſenſis.

Qui vero de artibus, quae apud Graecos floruere, liberalibus, plura ſcire velit, is adeat Wowerii Polymathiam, et Ger. Io. Voſſium de IV artibus popularibus etc.

Denique legi meretur et comparari Oratio ſacra Zollikoferi de litterarum pretio, quae exſtat in eius Oratt. ſacr. über die Würde des Menſchen, Lipſiae 1784 p. 249 ſqq.

Harum litterarum peritis non mirum videbitur, hanc epiſtolam ſub nomine libri de liberalibus ſtudiis in codd. venire et propterea ſeparatim inveniri. Factum hoc eſt cum ob argumentum tum ob diligentiam ab uno alterove Grammatico in eo inſumtam, cuius quidem rei exempla ſunt Horatii Ars poetica, Somnium Scipionis e Ciceronis libr. VI de Rep. deſumtum atque ſeparatim a Macrobio explicatum etc. Plurimi tamen Codd. epiſtolis aſſignant.

De liberalibus ſtudiis quid ſentiam, ſcire deſideras. Nullum ſuſpicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. Meritoria artificia ſunt, hactenus utilia, ſi prae-

De hac epiſtola monent Eraſmus et Gruterus, non reperiri eam inter Epiſtolas in quibusdam Codd. mſſ., ſed ſeparatim. Sic Gruterus ipſam offendit in veteri Palatino cod., qui Declamationes Senecae patris continebat, tali cum titulo: *L. Ann. Senecae liber de ſeptem liberalibus artibus incipit feliciter:* neque

1. *nullum — ad aes exit*] i. cui *aes* i. pecunia ſcopus, finis ſummus actionis eſt. Ce- terum mirari ſubit cum Lipſio, quod Muretus aliique viri docti ad hunc locum nodum in ſcirpo quae-

praeparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim iſtis immorandum eſt, quamdiu nihil animus agere maius poteſt. rudimenta ſunt noſtra, non opera. Quare liberalia ſtudia dicta ſint vides, quia homine libero digna ſunt. Ceterum unum ſtudium vere liberale eſt, quod liberum facit, [a]hoc eſt ſapientiae, ſublime, forte, magnanimum: cetera puſilla et puerilia
2 ſunt. An tu quidquam in iſtis eſſe credis boni, quorum profeſſores turpiſſimos omnium ac flagitioſiſſimos cernis? Non diſcere debemus iſtas, ſed didiciſſe. Quidam illud de liberalibus ſtudiis quaerendum iudicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei ſcientiam affectant. Grammaticus circa curam ſermonis verſatur, et ſi latius evagari vult,

neque aliter inſigniri ait a Palatin. quarto, qui ipſam poſuit poſt libellum de Remediis fortuitorum. Alii tamen codd. mſſ. non exemerunt Epiſtolarum numero. Nec dubitandum eſt, quin pro epiſtola haberi debeat.

a. *hoc eſt.* Sic omnes olim publicati et membranae quatuor Gruteri. Muretus edidit: *hoc ſapientiae ſtudium eſt ſ.*

quaerant, quum omnia clara ſint. Deſpicio, ait, omnes artes, quae mercedulam quaerant, i. *meritoriae* ſint. *Ceterum — magnanimum.* Idem ad Helviam c. 16. L.

2. *An tu quidquam — cernis?*] Hoc iudicium iuſto cupidius eſſe quivis intelligit: ſed enim ſtoice dictum eſt. Nam quod bonum eſt, et bonos facit. Ep. 87, 10. *Non — didiciſſe* nos viri ſenesve; ſunt enim rudimenta, non opera. *Ne promittunt — affectant* ſpecie eorum ſ. forma conſiderata, non materia quam tractant. Bonus vero *Grammaticus* a bono viro recte diſtinguitur. Is enim exponit, quid litera, vocalis, ſyllaba rel. ſit, tum docet diſcipulos, ut pure, emendate loquantur ſcribantve, tandem Criticam exercet. Diſtinguit itaque noſter Grammaticum a magiſtris ludi, grammatiſtis, qui primas literas (legere, ſcribere, numerare) docebant. Cf. Gerh. Io. Voſſius De Arte Grammat. I, 1, 5 ubi noſtri quoque loci memor fuit, et Wolf. Prolegom. ad Homer. p. 231 ſqq. Quintil. Inſt. Or. I, 4 Geſn. egregie naturam Grammatices exponit et hanc artem laudat, quam noſter hic deprimit.

vult, circa hiſtorias. Iam ut longiſſime fines ſuos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam 3
ſternit? Syllabarum enarratio, et verborum diligentia, et fabularum memoria, et verſuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem fraenat? Ad geometriam tranſeamus, et ad muſicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere: quae quiſquis ignorat, alia fruſtra ſcit. Videndum utrum doceant iſti virtutem, an non. ſi non docent, nec tradunt quidem: ſi docent, philoſophi ſunt. Vis ſcire, quam non ad docendam virtutem 4
conſederint? adſpice quam diſſimilia inter ſe omnium ſtudia ſint. atqui ſimilitudo eſſet idem docentium. Niſi forte tibi Homerum philoſophum fuiſſe perſuadent, quum, his ipſis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem ſolam probantem, et voluptates refugientem, et ab honeſto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem ſtatum quietae civitatis, et inter convivia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum,

H 2

3. *quae quisquis ignorat*] i. e. quomodo timere aut cupere deſinat. Loquitur de muſica tamquam philoſophus ſtoic., qui etſi huic arti non abjudicet efficaciam in animum moresque hominum a veteribus toties celebratam (cf. Chabanon in Mém. de l'Acad. des Inſcr. To. 46), tamen neque docere neque tradere virtutem contendit.

4. *Niſi forte tibi Homerum — negent.*] Ad hoc ſtudium nugatorium ſpectant ſcripta, quae Thom. Gale collegit, Heraclides pont., Plutarchi vita Homeri, Salluſtius, Cornutus rel. cf. Fabricii Bibl. graec. Vol. I p. 542 ſqq. et Wolfii Prolegom. ad Hom. p. 164 ſqq. *ne immortalitatis quidem* — quam Calypſo Vlyſſi pollicebatur, Odyſſ. ε, 209. *Epicureum* Il. σ, 491 ſq. *Peripateticum, bonorum tria genera* animi, corporis, externa tertia, Cic. Tuſc. I, 30. Haec Homerum iam Il. ω, 376 ſq. attigiſſe nugabantur.

micum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, cui omnia insunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quaerere, utrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire an minor Hecuba fuerit, quam Helena, et quare tam male tulerit aetatem. Quid, inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quaeris, Vlysses ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam et Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, et nequitia in omnia Vlyssis mala impellit: non deest forma quae solicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, et humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, et tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quo-

5. *nempe sapiens — cognosceret*] i. e. manifeste iam sapiens factus est, antequam carmina pangendi facultatem haberet. Sequentes quaestiones viros doctos antiquitatis, Grammaticos praesertim, egregie vexarunt: in quibus prior potissima est. cf. Fabric. Bibl. Gr. I. p. 567 sq. Ceterum notum est, haec et talia a Grammaticis in libris, quos ἀπορήματα, προβλήματα etc. inscripsere, esse tractata. Cf. Wolf. l. l. p. 195 sq. Idem vero iudicium, quod noster affert, sectati sunt Diogenes sinop. ap. Diog. Laert. VI, 27, (τοὺς τε Γραμματικοὺς ἐθαύμαζε, τὰ μὲν τοῦ Ὁδυσσέως κακὰ ἀναζητοῦντας, τὰ δὲ ἴδια ἀγνοοῦντας) et Bion borysthen. ap. Stob. Serm. IV p. 118 Schow.

6. *Non vacat audire — longus.*] Aristarchus illam sententiam, Crates mallotes hanc sequebatur et tuebatur. Cf. Aul. Gell. XIV, 6.

7. Eaedem caussae, quae Vlyssi tot tantaque mala crearunt,

quomodo patrem, quomodo ad haec tam honeſta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba ſeculo ſuo dederit, an Vlyſſem illum eſſe quem videbat, antequam ſciret, ſuſpicata ſit? Doce me, quid ſit pudicitia, et quantum in ea 8
bonum: in corpore, an in animo poſita ſit. Ad muſicum tranſeo. Doces me, quomodo inter ſe acutae ac graves voces conſonent, quomodo nervorum diſparem reddentium ſonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus ſecum meus conſonet, nec conſilia mea diſcrepent. Monſtras mihi, qui ſint modi flebiles. monſtra potius, quomodo inter adverſa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifun- 9
dia. potius doceat, quomodo metiar quantum homini ſit ſatis. Numerare docet me arithmetica, et avaritiae commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere iſtas computationes. non eſſe feliciorem, cuius patrimonium tabularios laſſat: immo quam ſupervacua

runt, ut ſcelus (ἀτασθαλία) ſociorum in mactandis Solis bobus, Circe, Sirenes, Polyphemus etc. allegorice ſumtae more ſtoico, et nos vexant. *Quid inquiris — ſuſpicata ſit.* Vides hic quaedam problemata e commentariis Criticorum veterum in Homeri Odyſſeam, ſatis nugatoria. Lipſius quidem ait: bis idem quaerit, ideoque *an* verba *ſ. ſ. d.* legere mavult: ſed ſunt diverſae ſententiae. Nam non opus erat, ut impudica eſſet, ſi procos falleret.

8. *Doce me — poſita ſit.*] Livius I, 58 hinc Lucretiam vitiatam loquentem induxit: Ceterum corpus eſt tantum vitiatum, animus inſons: et amicos eam conſolantes: mentem peccare, non corpus. Lipſius laudat Auguſtin. de Civ. Dei I, 17 et 18. *Fac potius — diſcrepent.* Diogenis ſin. hoc eſt ap. Diog. Laert. l. l. τοὺς μουσικοὺς τὰς μὲν ἐν τῇ λύρᾳ χορδὰς ἁρμόττεσθαι, ἀνάρμοστα δὲ ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη.

9. *tabularios laſſat*] qui tabulis accepti et expenſi, vectigalium et opum praeerant, quos calculatores, ἀριθμητὰς nomines. Sic fere P. Faber

ad

possideat: qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre
10 dividere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, et comprehendere etiamsi quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, et aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, et avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit,
11 expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? si bene tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, et quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri: in quadratum redigis quamcunque acceperis formam. intervalla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si,
12 quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui coelestium notitia gloriatur,

Frigi-

ad L. 92 ff. de regul. Iur. Alii interpretantur: qui inventarium scribunt. Cf. R. Stephano-Gesner. Thesaur. h. v.

11. *Negant iurisconsulti — publicum est*] Recte iurisconsultos notter in partes suas vocat, quippe quibus constat Stoicorum decreta et principia in deliciis fuisse. Quum enim hi veluti regnum quoddam generis humani vel universalem omnium deorum hominumque rempublicam statuerent, consequens erat, ut et Iureconsulti bona s. publica s. communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure, alia tantum iure gentium communia appellarent, quae tamen ex iure civili Romanorum essent in Reip. dominio, neque a quoquam *usucapi*, acquiri possent. Cf. Gerard. Noodt Probabil. I, 8 p. 21 sqq.

Frigida Saturni quo ſeſe ſtella receptet,
Quos ignis coeli Cyllenius erret in orbes.

Hoc ſcire quid proderit? ut ſolicitus ſim, quum Saturnus et Mars ex contrario ſtabunt, aut quum Mercurius veſpertinum faciet occaſum vidente Saturno? Potius hoc diſcam, ubicunque ſunt iſta, propitia eſſe, non poſſe mutari. Agit illa continuus ordo fatorum 13
et inevitabilis curſus: per ſtatas vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed ſive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? ſive ſignificant, quid refert providere, quod effugere non poſſis? Scias iſta, neſcias, fient.

Si vero ſolem rapidum ſtellasque ſequentes
Ordine reſpicias, nunquam te craſtina fallet
Hora, nec inſidiis noctis capiere ſerenae.

Satis abundeque proviſum eſt, ut ab inſidiis tutus 14
eſſem. Numquid me craſtina non fallit hora? fallit enim, quod neſcienti evenit. Ego, quid futurum ſit, neſcio: quid fieri poſſit, ſcio. Ex hoc nihil deſperabo: totum exſpecto. Si quid remittitur, boni conſulo. Fallit me hora, ſi parcit: ſed ne ſic quidem fallit. Nam quemadmodum ſcio omnia accidere poſſe, ſic ſcio et, non utique caſura. Vtique ſecunda exſpecto: malis paratus ſum. — In illo feras me neceſſe 15
eſt non per praeſcriptum euntem. Non enim adducor,

12. Verſus Virgilii Ge. I, 336. 424 ſq. Quum omnia ſidera partes Iovis eſſe dicerent Stoici, vitam ſideribus atque rationales animas tribuebant, quin ea pro diis habebant divinatione praeditis, fato tamen ſubditis. Cf. Lipſii Manuduct. in Phyſiol. ſtoic. II, 14 ubi Senecae de hac re loca collecta ſunt. Tiedemann II p. 115. 129 ſq. 136 ſq.

15. *In illo — euntem*] i. e. non numerantem artes liberales

ut

ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam ſtatuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae miniſtros. Aeque luctatores, et totam oleo ac luto conſtantem ſcientiam expello ex his ſtudiis liberalibus: aut et unguentarios recipiam, et cocos, et ceteros voluptatibus noſtris ingenia accommodantes ſua. Quid enim, oro te, liberale habent iſti ieiuni vomitores, quorum corpora in ſagina, ani-
16 mi in macie et veterno ſunt? An liberale ſtudium iſtud eſſe iuventuti noſtrae credimus, quam maiores noſtri rectam exercuerunt, haſtilia iacere, ſudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos ſuos docebant, quod diſcendum eſſet iacentibus. Sed nec hae nec illae docent, aluntve virtutem. Quid enim prodeſt equum regere, et curſum eius fraeno temperare, affectibus effraenatiſſimis abſtrahi? Quid prodeſt multos vincere luctatione vel caeſtu, ab ira-
17 cundia vinci? — Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt ſtudia? Ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam et hae viles ex profeſſo artes, quae manu conſtant, ad inſtrumenta vitae plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus ſtudiis

ut vulgo. Nam et pictores al. in hunc numerum plerumque referebantur. Plin. N. H. XXXV, 10. *oleo ac luto conſtantem ſcientiam* i. athleticam. cf. ad Ep. LV, 1. *Quid enim, oro te — ſunt?* Omnes hi artifices nullam utilitatem habent, quum tantum voluptatibus inſerviant, et gulae famulis, qui crapula graves et mane ieiuni vomunt, ut edere atque potare poſſint. Lipſius conferri iubet Ep. 122. Cic. de Off. I, 42 eandem ſententiam habet. Vulgarem autem hunc morem fuiſſe iam Ciceronis tempore, ut poſt coenam ad vomitum irent convivae et cibo alvum exonerarent, ne largius ſumtus noceret, videre licet e Cic. Orat. pro Deiot. c. 7. et Cello I, 3. Aſotos vocat eos Cic. fin. II, 8. Sed mox ſuccrevit illa nequitia, ut vel ieiuni vomerent, quam noſter ſaepius carpit, v. c. ad Helv. 9, 10. Mox *rectam* i. e. non iacentes.

ſtudiis filios erudimus? Non quia virtutem dare poſſunt, ſed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, ſed mox praecipiendis locum parat: ſic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, ſed expediunt. Quatuor ait eſſe Poſidonius artium genera. Sunt vulgares et ſordidae, ſunt ludicrae, ſunt pueriles, ſunt liberales. Vulgares opificum, quae manu conſtant, et ad inſtruendam vitam occupatae ſunt: in quibus nulla decoris, nulla honeſti ſimulatio eſt. Ludicrae ſunt, quae ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per ſe ſurgentia excogitant, et tabulata tacite in ſublime creſcentia, et alias ex inopinato varietates, aut dehiſcentibus quae cohaerebant, aut his quae diſtabant, ſua ſponte coëuntibus, 18 19

18. *Quemadmodum prima illa — traduntur*] Sic Cic. Partit. 7: illa conſtat ex notis litterarum, et ex eo, in quo imprimuntur illae notae (*elementa*). Poſtea tamen ſic grammatice vocabatur noſtra, ſecundum Senecam et Quintil. Inſt. or. II, 1 et 14. *Poſidonius*, Ciceronis ille celeber aequalis, tradidiſſe haec videri poteſt in libro περὶ καθηκόντων. *Vulgares — eſt.* Sellulariae artes ſunt, quarum opifices βάναυσοι, χειρώνακτες, χειροτέχναι. De iis et Cic. de Off. I, 42 ait: illiberales autem et ſordidi quaeſtus mercenariorum omnium, quorum operae, non quorum artes emuntur. Nec aliter de iis ſenſerat Xenoph. Oecon. IV, 2. Memor. Socr. II, 7. Ariſtoteles Rep. VII, 9. VIII, 1 et 2. Tantummodo apud Corinthios erant in aeſtimatione quadam, Herodot. II, 167. Cauſſa autem huius contemtus continebatur praecipua ſtudio belli, et aeſtimatione ſumma earum virtutum, quae eo ſpectarent. Sed conf. Garve ad Cicer. de Off. I p. 278 ſqq.

19. *pegmata*] πήγματα, machinae ligneae et plicatiles et confixiles in ludis ſcenicis adhiberi apud Romanos ſolitae, quae tam artificioſe confectae erant, ut, ubi impoſiti erant Dii et heroes, ac, quum pantomi-

aut his quae eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia 20 causas non novere) mirantium. Pueriles sunt, et aliquid habentes liberalibus simile, hae artes quas ἐγκυκλίους Graeci, nostri liberales vocant. Solae autem liberales sunt, immo (ut dicam verius) liberae, quibus curae virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic et haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Quum ventum est ad naturales quaestiones, geometriae testi- 21 monio statur. Ergo eius quam adiuvat, pars est? multa adiuvant nos, nec ideo partes nostrae sunt: immo si partes essent, non adiuvarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium. Sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea, utraque fines suos habet. sapiens enim causas naturalium et quaerit et novit, quorum numeros mensurasque geo- 22 metres persequitur et supputat. Qua ratione constent coelestia, quae illis sit vis, quaeve natura, sapiens scit: cursus et recursus et observationes, per quas descen-

tomimis unice delectarentur Romani, citharoedi etiam et tibicines, mimorum saltationibus accinentes (Phaedri fab. V, 7), causis latentibus tolli aut deprimi, maiores minoresve fieri, atque incredibili celeritate dissolvi possent in alias subinde formas transeuntes. Tale pegma erat Theatrum, quod Curio exstrui iussit. Plin. XXXVI, 15. Cf. Lipsius de Amphitheatro c. 22.

20. *Pueriles — vocant.*] Grammatice i. e. ars legendi et scribendi, gymnastice, musica, ars delineandi. Cf. Aristot. de Rep. VIII, 3: artes populares alias vocatae, de quibus Ger. Io. Vossius egregie exposuit. Circa ol. 70 scholae harum artium publicae Athenis aperiri coeperunt. Cf. post Desid. Heraldi Obss. ad Ius att. et rom. VII p. 608. Böttiger in prolusione: quid sit docere fabulam p. 10. 11.

descendunt et allevantur, ac speciem interdum stantium praebent, quum coelestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quae caussa in speculo imagines exprimat, scit sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, et qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse 23
solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui usu quodam et exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quaedam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficiaria est, in alieno aedificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quae tractatu coelestium crescunt, trahuntque aliquid ex illo. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac ma- 24
lorum immutabili, quae soli philosophiae competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas [b] lubet circumire virtutes. Fortitudo contemtrix timendorum est: terribilia, et sub iugum libertatem nostram mittentia, despicit, provocat, frangit: numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides 25
sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessi-

b. *lubet* recepi ex coni. Mureti ingeniosa, ipso sermonis usu Senecae familiari et nexu sententiae poscente. Antea: *habet*.

22. Cf. Lipsii Physiol. stoic. II, 13 sqq. *Quae caussa in speculo — reddat.* Cf. Senecae Nat. Qu. I, 4 sqq.

23. *totum opus a solo excitat* | ab ipsis fundamentis, et nullis aliis subsidiis ab usu quodam et exercitatione desumtis: nostri dicerent, a priori.

24. Non illas quatuor cardinales Stoae virtutes percensет: quod ut faceret, nihil cogebat, sed pro lubitu nonnullas, et eas praestantiores afferre attinebat.

ceſſitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. „Vre, inquit, caede, occide, non prodam: ſed quo magis ſecreta quaeret dolor, hoc illa altius condam.“ numquid liberalia ſtudia hos animos facere poſſunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias diſpenſat, et ad ſanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipſas venit. Scit optimum eſſe modum cupitorum, non quantum velis,
26 ſed quantum debeas, ſumere. Humanitas vetat ſuperbum eſſe adverſus ſocios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem ſe, facilemque omnibus praeſtat: nullum alienum malum putat, bonum autem ſuum id maxime, quod alicui bono futurum eſt, amat. numquid liberalia ſtudia hos mores praecipiunt? non magis quam ſimplicitatem, quam modeſtiam ac moderationem: non magis quam frugalitatem, ac parſimoniam: non magis quam clementiam, quae alieno ſanguini tanquam ſuo parcit, et ſcit homini non eſſe ho-
27 mine prodige utendum. Quum dicatis, inquit, ſine liberalibus ſtudiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? Quia nec ſine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis ſine lignis. Non eſt, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, ſine quo non poteſt fieri. Poteſt quidem etiam illud dici, ſine liberalibus ſtudiis veniri ad ſapientiam poſſe: quamvis enim vir-
28 tus diſcenda ſit, tamen non per haec diſcitur. Quid eſt autem, quare exiſtimem, non futurum ſapientem eum qui literas neſcit, quum ſapientia non ſit in literis? Res tradit, non verba: et neſcio an certior memoria

28. *certior memoria*] Ideo non fas eſſe exiſtimabant, verſus et carmina, quae ediſcerent, lite-

moria ſit, quae nullum extra ſe ſubſidium habet. Magna et ſpatioſa res eſt, ſapientia: vacuo illi loco opus eſt: de divinis humaniſque diſcendum eſt: de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo uno vide quam multa quaerantur. Primum, an per ſe ſit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus ſit: ſi tempus cum mundo coepit, an et ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit et tempus. Innumerabiles quaeſtiones ſunt de animo tantum: unde ſit, qualis ſit, quando eſſe incipiat, quamdiu ſit: an aliunde alio tranſeat, et domicilium mutet, ad alias animalium formas aliaſque coniectus: an non amplius quam ſemel ſerviat; et emiſſus vagetur in toto: utrum corpus ſit, an non ſit: quid ſit facturus, quum per nos aliquid facere deſierit: quomodo libertate ſua uſurus, quum ex hac effugerit cavea: an obliviſcatur priorum, et illic noſſe ſe incipiat, poſtquam de corpore abductus in ſublime feceſſit. Quamcunque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac diſcendorum fatigaberis. Haec tam multa, tam magna, ut habere poſſint liberum hoſpitium, ſupervacua ex animo tollenda ſunt. Non dabit ſe in has anguſtias virtus. laxum ſpatium res magna deſiderat. expellantur omnia: totum pectus illi

29

30

31

literis mandare: quod Caeſari etiam eam ob cauſſam inſtituiſſe videntur, quod nolint eos, qui diſcunt, literis confiſos, minus memoriae ſtudere: quod fere plerisque accidit, adiungit Caeſar, ut praeſidio literarum diligentiam in perdiſcendo ac memoriam remittant. Spectat huc obſervatio, quam Plato in Phaedro To. X. p. 380 ſq. bip. Thamo Aegyptiorum regi tribuit: literarum uſum propter recordationis negligentiam, oblivionem in animo diſcentium parere, quippe quos externis literarum monimentis confiſos res ipſas animo non revolvere.

29. De his quaeſtionibus multus eſt Lipſius in Phyſiolog. ſtoic. II, 24. III, 8 etc., quae omnia hic exponere brevitas noſtra non permittit.

illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, et pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in supervacua literarum supellectile? Plus scire
32 velle quam sit satis, intemperantiae genus est. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quatuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera: in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: et alia, quae
33 erant dediscenda, si scires. I nunc, et longam esse vitam nega! Sed ad nostros quoque quum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio haec constat: O hominem literatum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales evolvam omnium gentium, et quis primus carmina scripserit, quaeram? quantum temporis inter Orphea interfit et Homerum, quum fastos non habe-

32. *Didymus*] alexandrinus, grammaticus Aristarcheus, χαλκέντερος, ferreis visceribus, ab assiduitate indefatigabili appellatus, qui sub Augusto Imper. floruit et multos tum poetas, inprimis Homerum, tum prosaicos auctores graecos commentariis illustravit. Demetrius troezen. ap. Athen. IV p. 139 al. computant 3500 ab eo scriptos libros. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. I. p. 386 sqq. Harl. Etsi sequentes quaestiones supervacaneae videbantur Senecae, nobis tamen, quibus fatum tot tantaque antiquitatis monimenta invidit, haud una ex caussa perquam utilia forent. De *Anacreonte* cf. Fabric. B. G. II p. 91 sq. De *Sappho* ibid. p. 137 sq.

habeam, computabo, et Ariſtarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoſcam, et aetatem in ſyllabis conteram? Itane in geometriae pulvere haere- 34
bo? Adeo mihi praeceptum illud ſalutare excidit: Tempori parce? Haec ſciam? [c]et quid ignorem? Appion grammaticus, qui ſub C. Caeſare tota circumlatus eſt Graecia, et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, aiebat: Homerum utrâque materiâ conſummatâ, et Odyſſea, et Iliade, principium adieciſſe operi ſuo, quo bellum Troianum complexus eſt. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in 35
primo verſu poſuiſſet ex induſtria, librorum ſuorum nume-

c. *et quid ignorem?* nihil poteſt melius dari veteri lectione: quam tamen neque Muretus neque Lipſius ceperant, Gronovius optime explicuit. cf. not. Mox *circumlatus* omnium fere Codd. et Edd. lectio eſt. At *circulatus* Lipſius in optimo ſuo libro invenit et probat: cuius ſententiae etiam acceſſit Ger. Io. Voſſius de Hiſtor. Gr. II p. 190. Praefero tamen vulgatam: non enim carpendi, ſed laudandi potius cauſſa haec dicta ſunt.

33. *Ariſtarchi — recognoſcam*] More illius aetatis: fuere enim, qui in rationes, quibus ductus Ariſtarchus verſus, quos Homeri aliorumque poetarum non eſſe iudicaret, obelo confixiſſet ſ. pro alienis ſpuriisve declaraſſet, inquirerent, e. c. Didymus, Appion etc.

34. *Haec ſciam? et quid ignorem?*] Haec ſcilicet neceſſe eſt me diſcere! et quid igitur poſſem ignorare? omnia ſcire hominem, eſt ἀδυνάτων. ſunt igitur quaedam, quae neſcire licet. Ex talibus vel maxime iſta duco; quae ſi ſcire me oportet, neſcio profecto, quid tandem ſit, quod mihi liceat neſcire. Gronov. *Appion*, alexandrinus, qui ut accuſaret Iudaeos, Romam ad *Caium* Caligulam Imperat. mittebatur contra Philonem. Multa ſcripſit, et ad illuſtrandos poetas, e. c. Homerum, unde et *in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus* i. alter Homerus cognominabatur, et hiſtorica, e. c. librum adverſus Iudaeos, cui Flavius Ioſephus reſpondit. Cf. Ger. Io. Voſſius de Hiſtor. Gr. II p. 190 ſq.

35. *Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas*] ſc. M et H in prima Iliadis voce

numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. [d]Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire aetatem tuam: tam
36 multa non capit. De liberalibus studiis loquor: philosophi quantum habent supervacui? quantum ab usu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, et coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, et invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius scirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia
37 subtilitas, et quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in utramque partem disputari posse, ex aequo. et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmeni-

d. *Non vis cogitare.* Sic optime unus Grut. quum antea in edd. esset, *noli cogitare;* ap. Muretum, *nunc cogita:* Pintianus ex veteri lectione scribat litera minore, ut cohaereat superioribus: *non cogitare.*

voce MHNIN, quae signant 48. Lipsius, qui similes nugas affert ex Plutarch. Quaest. conviv. IX, 3.

36. *Ipsi — geometris*] e. c. Plato, Aristoteles, Stoici.

37. *Protagoras — sit.*] Haec et sequentia bene pertractavit Lipsius in Manud. ad Physiol. stoic. II, 4. Tiedemann Geist der specul. Philos. I p. 351 sqq. De *Nausiphane*, Pyrrhonis discipulo et Epicuri magistro, vid. Diog. Laert. IX, 69 ibiq. Menagium. De *Parmenide* cf. Tiedemanni Geist d. s. Phil. I, 170 sq. De *Zenone Eleate* ib. I, 297. De *scepticis* hic sermonem esse cuique patet, qui etsi sectam nullam proprie constituere possent, reiecta quippe omni auctoritate conditoris systematis cuiuscunque, scholas tamen quasdam formarunt a nostro nominatas. Conveniisse autem constat in hisce fere: etsi notiones consensu nostro sint comprobandae,

menides ait, ex his quae videntur, nihil esse e nisi universum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, et Megarici, et Eretrici, et Academici, qui novam duxerunt scientiam, nihil scire. Haec omnia 38
in illum supervacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est praeter unum: si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos 39
sumus? quid ista quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

e. *nisi universum.* Sequor Gron. coniecturam. Mox enim §. 38 habes: *si Parmenidi nihil est praeter unum.* Senserat autem τὸ πᾶν ἓν εἶναι, quod propemodum ipse docet Seneca Ep. 95, 40: *omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est.* Cf. Plut. adv. Colot. Vol. II. p. 1114. D. Frcf. Tiedemann Geist der spek. Phil. I p. 190 sq. et Fragmenta Parmenidis coll. et illustr. a Fülleborn (1795, Züllichaviae.) p. 60 sq. Antea: *in universum*, ap. Muretum al.: *in universo* ap. Erasm. et in codd. Grut.

dae, nulla tamen causa satis sufficiens est, qua perducamur ad earum obiectivam, quam vocant, veritatem agnoscendam. Cf. Christi. Weissii commentatio de Scepticismi causis atque natura. Lipsiae 1801.

EPISTOLA LXXXIX.

Roganti amico, ut discrimen explicet Philosophiae et Sapientiae, ita illud statuit, ut sit illa studium virtutis, haec illius effectus et praemium. Illius quidem tres partes, moralem, naturalem et rationalem constitui affert, ab aliis aliter. Senecae tripartitam esse placet: quarum quamque rursus dividit, moralem in tres, naturalem in duas, rationalem s. Logicam in Dialecticen et Rhetoricen. Quae omnia quamquam suadet ut legat amicus, tamen monet, ut ad mores et suos et publicos emendandos omnibus utatur atque divitiarum luxusque cupidissimos castiget.

Iam etsi accuratis et subtilioribus Philosophiae cultoribus noster vix satisfecisse videri debeat, quandoquidem principia divisionis non satis subtiliter posuerit deduxeritque, tamen conspectum haudquaquam contemnendum dedit, nec quidquam aliud daturum sese professus est. Atque si qui sint qui multa in hac divisione omissse eum querantur, ii cogitent quaeso, ea omnia haudquaquam latuisse nostrum, veteresque philosophos, sed non sub iis eos titulis posuisse, quibus nostri ea assignare solent. Sic leges cogitandi in loco qui erat de animo tractaverunt.

Cf. Tiedemanni System der stoisch. Philos. I p. 1 sqq. et amicissimum Bublium in Commentatt. Soc. Reg. Gotting. To. XI. p. 254 sqq.

Rem utilem desideras, et ad sapientiam properanti utique necessariam, dividi philosophiam, et ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, similli-mum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quae nunc

1. *Profecto enim — credimus.*] Conferri videtur Philosophiae laus a Cic. Tusc. Disp. V, 2 celebrata: ob oculos ei forsitan fuerint illa Platonis in Phaedro To. X p. 329 bip. ἡ φρόνησις οὐχ ἑρᾶται· δεινοὺς γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἰ τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐνεργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν. Quae verba Cic. de Off. I, 5, 1. et de fin. II, 16 respexit et expressit.

nunc magna, magnorum ignorantiâ, credimus. Sed quia contingere hoc non poteſt, ſic erit a nobis adſpicienda, quemadmodum mundi ſecreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplecti- 2
tur, nec minus illam velociter obit, quam coelum acies noſtra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo eſt, et quorum viſus in proximo deficit, ſingula quaeque oſtendi facilius poſſunt, univerſi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, et philoſophiam in partes, non in fruſta, dividam. Dividi enim illam, non concîdi, utile eſt. nam comprehendere, quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in maius crevit, 3
facilius agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes: quas, ut dixi, innumerabiles eſſe, et parvas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla diviſio: ſimile confuſo eſt, quidquid uſque in pulverem ſectum eſt. Primum itaque, ſicut videtur, tibi dicam, inter ſapientiam et philoſophiam quid interſit. Sapientia perfectum bonum eſt mentis humanae: philoſophia ſapientiae amor eſt et affectatio. Haec oſtendit, quo

3. *Primum itaque — interſit.*] Eam ob cauſſam haec diſtinctio affertur, quod aliter viſum erat Platoni e. c. in Euthydemo To. III p. 40 bip. philoſophia eſt acquiſitio ſapientiae; quum eſſe debeat quaeſtio ſtudiumque. De Rep. V p. 57 Vol. VII bip. appellat philoſophos τοὺς τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονας: item Ariſtoteli Metaphyſ. II, 1 (modo hic liber pro ſincero haberi debeat) ſcientia veritatis (ὀρθῶς δὲ ἔχει, καὶ τὸ καλέσαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας θεωρητικήν). Ciceroni tamen: nec quidquam aliud eſt Philoſophia praeter ſtudium ſapientiae. Cf. Lipſii Manud. ad ſtoic. philoſ. II, 4. *Philoſophia unde — fatetur.* Cic. de Legg. I, 22: Ita fit, ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: a cuius amore graeco verbo Philoſophia nomen invenit rel. Pythagorae vero inventum eſſe hoc nomen conſtat ex Pontico Heraclide apud Ciceron. Tuſc. V, 3:

illa pervenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: 4 ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam divinorum et humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse divina et humana, et horum causas. Supervacua mihi videtur haec adiectio, quia causae divinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alii studium illam virtutis esse dixerunt; alii studium corrigendae mentis. A quibusdam dicta est appetitio rectae rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam et sapientiam intereſſe. 5 Neque enim fieri potest, ut idem sit quod affectatur, et quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam et pecuniam interest, quum illa cupiat, haec concupiscatur: sic inter philosophiam et sapientiam. Haec enim illius effectus, et praemium est: illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Graeci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philoso- 6 phia nunc quoque utuntur. Quod et togatae tibi antiquae probabunt, et inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, et sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamvis philosophia studium virtutis esset, et haec peteretur, illa peteret, tamen non puta-

4. *Quidam — scientiam. Quidam — causas.*] Stoicas esse has definitiones constat, vel e Plut. de Placit. Philos. To. XII p. 345 Hutt. οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἔφασαν, σοφίαν εἶναι θείων καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην. Nota est haec definitio e Cicerone et bene explicata ab Erneſtio in Clav. Cic. voc. *Divinus*. Cf. Ep. Senec. 98, 28 et 30. Rerum cognoscere causas Virgil. Ge. II, 490 iam pro scopo philosophiae declaravit. Caeteras definitiones, quas noster affert, esse stoicas observavit etiam Lipsius in Manud. II, 2.

6. *Quod et togatae — lege.*] Fuit *Fabius Dossennus* auctor satis

putaverunt illas diſtrahi poſſe. Nam nec philoſophia ſine virtute eſt, nec ſine philoſophia virtus eſt. Phi- 7
loſophia ſtudium virtutis eſt, ſed per ipſam virtutem: nec virtus autem eſſe ſine ſtudio ſui poteſt, nec virtutis ſtudium ſine ipſa. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex diſtanti loco ferire conantur, alibi eſt qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quae ad urbes perducunt, extra ipſas ſunt. ad virtutem venitur per ipſam. Cohaerent ergo inter ſe philoſophia, virtusque. Philoſophiae tres partes eſſe 8

ſatis celeber fabularum togatarum, in quibus mores veſtitusque romani erant. Laudat eum Plin. N. H. XIV, 15 bip. Horat. II Ep. 1, 173: nec Fabric. Bibl. Lat. Vol. III p. 238. 240. nominare eum in Comicis vett. lat. omiſit.

7. *nec autem*] i. e. nec praeterea, adhaec. Cf. Heuſing. ad Cic. Off. I, 28, 9. I, 4, 2.

8. Facilis eſt transgreſſus a praecedentibus ad ea, quae nunc ſequuntur. Quum nimirum virtus et philoſophia inter ſe aptae et nexae ſint, ſequitur, et philoſophiae easdem eſſe partes tres, quas virtuti tribuimus. Moneo hoc propter Tiedemanni Syſtem. I p. 8 qui Senecam negligentiae inſimulavit. *auctores* Ariſtoteles, Xenocrates (Tiedemann Geiſt der ſpek. Ph. II p. 331 coll. p. 433) et Stoici: cf. Lipſii Manud. II, 5. 9. *Quidam — ſeparaverunt.* Quinam hi fuerint, non liquet. Recte obſervat Seneca, his partibus tribus contineri moralem partem. Ethica enim, civilis ſ. politica, et Oeconomica una cum technica *(de generibus vitae)* conſtituebant Ariſtotelis philoſophiam practicam. Cf. Buhlii Lehrbuch der Geſch. d. Philoſ. II p. 362 ſqq. *Epicurei — removerunt — exiſtimant.* Confirmant haec Diog. Laert. X, 31. Sext. Emp. adv. Mathem. VII, 203. Epicurus, ſpinis et tricis dialecticis, quas Megarici et Stoici commenti erant, reiectis, pauca tantum praecepta de vero et falſo quae recte tradantur, *canonum* nomine inſignire, quam Dialectices, maluit, et expoſuit de iis in libro unico, qui Canon ſ. Regula inſcribebatur. Epicurei canonicam naturali coniungere conſueti appellant illum, iudicandi inſtrumentum et principium ſ. prima philoſophiae elementa. Diog. Laert. X, 30. Adeas Buhlii Commentat. in Commentatt. Soc. Reg. Gott. Vol. XI p. 257 ſq.

dixerunt et maximi et plurimi auctores: Moralem, Naturalem, et Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, et structuram, et argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inventi sunt, et qui in pauciora philosophiam, et qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Civilem: quia quandam propriam exercitationem desideret, et circa aliam materiam occupata sit. 9 Quidam adiecerunt his partem, quam Graeci οἰκονομικὴν vocant, administrandae rei familiaris scientiam. Quidam et de generibus vitae locum separaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiae putaverunt esse, Naturalem, atque Moralem: Rationalem removerunt. Deinde quum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem De iudicio et regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eum accessionem esse 10 naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, et contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una sit de fugiendis et expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de causis, quinta de argumentis. Causae rerum ex naturali parte sunt: argumenta ex ratio- 11 nali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem et rationalem, sed etiam

10. *Cyrenaici — actiones ex morali.*] Idem narrat Sextus Empir. adv. Mathem. VII, 11. Alii aliter de his Aristippi, cuius vitam moresque egregie nuper descripsit Wielandus, discipulis iudicaverunt. Cf. Tiedemanni Geist der spek. Phil. II p. 52 sq.

11. De *Aristone Chio* cf. philol. Bibl. II, 1 sq. Fuit stoicus philosophus, Zenonis audi-

etiam contrarias: moralem quoque, quam ſolam reliquerat, circumcîdit. Nam eum locum qui monitiones continet, ſuſtulit, et paedagogi eſſe dixit, non philoſophi: tanquam quidquam aliud ſit ſapiens, quam humani generis paedagogus. Ergo quum tripartita ſit philoſophia, 12
moralem eius partem primum incipiamus diſponere. Quam in tria rurſus dividi placuit: ut prima eſſet inſpectio ſuum cuique diſtribuens, et aeſtimans quanto quidque dignum ſit, maxime utilis. quid enim eſt tam neceſſarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim eſt, ut 13
quanti quidque ſit, iudices: ſecundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conveniat, ut in omnibus iſtis tibi ipſi conſentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat et cetera. Quid enim prodeſt, intus aeſtimata habere omnia, ſi ſis impetu nimius? Quid prodeſt impetus repreſſiſſe, et habere cupiditates in tua poteſtate, ſi in ipſa rerum actione tempora ignores, nec ſcias quando quidque, et ubi,

auditor, Cleanthis amicus, Chryſippi inimicus. Caeterum idem et Sextus Emp. p. 140. narrat, qui ex eodem fonte hauſiſſe videtur, quo noſter uſus eſt. Contra eum argumentatur Seneca Ep. 94. *Nam eum locum qui monitiones continet*, practicam philoſophiam moralem, quae quid cuique perſonae faciendum ſit, docet, ideoque ſpecialia praecepta continet, τόπους ὑποθετικοὺς ſ. παραινετικοὺς vocat Sextus Emp. l. l.

12. *Ergo quum — actionibus.*] Egregiam hanc diviſionem eſſe omnes cum veteres tum recentiores agnoverunt. Quare Catonem induxit Cic. de fin. III, 22 eximie laudantem Stoae auctores et ſtoicos philoſ. Aliam diviſionem tradit Diog. Laert. VII, 84, quae quidem diffuſior eſt, ſed non plura complectitur. In ordine tamen aliam noſtri philoſophi diſpoſitionem optaverint, ut qui metaphyſicum, ſ. malis, theoreticum ethices locum, qui eſt de officiorum principiis notioneque, non in calce, ſed in fronte totius diſciplinae rectius collocant.

14 et quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates et pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refraenare, et ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriorve, prout illa digna est peti.

15 Naturalis pars philosophiae in duo scinditur: Corporalia, et Incorporalia. Vtraque dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt, et quae ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidam, in materiam, et causam omnia moventem, et elementa dividitur.

16 Superest ut rationalem partem philosophiae dividamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem et interrogantem divisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. haec verba curat, et sensus, et ordinem. διαλεκτικὴ in duas partes dividitur: in verba et significationes: id est, in res quae dicuntur, et vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque divisio. Itaque hoc loco finem faciam:

—— *Et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum

17 liber fiet. Haec, Lucili virorum optime, quo minus legas

14. *Articulos*] temporis. Officia enim, καθήκοντα περιστατικὰ καὶ ἄνευ περιστάσεως Diog. Laert. VII, 109. *actio non destituit impetum* h. e. hic cum illa convenit, illa hunc comitatur.

15. Secundum Diog. Laert. VII, 132. 133 alii aliam divisionem amplexi sunt. Physicam autem Stoae plura continuisse quam nostram, facile est intelligere; ut quae et Theologiae et Ontologiae locum praebuit, atque adeo multa comprehendit, quae licet ad nos, tamen supra nos sint. Sed cf. Tiedemanni Syst. I, 47 sqq.

16. De hac quoque *rationalis partis* divisione non omnes Stoi-

legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores ſtatim referas. Illos compeſce, marcentia in te excita, ſoluta conſtringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicaſque, quantum potes, vexa: et iſtis dicentibus, Quouſque eadem? reſponde: „Ego debeo dicere, Quouſque eadem peccabitis? Remedia ante 18
vultis, quam vitia deſinere. ego vero eo magis dicam, et quia recuſatis, perſeverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expreſſit. Dicam etiam invitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: et quia verum ſinguli audire non vultis, publice audite. Quouſque fines poſſeſſionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt. Quouſque arationes veſtras porrigetis, ne provinciarum quidem ſatione contenti circumſcribere praediorum modum? Illuſtrium fluminum per privatum decurſus, et amnes 19
magni, magnarumque gentium termini, uſque ad oſtium a fonte, veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt, niſi latifundiis veſtris maria cinxiſtis: niſi trans Hadrianum, et Ionium, Aegaeumque, veſter villicus regnet: niſi inſulae, ducum domicilia magnorum, inter viliſſima rerum numerentur. Quam vultis, late poſſidete: ſit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite veſtrum quidquid poteſtis, dum plus ſit alieni. Nunc vobiſcum loquor, quorum aeque ſpatioſe luxuria, quam

Stoici ſibi conveniebant. cf. Diog. Laert. VII, 40 ſqq., qui et reliquas diviſiones attulit. Tiedemann l. l. p. 21 ſq. Hemiſtichium eſt Virg. Aen. I, 342.

18. *Quouſque fines poſſeſſionum* rel.] Spectant haec ad latifundiorum poſſeſſiones, quae cauſſa praecipua Reipubl. laborantis erant: de quibus cf. Senec. de vita beat. c. 17, 3. Ep. 114. 6, 7. Horat. Carm. I, 1, 9 et 10 ubi vid. Mitſcherlich. Ad ſequentia *ne provinciarum modum* laudat Lipſius Senec. de

illorum avaritia diffunditur. Vobis dico, Quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas aedificia vestra praetexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium venae, ibi nova diversoria luxuriae excitabuntur. Vbicunque in aliquem sinum litus curvabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: quum multa aedificaveritis, quum ingentia; tamen et singula corpora estis, et parvula. Quid prosunt multa cubicula? in uno iacetis. Non est vestrum, ubicunque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda et insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera, periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? infelices etiam, quod non intelligitis, vos maiorem famem habere, quam ventrem.“

Haec

de Benef. III, 8. Ep. 64. et Admiranda Romae II, 15. Mox conf. Sallust. Bell. Catil. 13. Horat. II Carm. 2, 9 sq. III, 1, 45.

20. *Quousque — immineant.*] Cf. Horat. II, 18, 20. III, 1, 33 — 40. III, 24 init. et Gronovii Diatribe ad Statium c. 39. *Vbicunque — excitabuntur:* e. c. Baiis, Cutiliae, Thesprotiae etc. Gronov. Diatrib. I. l. *nec contenti solo:* aggeres, pilas s. moles in ipso mari struebant iisque aedificia superstruebant, ut notum est. cf. Tibull. II, 3, 45. Heyne ad Virg. Aen. IX, 711.

21. *Omnibus licet — educta*] Similia et illustrantia collegit Mitscherlich ad Horat. To. I. p. 384.

Haec aliis dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scribis, legas; omnia ad mores, et ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.

EPISTOLA XC.

Laudes continet Philosophiae, quae hoc efficit, ut bene vivamus. A Diis quidem non data est, sed facultas philosophandi omnibus tributa est. Ea de gravissimis, i. e. de divinis humanisque rebus verum invenire docuit, vitam formavit, consortia et imperia instituit, natura duce. Primo enim saeculo, quod aureum vocant, sapientes regnabant, quibus primae leges debentur. Artes quoque invenit philosophia. Hactenus Posidonio assentiendum est: sed reliquas artes, quibus vita communis quotidie utitur, Philosophiae non tribuendas esse, quippe quae neque avaritiae neque luxuriae aliisque vitiis inservisse non dicenda est. Neque ferramenta fabrilia, neque ferri metalla et aeris, neque malleus forcipesve etc. sapientibus viris ortum suum debent, quum sapientiae sit, necessaria emendare, delicias despicere, verbo, naturam sequi, quippe quae non omisit offerre omnia, quae ad vestitum, ad frigoris calorisve vim arcendam idonea, et ubique facilia inventu, sine tot artibus, praesto essent. Enimvero a natura descivimus, nec contenti iis, quae terra in summo ferret, magnas multasque artes commenti sumus, quae supervacua, contraria quaerunt et corpori atque libidinibus inserviunt. Parum itaque Posidonio assentiaris, qui textricum adeo artem a sapientibus dixit inventam et agriculturam, pistrinum, panificiumque. Sed enim ratio quidem humana haec invenit, sed non recta ratio. Nec a sapiente inventa sunt illa minora, quae ut se minus digna, sordidioribus commisit ministris reperienda: qui idcirco etiamnunc ea tractant, ut multa exempla earum artium Senecae tempore inventarum docent, a vilissimis servis profectarum. Enimvero Philosophia alia eademque praestantiora invenit et curat: utilia molitur, paci favet, genus humanum ad concordiam vocat, vitam format instruitque, regit vitam ideoque artes. Mala adhaec monstrat, iis homines liberat rel. Proinde ad illas artes quippe non dignas perpetuo usu non venit, nec Anacharsis rel. totam figuli tamquam sapiens invenit, sed qua homo. Quod de aliis inventis item valet.

Prae-

Praestantiora sunt, quae sapiens stoicus invenit. §. 34 sq. Attamen sapientes illo rudi saeculo, quod aureum vocant, nondum fuisse verosimile est. Omni quidem fortunae genere fruebantur illi homines primi, sed quum ars sit, bonum et sapientem fieri, illa autem nondum iis esset, sequitur sapientia eos caruisse. Virtutis et sapientiae materia iis erat, virtus et sapientia non erat.

Memorabilis est haec epistola duplici nomine. Ac primum quidem ideo, quod decretum de sapiente Stoae tractat contra Posidonium, quem hoc in loco de stoicis veteribus desciviſſe videmus. Deinde propterea pretii non contemnendi est, quod artium historiam egregie iuvat, atque adeo a Goguetο, in primis vere a Io. Beckmanno aliisque harum rerum curiosis saepe in partes vocata est.

Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod vivimus: philosophiae, quod bene vivimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam Diis, quanto maius beneficium est bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dii philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare feciſſent, et prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum habet perdidiſſet; [a] inter fortuita esset. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obvenit, quod illam sibi quis-

a. *inter fortuita esset.* Senecae sermoni et sententiae ordini haec lectio aptissima est, quam cum Gron. ex Gruteri coni. recepi. Codd. enim dabant vel, *quia inter fortuita nunc esset*, vel, *quod*, sive, *quia inter fortuita esset*, vel, *quia inter f. non e.* Editio vetus: *quia inter fortuita iam esset.* Vides vacillationem codd. *Quod inter fortuita non est* occupavit edd. auctore Mureto.

1. *Philosophiae, quod bene vivimus*] Egregie hanc et sequentem Philosophiae laudem iam exornaverat Cic. Tusc. Disp. V, 2 in loco celeberrimo: O vitae Philosophia dux! o virtutis indagatrix etc., quae Muretus opinatur Ciceronem e Posidonio hausisse. Ab eodem de fin. III, 2. 21. philosophia ars vitae vocatur. Attigit haec Vpton ad Arriani Diss. epict. I, 15 init. p. 184 ed. Schweigh.

quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid habe- 2
res, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus unum est, de divinis humanisque verum invenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, et omnis alius comitatus virtutum consertarum, et inter se cohaerentium. Haec docuit colere divina, humana diligere, et penes Deos imperium esse, et inter homines consortium: quod aliquamdiu inviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit, et paupertatis causa etiam his, quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex 3
his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant et ducem, et legem, commissi melioris arbitrio. Naturae est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt, aut vehementissima. Non praecedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem [b] excellentissimus ducit:

b. *excellentissimus* Gronovium sequens reduxi h. l. et Vit. beat. 14, a., poscentibus Codd. et edd. antiq. Antea: *excelsissimus*. Mox §. 4 fin. *beneficentia augebat ornabatque s.* Recte: quamquam alii Codd. et plurimi habent *agebat*. Accedit quod augere et ornare iungi solent. cf. Graevii Lectt. hesiod. p. 2 sq.

2. *ab hac nunquam — cohaerentium.*] Stoicum hoc dogma esse, et virtutes esse pares et inter se consertas, saepe iam attigimus. Cf. Tiedemanni Syst. III p. 137. *desierunt enim omnia — propria:* avaritia fecit, ut ea, quae communia fuerant, singulis dividerentur tamquam propria.

3. *commissi melioris arbitrio. Naturae est — submittere.*] Iam antiqua est opinio virorum prudentium, a natura ita omnia esse constituta, ut deteriora potioribus submittantur: quae, modo ne cupide interpreteris et premas, veritate sua non destituitur. Paucis attigit haec Vpton. p. 325 ad Arrian. Diss. I, 29, 13 τὸ ἥρεῖσσον ἀεὶ περιγενέσθω τοῦ χείρονος. Cf. Gataker ad M. Antonin. VII, 55.

4 ducit: inter homines, pro ſummo eſt optimus. Animo itaque rector eligebatur, ideoque ſumma felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior eſſe, niſi melior. Tantum enim quantum vult poteſt, qui ſe, niſi quod debet, non putat poſſe. Illo ergo ſeculo, quod aureum perhibent, penes ſapientes fuiſſe regnum Poſidonius iudicat. Hi continebant manus, et infirmiores a validioribus tuebantur: ſuadebant, diſſuadebantque, et utilia atque inutilia monſtrabant. Horum prudentia, ne quid deeſſet ſuis, providebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat ornabat-
5 que ſubiectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum poſſet adverſus eos experiebatur, per quos coeperat poſſe. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut cauſſa: quum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentibus poſſet, [c] quam ut abiret e regno. Sed poſtquam, ſurrepentibus vitiis, in tyrannidem regna verſa ſunt: opus eſſe coepit legibus, quas et ipſas inter initia tulere ſapientes. Solon, qui Athenas aequo iure fundavit, inter

c. *quam ut abiret e regno.* Mſſ. *abirent.* Sed placeret magis: *quam abire ſe regno.* Gronov. Si de conatu intellexeris, locum tueberis. Mox *inter ſeptem aevi ſapientia notus.* Pintianum ſic e caſtigatis exempll. ſuis ſcribentem ſequor. Antea: *notos.*

4. *Poſidonii*, rhodii, ſ. apameenſis, (non olbiopolitae, quod perperam affirmat Fabric. Bibl. Gr. III p. 573) magna ut philoſophi et hiſtorici fama erat in Antiquitate: ſed nihil niſi fragmenta operum eius ſatis copioſorum nobis relicta ſunt: quae utinam collecta haberemus! Celeberrimum eius opus τὰ μετὰ τὸν Πολύβιον expreſſit Trogus Pompeius ideoque Iuſtinus etiam lib. 36 — 42; quod acutiſſime obſervavit amiciſſ. Heeren: cf. Götting. gel. Anz. anni 1800. p. 393 ſq. 1802. p. 641 ſq. Vnde autem haec, quae Seneca affert, petita ſint, non liquet. Locus tamen huic tractationi de ſapiente eſſe potuit in libro eius περὶ τελῶν (de ſummo bono,

inter ſeptem aevi ſapientia notus. Lycurgum ſi eadem aetas tuliſſet, ſacro illi numero acceſſiſſet octavus. Zaleuci leges Charondaeque laudantur. hi non in foro, 6
nec in conſultorum atrio, ſed in Pythagorae tacito illo ſanctoque receſſu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae, et per Italiam Graeciae ponerent. Hactenus Poſidonio aſſentior: artes quidem a philoſophia inventas; quibus in quotidiano uſu vita utitur, non conceſſerim, [d] nec illam fabricae aſſeram gloriam. Illa, inquit, ſparſos et e Caucaſiis lectos, aut aliqua rupe ſuffoſ-

d. *nec illam fabricae aſſeram gloriam.* *illam* Pint. ex vet. lect. ſcriberemus ſuaſit. Obſequutus eſt Muretus recte. Eraſmus et alii: *illi*. Gruterus quid ſibi velit *illam* non ſatis aſſequi ſe fatetur. Senſus eſt: non concedo illis artibus vilioribus gloriam, ipſas quoque eſſe inventas a philoſophia. *Aſſeram* per plures edd. propagatum ſphalma typogr. ſuſtuli: *aſſeram* recte habet. Mox recepi *et e Caucaſiis lectos*, ſequutus omnes fere codd. mſſ., qui *e Caucaſis lectos*, ſ. *e Cauſaſis l.*, ſ. *e cauſalis l.* habent: quod quum editores ad unum omnes non exputaſſent, mutatum eſt in: *ſparſos e caſis*. Eraſmus, quem Muretus ſequutus eſt, emendavit *ſparſos et caſulis tectos*: utrumque perperam, quandoquidem tecta moliri nondum callerent primi homines. Lipſius inde fecit: *et aut cavis tectos*, quod Gronov. tacito conſenſu comprobavit. Sed enim Poſidonius de Prometheo cogitaſſe dicendus eſt, quem ex Aeſchyl. Prom. 446 ſq. et multis aliis veterum locis, quae ſciens omittam, liquido conſtat, circa Caucaſum tradi humanitatem excoluiſſe et praeſertim Caucaſios edocuiſſe. *Τοὺς ἀποφάδας καὶ ἐκ τῶν Καυκασίων ἐκλεκτοὺς*

bono, quem Diog. Laert. VII, 87. cf. ibi Menag. laudat): ubi quum poſuiſſet, ſummum bonum eſſe, ita vivere, ut et veritatem et ordinem omnium rerum contempleris (*τὸ ζῆν θεωροῦντα τὴν τῶν ὅλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν*) imaginem quoque ſapientis atque eius virtutem depinxiſſe videri poteſt. *Illo ergo ſeculo — iudicat* ſequens Aeſchylum Prometh. vinct. 446 ſq. Egregie ſententiam hanc extulit Horat. Art. poet. 396 ſq. Cf. I Sermon. 3, 99 ſqq. qui Lucret. V, 923 ſq. expreſſit.

6. *Zaleuci leges — ponerent.*] Hos legumlatores, illum Locrorum Epizephyriorum in Italia (circa ann. ante Chriſt. 660) hunc haud ita longe poſt Cara-

ſuffoſſa, aut exeſae arboris trunco; docuit tecta mo-
7 liri. Ego vero philoſophiam iudico, non magis ex-
cogitaſſe has machinationes tectorum ſupra tecta ſur-
gentium, dd et urbium urbes prementium, quam viva-
ria piſcium in hoc clauſa, ut tempeſtatum pericula
non adiret gula, et quamvis acerrime pelago ſaevien-
te, haberet luxuria portus ſuos, in quibus diſtinctos
piſcium greges ſaginaret. Quid ais? Philoſophia do-
cuit homines habere clavem et feram? et quid aliud
erat, avaritiae ſignum dare? Philoſophia haec, cum
tanto habitantium periculo, imminentia tecta ſuſpen-
8 dit? Parum enim erat fortuitis tegi, et ſine arte et
diffi-

κτους fortaſſe ſcripſerat Poſidonius, docte opinione illa de Prom. ſapientia, qua de hominibus meruit, in uſum ſuum converſa. Gruterus ad h. l. ait: monſtroſa hercle verba, et quae libuit adduxiſſe, ut haberet lector divinandi uberem materiam. nam ego hic Davus ſum, non Oedipus.

dd. *et urbium urbes prementium.* Sic Gronovii et quinque Gruteri codd. cum Eraſm. et edit. vet. Antea: *et urbes prementium.*

Cataneae, verum *diu ante* Pythagoram floruiſſe conſtat. Nam iſtum errorem cum multis aliis, quos Bentleius in Diſſ. ſupra Phalaridis Epiſt. p. 338 ſq. ed. lipſ. refellit, erraſſe ne putes Poſidonium *ἱστορικώτατον* hominem, cui Ariſtoteles de Rep. II, 12 ob oculos fuiſſe videtur, ſed ſic intelligas potius, hos legumlatores, Poſidonii fuiſſe ſententiam, more aliorum legumlatorum, e. c. Minois, Numae in ſolitudine, quali *Pythagoras* utebatur, meditatos praeparaſſe ſeſe ad leges ferendas. Sic (Tacit.) Dialog. c. 13 in.: malo ſecurum et ſecretum Virgilii receſſum i. e. eum, quem Virgil. amabat. Cf. Meinertis Geſchichte und Urſprung der Wiſſ. Vol. I. p. 472 ubi notam corrigas. vide Heynii Opuſc. acad. Vol. II. *Illa inquit* Poſidonius, *ſparſos — moliri.* Per Promethea, quem una cum Hercule pro ſapientiſſimo habuerunt Cynici et Stoici, hoc factum eſſe putat Poſ. circa Caucaſum, quae ſcena eius fuit vitae et malorum. Prometheus autem artium inventor perhibebatur. Cf. Schützii Exc. I. ad Aeſchyli Prom.

7. *vivaria*] Iam Tibull. II, 3, 45. et Varro R. R. III, 17 memorant hunc luxum.

difficultate naturale ſibi invenire aliquod receptaculum! Mihi crede, felix illud ſeculum ante architectonas fuit. Iſta nata ſunt, iam naſcente luxuria; in quadratum tigna decidere, et e ferra per deſignata currente, certa manu trabem ſcindere.

Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.

Non enim tecta coenationi, epulum recepturae, parabantur: nec in hunc uſum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. Furcae 9
utrimque ſuſpenſae fulciebant caſam: ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, et in proclive diſpoſita, decurſus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere ſecuri. Culmus liberos texit: ſub marmore atque auro ſervitus habitat. In illo quoque diſſentio a Poſidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a ſapientibus viris iudicat. Iſto enim modo dicat, licet, ſapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, et fallere viſco
Inventum, et magnos canibus circumdare ſaltus.

Omnia enim iſta ſagacitas hominum, non ſapientia in- 10
venit. In hoc quoque diſſentio, ſapientes fuiſſe, qui ferri metalla et aeris invenerunt: quum incendio ſilvarum aduſta tellus, in ſummo venas iacentes liquefacta

e. *ferra* cum Grut. Lipſio et Gronov. e eodd. Pint. al. recepi. Antea *ferro*.

8. Verſus eſt Virgilii Ge. I, 144. *epulum*, quod populo dabatur convivium. De Benef. I, 12. *lacunaria* quae nos plafonds vocamus. cf. Hor. Carm. II, 18, 2 intp. Erneſti ad Suet. Neron. 34. Mox verſus eſt Virgil. Ge. I, 139. De progreſſu humanitatis ſimilia habet Vitruv. II, 1 ed. Rodii.

facta fudiſſet. Iſta tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam ſubtilis quaeſtio mihi videtur, quam Poſidonio: Vtrum malleus in uſu eſſe prius, an forcipes coeperint. Vtraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, et quidquid aliud corpore incurvato, et animo humum ſpectante, quae-
11 rendum eſt. Sapiens facilis victu fuit. quidni? quum hoc quoque ſeculo eſſe quam expeditiſſimus cupiat? Quomodo, oro te, convenit, ut Diogenem mireris, et *) Daedalum? Vter ex his ſapiens tibi videtur? qui ſerram commentus eſt? an ille, qui quum vidiſſet puerum cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemtum e perula calicem, hac obiurgatione ſui: Quamdiu homo ſtultus ſupervacuas ſarcinulas habui?
12 qui ſe complicuit in dolio, et in eo cubitavit? †Hoc dic, utrum tandem ſapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immenſam altitudinem crocum latentibus fiſtulis exprimat; qui Euripos ſubito aquarum impe-

*) *Daedalum.* Sic omnes codd. Grut. et edd. Muretus tamen inveniſſe dicit in ſuo codice: *Talum:* et verius eſt hoc. Sed Seneca aeque Daedalum ſcripſit ac poſtea Plin. N. H. VII, 56: fabricam materiariam invenit Daedalus et in ea ſerram. De re ipſa conſulas Io. Beckmann. Beyträge zur Geſch. der Erfind. II. p. 256 ſq.

†. *Hoc dic* e margine codicis palat. tertii recepi, ut aptiorem. Antea: *Hodie.*

11. *Sapiens facilis victu fuit*] paratum victum habet, nullo labore impenſo. De hac loquendi formula cf. Heynium ad Virgil. Aen. I, 443 Exc. Caſaubon. ad Sueton. Caeſ. 53. init. *Quomodo — convenit*, quomodo haec ſimul ſtare poſſunt, ut tam diverſos homines aliquis miretur? De *dolio* Diogenis ſinopenſis multum diſputatum eſt: et quidni in eo cubitaſſe dicatur? Cf. Bruckeri Hiſt. crit. I. p. 872 ſq.

12. *Hoc dic — exprimat*] Iam Ovidius A. A. I, 103: Tunc neque marmoreo pendebant vela theatro, Nec fuerant liquido pulpita rubra croco. Prop. IV, 1, 15 et 16 ubi cf. Burmann. Nat. Quaeſt. II, 9.

Erat

impetu implet, aut ſiccat; verſatilia coenationum laquearia ita coagmentat, ut ſubinde alia facies atque alia ſuccedat, et toties tecta, quoties fercula mutentur? an eum, qui et aliis et ſibi hoc monſtrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Poſſe nos habitare 13
ſine marmorario g et fabro, poſſe nos veſtitos eſſe ſine commercio Serum, poſſe nos habere uſibus noſtris neceſſaria, ſi contenti fuerimus his, quae terra poſuit in ſummo? Quem ſi audire humanum genus voluerit, tam ſupervacuum ſciet ſibi coquum eſſe, quam militem. Illi ſapientes fuerunt, aut certe ſapientibus ſimiles, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici 14
cura conſtant neceſſaria: in delicias laboratur. Non deſiderabis artifices, ſi ſequare naturam. illa noluit eſſe diſtrictos: ad quaecunque nos cogebat, inſtruxit. Frigus intolerabile eſt corpori nudo. Quid ergo?

g. *et* e codd. Grut. reduxi. Sic noſter loqui ſolet Ep. 88, 15. Mox *Quem ſi* recte habet: *quaeſi*, *quamſi* variationes codd. notae. *in delicias laboratur*: ſic Pintiani al. codd. At Eraſm. *in deliciis l.* Ep. 65, 6 *ſi laboravit in nomen.*

Erat haec inventio romana, ſed diu ante Senecam facta. *Euripos* foſſas ſ. canales, quibus Caeſarem Dictatorem primum arenam ſ. Circum circumdediſſe refert Plin. N. H. VIII, 7. Locum Frontini de Aquaeduct. rom. c. 97 de inundatione Circi per occultos canales ex aquaeductibus facta, ut Naumachiae fierent, intellexerim: unde liquet, iam ante Senecae aevum haec etiam eſſe inventa. *verſatilia — mutentur* i. e. quocunque novo ferculo ſubminiſtrato tecta conclavis (*coenationis*) mutabantur. Attigit Sueton. Neron. 31. 34 ubi vide not.

13. *Serum*] Seres in Sinae finibus occidentalibus, nunc Tangut, habitabant. D'Anville monſtravit hunc ſitum, probante Io. Matth. Sprengelio in Geſchichte der wichtigſten geogr. Entdeck. p. 126 ed. II. Veſtes inde Romam advectae, ſericae vocatae. Cf. Intpp. ad Virgil. Ge. II, 121.

14. *diſtrictos*] multis negotiis ad illas delicias comparandas.

numquid non pelles ferarum, et aliorum animalium, a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? non avium plumae in usum vestis conferuntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, et impenetrabi-
15 lia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis aestivi umbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, et vili obleverunt luto, deinde stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, et pluviis per devexa
16 labentibus hiemem transiere securi? Quid ergo? non in defosso latent Syrticae gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut quum omnibus aliis animalibus facilem actum vitae daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil aegre quaerendum, ut possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficili-

das. *non corticibus — corpora?* Sunt ἐσθῆτες φλοίναι ap. Herodot. al., de quibus vide Forster. de byssо antiquor. p. 30 sq. E cortice mori papyriferae hodieque Otahitas vestes sibi conficere notum est. *non avium — conferuntur.* Exemplo est Philoctetes in insula Lemno relictus, Attii ap. Cic. de fin. V, 11. Ovid. Met. XIII, 53. Quintus Calab. IX, 356 sq., et America-
ni a Lipsio citati, qui plumatili veste hac utuntur. *non hodieque magna Scytharum — sunt.* Sunt isti mures scythici Martium et Hermelinarum nomine noti. Iustin. II, 2 idem tradit.

16. *Quid ergo? non in defosso — arens humus.*] Vnde haec sumserit, dicere non habeo. Herodotus quidem de his populis, qui syrticam Africae regionem ad mare mediterra-
neum

ficilia facilium faſtidio fecimus. Tecta tegumentaque, 17
et fomenta corporum, et cibi, et quae nunc ingens negotium facta ſunt, obvia erant, et gratuita, et opera levi parabilia: modus enim omnium prout poſtulabat neceſſitas, erat: nos iſta pretioſa, nos mira, nos magnis multiſque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poſcit. A natura luxuria deſcivit: quae quotidie ſeipſam incitat, et tot ſeculis creſcit, et ingenio adiuvat vitia. Primo ſupervacua coepit 18
concupiſcere, inde contraria, noviſſime corpori animum addixit, et illius deſervire libidini iuſſit. Omnes iſtae artes, quibus aut excitatur civitas, aut ſtrepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam ſervo praeſtabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae ſunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus et infractos. Receſſit 19
enim ille naturalis modus, deſideria ope neceſſaria finiens: iam ruſticitatis et miſeriae eſt, velle quantum ſat eſt. Incredibile eſt, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat a vero. Ecce Poſidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum philoſophiae contulerunt, dum vult deſcribere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex

 molli

neum ſitam incolunt, exponens IV, 168 ſq. huius rei non meminit. Troglodytas ibi non habitaſſe conſtat. *ad parata, εὐτελῆ*, quae in promtu, ad manum ſunt omnibus. Sic Horat. Carm. I, 31, 17 precatur: frui paratis et valido mihi, Latoe, dones.

18 *Itaque hinc — infractos*] cf. ad Ep. 15, 6. Luxum, quem hic taxat, recte caput omnium harum inventionum et artium prodit Seneca, qui tamen in fervore, quem Ruſſavianum merito vocaveris, naturalem rerum indolem habitumque laudandi, modum excedit.

19. 20. 21. *Ecce Poſidonius — ſed nullum pudori eſt.*] Deſcripſerat itaque Poſidonius, quomodo *alia fila plura in unum torqueantur*, gyrgillo adhi-

20 molli ſolutoque ducantur: deinde quemadmodum tela ſuſpenſis ponderibus rectum ſtamen extendat, quemadmodum ſubtemem infertum, quod duritiam utrimque comprimentis tramae remolliat, ſpathâ coire cogatur et iungi: [h] textrini quoque artem a ſapientibus dixit inventam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta eſt, ſtamen ſecernit arundo.
Inſeritur medium radiis ſubtemen acutis,
Quod lato feriunt inſecti pectine dentis.

21 Quid ſi contigiſſet illi videre has noſtri temporis telas, quibus veſtis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt? Tranſit deinde ad agricolas, nec minus facunde deſcribit

h. *textrini* dant Pintiani et Grut. codd. omnes. *Textricum* receperant jam Lipſius et Gronovius. De varietate lect. in verſ. Ovid., ubi codd. Pint. et Palat. omnes habent: *quod lato* pariunt, cf. N. Heinſium.

adhibito, *alia ex molli ſolutoque* i. e. e lana ducantur, neantur: deinde explicaverat antiquiorem texendi artem, quum telae ſ. tramae ſtamina (Kette) a ligno transmiſſo ſuſpenſa, ideoque ad perpendiculum directa lapidum ponderibus infra appenſis extenderentur, et ſubtemen mollius inter tramae ſtamina duriora immiſſum ſurſum verſus *ſpathâ* ſ. radio, non pectine, textorio, quam textrix manu regebat, impulſum percuteretur, atque ita tela denſaretur. Poſtea vero *ſubtilius genus* textrini, derelicta tela pendula atque recta, inventum eſt, ſcilicet tela plana ſ. iugalis, quam verſibus Ovid. Met. VI, 54 ſq., uno omiſſo, deſcribit Seneca. Egregie totam hanc artem texendi veterum explicavit Schneiderus in Indice editioni ſuae Scriptorum de R. R. adiecto, ſub voce Tela, unde mutuatus ſum, quae conſilio meo convenirent. *Veſtis nihil celatura* i. bombycina, quae Suidas διαφανῆ Λακωνικὰ vocat voce διαφανῆ. Sunt autem veſtes Coae, tenuitate ſua infames, nebula linea ap. Publium Syrum Petronii 55. Hinc

bit proſciſſum aratro ſolum, [hh]et iteratum, quo ſolutior terra facilius pateat radicibus: tum ſparſa ſemina, et collectas manu herbas, ne quid fortuitum et agreſte ſuccreſcat, quod necet ſegetem. Hoc quoque opus ait eſſe ſapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quae fertilitas augeatur. Deinde non eſt contentus his artibus, 22
ſed in piſtrinum ſapientem ſubmittit. Narrat enim, quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter ſe duritia dentium frangit, et quidquid excidit, ad eoſdem dentes lingua refertur: tunc vero ſalivae miſcetur, ut facilius per fauces lubricas tranſeat. Quum pervenit in ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc ali- 23
quis ſecutus exemplar, lapidem aſperum aſpero impoſuit, ad ſimilitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exſpectat: deinde utriuſque attritu grana franguntur, et ſaepius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua ſparſit, et aſſidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, et fervens teſta percoxit: deinde furni paulatim reperti, et alia

hh. *et iteratum* a Pintiano eſt, etſi omnes mſſ. habent: *inter aratrum*. Sed bene bonus cenſor, ait Lipſius; eſt enim agriculturae vox.

Hinc Horat. Serm. I, 2, 101 Cois tibi paene videre eſt nudam. Cf. poſt Lipſium ad Tacit. Ann. II, 33. Heynium ad Tibull. II, 3, 54.

22. *Aqualiculi*] i. ſtomachi. Caeterum ſuo conſilio res attemperaſſe Poſidonium liquet ex iis, quae Io. Beckmann Beytr. zur Geſch. der Erf. II. nr. I docte expoſuit. Spectat huc aenigma Sympoſii LI in Wernsdorf. Poet. Lat. Min. VI, 2 p. 527. De *panificio* eruditiſſime egit Heynius in Opuſc.

genera, quorum fervor ſerviret arbitrio. Non multum abfuit, quin ſutrinum quoque inventum a ſapientibus diceret. Omnia iſta ratio quidem, ſed non recta ratio commenta eſt. Hominis enim, non ſapientis inventa ſunt: tam mehercules quam navigia, quibus amnes, quibuſque maria tranſimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, et additis a tergo gubernaculis, quae huc atque illuc curſum navigii torqueant: *) exemplum a piſcibus tractum eſt, qui cauda reguntur, et levi eius in utrumque momento velocitatem ſuam flectunt. Omnia haec quidem, inquit, ſapiens invenit: ſed minora, quam ut ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dedit. Immo non ab aliis excogitata iſta ſunt, quam a quibus hodieque curantur. Quaedam noſtra demum prodiſſe memoria ſcimus: ut ſpecullariorum uſum, perlucente teſta, clarum transmittentium lumen: ut ſuſpenſuras balneorum, et impreſſos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima ſimul et ſumma foveret aequaliter. Quid

*) *exemplum*: ſic omnes mſſ. et editio vetus. Antea: *et exemplum.*

Opuſc. Acad. Vol. I. p. 363 ſq., noſtri loci non immemor.

24. *Non multum abfuit — diceret.*] Satis facete his verbis pro lemmate uſus eſt Petrus Camperus in libro celebratiſſimo, ſur la meilleure forme des Souliers 1781.

25. De *ſpecullariis* vid. ad c. 4, 9 de Providentia. Saepe occurrit ſpecullariorum uſus, e. c. E. 86, 9. cf. Wernsdorf. Poet. Lat. Min. VI, 2 p. 542 ſq. *ſuſpenſuras balneorum* recte explicat Lipſius de balneis antea ſimpliciter ſolo inſtructis, nunc autem a terra paullum allevatis ſuper hypocauſta et camerationes ſuppoſitas, ubi ignis erat; at ſuperiora per *impreſſos parietibus tubos* caleſiebant. Cf. ad 4, 9 de Provid. Propter hanc elevationem penſilia balnea vocata, de quibus cf. Schneider. ad Pallad. I, 40, p. 44, et Io. Beckmann Beyträge zur Geſch. d. E. II, 3 p. 428 ſq. qui noſtro loco et Winckelmanno uſus eſt.

Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus 26
fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leve formatas, quibus porticus et capacia populorum tecta ſuſcipimus? quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, et celeritatem linguae manus ſequitur? Viliſſimorum mancipiorum iſta commenta ſunt: ſapientia altius ſedet, nec manus edocet; animorum magiſtra eſt. Vis ſcire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec 27
varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus ſpiritus, aut in exitu, aut in tranſitu, formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: utilia molitur, paci favet, et genus humanum ad concordiam vocat. Non eſt, inquam, inſtrumentorum ad uſus neceſſarios opifex. quid illi tam parvula aſſignas? artificem vides vitae. Alias quidem artes ſub dominio habet. nam cui vita, illi vitae quoque ornamenta ſerviunt: ceterum ad beatum ſtatum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quae ſint mala, quae videantur, oſtendit: 28
vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem ſolidam; inflatam vero, et ex inani ſpecioſam reprimit: nec ignorari ſinit, inter magna quid interſit et tumida: totius naturae notitiam, ac ſuae tradit. Quid ſint dii, qualeſque, declarat: quid inferi, quid lares et genii.

26. *Quid loquar marmora — fulgent?*] vid. ad Ep. 86, 5. *Quid lapideas — ſuſcipimus?* i. e. quare columnas, quibus ſuſpendimus, ſuffulcimus etc. De *verborum notis*, ſhort hand vocant Angli, exſecutus eſt Lipſius in Epiſt. 27 Centur. I ad Belgas. Wower de Polymathia c. VI. p. 40 ſq. (notae praepetes, quibus tachygraphi utebantur, σημεῖα, Manil. IV, 197. Plut. Caton. min. To. I. p. 770. B. C.)

28. Vides et ſqq. §. compendium totius philoſophiae ſtoicae, quod in Epiſt. 89, 12 ſq. pluribus exſequutus eſt. Moralis pars pertinet ad verba: Quid ſint dii etc. ubi naturalis pars incipit, quem §. 30 excipit pars rationalis. *Lares et genii.*

Quid [1]in ſecundam numinum formam animae perpetuae, ubi conſiſtant, quid agant, quid poſſint, quid
29 velint. Haec eius initiamenta ſunt, per quae non municipale ſacrum, ſed ingens omnium deorum templum mundus iſte reſeratur: cuius vera ſimulacra, veraſque facies cernendas mentibus protulit. nam ad ſpectacula tam magna hebes viſus eſt. ad initia deinde rerum redit, et aeternam rationem toti inditam, et vim omnium ſeminum ſingula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere, unde eſſet, ubi, quamdiu,
30 in quot membra diviſus. Deinde a corporalibus ſe ad incorporalia tranſtulit, veritatemque et argumenta eius excuſſit: poſt haec, quemadmodum diſcernerentur vitae ac necis ambigua: in utraque enim falſa veris immixta ſunt. Non abduxit, inquam, ſe, ut Poſidonio videtur, ab iſtis artibus ſapiens, ſed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu iudicaſſet, quod non erat dignum perpetuo uſu iudicaturus. ponenda non ſumeret. Anacharſis, inquit, invenit ro-
31 tam figuli, cuius circuitu vaſa formantur. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri verſus

1. *in ſecundam numinum formam* omnium codd. lectio, quomodo iam Eraſmus conieceràt. *hominum*, *nominum* ſunt librarior. aberrationes.

genii. Quum totum mundum, coelum et terram animae replent, tum coelum i. e. aetherem aeraque heroibus, laribus et geniis attribuebant ſtoici. Genii per totum ſparſi tutelares agunt, lares cuique domo praeſunt. Cf. Lipſii Phyſiol. I, 18.

30. *Deinde a corporalibus*] i. e. animo. cf. Ep. 113. *Non abduxit — venit.* Spectant ad §. 25. omnia haec quidem, inquit, ſapiens invenit, ſed minora, quam ut ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dedit: quae refutat Seneca. *ponenda* i. deponenda. *Anacharſis — formantur — fabulam.* Diog. Laert. I, 105 ubi Menag. Ephorus Strabonis VII, 3, 9 p. 370 ed. Lipſ. idem tradunt. Homeri verſus exſtat Il. σ, 600. 601 ubi cf. Heyne.

versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: et si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Haec inventa sunt, post- 32
quam sapientem invenire desivimus. Democritus, inquit, inveniisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, et pontes, et portas fuisse, quarum fere summa curvantur. Excidit porro vobis, eundem Democritum 33
inveniisse, quemadmodum ebur [k]molliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet invenerit, non qua sapiens erat,

k. *molliretur*. Sic optime codd. et vett. edd. *poliretur* est Pintiani coniectura non admittenda. cf. not.

31. *Cuperem — effingerentur.*] Haec formatura, quae hodieque obtinet, nova isto tempore fuisse videtur. Cf. Miscellaneous Works of Middleton Vol. IV p. 43, qui ante Wesselingium, ad Diod. 3, 16, Gesneri, Hambergeri et Michaelis disquisitiones super vitro, diligenter haec exsequutus est, et hunc locum advertit.

32. De *Democrito* unus Posidonius haec exposuit: quae quum Seneca refellat, non cogitavit, et pontes portasque fuisse ligneos nullam curvaturam poscentes. *Ebur molliebatur* ζύθῳ, cerevisiae genere, si fides habenda est Plut. Vol. X. p. 89, quem Gronovio ad h. l. debeo. Plura dedit Heyne in Nov. Commentar. Soc. Reg. Gott. To. I. nr. VI. de veterum ebore eburneisque signis. Cf. Schneider ad Eclog. phys. p. 16. *Decoctus — colorantur* de fluore vitreo intelligam, quo gemmas, murrhina

erat, invenit. multa enim facit, quae ab imprudentissimis aut aeque fieri videmus, aut peritius, aut
34 exercitatius. Quid sapiens investigaverit, quid in lucem protraxerit, quaeris? Primum rerum naturam, quam non ut cetera animalia oculis secutus est, tardis ad divina. Deinde vitae legem, quam ad universa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, et accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, et quanti quidque esset, vera aestimatione perpendit: damnavit mixtas poeni-
35 tentiae voluptates. Et bona semper placitura laudavit, et palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quae civem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae virtutem donavit voluptati; sed de illa, quae nullum bonum putat, nisi quod honestum est; quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleniri potest: cuius hoc pretium
36 est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi seculo, quo adhuc artificia deerant, et ipso usu discebant utilia, non credo. [1]Sicut autem fortunata tempora, quum in medio iacerent beneficia naturae

1. *Sicut autem.* Sic omnes codd. *S. ante* nullo sensu edd. occupavit: nam de illis ipsis fortunatis temporibus loquitur Seneca. Sensus est: Etiamsi porro tempora fortunata essent, tamen non erant sapientes viri. Nulla itaque emendatione, sed interpretatione opus erat.

rhina s. murtham etc. imitari solebant veteres, calce metallica vitreo crystallino purissimo iam liquefacto addita. Sic colorantur. Hoc hodieque fit. Io. Beckmann tamen in Beyträgen zur Gesch. der Erf. I, p. 376 de caementatione, qua crystallo montano color viridis additus sit, intelligere mavult.

35. *felicissimum — potestate*] sapiens est, de quo saepe noster, e. c. Ep. 75, 14, 93, 2. Horat. Serm. II, 7, 83 sqq. *Non de ea — voluptate.* De Epicuro loquitur, qui a republica

rae promiſcue utenda, antequam avaritia atque luxuria diſſociavere mortales, et ad rapinam ex conſortio diſcurrere; non erant illi ſapientes viri, etiamſi faciebant facienda ſapientibus. Statum quidem generis humani, 37
non alium quiſquam ſuſpexerit magis; nec ſi cui permittat Deus terrena formare, et dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud illos fuiſſe memoratur, apud quos

—— nulli ſubigebant arva coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant, ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune re- 38
rum natura fruebantur: ſufficiebat illa, ut parens, in tutelam omnium: haec erat publicarum opum ſecura poſſeſſio. Quidni ego illud locupletiſſimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non poſſes? Irrupit in res optime poſitas avaritia: et dum ſeducere aliquid cupit, atque in ſuum vertere, omnia fecit aliena, et in anguſtum ex immenſo redacta, paupertatem intulit, et multa concupiſcendo, omnia amiſit. Licet itaque velit nunc [m] occurrere et reparare 39
quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio

m. *occurrere.* Sic duo palat. codd. Antea: *concurrere*, quod incommodum eſt. Margo unius cod. *congerere.* Lipſius emend. *converrere:* Gronovius *conquirere*, qui tamen et *occurrere* probat. De circumcurſione ſedula, πολυπραγμοσύνη intelligas. Mox *vel pretio pellat aeris* Erasmo debetur, qui tamen

blica ſuos removet et ſibi ipſis vivere iubet, ſocietatem ſolvit rel.: ἡδονή, voluptas Epicuri, hic taxatur male intellecta. Eſt enim nil niſi felicitas, quae ex conſcientia virtutis in vita oritur. Cf. Kant Critik der prakt. Vernunft p. 208 ſq. ed. II. *ſed de illa* ſtoica.

37. Verſus ſunt Virgilii Ge. I, 125 ſqq.

pretio pellat aeris, vel iniuria; licet in provinciarum ſpatium rura dilatet, et poſſeſſionem vocet per ſuam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde diſceſſimus. Quum omnia fecerimus, multum habebimus: univerſum habebamus. Terra ipſa fertilior erat illaborata, et in uſus populorum non di-
40 ripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus inveniſſe, quam inventum monſtrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli ſuperare poterat, aut deeſſe: inter concordes dividebatur. Nondum valentior impoſuerat infirmiori manum, nondum avarus abſcondendo quod ſibi iaceret, alium neceſſariis quoque excluſerat:
41 par erat alterius, ac ſui, cura. Arma ceſſabant, incruentaeque humano ſanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus denſum a ſole protexerat, qui adverſus ſaevitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti ſub fronde vivebant, placidas tranſigebant ſine ſuſpirio noctes. Sollicitudo nos in noſtra purpura verſat, et acerrimis excitat ſtimulis:
42 nat quam mollem ſomnum illis dura tellus dabat! Non impendebant caelata laquearia: ſed in aperto iacentes ſidera ſuperlabebantur, et inſigne ſpectaculum noctium; mun-

tamen *arvis* coniiciebat, unde a Mureto factum *agris*. Codd. habent *eris*, unus *eius*, unde Grut. fecit *ex his*, quomodo et adſcriptum erat Palat. tertio. Lipſius: *ex eis* vel *terris*. Vulgata tamen ferri poteſt.

n. *at quam mollem ſomnum illis dura tellus dabat!* Sic Gruter. et Gronovii mſſ. Haud dubie verum. Edd. multae carent voculis: *at quam*.

39. Cf. Ep. 89, 18 ſq. *Terra ipſa — illaborata:* auget magis quam poetae, qui fertilitatem praedicantes non deprimunt diligentiam cultorum, v. c. Ovid. Met. I, 102 per ſe dabat omnia tellus. Moſchion Stobaei Ecl. p. 242 ed. Heer. Μέλαινα καρποῦ βιῶλος ὀμπνίου τροφός rel. *quod ſibi iaceret* ſine uſu et fructu: abditum aut ſepoſitum. L.

42. *caelata laquearia*] cf. ſupra ad §. 8. ubi lacunaria i. q. laque-

mundus in praeceps agebatur, silentio tantum opus ducens. tam interdiu illis, quam noctu, patebat prospectus huius pulcherrimae domus: libebat intueri signa, ex media coeli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quidni iuvaret vagari inter tam 43
late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pavetis sonum, et inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos instar urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, et levis umbra rupis aut arboris, et perlucidi fontes, rivique non opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, et prata sine arte formosa, inter haec agreste domicilium, rustica positum manu. Haec erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamvis egregia il- 44
lis vita fuerit, et carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negaverim fuisse alti spiritus viros, et, ut ita dicam, a diis recentes. neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum

laquearia. *mundus in praeceps agebatur.* Natura, mundus et Deus idem valent ap. Stoicos. Hinc Manilius II, 114 Materiaeque datum est cogi, sed cogere mundo. Cf. Lipsii Physiol. stoic. I, 5.

43. *Non habebant domos instar urbium.*] cf. ad §. 7. Var. Lect. Lipsius docuit in Admirandis, Romae sic fuisse: *rivique — obsolefacti* i. e. ad utilitatem redacti ac servitutem. Rivi, aqua ad libram exacta, *opere* arcuato, et substructionibus supra terram, ducebantur in castella s. dividicula (bassins); unde per fistulas, aqua quaquaversus in fundum etc., et tandem Romam dirigebatur ibique dividebatur. De his aquaeductibus rom. cf. post Frontinum, Adlers Beschreib. der Stadt Rom p. 66 sqq.

44. *neque enim dubium est — ediderit.*] Poetarum hanc opinionem de *mundo effeto* i. tam imbecilli et affecto, ut mulieri spatio defessae vetusto simili animalia deteriora pareret, ideoque

dum autem omnibus indoles fortior fuit, et ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum
45 fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantiâ rerum innocentes erant. multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat.
46 Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quaedam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto et edocto, et ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: et in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

que cognatam cum illâ opinione de saeculo aureo, Democrito acceptam retulit, opinor, Epicurus Lucretii II, 1150. rel. et Stoici recentiores, quorum peculiare hoc erat dogma, primos mortales multo sapientiores fuisse posteris. Hoc ipsum monuit Sextus Empir. p. 555 Fabric. Cf. Lipsii Physiol. stoic. III. c. 4. et 5. Egregie explicatam ac refutatam eam dederunt Viri praestantissimi Reimarus (die vornehmsten Wahrheiten der natürl. Relig. p. 110 sq. ed. IV) et Wielandus (sämtl. Werke B. XIV p. 353 sq. 391 sq.) *Ars est bonum fieri.* Nam stoa docet, virtutem discī debere et posse. Lipsii Manud. in Philos. stoic. II, 10. Ars est Philosophia vitae. Cic. fin. III, 2. Vpton. ad Arrian. Diss. Epict. p. 184 Schweighäus.

45. *mutis animalibus*] i. e. brutis, ceteris animalibus, hominum respectu. Bene haec observavit contra Lipsium, qui pisces intellectos maluerat, Gronov. cf. Ep. 92, 7. *vestis — picta* acu. *nondum texebatur aurum*, ut fila lanea tramam; aurea subtemen constituerent. Plin. N. H. VIII, 48 tribuit hanc artem Attalo regi: unde nomen attalicis.

EPI-

EPISTOLA XCI.

Commemorat, quomodo amicum communem, Liberalem, Lugdunenſi colonia oriundum atque eius amantiſſimum, quum horribili incendio exuſta eſſet, conſolatus ſit. Magnitudine huius calamitatis vividis coloribus depicta, atque adeo triſtitiae cauſſis conceſſis, monuerat, nihil ex humanis rebus non eſſe fragile, ideoque in omnia, quae accidere poſſint, praemittendum eſſe animum, eumque ad ea praeparandum, quum fortuna parcat nemini et multis modis calamitatum et mortis utatur, quin nimia felicitas ipſa cladis cauſſas inveniat et cito pereant ſubitoque, quae diu creviſſent. Deinde cogitemus, non eſſe tam magnum, quicquid acciderit, quam rumore iactetur. Tum, eſſe hanc cum omnium rerum tum naturae communem ſortem. Omnia cadent, quomodocunque id fiat. Accedit, quod maior fortuna ſaepe ex iniuria oriatur: quod et Lugduno eventurum eſſe auguratur et optat. Quum itaque nihil inauſum intentatumque ſit fortunae, vel his legibus, quas det haec neceſſitas, parendum vel ſubtrahendum eſt quacunque via velis: omnes autem hoc reſpectu ſimiles paresve ſumus. Exemplo eſt Alexander magnus. Aequanimitate omnia feruntur, quum nihil eorum malum ſit niſi verba quae metum iniicunt ſine cauſſa: ut adeo mors et iniqui rumores eodem loco habendi ſint.

Comparari meretur Senecae liber de Tranquillitate animi egregius pluribus locis: nec ei, qui tres Conſolationes Senecae tribui ſolitas legerit, occurrent nondum dicta.

Liberalis noſter nunc triſtis eſt, nuntiato incendio, quo Lugdunenſis colonia exuſta eſt. Movere hic caſus quemlibet poſſet, nedum hominem patriae ſuae amantiſſimum. Quae res efficit, ut firmitatem animi ſui quae-

1. *Liberalis*] Videtur ille *Debutius Liberalis*, cui de Beneficiis inſcripſit. L. *Lugdunenſis colonia*, quae nunc Lyon audit, ducta eſt a L. Munat. Planco a. v. c. 711. cf. Dio Caſſ. 46, 50. et exuſta eſt a. v. c. 811. cf. §. 14. ut Erneſti obſervat ad Tacit. Ann. 16, 13.: huius cladis veſtigia apparere et nunc Lugduni docemur ab auctore Antiquitatum lugdunenſium p. 248. Cf. Menetrier in hiſtoire civile et conſulaire

quaerat, quam videlicet ad ea quae timeri poſſe putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, et paene inauditum, non miror ſi ſine metu fuit, quum eſſet ſine exemplo. multas enim civitates incendium vexavit, nullam abſtulit. Nam etiam ubi hoſtili manu in tecta ignis immiſſus eſt, multis locis deficit: et quamvis ſubinde excitetur, raro tamen ſic cuncta de-
2 paſcitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix unquam tam gravis et pernicioſus fuit motus, ut tota oppida everteret. Nunquam denique tam infeſtum ulli exarſit incendium, ut nihil alteri ſupereſſet incendio. Tot pulcherrima opera, quae ſingula illuſtrare urbes ſingulas poſſent, una nox ſtravit; et in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri poteſt, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quieſcentibus, quum toto orbe terrarum diffuſa ſecuritas ſit, Lugdunum,
3 quod oſtendebatur in Gallia, [a]quaeri? Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod paſſuri erant, timere permiſit: nulla res magna non aliquod habuit ruinae ſuae ſpatium: in hac, una nox [b]interfuit inter urbem maximam, et nullam. Denique diutius illam tibi periſſe, quam periit, narro. Haec omnia Liberalis

a. *quaeri* bonorum codd. ſuffragio reſtitui ſuadente Gron. cf. ad Ep. 20. not. 2 p. 74. Antea: *quaeritur*, quod Graevius Lectt. heſ. p. 45, ubi quaerere i. e. deſiderare explicat et cum τητᾶν comparat, retinuit.

b. *interfuit*. Plurimi codd. et edd. ſic praeſtant. Ex uno Gruteri recepit Lipſius *una nox fuit inter* etc. At eſt haec loquendi ratio Senecae familiaris, e. c. ep. 101, 9. Gron. Nonnulli codd. *una nox non interf.*

de la ville de Lyon. fol. Lyon 1696. *ſi ſine metu fuit*, ſi nullum metum iniiceret.

2. *Nunquam denique tam infeſtum ulli*] ſc. oppido: moneo, ne cum Lipſio *ullibi* vel *ullum* emendes. *in tanta pace:* nam bellum parthicum ſequenti demum anno 812 acriter ſumebatur. Tacit. Ann. XIII, 34.

lis noſtri affectum inclinant, adverſus ſua firmum et erectum. nec ſine cauſa concuſſus eſt. Inexſpectata plus aggravant: novitas adiicit calamitatibus pondus: nec quiſquam mortalium non magis, quod etiam miratus eſt, doluit. Ideo nihil nobis improviſum eſſe 4
debet. in omnia praemittendus eſt animus: cogitandumque, non quidquid ſolet, ſed quidquid poteſt fieri. Quid enim eſt, quod non fortuna quum voluit, [c]ex florentiſſimo detrahat? quod non ea magis aggrediatur et quatiat, quo ſpecioſius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile eſt? non una via ſemper, ne tota quidem incurrit. Modo noſtras in nos manus advocat, modo ſuis contenta viribus, invenit pericula ſine auctore. Nullum tempus exceptum eſt: in ipſis 5
voluptatibus cauſae doloris oriuntur. Bellum in media pace conſurgit, et auxilia ſecuritatis in metum tranſeunt: ex amico inimicus, hoſtis ex ſocio. In ſubitas tempeſtates, hibernisque maiores, agitur aeſtiva tranquillitas. Sine hoſte patimur hoſtilia: et cladis cauſſas, ſi alia deficiunt, nimia ſibi felicitas invenit. Invadit temperatiſſimos morbus, validiſſimos phthiſis, innocentiſſimos poena, ſecretiſſimos tumultus. Eligit 6
aliquid novi caſus, per quod velut oblitis vires ſuas

c. *ex flor.* ſic omnes Grut. codd. et editio vetus. Antea: *et.*

3. *adverſus ſua*] i. e. ea, quae ad ipſum pertinebant, ideoque privata et propria. *nec quisquam mortalium — doluit:* n. quisque maiorem percepit dolorem eius rei, quam, quum accideret, etiam miratus erat ut inopinatam et inſolitam.

4. *cogitandumque — fieri.*] Pertinet huc verſus Publii Syri mimographi: cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt: laudatus a Seneca in Conſol. ad Marc. c. 9 fin. de Tranq. an. 11, 6. De *fortuna* ſaepius noſter eadem habet, e. c. de Tranq. an. 10, 2, 11, 4: et quis non?

6. *Eligit aliquid novi caſus*] i. fortuna. *Quid, longa ſeries* ſcil.

ingerat. Quidquid longa ſeries, multis laboribus, multâ Deûm indulgentiâ ſtruxit, id unus dies ſpargit ac diſſipat. Longam moram dedit malis properantibus, [d] qui diem dixit; hora, momentumque temporis, evertendis imperiis ſuffecere. Eſſet aliquod imbecillitatis noſtrae ſolatium, rerumque noſtrarum, ſi tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente
7 exeunt, feſtinatur in damnum. Nihil privatim, nihil publice ſtabile eſt: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidiſſima terror exſiſtit, nihilque extra tumultuantibus cauſſis, mala, unde minime exſpectabantur, erumpunt. Quae domeſticis bellis ſteterant regna, quae externis, impellente nullo, ruunt. Quota quaeque felicitatem civitas pertulit? Cogitanda ergo ſunt omnia, et animus adverſus ea quae poſſunt
8 evenire, firmandus. Exſilia, tormenta, bella, morbos,

d. *qui diem dixit; hora, momentumque temporis, evertendis imperiis ſuffecere.* Ex Gruteri emendatione: Lipſius cum Gronov. probat. Antea: *horum m. ſuff.* Mox, *ſi tam tarde perirent cuncta, quam fiunt*, Gruterus, Lipſius et Gronov. e codd. nonnullis receperunt: aliis alia praebentibus, ut in ſententiis fit, quae a ſciolis et librariis ſaepe mutari, augeri, depravari ſolent.

ſcil. temporis. De tempore ſimpliciter vox *ſeries* aevo Senecae uſurpari coepta: quem morem etiam poſtea, v. c. ap. Auſonium nondum obliteratum videmus. *Longam moram — ſuffecere.* Eſt Euripides, in cuius Phoeniſſis 561 nunc legitur: ὁ δ' ὄλβος οὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος: et in fragm. ex ei. Inone, dramate nunc deperdito: ὡς μικρὰ τὰ σφάλλοντα, καὶ μί' ἡμέρα Τὰ μὲν καθεῖλεν ὑψόθεν, τὰ δ' ἦρ' ἄνω. Ὁρᾷς τυράννους διὰ μακρῶν ηὐξημένους. (Vides tyrannos, longo tempore potentiam adeptos, quam parva labefactent, et una dies hunc ab alto deiecit, illum evexit.) In quibus verſibus Demetrius Phalereus, quem ſequitur Seneca, obſervavit, praeſtare, ſi non unam diem, ſed punctum temporis dixiſſet Euripides, ap. Plutarch. Conſol. ad Apollon. Vol. VII p. 323 Hutt. Cf. Valcken. ad Eurip. Phoen. p. 211. et Diatrib. p. 177.

bos, naufragia meditare! poteſt te patriae, poteſt patriam tibi caſus eripere: poteſt te in ſolitudinem abiicere, poteſt hoc ipſum in quo turba ſuffocatur, fieri ſolitudo. Tota ante oculos ſortis humanae conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, ſed quantum plurimum poteſt evenire, praeſumamus animo, ſi nolumus opprimi, nec ullis inuſitatis velut novis obſtupefieri. In plenum cogitanda fortuna eſt: Quo- 9
ties Aſiae, quoties Achaiae urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia devorata ſunt? Cyprum quoties vaſtavit haec clades? quoties in ſe Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati ſunt totarum urbium interitus: et nos, inter quos frequenter iſta nuntiantur, quota pars omnium ſumus? Conſurgamus itaque adverſus fortuita: et quidquid inciderit, ſciamus non eſſe tam magnum, quam rumore iactetur. Civitas arſit opulenta, orna- 10
mentumque provinciarum, quibus et inſerta erat, et excepta, uni [e] tantum impoſita, et huic non altiſſimo monti. Omnium iſtarum civitatum, quas

e *tantum*. Sic codd. aliquot et editio vetus: antea, *tamen*.

9. De his calamitatibus cf. Senec. N. Quaeſt. VI, 1 et Geographi, inprimis Mannertus, quocum conferri meretur Villoiſon. Prolegom. Homer. p. 52. nota 54. *Frequenter nobis nuntiati — interitus.* interpretatione vocem *interitus* mitiges, ne ſibi ipſe adverſetur Seneca. Cf. §. 1. 2.

10. *Civitas — monti.*] Erat quidem *Lugdunum* urbs opulenta et ornamentum provinciarum Galliae, quibus loco et poſitu *inſerta* erat, i. adnumerabatur, ſed conditione excepta, quum colonia iuris romani (cf. Laccary Hiſtor. Colon. p. 192) facta eſſet, ideoque multo praeſtantior eius conditio quam ſtatus urbium provincialium. Cf. Heineccii antiquit. rom. ſyntagma p. 365 ſq. 391 ſqq. ed. IV. Multas familias romanas habebat Lugdunum. Cf. P. de Marca de primatu Lugd. Vienna erat iuris italici colonia. Ambitus tamen Lugdu-

nunc magnificas ac nobiles audis, veſtigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clariſſimarum urbium iam fundamenta conſumta ſint, nec quidquam exſtet, ex quo appareat illas ſaltem fuiſſe? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque induſtria poſita vertit diès: iuga
11 montium diffluunt, totae deſedere regiones. Operta ſunt fluctibus, quae procul a conſpectu maris ſtabant: vaſtavit ignis colles, per quos elucebat: eroſit et quondam altiſſimos vertices; ſolatia navigantium ac ſpeculas ad humilem arenam deduxit. Ipſius naturae opera vexantur: et ideo aequo animo ferre debemus urbium excidia. Caſura omnia exſtant: omnibus exitus manet: ſive interna [f]vis flatusque praecluſi ac vio-
12 lenti pondus, ſub quo tenentur, excuſſerint; ſive torrentium in abdito vis vaſtior obſtantia effregerit; ſive flammarum violentia compaginem ſoli ruperit; ſive vetuſtas, a qua nihil tutum eſt, expugnaverit minutatim; ſive gravitas coeli eiecerit populos, et ſitus deſerta

f. *vis flatusque praecluſi ac violenti* — Plurimi codd. *interna vis flatusque praecluſa violenti*, unde Pintian. emend. *praecluſi*. Lipſius probabat et *violente* adiiciebat. Hinc feci: *praecluſi ac violenti*. Antea: *interna vi flatuque praecluſa violenti*. Muretus habet: *interna vi flatuque praecluſi venti*. Mox, *in abdito vis vaſtior o. e.* dedi e Mſſ. Antea ſine voce, *vaſtior*.

Lugduni non ita magnus erat et unum tantum montem occupabat. Nunc tamen cum ambitus eius multo amplior eſt, tum plures montes ſ. clivos tenet, ut ſecunda poſt Pariſios urbs Regni gallici habeatur et ſit. Cf. Büſching III p. 807. ed. VIII. *Non vides, quemadmodum — fuiſſe.* inprimis Helice et Buris, quae terrae motu demergebantur. cf. Ovid. Met. XV, 293. Senec. Q. Natur. VI, 1 fin. 23. 25. 32. Si tamen Scrofani, qui nuper illas regiones adiit, itinerario fides haberi poſſit, Helices merſae urbis interdum et muri, domus ac templa hodieque aeque ac Ovidii tempore conſpiciuntur.

ferta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum eſt. hoc unum ſcio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata ſunt: inter peritura vivimus.
g Haec ergo atque eiusmodi ſolatia admoveo Liberali 13
noſtro, incredibili quodam patriae ſuae amore flagranti: quae fortaſſe conſumta eſt, ut in melius excitaretur. Saepe maiori fortunae locum fecit iniuria: multa ceciderunt, ut altius ſurgerent, et in maius.
h Timagenes felicitati urbis inimicus aiebat, Romae ſibi incendia ob hoc unum dolori eſſe, quod ſciret meliora reſurrectura, quam arſiſſent. In hac quoque urbe veriſimile eſt certaturos omnes eſſe, ut maiora certioraque, quam amiſere, reſtituantur. Sint utinam diu- 14
turna, et melioribus auſpiciis in aevum longius condita! Nam huic coloniae ab origine ſua centeſimus annus eſt, aetas ne homini quidem extrema. A Planco deducta, in hanc frequentiam, loci opportunitate, convaluit: quae tamen graviſſimos caſus intra ſpatium humanae pertulit ſenectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque ſortis ſuae, et ſciat ni-

g. *Haec ergo:* cum Grut. et edd. reſcripſi. Antea, *Haec ego.*
h. *Timagenes:* Nic. Faber ſic emend. optime lectionem codd. *ymagines, imagines.*

13. *Timagenes*] Cf. ad III de Ira 23, 3. ſqq. not., in qua errorem, quem cum Fabricio erravi, corrigas velim. Non enim hic T. fuiſſe videtur ille, quem Quintil. Inſt. or. X, 1, 75 poſt Clitarchum recenſet, et ex quo I, 10, 10 quaedam affert, ſed rhetor et hiſtoricus eiusdem, Alexandria ortus. — Ceterum mox Lugdunum ita ſurrexit, ut vix novem annis a clade elapſis pro Vitellio contra Galbam ſteterit, Tacito Hiſt. I, 51. 65. narrante.

14. *A* Lucio *Planco* deductos Viennenſes, qui ab Allobrogibus ad Rhodani et Araris confluentiam conſederant, a. v. c. 711 narrat Dio Caſſ. 46, 50. Nero Lugdunum hanc cladem paſſum adiuvit quadragies ſeſtertio (200,000 thal. ex ſupputatione Rome de l'Isle) Tacit. Ann. 16, 13.

15 hil inausum esse fortunae. Adversus imperia illam idem habere iuris, quod adversus imperantes: adversus urbes idem posse, quod adversus homines. Nihil horum indignandum est. in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. non placet? quacunque vis, exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si haec imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato rever-
16 tere, a quo omnia resolvuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, et his monumentis, quae viam disparia praetexunt: aequat omnes cinis, impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quae terram premunt, [hh] siremps lex
17 esto. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander

hh. *siremps lex esto.* Ex em. Mureti. In libris erat: *Sere miles esto.* Vulgaverant: *similes esto* vel *servus miles* e.

16. *Non est quod nos tumulis met. et h. mon.*] Spectant haec ad sepulcra, ideoque ad monumenta cum inscriptionibus iuxta viam publicam erecta, et pro cuiusque fortuna magna, parva, atque adeo disparia. *Ardea* pusilla urbs, comparata cum Roma, cui erat vicina. Cf. Liv. 1, 57. Virg. Aen. VII, 412 not. *siremps* i. similis. cf. Gesneri Thes. h. v.

17. Quae de *Alexandro* M. hic narrantur, nullo historiae testimonio subnixa sunt, sed petita e declamationibus, quibus hoc propositum erat, libertate sublata, ut fictis argumentis in suasoriis, controversiis etc. uterentur ad eloquentiam umbratilem excolendam, docendam, discendam. Verum est, Alexandrum puerum, non regem, magistro Aristotele Geometriam didicisse, et Persis postea devictis cupidum fuisse visendi Oceanum. Reliqua ad Alexandrum deprimendum de-

der Macedonum rex discere Geometriam, infelix! coeperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupaverat. Ita dico, infelix, ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quae tradebantur, subtilia, et diligenti intentione discenda: non quae percipere posset vesanus homo, et trans Oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, 18
me doce. Cui praeceptor, Ista, inquit, omnibus eadem sunt, aeque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Ista, de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? Aequanimitate. Et doleas oportet, et sitias, et esurias, et seneſcas, et si tibi longior contigerit inter homines mora, et aegrotes, et perdas aliquid, et pereas. Non est tamen quod istis, quae te circumstrepunt, credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. sic mortem times, quo- 19
modo famam: quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine causa: sic et illa, quae nunquam timeretis, nisi fama iussisset. Numquid detri- 20
menti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus?

declamatores mentiti sunt, quos noster nullo iudicio critico usus h. l. et alias sequutus est, et Iuvenal. X, 168: Vnus Pellaeo iuveni non sufficit orbis etc. Cf. Io. Schulting. ad M. Senecae Suasor. 1.

19. De *Demetrio* cynico, amico Senecae, cf. ad III, 3 de Providentia. Ceterum simile facete dictum Butleri, Angli, auctoris carminis epici Hudibras, eiusdem fere argumenti notum est.

nec morti quidem haec apud nos noceat: [1]et haec malam molitionem habet. Nemo eorum, qui illam accuſant, expertus eſt. interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quam multis utilis ſit, quam multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſuppliciis, taedio. Non ſumus in ullius poteſtate, quum mors in noſtra poteſtate ſit.

EPISTOLA XCII.

Quum amicum ſibi convenire dicat in eo, ut corpus animi cauſſa adſit eique ſerviat, ſequatur neceſſe eſt, beatam vitam in hoc uno poſitam eſſe, ut in nobis ratio perfecta ſit, qua una id quod honeſtum eſt, et beata vita paratur, omni auxilio externo, omni fortuito, omni irrationali, excluſo. Ita animus ſapientis viri exoritur talis, qualis Deum decet, ſola honeſtate contentus. Proinde ἡσυχία admittitur, voluptas non item: quidquid contra dicant Epicurei, quoniam virtus et voluptas ſibi adverſantur. Attamen bono iudicio ea, quae ad voluptatem ſpectant, ut, bona valetudo, quies et dolorum vacatio, eligi debent et poſſunt, quia ſecundum naturam ſunt, etſi bona non ſunt. Non in re bonum eſt, ſed in electione: qua in re ſimilis eſt veſtis, quae corpus velat, corpori, quod animi velamentum eſt. Concedenti, virtutem qui habeat, miſerum eſſe non poſſe, beatiſſimum non eſſe poſſe, qui naturalibus bonis deſtituatur, reſpondet, hoc diſcrimen ſtatui non poſſe, quum commoda et incommoda extra nos, inprimis virum bonum ſint, quae itaque ſive adſint, ſive abſint, non impedirent, quominus beatus et beatiſſimus ſiat. Obſtare quidem poſſunt incommoda virtuti, uti quaedam ſoli quoque obſtant, ſed non minus illam impedinnt, quam illum. Falſus itaque eſt, qui

1. *et haec malam molitionem habet.* Hanc antiquam lectionem fuiſſe, docent codd. mſſ.; veram eſſe, monſtrat nexus: noli credere nec iniquis rumoribus atque iis deprimi, nec angi iis, quae de morte narrantur. *nec morti — habet:* i. e. nec morti haec fama de ea ſpeciem horribilem circumdet: uti illa fama in bono viro aſpergendo, ita in morte accuſanda ſucceſſu bono deſtituatur: *molitio* enim eſt machinatio, Nat. Qu. III, 30 init. *haec* fama *malam* i. malignam, nobis terrorem incutientem, *molitionem* conatum habet, ea utitur. Quae ſi vera ſint, Gronovii emendatione: *malam opinionem* non indigemus.

qui ſapientem parum proſpero corpore uſum nec miſerum eſſe, nec beatum dicat; ideoque in medio conſtitutum. Nec in beatitatem tempus aliquid poteſt: non intenditur virtus, ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute eſt. Non quo longior, ſed quo melior et honeſtior vita ſit, quaeri debet. Non ſolum Diis virtus et beata vita contingit, ſed nobis quoque contingere poteſt: atque ideo ad ſimilitudinem Deorum accedere debemus, quorum ſocii et membra ſumus.

Conferas Senecae libellum De vita beata.

Puto, inter me teque convenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo eſſe partes miniſtras, per quas movemur alimurque, propter ipſum principale nobis datas. In hoc principali eſt aliquid irrationale, eſt et rationale. Illud huic ſervit: hoc unum eſt, quod aliô non refertur, ſed omnia ad ſe perfert. Nam illa quoque divina ratio omnibus praepoſita eſt, ipſa ſub nullo eſt: et haec autem noſtra eadem eſt, quia ex illa eſt. Si de hoc 2
inter nos convenit, ſequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc uno poſitam eſſe beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta ſit. Haec enim ſola non ſubmittit animum, ſtat contra fortunam: in quolibet rerum habitu [a]ſe virtus ſervat. Id autem unum bonum eſt, quod

a. *ſe virtus ſervat.* Hanc lectionem codicis Col. ap. Gruter. margini adſcriptam cum Lipſio praefero vulgatae: *ſervata ſervat.* Codd. omnes *ſervitus ſervat*, vel *ſervitus ſervit.* Gronov. emend. *in quolibet rerum habitu ſe rectam ſervat*, h. e. et integram et neſciam flecti. Equidem exſpectabam h. l. libertatis mentionem.

1. *externa corpori*] in uſum corporis omnia, quae fortuita ſunt, v. c. valetudo, opes, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, non noſtra, aliena, acquiri. *Partes miniſtras* i. quae famulentur, ancillenturque rationi, ſenſus quinque ſ. externus, quem vocamus, ſenſus, facultas loquendi quaerendique, atque *principale*, τὸ ἡγεμονικόν, (ſenſus internus) quod dividitur in partem *rationalem* i. facultatem cogitandi et colligendi, et in partem *irrationalem*,

quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet ſumma, et ne
3 ulli quidem, niſi ſibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio ſuſtinetur, poteſt cadere. Si aliter eſt, incipient in nobis multum valere non noſtra. Quis autem vult conſtare fortunâ, aut quis ſe prudens ob aliena miratur? Quid eſt beata vita? ſecuritas et perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit conſtantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo pervenitur? ſi veritas tota perſpecta eſt, ſi ſervatus eſt in rebus agendis ordo, modus, decor, et innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab
4 illa recedens, amabilis ſimul, mirabilisque. Denique, ut breviter tibi formulam ſcribam, talis animus ſapientis eſſe viri debet, qualis Deum deceat. Quid poteſt deſiderare is, cui omnia honeſta contingunt? Nam ſi poſſunt aliquid non honeſta conferre ad optimum ſtatum, in iis erit beata vita, [b] cum quibus non eſt. Et quid ſtultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi

b. *cum quibus non eſt.* Sic Gronov. in membrana invenit. Antea: *ſine quibus non eſt*, ſenſu contrario.

nalem, quae in affectibus et concupiſcentia poſita eſt. Ita Io. Stobaeus Eclog. P. I. Tom. II. p. 878 Heer. cf. Lipſii Phyſiol. ſtoic. III, c. 17 ſqq. Attigit et Tiedemann Syſt. II p. 159 ſq.

3. *Quis autem vult conſtare fortunâ?*] i. dependere ab externis fortuitisque? *Quid eſt vita beata? — Deum deceat.* Similia ſaepe inculcant noſter et reliqui Stoici. cf. Senec. de Conſtant. Sap. c. 8. Tiedemann III p. 270 ſq. *veritas.* Ep. 74, 28: beatum ſine ſcientia divinorum humanorumque non poteſt effici. ἀλήθεια. M. Antonin. II, 16. III, 6. V, 9. *Decor*, κοσμιότης, i. ſcientia honeſtarum et turpium motionum. Stob. II, 7 p. 106. Spectant haec ad prudentiam, temperantiam rel. Eſt itaque τὸ καλὸν (Ep. 66, 16), naturae atque dignitati hominis conveniens. Diog. Laert. VII, 101.

4. *non honeſta*] ἀδιάφορα, e. c. vita, opes, pulchritudo, nobilitas rel. cf. Ep. 66, 67, 5. 74, 1. etc. Tiedemann III, p. 106 ſq.

animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri
ſummum bonum iudicant, quia parum plenum ſit, for-
tuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos 5
ſectae huius auctores, aliquid ſe tribuere, dicit, ex-
ternis, ſed exiguum admodum. Vides autem quale ſit,
die non eſſe contentum, niſi aliquis igniculus alluxe-
rit. Quod poteſt in hac claritate ſolis habere ſcintilla
momentum? Si non es ſola honeſtate contentus, ne-
ceſſe eſt aut quietem adiici velis, quam heſychiam
vocant Graeci, aut voluptatem. Horum alterum ut- 6
cunque recipi poteſt: vacat enim animus moleſtia,
liber ad conſpectum univerſi, nihilque illum avocat a
contemplatione naturae: alterum illud, voluptas, bo-
num pecoris eſt. Adiicimus rationali irrationale, ho-
neſto inhoneſtum. Magnam vitam facit titillatio cor-
poris? quid ergo dubitatis dicere, bene eſſe homini,
ſi palato bene eſt? Et hunc tu, non dico inter viros
numeras, ſed inter homines, cuius ſummum bonum
ſaporibus, ac coloribus, ac ſonis conſtat? Excedat ex 7
hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis ſecundo;
mutis aggregetur animal [c]pabulo laetum. Irrationalis
pars animi duas habet partes: alteram animoſam, am-
bitio-

c. *pabulo laetum.* Sic omnes mſſ. Ante Gronov. *pabulo natum.*

5. *Antipater*] cf. ad Ep. 87, 34, ubi Antipater vel non clare opinionem ſuam diverſam expromſit; nam diſceſſit a veteribus, qui omnino ſine externis vitam beatam conſtare dicebant; vel noſter eius ſcripta nonniſi ex aliorum auctorum mentione cognoverat. *Heſychiam*, ἡσυχίαν, mox per *quietem* explicat, qua omnem a rebus publicis receſſum denotat.

6. *Magnam vitam — corporis?*] cf. de vita beata 5, 4. Epicureos tangit, quos in propria felicitate promovenda atque evehenda virtutem ideoque vitam beatam poſuiſſe conſtat.

7. *Irrationalis pars animi — deditam*] altera eſt affectionibus dedita, τὸ θυμοειδὲς, irascens,

bitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatae
8 vitae putaverunt, enervem et abiectam. Huic rationem servire iusserunt, et fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum et ignobile. Praeterea mixtum, portentosumque, et [d] ex diversis animalis non congruentibus membris. nam, ut ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pistrix,
Delphinûm caudas utero commissa luporum.

Huic tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam com-
9 posuere portentis? Prima hominis pars est ipsa virtus: huic committitur [e] inutilis caro, et fluida, et receptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa divina in lubricum definit, et superioribus partibus venerandis atque coelestibus, animal iners ac marci-

d. *ex diversis animalis non congruentibus.* Mss. omnes: *animalis. non* inserui sententia poscente: nam mirum portentosumque est, diversa animalium membra tamen congruere. Gronov. emend. vel, *ex diversis uni discongruentibus membris*, vel, *ex diverso animali congr.* i. e. ei quod homini diversum vel oppositum est, nempe muto et irrationali.

e. *inutilis.* Sic Erasm. et mss. Grut. Muretus dederat *futilis.* Mox §. 10 *usque ad incesta:* quod mss. et editio vetus male praebent *u. a. ingesta.* Erasm. et Muret.: *ad indigesta.*

scens, animosum illud et irritabile; aliter, τὸ παθητικόν: altera est concupiscens, τὸ ἐπιθυμητικόν. cf. ad §. 1.

8. Obiectio, quam Seneca Epicureis facit, a Kantio probatur in Critik der prakt. Vernunft p. 201 sq. ed. II. *Virgilii* versus exstant in Aen. III, 426 sqq. *in Scylla* i. in loco de S., aut potius iungenda sunt *in Scylla Prima h. f.*, iudice Heynio Prooem. in Cirin.

marcidum attexitur. Illa utcunque alta quies, nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta removebat: voluptas ultro dissolvit, et omne robur emollit. Quae invenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimae rei inertissima adstruitur, severissimae parum seria, sanctissimae intemperans usque ad inceста. Quid ergo? inquit: si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, et quies, et dolorum vacatio; non petes illa? Quidni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, et quia bono a me iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam quum vestem qualem decet sumo, quum ambulo ut oportet, quum coeno quemadmodum debeo: non coena, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, [f] servantis in quaque re rationi convenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundae vestis electio appetenda est homini. naturâ enim homo mundum et elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundae vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: qua actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. nam hoc quoque natura, ut quandam vestem, animo circumdedit: velamentum eius est. Quis autem unquam vestimenta aestimavit arculâ? Nec

bonum,

f. *servantis*. Sic omnes mss. palat. et Gronov. etc. Genitivum e pronom. possessivo oriri nunc satis nota res est. Antea *servandi*.

9. *Illa utcunque alta quies*] de qua vid. §. 6. 7. ἡσυχία.

10. *Quid ergo? inquit*] Epicureus. Sermo est de adiaphoris s. mediis, quae bona fiunt electione, mala autem reiectione nostra. cf. Ep. 66, 4. et Argumentum illi epistolae praefixum.

12. *arculâ*] in qua reconduntur et asservantur. cf. De Tranquill. c. 1, 3. 8.

13 bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumturum quidem me, si detur electio, et sanitatem et vires: bonum autem futurum iudicium de illis meum, non ipsa. „Est quidem, inquit, sapiens beatus: summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi et naturalia in-
14 strumenta respondeant." Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut valetudine, et membrorum integritate." Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis et continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. minus enim intervalli a beato ad beatissimum restat, quam a misero ad beatum. An quae res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet, non potest adiicere quod supereſt, ut
15 beatissimum faciat? in summo deficit clivo? Commoda

13. *inquit*] adversarius academicus et peripateticus: quippe qui contendunt, a virtute quidem beatitatem esse, sed non plenam et summam, nisi externa etiam accedant, quae *naturalia instrumenta* s. *bona* vocant. Cic. Tusc. Q. V, 8. 16 sqq. Stoici tamen haec non bona corporis appellant, sed neutra, media, interiecta, creberrime indifferentia: de quibus et cum Pyrrhonis assectis disputaverunt, omnia, quae Stoici de virtute, vitio, bono etc. posuerunt, labefactantibus. (Cf. Buhlii Lehrbuch der Gesch. der Phil. III p. 402 sqq.) Vsum habent *commoda* s. producta, non utilitatem s. bonum; sumuntur quidem, sed non expetuntur: sint apud nos, sed ita ut meminerimus, extra nos esse, i. extra animum, primam et paene totam nostri partem. Bona illa sunt vera, quae ratio dat, cetera tantum opinione sunt bona. Ep. 74, 16. Lipsii Manud. II, 23. Stoici itaque contendebant iure, beatissimum esse posse et debere, etiamsi his naturalibus bonis s. commodis destituatur, nec miserum, etiamsi sit sub incommodis, s. iis quae fugienda sint.

moda ſunt in vita et incommoda: utraque extra nos. Si non eſt miſer vir bonus, quamvis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatiſſimus, etſi aliquibus commodis deſicitur? Nam quemadmodum incommodorum onere uſque ad miſerum non deprimitur, ſic commodorum inopia non deducitur a beatiſſimo: ſed tam ſine commodis beatiſſimus eſt, quam non eſt ſub incommodis miſer. „An non poteſt illi eripi bonum ſuum, ſi poteſt minui?“ Paulo ante dicebam, 16
igniculum nihil conferre lumini ſolis: claritate enim eius, quidquid ſine eo lucet, abſconditur. Sed quaedam, inquit, ſoli quoque obſtant. At ſolis vis et lux integra eſt, etiam inter oppoſita: et quamvis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adſpectu, in opere eſt, curſu ſuo fertur. Quoties inter nubila luxit, non eſt ſereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum intereſt, utrum aliquid obſtet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti oppoſita nihil detra- 17
hunt. non eſt minor, ſed minus fulget: nobis forſitan non aeque apparet ac nitet; ſibi eadem eſt, et more ſolis obſcuri, in occulto vim ſuam exercet. Hoc itaque adverſus virtutem poſſunt calamitates, et damna, et iniuriae, quod adverſus ſolem poteſt nebula. Invenitur qui dicat, ſapientem corpore parum proſpero uſum, nec miſerum eſſe, nec beatum. Hic quoque falli-

16. *Paulo ante dicebam*] §. 5. Quum Stoicis virtus abstracti loco ſit, atque cum ratione perfecta conveniat, reſponſio repellit obiectionem, quam vide Ep. 74, 16. 66, 7. et 19. Cic. fin. III, 14, ubi eadem imagine et caeteros Stoicos ad illuſtrandam hanc doctrinam uſos eſſe patet.

17. *Eodem modo — detrahunt.*] Noli putare hic notiones commutari: nam quae de virtute valent, praedicantur quoque de beatitudine, quippe quae ex virtute eſt. *Invenitur — nec beatum.* Academicorum al. ſententia haec fuit, uti ſupra vidimus.

fallitur. exaequat enim fortuita virtutibus, et tantundem tribuit honeſtis, quantum honeſtate carentibus. 18 Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemtis? Veneranda enim ſunt, fides, iuſtitia, pietas, fortitudo, prudentia: e contrario vilia ſunt, quae ſaepe contingunt pleniora viliſſimis, crus ſolidum, et lacertus, et dentes, et horum ſanitas, firmitasque. Deinde ſi ſapiens, cui corpus moleſtum eſt, nec miſer habebitur, nec beatus, ſed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit, nec 19 fugienda. Quid autem tam abſurdum, quam ſapientis vitam appetendam non eſſe? aut quid tam extra fidem, quam eſſe aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, ſi damna corporis miſerum non faciunt, beatum eſſe patiuntur. Nam quibus potentia non eſt in peiorem transferendi ſtatum, nec interpellandi quidem optimum. „Frigidum, inquit, aliquid, et calidum novimus: inter utrumque tepidum eſt. Sic aliquis beatus eſt, aliquis miſer: aliquis nec miſer, nec 20 beatus.“ Volo hanc contra nos poſitam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingeſſero, fiet frigidum: ſi plus calidi affudero, fiet noviſſime calidum. At huic nec miſero, nec beato, quantumcunque ad miſerias adiecero, miſer non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago iſta diſſimilis eſt. Deinde trado tibi hominem, nec miſerum, nec beatum. huic adiicio caecitatem, non fit miſer: adiicio debilitatem, non fit miſer: adiicio dolores continuos et graves, non 21 fit miſer. Quem tam multa mala in miſeram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non poteſt, ut dicitis, ſapiens ex beato in miſerum decidere, non poteſt in non beatum. quare enim qui labi

19. *Frigidum — nec beatus.*] Inprimis Ariſtotelicorum hanc eſſe obiectionem patet.

labi coepit, alicubi subsistat? quae res non patitur illum ad imum devolvi, retinet in summo. „Quidni non possit beata vita rescindi?“ nec remitti quidem potest: et ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. „Quid ergo? inquit. sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus avocavit dolor: quam ille qui cum mala fortuna semper luctatus est?“ Re- 22
sponde mihi: Numquid et melior est, et honestior? si haec non sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat, oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem aevi, et dolorem, et corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute praecipuum? 23
futuro non indigere, nec dies suos computare, g in quantolibet tempore aeterna consummare. Incredibilia nobis haec videntur, et supra humanam naturam excurrentia; maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, et vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aeque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum dicere, Beatus sum? atqui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc et ultimum diem ago, Epi- 24
curus: quum illum hinc urinae difficultas torqueret,

g. *in quantolibet tempore aeterna consummare.* Hanc lectionem invenerat Gronov. in mss. et recepit. i. e. in quantolibet tempore ad aeternitatem pervenire, vel certe illa, quae aeterna sunt, nempe vera et unica bona perficere ac maturare,

21. *Quidni — rescindi?*] Obiectio Academic. esse videtur et Peripatet. *Quid ergo? — luctatus est?* Et haec est obiectio Academiae et Lycei. Cf. Lipsii Manud. III, 3.

24. *Epicurus*] cf. ad Ep. 66, 17. 18. Sunt haec desumta

hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: quum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres et humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, e fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum praestare debet: aut, si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci. aut vincatur oportet, aut vincat. „Diis, inquit, immortalibus solis et virtus et beata vita contingit: nobis umbra quaedam, illorum bonorum et similitudo. accedimus ad illa, non pervenimus.“ Ratio vero diis hominibusque communis: haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnunc et incertum est, [h]desiderat oculorum atque aurium caeterorumque sensuum bonam valetudinem, ad quod in aliis temporis intervalla requiruntur. Antea: *in quantolibet tempore bona aeterna consummat.*

h. *desiderat oculorum atque aurium caeterorumque sensuum bonam v.* dant Grut. et Gron. mss. Antea: *desiderat o. a. a. sen-*

ta ex Epistola Hermacho missa, quae exstat ap. Diog. Laert. X, 22, versa in latinum sermonem ap. Ciceron. de fin. II, 30: „Epicurus Hermacho Salut. d. Quum ageremus vitae beatum et eundem supremum diem, scribebamus haec. Tanti autem morbi aderant vesicae et viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem possit accedere rel.“

25. *Stans non potest vinci*] tamdiu virtus perfectam suam conditionem retinet, e fastigio suo deiici, vinci non potest. *Diis inquit* Academ. et Peripatet.

26. *Nam ille alter secundus*] Solet passim distinguere Sene-

valetudinem, et non foedum adſpectum corporis, et habitu manentem ſuo, aetatis praeterea longius ſpatium. Per hanc poteſt non poenitenda agitare: at 27
imperfecto viro huic malitiae vis quaedam ineſt, qua animum habet mobilem: ad prava illum agit haerens malitia, et ea agitatio abeſt a bono. Non eſt adhuc bonus, ſed in bonum fingitur: cuicunque autem deeſt aliquid ad bonum, malus eſt.

Sed ſi cui virtus animusque in corpore praeſens;

hic deos aequat, illo tendit, originis ſuae memor. Nemo improbe eo conatur adſcendere, unde deſcen- 28
derat. Quid eſt autem, cur non exiſtimes in eo divini aliquid exſiſtere, qui Dei pars eſt? totum hoc quo continemur, et unum eſt, et Deus: et ſocii eius ſumus, et membra. Capax eſt noſter animus: perfertur illo, ſi vitia non deprimant. Quemadmodum corporum noſtrorum habitus erigitur, et ſpectat in coelum; ita animus, cui, in quantum vult, licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus eſt, ut paria diis ve-

 lit,

ſenſum, bon. v. Mox: *Per hanc poteſt non poenitenda agitare: at imperfecto viro huic malitiae vis quaedam ineſt, qua animum habet mobilem: ad prava illum agit haerens malitia* etc. In his conſtituendis ſequor et Gruter. et Gronovium: niſi quod huius emendationem: *Fer hunc: poteſt* — non neceſſariam putem. Antea: *ut in imperfecto viro. Huic — mobilem ad prava. ille agit carens malitia:* quae ſenſu carebant.

Seneca virum perfectum a tolerabili, et imperfecto, et proficienti (Ep. 16, 1. 57, 2. 94, 47.) illum, quem et ſapientem et bonum vocat, qui ad ſummum gradum virtutis ac vitae beatae pervenit; quem hic vocat *ſecundum*, multum profecit, necdum tamen apicem conſequutus eſt, nondum veritatem perſpexit, atque contemtum externorum nondum induit. Gronov. Mox verſus Virgilii eſt Aen. V, 363.

28. *Quid eſt — membra*] Stoicum hoc dogma ſaepe iam vidimus. Multus eſt in eo excutiendo Lipſius Phyſiol. ſt. I, 8.

lit, et ſic utatur ſuis viribus, ac ſe in ſpatium ſuum
29 extendat. Nam ſi aliena vi ad ſumma niteretur, magnus erat labor, ire in coelum: redit. quum hoc iter nactus eſt, vadit audacter, et contemtor omnium, nec ad pecuniam reſpicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris digniſſima, non ad hunc aeſtimat ſplendorem, quo imperitorum verberant oculos, [i] et averterunt a coelo, ex quo illa ſecrevit cupiditas noſtra et effodit. Scit, inquam, alibi poſitas eſſe divitias, quam quo congeruntur: animum impleri
30 debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in poſſeſſionem rerum naturae inducere, [k] ut ſuarum poſſeſſionum Orientis Occidentisque terminus ſiat, deorumque ritu cuncta poſſideat; quum opibus ſuis divites ſuperne deſpiciat, quorum nemo tam laetus eſt ſuo, quam triſtis alieno. Quum ſe in hanc ſublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris neceſſarii, non amator, ſed procurator eſt: nec

i. *et averterunt a coelo:* bonae huic lectioni mſſ. codd. et edd. conſentiunt: proinde nec opus erat emendatione Gruteri: *ſcit erui e coeno*, nec Rubenii: *ſed a veteri coeno.* Senſus: ex quo tempore cupiditas noſtra ſecrevit aurum argentumque atque effodit, illa averterunt nos a coelo, unde originem ducimus etc.

k. *ut ſuarum poſſeſſionum Orientis Occidentisque terminus ſiat* ſc. animus. Lectio bona codd. plurimorum et edd. Pintianus autem monuit, ſcripturam veterem habere et compendioſius et elegantius (ſed vereor ut clarius): *ut ſuae Orientis Occidentisque term. f.* Hinc Muretus hariolatione fecerat: *ut ſuorum Oriens Occidensque t. f.*

29. *quum hoc iter — effodit.*] Cf. Horat. II Carm. II, 23. regnum et diadema tutum Deferens uni, propriamque laurum, Quisquis ingentes oculo irretorto Spectat acervos: ubi Mitſcherlich noſtro loco bene uſus eſt.

30. Omnia ſapientum eſſe, αὐτάρκη εἶναι τὸν σοφόν· πάντα γὰρ αὐτοῦ εἶναι τῶν ἄλλων, quatenus oculis et animo uſurpet, Cyniſmi et Stoiciſmi commune dogma. Lipſius in Manud. III, 11.

nec ſe illi cui impoſitus eſt, ſubiicit. Nemo liber eſt, 31
qui corpori ſervit. nam ut alios dominos, quos ni-
mia pro illo ſolicitudo invenit, tranſeas, ipſius moro-
ſum imperium delicatumque eſt. Ab hoc, modo aequo
animo exit, modo magno profilit: nec, quis deinde re-
liquiis eius futurus ſit exitus, quaerit. Sed ut ex
barba capillos detonſos negligimus: ita ille divinus
animus egreſſurus hominem, quô receptaculum ſuum
conferatur, ignis illud exurat, an ferae diſtrahant, an
terra contegat, non magis ad ſe iudicat pertinere,
quam ſecundas ad editum infantem. Vtrum proiectum 32
aves differant, an conſumatur

—— *canibus data praeda marinis,*

quid ad illum? qui tunc quoque, quum inter homi-
nes eſt, nullas minas timet; ullasne timebit poſt mor-
tem minas eorum, quibus uſque ad mortem timeri
parum eſt? Non [1]conterret, inquit, me, nec uncus,
nec proiecti ad contumeliam cadaveris laceratio, foe-
da viſuris. Neminem de ſupremo officio rogo: nulli

 reli-

1. *conterret.* Lipſius e coni. textui immiſit, probante Gronovio. Antea *conteret.* at neque unci eſt conterere, ſed trahere. Et de terrore agitur.

31. *Ab hoc — profilit*] i. vel manet, uſque dum naturaliter moriatur, vel ſponte exit, vi ſibi illata. *nec quis — quaerit*, ut Diog. ſinopenſ. et Anaxagoras ap. Cic. Tuſc. Q. I, 43. *ſecundas*, membranas, quibus infans in utero involvitur, editumque in lucem ſequuntur: unde ſecundae. Graecis a ſimili cauſſa, τὰ ὕστερα. L. Alias et vocantur ſecundinae.

32. *Vtrum — differant*] huc illuc trahant et deportent. Sic Horat. Ep. 5, 99: poſt inſepulta membra different lupi Et Eſquilinae alites. cf. Seneca de Tranq. c. 14. Verſus Virgilii Aen. IX, 485 ad parodiam deflexit. *Non conterret — uncus* quo improbi ac damnati trahebantur ab Hamatrahonibus. cf. Feſtus h. v. Seneca de Ira III, 3, 6. *Alte cinctum* i. e. in-

reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem saevitia proiecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait:

Nec tumulum curo. sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud secum discinxisset.

EPISTOLA XCIII.

Querela Lucilii de morte Metronactis philosophi, qui iuvenis obiit, ansam dedit Senecae, ad aequitatem adversus Deum cohortandi et ad obsequium, quod naturae debemus; praestandum. Non multum refert, iuvenis an senex obeas, sed utrum officiis tuis bene functus sis: itaque vita non aetate s. spatio temporis, sed actu metienda est, quae longa est, modo bona fuerit. Accedit quod aetas inter fortuita s. externa est, quum, quamdiu bonus vir sis, in tua potestate sit, et quamdiu ad sapientiam vivas. Cf. Senecae tres Consolationes, quas primo Volumine exhibuimus.

In epistola, qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam et potuisset diutius vivere, et debuisset, aequitatem tuam desideravi: quae tibi in omni persona, in omni negotio supereſt; in una re deest, in qua omnibus. Multos inveni aequos adversus homines: adversus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? qua-

industrium, militarem, patientem laboris: molliculi s. remissi tunicas demiserunt: unde una cum veste et corpore ingenium dissolvit, enervavit et effeminavit, Horat. I Serm. 3, 5: Hoc iter ignavi divisimus, altius ac nos Praecinctis unum.

1. *Metronactis*] qui Neapoli (philosophiam) docuit et obiit, ut discas ex Epist. 76, 1. L. *in omni persona* quam geris, munere, officio publico. cf. Perizon. ad Sanctii Minerv. I, 12, 4 et Ernesti Clav. Cic. h. v. *omnibus* sc. deest.

quare ille non rapitur? quare fenectutem et ſibi et aliis gravem extendit? Vtrum, obſecro te, aequius 2
iudicas, te naturae, an tibi parere naturam? quid autem intereſt quam cito exeas, unde utique exeundum eſt? Non ut diu vivamus, curandum eſt, ſed ut ſatis: nam ut diu vivas, ſato opus eſt, ut ſatis, animo. Longa eſt vita, ſi plena eſt. impletur autem, quum animus ſibi bonum ſuum reddidit, et ad ſe poteſtatem ſui tranſtulit. Quid illum octoginta anni iuvant, per inertiam exacti? non vixit iſte, ſed in vita moratus eſt: nec ſero mortuus eſt, ſed diu. Octoginta annis vixit. Intereſt, mortem eius ex quo 3
die numeres! At ille obiit viridis: ſed officia boni civis, boni amici, boni filii exſecutus eſt: in nulla parte ceſſavit. licet eius aetas imperfecta ſit, vita perfecta eſt. Octoginta annis vixit. Immo octoginta annis fuit: niſi forte ſic vixiſſe eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. Obſecro te, mi Lucili, hoc agamus; ut quemadmodum pretioſa rerum, ſic vita noſtra non pateat multum, ſed multum pendat. Actu 4
illam metiamur, non tempore. Vis ſcire, quid inter hunc interſit vegetum contemtoremque fortunae, functum omnibus vitae humanae ſtipendiis, atque in ſummum bonum eius evectum, et illum cui multi anni tranſmiſſi ſunt? alter poſt mortem quoque eſt, alter

2. *Non ut diu — ſatis*] Saepe hoc noſter et alii inculcant, e. c. Ep. 22, 13. 70, 3: Non enim vivere bonum eſt, ſed bene vivere. 77, paſſim. Similia laudat Lipſius ex Plutarchi conſolatione ad Apollon. To. VII. p. 341 ſq. Hutt., quae quidem ſunt egregia, ſed brevitas notarum non capit.

3. *pretioſa rerum*] Gemmae et lapides etc. quae in brevitate pretium habent. L.

4. *ſtipendiis*] i. muneribus officiisque: ideoque nactum illud, quod ſummum eſt in vita. Alluſio ad militiam eſt manifeſta, quam attigit Wernsdorf. Exc. XVIII ad Poet. Lat. min. To.

ante mortem periit. Laudemus itaque, et in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunque temporis contigit, bene collocatum eſt. Vidit enim veram lucem, non fuit unus e multis. et vivit, et vi-
5 xit, et viguit. Aliquando ſereno uſus eſt: aliquando, ut ſolet, validi ſideris fulgor per nubila emicuit. Quid quaeris, quamdiu vixerit? vixit ad poſteros usque: tranſiliit, et ſe in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recuſaverim: nihil tamen ad beatam vitam defuiſſe dicam, ſi ſpatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptavi, quem ultimum mihi ſpes avida promiſerat: ſed nullum non
6 tanquam ultimum adſpexi. Quid me interrogas, quando natus ſim? an inter iuniores adhuc cenſear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, poteſt homo eſſe perfectus: ſic et in minore temporis modo, poteſt eſſe vita perfecta. Aetas inter externa eſt. Quamdiu ſim, alienum eſt: quamdiu vir bonus ſim, meum eſt. Hoc a me exige, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut praetervehar. Quaeris quod ſit ampliſſimum vitae ſpa-
7 tium? uſque ad ſapientiam vivere. Qui ad illam pervenit, attigit non longiſſimum finem, ſed maximum. Ille vero glorietur audacter, et diis agat gratias: interque eos ſibi et rerum naturae imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam

To. II p. 351. *ante mortem periit.* acumen facile intelligis. Vita nimirum ei proprie non fuit vera, ſed quae arboribus eſt: iam ante eſſe deſiit, quam morte ſublatus eſt.

5. *Nec ideo mihi — inciditur.*] Spectant haec ad dogma ſtoicum, quod ſaepius iam vidimus, vitam beatam non magis intendi quam virtutem, unde oriatur, e. c. Ep. 92, 22.

6. *habeo meum*] id quod mihi aſſignatum et in poteſtate mea eſt. *aetas inter externa eſt* i. fortuita, commoda, ſu-

quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset ostendit: si quid adieciſſet, fuisset simile praeterito. Et tamen quousque vivimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus a quibus 8
[a]principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum revocet, quemadmodum omnia quae usquam erant, cluserit, et seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: praeter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna praetereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quae causa inducat noctem, quae reducat diem. Illuc eundum est, ubi 9
ista propius adspicias. „Nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patêre mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, et iam inter illos fui: animumque illô meum misi, et ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, et post mortem nihil ex homine restare: aeque magnum animum habeo, etiamsi nusquam transiturus excedo.“ — Non tam

a. *principalis*. Omnes Mſſ. hanc lectionem tuentur. At Lipsius coni. *a quibus principiis natura*. Cic. Nat. D. II, 11. §. 29 naturae principatum dicit, quod Graeci ἡγεμονικὸν vocant.

sumenda, producta, *προηγμένα*.

7. *Et tamen quousque — sumus.*] Non opus est, ut diu vivamus, quia assequuti sumus ea, quorum causa vivimus.

8. *Scimus a quibus* rel.] In vita nostra rescivimus, quae sint ea, unde illa natura omnia penetrans et regens se attollat: *principalis ἡγεμονική*, quae ratione perfecta praedita ad illam maiestatem se sustulit. Caeterum dicere haud habeo, utrum modestiam in his, an nimiam istius cognitionis aestimationem mirer.

9. *Nec hac spe — iudico.*] Non illa spes propius ista adspiciendi mihi maiorem fortitudinem dedit e vita exeundi ad *deos meos*, quorum membrum et pars sum.

tam multis vixit annis, quam potuit. — [b]Et paucorum verſuum liber eſt, et quidem laudandus, atque utilis: annales Tanuſii ſcis quam non decoroſi ſint, et quid vocentur. haec eſt vita quorundam longa, et quod Tanuſii ſequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, qui ſummo die muneris, quam eum, qui medio occiditur? numquid aliquem eſſe tam ſtulte cupidum vitae putas, ut iugulari in ſpoliario, quam in arena malit? Non maiore ſpatio alter alterum praecedimus. mors per omnes it: qui occidit, conſequitur occiſum. Minimum eſt, de quo ſolicitiſſime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod evitare non poſſis?

b. *Et paucorum verſuum liber eſt, et quidem laudandus, atque utilis: annales Tanuſii ſcis quam non decoroſi ſint, et quid vocentur. haec eſt* etc. *Tanuſii* praeſtant codd. et praefert Ger. Io. Voſſius de Hiſt. Lat. I p. 59 ed. Frcf. antea: *Tamuſii*. *Decoroſi* maior codd. numerus praebet: nec durius putat Gron. quam *ſceleroſus* ap. Lucretium. antea: *quam non decori ſint*. Opponit Seneca librum exiguae molis ſed utilem, quem cum brevi at laudanda vita comparat, Annalibus Tanuſii, libro ſatis amplo ſed pravo et deriſo, quem comparat cum vita longa at parum utili. Fuit quum arbitrarer, annales Tanuſii explicationis eſſe loco libri paucorum verſuum atque utilis. Sed Seneca magis digna videtur ratio, quam ſequutus ſum.

10. *annales Tanuſii ſcis quam non decoroſi ſint, et quid vocentur. haec eſt vita q. l. et quod T. f. a.* In Suetonii Iulio C. Hiſtoria Tanuſii Gemini memoratur: nec vero diſtat, eſſe iſtum. L. *et quid vocentur* nempe quod illi Catulliani Annales Voluſi, cacata charta. L. *in ſpoliario*. Pars arenae ſ. amphitheatri fuit, in qua indui, exui ſolebant, et laeſi ac deinceps inutiles occidi. Ego I Saturn. c. 18. L. cf. Var. Lect.

EPI-

EPISTOLA XCIV.

An praecepta moralia cuique personae proprie data necessaria sint, hac Epistola inquirit. Nam Aristo stoicus quaestionem negat: quum ille, qui decreta philosophiae s. generalia praecepta intellexerit didiceritque, sibi ipse praecipiat, quid in quaque re faciendum sit — §. 3. Cleanthes contra et universa et cuique personae propria, quae specialia vocamus, utiliter coniungenda esse statuit — 4. At primum, quod ad Aristonis sententiam attinet, repudiat illa specialia praecepta. Sunt enim nullius utilitatis illa praecepta et regulae, quamdiu menti error offusus est: quo demum discusso apparebit et ultro, quid cuique debeatur officio — 9. Deinde non statim ita ad vivum exprimi possunt illa praecepta, uti tamen fieri deberet, si actum progerminare et ad eum pertinere oportet, quum praecipiens non in hac ipsa conditione sit, de qua ipsi sermo est — 10. Tum nec manifesta regulis indigent, et obscura ambiguaque probationibus adiuvari debent: itaque illa, per quae probas, satis per se sunt — 13. Adhaec caput omnium errorum pravis opinionibus et praeiudiciis continetur: quae nonnisi universali Ethica corriguntur — 14. Denique Ethica specialis incomprehensibile opus est, quum officiorum ambitus immensus sit — 17. His respondet Seneca: Primum non esse satis, impedimenta, errores rel. amovisse, nisi et statim rectam viam monstraveris — 24. Deinde non solum docere est propositum regulis, sed ut quae iam didiceris, reminiscaris. Regulae, quae formam sententiarum induunt, aut carmini intexta sunt, hoc assequuntur: excitant animum — 31. Tum regulae speciales animum nostrum expergefaciunt, et indolem naturalem impellunt diriguntque ad ea, quae, si forte incidant quaedam, facienda sint — 35. Tandem certus numerus praeceptorum cur non esse possit, haudquaquam clarum est — 37.

Iam quum ab Aristone dicatur, legum et praeceptorum eandem fere esse conditionem, huic obiectioni ita obviam it, ut dicat, esse quidem hoc concedendum, sed inde non sequi, ea esse inutilia. Si enim consuetudo cum sapiente utilis est, quidni et eius praecepta conducant? — 45. Adhaec praecepta vim praesentem habent in actiones nostras, fiduciam in nobismetipsis firmant — 48.

Supervacua sunt praecepta, obiicitur, quoniam virtus in cognitione et animi habitu cognitionem illam sequendi constat. Respondetur, hoc tantum de sapiente valet, minime vero de imper-

perfecto, qui impelli atque incitari debet, quietiam in rectam viam dirigi. Sequitur ex his, esse in hac vita illam philosophiam paraeneticam s. praeceptivam necessariam: quare errores et praeiudicia removenda sunt.

Eam partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec in universum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo servos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui
2 summam prius totius vitae complexus est. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem levem existimat, et quae non descendat in pectus usque: at illam non habentem praecepta, plurimum ait proficere; ipsaque decreta philosophiae, constitutionem esse summi boni, quam qui bene intellexit et didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse praecepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, et manum
3 format ad dirigenda quae mittit: quum hanc vim ex disciplina et exercitatione percepit, quocunque vult, illa utitur: didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit,

1. *Eam partem — complexus est.*] Noster Ep. 95, 1 παρακλητικὴν s. praeceptivam appellat hanc partem, quam nos practicam vocare solemus, philosophiam moralem, quae plerumque obligationes imperfectas, quas dicimus, continet, quoniam eae civium arbitrio relinquuntur, nec legibus diserte definiuntur. Instrumentum autem huius philosophiae practicae est Ethica, quae voluntatis emendandae, constituendae et ad bonum dirigendae regulas et rationes docet.

2. *Aristo Stoicus*] Cf. ad Ep. 89, 11. Fortasse haec excerpsit Seneca ex Epistolis Aristonis ad Cleanthem, quas solas Aristoni tribuebant, multa alia opera ab aliis ei adscripta excludebant, Panaetius et Sosicrates, teste Diog. Laert. VII, 163.

xit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed quomodo bene viveret. in hoc est, et quomodo cum uxore ac liberis vivat. — Cleanthes utilem 4
quidem iudicat et hanc partem, sed imbecillem, nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita cognovit. In duas ergo quaestiones locus iste dividitur. Vtrum utilis, an inutilis sit: et an solus virum bonum possit efficere, id est, utrum supervacuus sit, an omnes faciat supervacuos. — Qui hanc partem videri volunt supervacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, removendum est: illo quidem non abiecto operam perdidit, qui praecepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, ubi aliqua res obcaecat animum, et ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui praecipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. Nihil enim 5
proficient praecepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut agat divitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dico, ipsa removenda sunt; non praecipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones 6
falsas, quibus laboramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat

4. Non verosimile est, epistolarum amoebaearum Cleanthis et Aristonis argumenta fuisse posita in disquisitione huius rei. Cleanthes itaque illam philosophiae partem utilem esse dixit, Aristo autem inutilem. *Qui hanc partem videri volunt* sc. Aristo eiusque asseclae.

sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos divites. Efficias, ut quidquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum, quam fama
7 circumfert, nec dolere quoque, nec mori. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quae nobis mundi necessitas imperat.
8 His decretis quum illum in conspectum suae conditionis adduxeris, et cognoverit beatam vitam esse, non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam: quum virtutem unicum bonum hominis adamaverit; turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro,
9 hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi convenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec avia nepoti praecipit: et irascendum non esse, magister iracundissimus dispu-

7. *Saepe in morte* — *redit*] quod mortis dolorem semel tantum pati possumus: *in dolore* sciat *pro remedio* esse *futuram* etc.

9. *Ista enim* — *non possunt.*] Specialia non possumus ex doctrina ista discere, sed ex exemplis, quae videmus et ad quae nos comparamus. Exempla autem praeceptores isti dare non possunt multis ex caussis, e. g. quia aetas, conditio etc. impediunt, quia res, de quibus praecepta dant, saepe mutantur etc. Sic *paedagogus*, qui est servus, puero libero, sic *avia*, quae est vetula, *nepoti* praecipiunt. *Si ludum* — *praescripto*, vulgaria et trita esse ac pueris tantum digna, non qualibet aetate et nullis probationibus adiuta etc.

disputat. Si ludum literarium intraveris, scies ista quae ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse praescripto. [a]Vtrum manifesta deinde, an dubia praecipies? non desiderant manifesta monitores: praecipienti dubia, non creditur: supervacuum est ergo praecipere. Id adeo sic discе. Si id mones quod obscurum est et ambiguum, probationibus adiuvandum erit: si probaturus es, illa per quae probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic cive, sic socio. quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic invenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse iustum, cui quidquam in hac virtute placet, praeter ipsam. Haec quum persuasi mihi, et [b]perbibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? Praecepta dare scienti, supervacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi praecipiatur, sed etiam quare. Vtrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil a te adiuvabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiae submoveri potest. Duo sunt, propter quae

10 11 12 13

a. *Vtrum manifesta deinde.* Antea: *v. m. demum.* aberratt. librarior. Sic Pint. et Gruteri mss. omnes.

b. *perbibi.* perhibui. prohibui.

10. *non desiderant manifesta monitores*] non id agunt, ut certa proferant. *Id adeo* i. e. igitur tali modo rem animo complectaris.

12. *aures eius — possedit.*] i. opinio ab aliis admota ei persuasionem dedit contrariam tuis monitionibus, quae itaque nihil proficient.

quae delinquimus: Aut ineſt animo pravis opinionibus malitia contracta: aut etiam ſi non eſt falſis occupatus, ad falſa proclivis eſt, et cito ſpecie, quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut [c] percurare mentem aegram, et vitiis liberare; aut vacantem quidem, ſed ad peiora pronam, praeoccupare. Vtrumque decreta philoſophiae faciunt: ergo
14 tale praecipiendi genus nihil agit. Praeterea, ſi praecepta ſingulis damus, incomprehenſibile opus eſt. Alia enim dare debemus foeneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias ſequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio praecipias, quomodo vivat cum uxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quae alicuius ante matrimonium experta eſt, quemadmodum cum locu-
15 plete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid eſſe diſcriminis inter ſterilem, et foecundam, inter provectiorem, et puellam, inter matrem, et novercam? Omnes ſpecies complecti non poſſumus: atqui ſingulae propria exigunt. Leges autem philoſo-
16 phiae breves ſunt, et omnia alligant. Adiice nunc, quod

c. *percurare m. ae.* Sic recte codd.: neque opus refingi *curare*, aut dubitari, annon *procurare*, quod Eraſmus et quidam habuere, ſit praeponendum. Gronov. Vſum vocis confirmant lexica.

13. Quum omnes φαντασίαι (viſa, ſpecies) per ſenſus cum animo, quippe qui in naſcente infante cum pura charta comparabatur, communicentur, illi autem neque de bono neque de malo iudicare poſſint; recte vel malitia pravis opinionibus (ὑπολήψεσι) contrahi, vel animus ad falſa proclivis eſſe dicebatur, donec ratio, ſine qua nullum bonum eſt, excoleretur.

14. *incomprehenſibile opus eſt*] cui impar eſt. *negotianti* i. e. mercatori, qui pecuniis in provincia foenori locandis et quovis emtionis venditionisve genere quaeſtum faceret, ſub imperatoribus. Cf. Erneſti Clavis Cic. h. v. et Petr. Burmann. ad Petron. c. 101.

quod ſapientis praecepta finita eſſe debent, et certa: ſi qua finiri non poſſunt, extra ſapientiam ſunt: ſapientia rerum terminos novit. Ergo iſta pars praeceptiva ſubmovenda eſt: quia quod paucis promittit, praeſtare omnibus non poteſt: ſapientia autem omnes tenet. Inter 17
inſaniam publicam, et hanc quae medicis traditur, nihil intereſt: niſi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falſis. Altera cauſſas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo eſt. Si quis furioſo praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico ſe gerere, quomodo in privato; erit ipſo, quem monebit, inſanior. [d] Scilicet bilis nigra curanda eſt, et ipſa furoris cauſſa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum eſt. ipſe diſcuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Haec ab Ariſtone dicuntur. Cui reſpon- 18
debimus ad ſingula. Primum adverſus illud quod ait, ſi quid obſtat oculo, et impedit viſum, debere removeri. Fateor, huic non eſſe opus praeceptis ad videndum, ſed remedio quo purgetur acies, et officientem ſibi moram effugiat. Naturâ enim videmus: cui uſum 19
ſui reddit, qui removet obſtantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius cu-

 rata

d. *Scilicet bilis nigra.* E Grut. Mſſ., qui habent: *Si*, probante Grutero, recepi.

17. *Inter inſaniam publicam*] qua populi genteſque laborant, praeter ſapientem. Vide illud paradoxon ſtoicum: *omnes ſtultos* (qui neque philoſophiae ſtudent, neque ſunt proficientes, neque ſapientes) *inſanire*. L. Horatium Serm. II, 3 hoc paradoxon traduxiſſe conſtat.

18. *Primum adverſus illud* rel.] Spectant haec ad §. 4 ſq.: ſi quid oculis oppoſitum moratur aciem, removendum eſt etc. Docet noſter, comparationem, qua Ariſto uſus erat, non convenire:

rata ſuffuſio eſt, is non protinus quum viſum recepit, aliis quoque poteſt reddere: malitiâ liberatus, et liberat. Non eſt opus exhortatione, nec conſilio quidem, ut colorum proprietates oculus intelligat. a nigro album, etiam nullo monente, diſtinguet. multis contra praeceptis eget animus, ut videat quid agendum ſit in vita. Quanquam oculos quoque aegros medicus non tantum curat, ſed etiam monet. Non eſt, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: a tenebris primo ad umbroſa procede, deinde plus aude, et paulatim claram lucem pati aſſueſce. Non eſt quod poſt cibum ſtudeas, non eſt quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum et vim frigoris in os occurrentis evita: alia eiuſmodi, quae non minus quam medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina conſilium. Error, inquit, eſt cauſſa peccandi: hunc nobis praecepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falſas. Concedo, per ſe efficacia praecepta non eſſe ad everten-

19. *ſuffuſio*] oculorum, ὑπόχυσις. Celſ. VI, 6, 35 p. 371 bip.: ſuffuſio, ait, quam Graeci ὑπόχυσιν nominant, interdum oculi potentiae, quae cernit, ſe opponit.

20. *Non eſt, inquit*] medicus. *improbo* i. nimis forti. cf. Heynius ad Virgil. Ge. I, 119. *non eſt quod plenis ac tumentibus oculis imperes.* Sic in Sueton. Tiber. c. 7 *contentis ac tumentibus oculis proſequi:* quod fit, ubi figimus oculos, atque ipſos velut intendimus et ſpiritu implemus. Fit in amore, fit in diutino intuitu. L. Adſcripſi Lipſii notam, ut ipſe iudicet lector, an auxilii quid ex ea petere poſſit. Equidem fateor, me locum pro ſuſpecto habere. *Ambules* aut tale quid exſpectabam. Fuit, quum arbitrarer ſcriptum eſſe: *non eſt, quod p. c. t. o. ingeras afflatum et vim frigoris in os incurrentis: evita alia* etc. Amat autem ſic uti noſter τῷ· *ingerere*, e. e. §. 68: omnia iſta exempla, quae oculis atque auribus ingeruntur.

21. *Error, inquit*] Ariſto §. 5. Nihil enim proficient prae-

tendam pravam animi perſuaſionem: ſed non ideo, ne aliis quidem adiecta, proficiunt? Primum memoriam renovant: deinde, quae in univerſo confuſius videbantur, in partes diviſa diligentius conſiderantur: ac tu iſto modo licet et conſolationes dicas ſuperva- 22
cuas, et exhortationes: atqui non ſunt ſupervacuae: ergo ne monitiones quidem. Stultum eſt, inquit, praecipere aegro, quid facere tanquam ſanus debeat, quum reſtituenda ſanitas ſit, ſine qua irrita ſunt praecepta. Quid, quod habent aegri ſanique quaedam communia, de quibus admonendi ſunt? tanquam, ne avide cibos appetant, ut laſſitudinem vitent. Habent quaedam praecepta communia pauper et dives. Sana, 23
inquit, avaritiam, et nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut divitem, ſi cupiditas utriuſque conſidet. Quid, quod aliud eſt, non concupiſcere pecuniam? aliud, uti pecunia ſcire? cuius avari modum ignorant, etiam non avari uſum. Tolle, inquit, errores: ſupervacua praecepta ſunt. Falſum eſt. puta enim avaritiam relaxatam: puta adſtrictam eſſe luxuriam, temeritati fraenos iniectos, ignaviae ſubditum calcar: etiam remotis vitiis,

praecepta, quamdiu menti error offuſus eſt. (Niſi poſt: *proficiunt* ſignum interrog. ponas, nullum ſenſum elicies ſatis idoneum.) Sed an ideo nullam utilitatem habent, nec ſi aliis e. c. memoriae adiecta fuerint?

22. *ac tu iſto modo — quidem.*] Recte hoc monet Seneca: magna adeo educationis pars et legum in vanum abibit. Enimvero non recte hic omiſiſſe videtur ſententiam Ariſtonis cum de virtute, quam in ſola ſcientia boni malique, atque in habitu animi, quae didicit, factis ſuis expromendi, (φρονήσει ſ. ἐπιστήμῃ), tum de vitio, quod in una inſcientia ponebat. Contra hanc diviſionem et definitionem Chryſippus diſputaverat. Cf. Philolog. Bibl. l. l. *Quid, quod — vitent* eſt Senecae obiectio.

23. *Quid, quod — uſum.*] Refutat Ariſtonem. Vitia, quibus uterque laborat, non ex eodem fonte manant: ille ignorat modum, hic pauper malum uſum.

quid et quemadmodum debeamus facere, discendum est.
24 Nihil, inquit, efficient monitiones, admotae gravibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. Ne ipsa quidem universae philosophiae vis, licet tota in hoc vires suas advocet, duram iam et veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. interdum enim scimus,
25 nec attendimus. Non docet admonitio, sed advertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: saepe animus etiam aperta dissimulat: ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: et hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colen-
26 das esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: et non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. non enim reposita illa esse oportet, sed in promtu. Quaecunque salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe versari: ut non tan-
27 tum nota sint nobis, sed etiam parata. Adiice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quae praecipis, probationes adiicere debebis: ergo illae, non praecepta, proficient. Quid, quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest sic, quomodo iurisconsultorum valent respon-

25. *P. Vatinium*, quem in gratiam Caesaris et Pompeii Cicero defendit, C. Licinius Calvus accusavit ambitus crimine. Cf. Nic. Faber ad M. Senecae III Controvers. 19, 8.

27. *Si dubia sunt, inquit*] Aristo, supra §. 10. *Quid — reddi-*

ſponſa, etiamſi ratio non redditur. Praeterea, ipſa quae praecipiuntur, per ſe multum habent ponderis: utique ſi aut carmini intexta ſunt, aut proſa oratione in ſententiam coartata. Sicut illa Catoniana: „Emas, 28
non quod opus eſt, ſed quod neceſſe eſt.“ „Quod non opus eſt, aſſe carum eſt.“ Qualia ſunt illa, aut reddita oraculo, aut ſimilia: „Tempori parce;“ „Te noſce.“ Numquid rationem exiges, quum tibi aliquis hos dixerit verſus?

Iniuriarum remedium eſt oblivio.
Audentes fortuna iuvat.
Piger ſibi ipſe obſtat.

Advocatum iſta non quaerunt: affectus ipſos tangunt, 29
et naturâ vim ſuam exercente proficiunt. Omnium honeſtarum rerum ſemina animi gerunt, quae admonitione excitantur: non aliter quam ſcintilla flatu levi adiuta, ignem ſuum explicat. Erigitur virtus, quum tacta eſt et impulſa. Praeterea, quaedam ſunt quidem in animo, ſed parum promta: quae incipiunt in expedito eſſe, quum dicta ſunt. Quaedam diverſis locis iacent ſparſa, quae contrahere inexercitata mens non poteſt. Itaque in unum conferenda ſunt, et iungen- 30
da, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, ſi praecepta nihil adiuvant, omnis inſtitutio tollenda eſt: ipſa natura contenti eſſe debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii eſſe mobilis et erecti,

redditur, Senecae eſt reſponſio. Vides tamen, haec et multa alia, quae hic profert noſter, parum ponderis habere poſſe ad Ariſtonis ſententiam evertendam, quippe qui omnia ad rectam ſcientiam et habitum animi retulerat.

28. *Catoniana*] Cf. Eraſmi Adag. Chil. IV. Cent. IV, penult. Verſus ſeq. fortaſſe e Publii Syri mimis, quos noſtrum magni feciſſe conſtat, repetiti ſunt: mox in proverbia abierunt, idque merito.

alium tardi et hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis praeceptis alitur et crescit, novasque
31 persuasiones adiicit innatis, et depravata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuvabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, et oppressa. Sic quoque tentat resurgere, et contra parva nititur. nacta vero praesidium, et adiuta praeceptis, convalescit: [e]si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiae, toto
32 impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiae, et praecepta, nisi quod illa generalia praecepta sunt, haec specialia? Vtraque res praecipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet et honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime. nam hic quoque doctus quidem est facere, quae debet: sed [f]ad haec
33 non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inveniendi, quid quaeque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, et inexercitatum ad inveniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis

e. *si tamen illam diutina pestis non infecit, nec e.* Sic omnes Mss. Muretus tamen Pintianum sequutus dedit: *pestis infecit.*

f. *ad haec* e codd. Grut. et edit. Erasmi recepi: antea: *adhuc.*

31. *si tamen — enecuit*] i. e. ea tamen conditione, ut indoles naturalis morbo diutino non omnino corrupta ac interemta sit. Sic periodus haec antecedenti satis bene iungitur.

32. *sed ad haec non satis prospicit*] i. non ita profecit, ut particulatim omnia prospiceret, quae obstant, quominus virtutem exerceat, officiisque satisfaciat: etiamsi sit *compositus animus*, ad virtutem proclivis, ordinatusque.

bonis et malis: in locum autem earum veras repone:
et nihil habebit admonitio quod agat. Ordinatur iſta 34
ſine dubio ratione animus, ſed non iſta tantum. Nam
quamvis argumentis collectum ſit, quae bona, quae
mala ſint: nihilominus habent praecepta partes ſuas:
et prudentia, et iuſtitia officiis conſtant: officia prae-
ceptis diſponuntur. Praeterea, ipſum de bonis malis-
que iudicium confirmatur officiorum exſecutione, ad
quam praecepta perducunt. Vtraque enim inter ſe
conſentiunt: nec illa poſſunt praecedere, ut non haec
ſequantur; et haec ordinem ſequuntur ſuum. Vnde 35
apparet illa praecedere. Infinita, inquit, praecepta
ſunt. Falſum eſt. nam de maximis ac neceſſariis re-
bus, non ſunt infinita: tenues autem differentias ha-
bent, quas exigunt tempora, loca, perſonae. Sed his
quoque dantur praecepta generalia. Nemo, inquit, 36
praeceptis curat inſaniam: ergo nec malitiam quidem.
Diſſimile eſt. nam ſi inſaniam ſuſtuleris, ſanitas red-
dita eſt: ſi falſas opiniones excluſimus, non ſtatim ſe-
quitur diſpectus rerum agendarum: et ut ſequatur,
tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malis-
que ſententiam. Illud quoque falſum eſt, nihil apud
inſanos proficere praecepta. Nam quemadmodum ſola
non proſunt, ſic curationem adiuvant: et denuntiatio,
et caſtigatio inſanos coërcuit. De illis inſanis nunc
loquor, quibus mens mota eſt, non erepta. Leges, 37
inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt:
et quid aliud ſunt, quam minis mixta praecepta? Pri-
mum omnium, ob hoc illae non perſuadent, quia
minantur: at haec non cogunt, ſed exorant. Deinde
leges a ſcelere deterrent: praecepta in officium ad-
hortantur. His adiice, quod leges quoque proficiunt

36. Haec occurrunt §. 17 ab Ariſtone prolata. *denuntiatio* i. e. criminatio, periculi admonitio. L.

ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed
38 docent. In hac re dissentio a Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur: velut emissa divinitus vox sit: iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis feciſſe: non disco, sed pareo. Proficiunt. itaque malis moribus uti videbis civitates usas malis
39 legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, et formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitae lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic et consolationes nega proficere, dissuasionesque, et
40 adhortationes, obiurgationes, et laudationes. Omnia ista

37. *utique si non tantum imperant, sed docent. — Posidonio.*] Haec igitur fuit Posidonii sententia, in qua discedebat noster ab eo.

38. *Non probo — sunt.*] Aliam sequitur sententiam Cicero de Legg. II, 6: Sed ut — fecit Plato, id mihi credo faciendum, ut, priusquam ipsam legem recitem, de eius legis laude (i. e. commendatione) dicam. Egregie monet Heynius Opusc. acad. II p. 43, in tam diversa iudicia eandem hanc rem distrahi posse pro diverso hominum sensu, pro diversoque rerum hominumque respectu: alter servilibus ingeniis imperari, ingenuis et civilibus praecipi vult alter. Seneca respexit leges romanas: ea enim, quae iure civili constituuntur, vix prooemia vulgus de iuris aut ratione aut aequitate edocentia admittunt: at in istis legg. ea, quam nos politiam vocamus, vel maxime continebatur una cum ethicis. *Plato* de prooemiis legibus praemittendis egregie exposuit De Legg. IV p. 198 et init. libr. V. Tom. VIII. bip. *Proficiunt — legibus:* i. tales breves eaeque bonae leges utiles sunt. Itaque videmus malis moribus uti eas civitates, quae malis legibus utebantur. Legum bonarum vis itaque magna est ab bonos mores gignendos.

39. *At non — proficiunt.*] Obiectio nova est Aristonis: cui respondent illa: *Ne philosophia — est?*

ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum pervenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque et in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorum conversatio. Paulatim enim descendit in pectora: et vim praeceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuvat: et est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixe- 41
rim, quemadmodum profit sic ut illud intelligam, profuisse. Minuta quaedam, ut ait Phaedon, animalia, quum mordent, non sentiuntur. adeo tenuis illis et fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, et in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando tibi profit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aeque 42
praecepta bona, si saepe tecum sint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulacra ex vicino cernentibus, et alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negaverit, feriri quibusdam praeceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis 43
vocibus, sed multum habentibus ponderis:

—— *Nihil nimis.*
Avarus animus nullo satiatur lucro.
Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Haec

41. Phaedo, elienſis, eliacae sectae auctor, Socratis discipulus, cuius nomine Dialogum celeberrimum de immortalitate animae inscripsit Plato. Scripsit Dialogos, qui omnes periere, et unde haec, quae laudavit noster, desumta sunt. Cf. Fabricii Bibl. graec. Vol. II p. 717. Harl.

42. *Pythagoras*] Hoc ita apud Cic. II de Legg. c. 11: Et illud bene dictum est a Pythagora, doctissimo viro, tum maxime et pietatem et religionem versari in animis, quum rebus

Haec cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reverentia fraenat animos, aut
44 vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiamsi nudis praeceptis utitur? Illa vero efficacior est, et altius penetrat, quae adiuvat ratione, quod praecipit; quae adiicit, quare quidque faciendum sit, et quis facientem obedientemque praeceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, et admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo et admonitione.
45 In duas partes virtus dividitur, in contemplationem veri, et actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem et exercet, et ostendit recta actio: acturo autem si prodest qui suadet; et qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, et admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, et fiducia: utramque
46 admonitio facit. Nam et creditur illi, et quum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere

rebus divinis operam daremus. L. Sequentes versus etiam e P. Syri mimis repetiti esse videntur.

45. Haec est Stoae divisio, quam saepe explicat noster, e. c. de vita beat. 31. 32. cf. supra ad §. 22. Attigit hanc divisionem Lipsius in Manud. II, 5.

46. *M.* Vipsanius *Agrippa* inde ab a. u. 733 gener Augusti, cuius fortunam iam diu ante egregie auxerat: a. u. 714 erat praetor, deinde victor Sext. Pompeii et M. Antonii pluribus proeliis: mort. a. u. c. 742, ante Christ. 12. Cf. de viro hoc praestantissimo l'Histoire de l'Acad. des Inscript. Vol. XL. 37 sqq.

bere ſententiae: „Nam concordia parvae res creſcunt, diſcordia maximae dilabuntur.“ Hac ſe aiebat, et fra- 47
trem, et amicum optimum factum. Si eiusmodi ſententiae, familiariter in animum receptae, formant eum: cur non haec pars philoſophiae, quae talibus ſententiis conſtat, idem poſſit? Pars virtutis diſciplina conſtat, pars exercitatione: et diſcas oportet, et quod didiciſti, agendo confirmes. Quod ſi ita eſt, non tantum ſcita ſapientiae proſunt, ſed etiam praecepta: quae affectus noſtros velut edicto g coërcent, et alligant. Philoſophia, inquit, dividitur in haec, ſcien- 48
tiam, et habitum animi. Nam illam qui didicit, et facienda ac vitanda percepit, nondum ſapiens eſt, niſi in ea quae didicit, animus eius tranſiguratus eſt. Tertia pars, iſta praecipiendi, ex utroque eſt, et ex decretis, et ex habitu: itaque ſupervacua eſt ad implendam virtutem, quum duo illa ſufficiant. Iſto ergo 49
modo et conſolatio ſupervacua eſt; nam haec quoque ex utroque eſt: et exhortatio, et ſuaſio, et ipſa argumentatio. nam et haec ab habitu animi compoſiti validique proficiſcitur. Sed quamvis iſta ex habitu animi veniant; optimus animi habitus et ex his eſt, et ex illis. Deinde iſtud quod dicis, iam perfecti viri eſt, ac

g. *coërcent, et alligant.* Quum Pint. in nonnullis codd. inveniſſet *e. et ablegant*, et ſic Gruteriani duo habeant, illum egregium criticum quidam ſequuti ſunt, qui vulgata, quam codd. tutantur, ſublata, *ablegant* recipere mallent. Sed recte Gronov. defendit vulgatam, qui opportune meminerit, placere τό· *alligare* auctori pro *ligare* et *colligare*, ubi nempe his vulgarius utimur. Exempla dabit Index.

48. *Philoſophia, inquit*] Ariſto. cf. ſupra ad §. 22. Quia Ariſto animum noſtrum una iudicandi vi (*λογικῇ καὶ κριτικῇ δυνάμει*) contineri putabat, unam quoque animi virtutem ſtatuebat, ſcientiam boni malique. Haec contemplativam partem conſtituebat. Activa conſtabat, ſecundum eum, habitu animi, prudentia (*φρονήσει*), quae et temperantia (*σωφροσύνῃ*), iuſtitia, fortitudo vocaretur.

ac ſummam conſecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, ſed proficienti, demonſtranda eſt in rebus agendis via.
50 Hanc forſitan etiam ſine admonitione dabit ſibi ipſa ſapientia: quae iam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, niſi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, neceſſarium eſt aliquem praeire: Hoc vitabis, hoc facies. Praeterea, ſi exſpectat tempus, quo per ſe ſciat, quid optimum factu ſit: interim errabit, et errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo poſſit ſe eſſe contentus: regi ergo debet, dum
51 incipit poſſe ſe regere. Pueri ad praeſcriptum diſcunt, digiti illorum tenentur, et aliena manu per literarum ſimulacra ducuntur: deinde imitari iubentur propoſita, et ad illa reformare chirographum: ſic animus noſter dum eruditur ad praeſcriptum, iuvatur. Haec ſunt per quae probatur, hanc philoſophiae partem ſupervacuam
52 non eſſe. Quaeritur deinde, an ad faciendum ſapientem ſola ſufficiat. Huic quaeſtioni ſuum diem dabimus. — Interim omiſſis argumentis, nonne apparet nobis eſſe opus aliquo advocato, qui contra populi praecepta praecipiat? nulla ad aures noſtras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exſecrantur. nam et horum imprecatio falſos nobis metus inſerit, et illorum amor male docet bene optando.
53 Mittit enim nos ad longinqua bona, et incerta et errantia, quum poſſimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes, trahunt ſervi: nemo errat uni ſibi, ſed dementiam ſpargit in proximos, accipitque invicem. Et

52. *Quaeritur deinde — dabimus.*] Hoc praeſtitit noſter in Ep. 95. Tranſit ad ea, quae iam ſaepius, inpr. Ep. 89. 14 ſq. tractaverat, inculcanda; ut, ſubtiliori diſputatione omiſſa, m onſtret, monitionibus contra populi praecepta, i. e. praeiudicia et vitia opus eſſe.

Et ideo in ſingulis vitia populorum ſunt, quia illa populus dedit. dum facit quiſque peiorem, factus eſt. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque eſt ingens 54
illa nequitia, congeſto in unum, quod cuique peſſimum ſcitur. Sit ergo aliquis cuſtos, et aurem ſubinde pervellat, abigatque rumores, et reclamet populis laudantibus. Erras enim, ſi exiſtimas nobiſcum vitia naſci: ſupervenerunt, ingeſta ſunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quae nos circumſonant, compeſcamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod avaritiam noſtram 55
irritaret, poſuit in aperto: pedibus aurum et argentum ſubiecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid eſt, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus noſtros erexit in coelum, et quidquid magnificum mirumque fecerat, videri a ſuſpicientibus voluit: ortus occaſuſque, et properantis mundi volubilem curſum, interdiu terrena aperientem, noctu coeleſtia: tardos ſiderum inceſſus, ſi compares toti; ci- 56
tatiſſimos, ſi cogites, quanta ſpatia nunquam intermiſſâ velocitate circumeant: defectus ſolis et lunae, invicem obſtantium. Alia deinceps digna miratu, ſive per

54. *Nulli nos — genuit.*] Anima infantis naſcentis quum ante corpus ſuum non adſit, ſequitur, ante eius cum corpore coniunctionem nullas notiones ideasque innatas, quas vocamus, habere: atque propterea comparabant veteres, utique Stoici, eam cum pura charta, in qua pars rationalis ſ. principalis (*τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς*) quaſi inſcriberet, quae per ſenſus et experientiam allapſa eſſent. Non autem dat natura virtutem, ait noſter Ep. 90 fin. ars eſt bonum fieri etc. Cf. Plutarch. de Placit. phil. IV, 11. To. XII p. 448. Hutten.

55. *Nihil quidem — premimur.*] Ita Horat. III Carm. 3, 49 Aurum inrepertum et ſic melius ſitum.

56. *ſi compares toti*] i. mundo ſupremo. L. *ſine ullo ictu ſonituque fulgoris:* de quibus noſtrum vide Nat. Quaeſt. I, 14 et 15.

per ordinem subeunt, sive [h] subitis caussis mota prosiliunt, ut nocturni ignium tractus, et sine ullo ictu sonituque fulgores coeli [i] fatiscentis, columnaeque ac
57 trabes, et varia simulacra flammarum. Haec supra nos itura disponit: aurum quidem et argentum, et propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quae pugnaremus, extulimus: nos et caussas periculorum nostrorum, et instrumenta, disiecto terrarum pondere, eruimus: nos fortunae mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi,
58 quae fuerant ima terrarum. Vis scire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa et involuta coeno suo iacent, foedius, nihil obscurius. quidni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis, dum fiunt, et a faece sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terrae genus et informe perpurgatur; videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: et in possessore eorum, quam in artifice,
59 plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, et

h. *subitis*. Sic quidam mss. Alii: *subditis*. Praefero illud, ut oppositum iis, quae per ordinem subeunt.

i. *fatiscentis* vulgata est lectio, quacum *pateſc.* s. *patiscentis* in codd. confunditur, et ap. Tibull. I, 5, 67. Τοῦ *fatiscere* interpretamentum est *pateſcere*. Mox omnes codd. dant: *haec supra nos itura d.* Ante Grut. *haec supra nos natura d.*

57. *aurum quidem et argentum*] Similis sententia quaedam de Benef. VII, 10. et Plin. 33 init.: Terra et haec (iuvantia) summa sui parte tribuit, ut minime parca facilisque in omnibus, quae prosunt. Illa nos premunt, illa nos ad inferos agunt, quae occultavit atque demersit. *Vis scire — fulgor*. cf. Mitscherlich ad Hor. Carm. II, 2, 2. Nullus argento color est, avaris abdito terris.

et habere aliquem advocatum bonae mentis, eque tanto fremitu tumultuque falſorum, unam denique audire vocem. Quae erit illa vox? ea ſcilicet, quae tibi tantis clamoribus ambitioſis exſurdato, ſalubria inſuſurret verba, quae dicat: Non eſt quod invideas iſtis, quos magnos feliceſque populus vocat: non eſt quod tibi compoſitae mentis habitum et ſanitatem plauſus excutiat: non eſt quod tibi tranquillitatis tuae faſti- 60
dium faciat ille, ſub illis faſcibus, purpura cultus: non eſt quod feliciorem eum iudices, cui ſubmovetur, quam [k] te, quem lictor ſemitâ deiicit. Si vis exercere tibi utile, nulli autem grave imperium, ſubmove vitia. Multi inveniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia ſeculis, et per aliquot aetates tuta proſternant, qui aequum arcibus aggerem attollant, et muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quaſſent: multi ſunt, qui ante ſe agant agmina, 61
et tergis hoſtium graves inſtent, et ad mare magnum perfuſi caede gentium veniant: ſed hi quoque, ut vincerent hoſtem, cupiditate victi ſunt. Nemo illis venientibus reſtitit, ſed nec ipſi ambitioni, crudelitatique reſtiterant: tunc quum agere viſi ſunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deva-

k. *te* omnes codd. ſervant, omiſſum ab omnibus edd. Reſtitui.

59. *Non eſt quod invideas — deiicit ſub illis faſcibus*] qui erecti praeeunt: ideo *ſub illis*. Intelligit magiſtratum aut imperium. L. Similia ſunt Horatii Carm. II, 16, 8 ſqq. ubi cf. Mitſcherlich.: Otium non gemmis, neque purpura venale neque auro. Non enim gazae, neque conſularis Sub-
movet lictor miſeros tumultus
Mentis etc.

61. De *Alexandro*, quem non ex Hiſtoria, ſed ex declamationibus cognitum habebat noſter, iniquum eſſe iudicium, tota eius hiſtoria clamat: etiamſi enim conſtet, Alexandrum ſubiugandorum po-

62 devaſtandi, et ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus eſt, incipit: qui quod cuique optimum eſt, eripuit? Lacedaemona ſervire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum ſtrage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, et alias alio loco proiicit, et toto orbe arma circumfert: nec ſubſtitit uſquam laſſa crudelitas; immanium ferarum modo, quae plus
63 quam exigit fames, mordent. Iam in unum regnum multa regna coniecit; iam Graeci Perſaeque eundem timent; iam etiam a Dario liberae nationes iugum accipiunt; [1]hic tamen ultra Oceanum ſolemque, indignatur ab Herculis Liberique veſtigiis victoriam flectere, ipſi naturae vim parat. Non ille ire vult, ſed non poteſt ſtare: non aliter, quam in praeceps deiecta
64 pondera, quibus eundi finis eſt, iacuiſſe. Ne Cn. quidem Pompeio externa bella aut domeſtica virtus aut ratio ſuadebat, ſed inſanus amor magnitudinis fal-

1. *hic tamen ultra Oceanum ſ.* Sic duo boni codd. ap. Grut.; alii *hiis t.*, alius *is t.* Eraſmus *idem t.* Muretus: *Ire tamen vult ultra O. ſ.* Lipſius ait: puto fuiſſe, *it tamen*, nempe animo et cupidine. Vulgata bene habet. Mox nonnulli codd. et edd. *Ne Cn. quidem Pompeio externa inire b.* maior tamen numerus recte *τὸ inire* omittit. Interpunctionem mutavi, ſemicolo poſito poſt *falſae*.

pulorum fuiſſe cupidum, tamen inde non ſequitur, eum furore aliena devaſtandi eſſe correptum. Alexandria ab eo exſtructa teſtimonio eſt ſatis luculento, quo illa acerbior quam iuſtior accuſatio refutetur. Cf. ad Ep. 91, 17.

62. *An tu putas ſanum — mordent.*] Priora ſpectant ad Thebas everſas et ad libertatem Graeciae ereptam: at hoc non factum eſſe ab Alexandro M., ſed ab eius patre Philippo conſtat. *Lacedaemona — tacere.* Lacedaemon proprie libera manſit, ſed imperio Graeciae abſtinere coacta eſt: *Athenarum* oratores et demagogi conticuere. Reliqua declamatorie poſita ſunt, hiſtoria vel reclamante, vel mitigante.

64 ſq. Iudicio huic de Cn. *Pompeio* etc. quemlibet rerum

falſae; modo in Hiſpaniam et Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hae praetexebantur cauſſae, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid in Mithridatem, et Armeniam, et omnes Aſiae angulos traxit? infinita ſcilicet cupido creſcendi, quum 65
ſibi uni parum magnus videretur. Quid C. Caeſarem in ſua fata, pariter ac publica, immiſit? gloria et ambitio, et nullus ſupra ceteros eminendi modus. Vnum ante ſe ferre non potuit, quum reſpublica ſupra ſe duos ferret. Quid, tu C. Marium ſemel conſulem 66
(unum enim conſulatum accepit, ceteros rapuit) quum Teutonicos Cimbrosque concideret, quum Iugurtham per Africae deſerta ſequeretur, tot pericula putas appetiſſe, virtutis inſtinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Iſti quum omnia concuterent, con- 67
cutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt, ſed ipſi ante volvuntur, et ob haec maiore impetu incurrunt, quia nullum illis ſui regimen eſt. Ideoque quum multis fuerunt mali, peſtiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipſi quoque ſentiunt. Non eſt quod credas, quenquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia iſta exempla, quae oculis atque auribus noſtris 68
ingeruntur, retexenda ſunt, et plenum malis ſermonibus pectus exhauriendum. Inducenda eſt in occupatum locum Virtus: quae mendacia [m] et contra verum placentia exſtirpet, quae nos a populo, cui nimis cre-

 dimus,

m. *et* reduxi e mſſ. Grut., quum ante deeſſet.

rum harum antiquarum, quae ſunt notiſſimae, quarum ſubſcribere conſtat. *Vnum ante ſe ferre — ferret.* Nota ſunt Lucani I, 125: Nec quemquam iam ferre poteſt Caeſarve priorem Pompeiusve parem.

68. *Omnia iſta exempla — retexenda ſunt*] i. e. accurate rurſus perpendenda, conſideranda, adeo.

69 dimus, ſeparet, ac ſinceris opinionibus reddat. Haec eſt enim ſapientia, in naturam converti, et eo reſtitui, unde publicus error expulerit. Magna pars ſanitatis eſt, hortatores inſaniae reliquiſſe, et ex iſto coetu invicem noxio procul abiiſſe. Hoc ut eſſe verum ſcias, adſpice, quanto aliter unuſquisque populo vivat, aliter ſibi. Non eſt per ſe magiſtra ſolitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: ſed ubi teſtis ac ſpectator abſceſſit, vitia ſubſidunt, quorum monſtrari et
70 conſpici fructus eſt. Quis eam, quam nulli oſtenderet, induit purpuram? quis poſuit ſecretam in auro dapem? quis ſub alicuius ruſticae arboris proiectus umbra, luxuriae ſuae pompam ſolus explicuit? Nemo oculis ſuis lautus eſt, ne paucorum quidem et familiarium, ſed apparatum vitiorum ſuorum pro modo turbae ſpectantis expandit. Itaque irritamentum eſt omnium, in quae inſanimus, admirator et conſcius.
71 Ne concupiſcamus efficies, ſi ne oſtendamus effeceris. Ambitio, et luxuria, et impotentia, ſcenam deſiderant: ſanabis iſta, ſi abſconderis. Itaque ſi in medio urbium fremitu collocati ſumus, ſtet ad latus monitor, et contra laudatores ingentium patrimoniorum
72 laudet parvo divitem, et uſu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipſe ſuſpiciat traditum literis, et animum ab externis ad ſua reverſum. Oſtendat ex conſtitutione vulgi beatos, in iſto invidioſo faſtigio ſuo trementes et attonitos,

adeoque ad nihilum redigenda, ſ. reſcindenda ſunt: inque eorum loco virtus reponenda eſt. *Virtus — reddat.* Sic Horat. II Carm. 2, 19. Redditum Cyri ſolio Phraatem Diſſidens plebi numero beatorum Eximit Virtus populumque falſis Dedocet uti.

72 ſqq. Cui non ſuccurret in his ex conſtitutione vulgi bonis deſcribendis Damocles ille Dionyſii maioris paraſitus ſ. aſſentator, cuius mentionem egregie fecit Cicero Tuſc. Diſp. V, 21.

tos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quae aliis videntur excelsa, ipsis praerupta sunt. Itaque exanimantur, et trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praeceps. Cogitant enim varios casus, et in sublimi ma- 73
xime lubricos: tunc appetita formidant, et quae et illos graves aliis reddit, gravior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene et sui iuris: odio est fulgor, et fuga iam a rebus adhuc stantibus quaeritur: tunc demum videas philosophantes metu, et aegrae fortunae fana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, et mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EPISTOLA XCV.

Iocoso de levitate hominum saepe petentium quod proprie nolunt prooemio praemisso, quaestionem tractat inde a §. 4: an praecepta ad vitam beatam sufficiant, atque negat. Primum enim saepe opiniones pravae impediunt: deinde quaelibet actiones aestimatione tum demum dignae sunt et honestae, quum persuasione nituntur clara de praestantia ipsarum; quippe quae ex decretis fieri debent — 7. Artes autem omnes praeceptis contentae non comparari possunt cum sapientia. Nam cunctae artes vitae humanae secundo loco gaudent s. circa instrumenta vitae occupatae sunt, atque ab iis impediuntur, iisque se accommodant, quum contra sapientia impedimenta discutiat et vincat. Accedit, quod in illis artibus peccata adeo voluntaria excusentur, quae sapientiae vitio maximo vertuntur. Quid, quod omnes artes, utique contemplativae decreta habent? Sequitur itaque, Philosophiam sine eis esse non posse, ut in qua rationes ideoque decreta praeceptorum causae sunt — 13. Nec illa obiectio stare potest, antiquos sine Ethica ista artificiosa longe tamen meliores fuisse. Nam ex quo nequitia creverit et tam late se sparserit, remediis quoque diligentioribus opus erat. Eadem erat et est conditio medicinae, quae, quum vita hominum simplex esset, paucarum fuit scientia herbarum etc. Qua occasione in supplicia luxuriae atque nequitiae exspatiatur, atque adeo necessitatem efficacium remediorum monstrat, quae opinioni-

bus pravis evertendis ac virtute insinuanda et docenda continetur. Sunt quidem, qui sine institutione subtili evaserint boni, at hebetibus illis et obtusis aut mala consuetudine obsessis auxiliandum est, caussis vitiorum eximendis, adeoque liberando atque erudiendo animo — 40. Deinde actiones nostrae fiunt demum ethicae secundum formam quam dicimus: iam quum praecepta nonnisi materiam spectent, adeoque ad virtutem non perducant, quandoquidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat; sequitur, sicut actiones honestae demum fiunt, si honestum accesserit, ita praecepta nonnisi legales actiones efficientia adiuvari debere decretis sive persuasione ad totam pertinente vitam ideoque necessaria — 47: ac primum quidem in diis colendis, quos satis coluit, quisquis imitatus eos est — 51: deinde in eo, quemodo hominibus sit utendum — 54: tum, quomodo rebus sit utendum. Ita praecepta de virtutibus adiuvari debent doctrina et decretis de natura virtutis: quia sine immutabili certoque iudicio fluctuemur necesse est. Nonnisi decreta proinde dant veritatem — 60. Hoc ii ipsi confirmant, qui necessitatem decretorum negant, decreta tollendo et praecepta suadendo ipsum decretum inculcantes. Iam quum scopus rationis unicus sit veritas et ad eam reperiendam probationes necessariae sint, sequitur sine decretis philosophiam esse non posse. Via ad philosophiae adytum per ea est — 65. Adiicit quidem Posidonius quaedam alia tamquam necessaria, suasionem, consolationem, exhortationem, et utilem futuram ait cuiusque virtutis descriptionem: non sine Senecae assensu.

Petis a me, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, repraesentem, et scribam tibi, an haec pars philosophiae, quam Graeci παραινετικὴν vocant, nos praeceptivam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si nega-

1. *Petis a me — differri*] Spectant haec ad Ep. 94, 52, ubi docuerat contra Aristonem, Philosophiae partem, quae praeceptiones contineat, supervacuam non esse. Nunc quaerit, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. *Si negavero* quia res intricata et minime blanda aut grata est: ideo facile feres abnuentem. Tamen faciam, ne frustra petiveris, et

negavero. Eo magis promitto, et verbum publicum perire non patior: Poſtea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus, id quod recuſaremus, ſi quis offerret. Haec ſive levitas eſt, 2
ſive vernilitas, punienda eſt promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, ſed nolumus. Recitator hiſtoriam ingentem attulit, minutiſſime ſcriptam, arctiſſime plicatam, et magna parte perlecta: Deſinam, inquit, ſi vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmuteſcere illico cupiunt. Saepe aliud volumus, aliud optamus: et verum ne diis quidem dicimus; ſed dii aut non exaudiunt, aut miſerentur. Ego me, omiſſa miſericordia, vindicabo, et tibi ingentem epiſtolam impingam: quam tu ſi invitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. teque inter illos numera, 3
quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos divitiae per ſummum acquiſitae ſudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, diſcruciant: et ceteros malorum ſuorum compotes. Sed ut, omiſſo principio, rem 4

et ne vulgi verbum (*publicum*) pereat: noli rogare quod impetratum etiam nolis. Nam ſunt, qui petant, quaſi in alterius gratiam aut honorem: ut, Recita hoc carmen, Diem illum mihi adſis: at in animo velint negatum honorem aut gratiam. Haec ſententia horum et ſequentium eſt, a qua alii mihi videntur abiviſſe. L.

2. *Recitator*] Hic mos ſcripta ſua amicis recitandi iam libera republ. erat, ſed magis invaluit ſub Auguſto, Pollione quippe Aſinio publice eum inducente. Cf. Wieland. ad Horat. I Epp. 19, 42. et Gierig in Excurſu hac de re ad Plinii Epiſt. Vol. II. *aliud volumus, aliud optamus*, i. e. aliud nobiscum tacite volumus, aliud palam efferimus, dicimus optantes.

3. *ambitu*] i. ſtudio. *et ceteros malorum ſuorum compotes*, argute expreſſum eſt: et inter ceteros numera te, qui quum votorum ſuorum compotes facti ſint, loco eorum mala nanciſcuntur, quae tamen ſibi ipſis tribuere debent.

ipſam aggrediar: Beata, inquiunt, vita conſtat ex actionibus rectis: ad actiones rectas praecepta perducunt: ergo ad beatam vitam praecepta ſufficiunt. [a]Non ſemper ad actiones rectas praecepta perducunt, ſed quum obſequens ingenium eſt: aliquando fruſtra admoventur, ſi animum opiniones obſident pravae. 5 Deinde, etiamſi recte faciunt, neſciunt facere ſe recte. Non poteſt enim quisquam niſi ab initio formatus, et tota ratione compoſitus, omnes exſequi numeros, ut ſciat, quando oporteat, et in quantum, et cum quo, et quemadmodum. Quare non poteſt toto animo ad honeſta conari, ne conſtanter quidem, aut 6 libenter: ſed reſpiciet, ſed haeſitabit. Si honeſta, inquit, actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde ſunt: atqui eſt illud: ergo et hoc. His reſpondemus, Actiones honeſtas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae ſunt praeceptis, contenta erit et ſapientia: nam et haec ars vitae eſt. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit: Sic move gubernaculum, ſic vela ſubmit-

a. *Non ſemper.* Sic omnes codd. mſſ. Ante Grut. *Non tamen ſ.*

4. *Beata, inquiunt*] Stoae adverſarii et cuiuslibet philoſophiae dogmaticae. Propoſitio minor recte impugnatur.

5. *Deinde — recte.*] Conſcientia deeſt iis, hac tantum ratione uti debere ad recte faciendum. *omnes — numeros*, officiorum partes et noſcere et exercere: numerus enim proprie partem (a *νέμω* tribuo) denotat. cf. Erneſti Clav. Cic. h. voce.

6. In hoc ratiocinio hypothetico recte maior impugnatur. *Decreta* ſunt principia, quae nos vocamus, unde praecepta deducuntur. *ars vitae.* Iam ſupra Ep. 90, 44 vidimus: ars eſt bonum fieri: hinc philoſophi, ſapientes dicuntur ſeq. §. *artifices vivendi.* Ita auctor poematis olim ſub nomine Severi, nunc ap. Wernsdorf. Poet. min. lat. IV ſub nomine Lucilii Iunioris, utrumque temere

mitte, ſic ſecundo vento utere, ſic adverſo reſiſte, ſic dubium communemque tibi vindica: alios quo- 7
que artifices praecepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices vivendi? Omnes iſtae artes circa inſtrumenta vitae occupatae ſunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinſecus, et impediunt, ſpes, cupiditas, timor. At haec quae artem vitae profeſſa eſt, nulla re, quo minus ſe exerceat, vetari poteſt. diſcutit enim impedimenta, et tractat obſtantia. Vis ſcire quam diſſimilis ſit harum 8
artium conditio, et huius? In illis excuſatius eſt, voluntate peccare, quam caſu: in hac, maxima culpa eſt, ſponte delinquere. Quod dico, tale eſt. Grammaticus non erubeſcit ſoloeciſmum, ſi ſciens facit: erubeſcit, ſi neſciens. Medicus ſi deficere aegrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam ſi ſe intelligere diſſimulat. At in hac arte vivendi, turpior volentium culpa eſt. Adiice nunc, quod artes 9
quoque pleraeque, immo ex omnibus liberaliſſimae, habent decreta ſua, non tantum praecepta: ſicut medicina. Itaque alia eſt Hippocratis ſecta, alia Aſclepiadis, alia Themiſonis. Praeterea nulla ars contem-

mere publicati, verſ. 186: Nunc opus Artificem incendit, ubi Wernsdorf. recte explicat, philoſophum.

8. *Vis ſcire*] Locus hic erudite tractatur ab Ariſtotele libr. II. Ethicorum. Muretus. *ſoloecismum.* Vitium orationis puritati vel Latinitati contrarium ſoloecismus eſt, quum in verbis pluribus verbum ſuperiori non accommodetur et compoſitura partium orationis impar et inconveniens fiat: ſtribligo alias dicta. Cf. Erneſti Lexicon Technol. Graec. et Lat. h. v. Comparat cum ſoloecismo Graecum σχῆμα Valcken. ad Lesbon. poſt Ammon. not. 3. p. 177 ſqq.

9. *Itaque alia eſt Hippocratis — Aſclepiadis — Themiſonis.*] Cf. de his medicis in antiquitate celeberrimis, *Hippocrate* Coo, qui Socratis coaevus erat, *Aſclepiade* et eius audi-

plativa sine decretis suis est, quae Graeci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quae in geometria et astronomia invenies. Philosophia autem et contemplativa est, et activa: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

Nam tibi de summa coeli ratione, deumque,
Differere incipiam, et rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura peremta resolvat:

ut ait Lucretius. sequitur ergo, ut quum contemplativa sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? quos non servabit, [b] qui in rem praecepta acceperit, non in omne. Imbecilla sunt per se, et, ut ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. Decreta sunt quae muniant, quae securitatem nostram, tranquilli-

b. *qui in rem praecepta acceperit, non in omne.* Hanc lectionem uni codici debet Pintianus, quam veram puto. Muretus satis confidenter: *Qui mera praecepta acceperit.* Lipsius coniecit: *non in commune.*

auditore *Themisone*, qui Ciceronis tempore Romae vixerunt, et quorum Plin. Nat. Hist. 29, 1. Celsus praefat. p. 15 bip. al. mentionem honorificam iniecere, inprimis Curtii Sprengelii Historia Medicinae. *contemplativa* quae causas rerum spectat, in eas inquirit et in systema ordinat colligitque, atque adeo theoria, quam vocamus, nititur.

11. Versus Lucretii I, 49 sqq. sunt. *qui in rem — omne* h. e. qui in res singulas praecepta acceperit (exempla habes in Ep. 94, 14 sqq.) nec ea, quae totum

quillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque rerum naturam ſimul contineant. Hoc intereſt inter decreta philoſophiae, et praecepta, quod inter elementa, et membra. haec ex illis dependent: illa et horum cauſſae ſunt et omnium. Antiqua, inquit, ſa- 13
pientia nihil aliud, quam facienda et vitanda, praecepit: et tunc longe meliores erant viri: poſtquam docti prodierunt, boni deſunt. Simplex enim illa et aperta virtus in obſcuram et ſolertem ſcientiam verſa eſt, docemurque diſputare, non vivere. Fuit ſine du- 14
bio, ut dicitis, vetus illa ſapientia, quum maxime naſcens, rudis: non minus quam ceterae artes, quarum in proceſſu ſubtilitas crevit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia ſurrexerat, nec tam late ſe ſparſerat: poterant vitiis ſimplicibus obſtare remedia ſimplicia. Nunc neceſſe eſt tanto operoſiora eſſe munimenta, quanto valentiora ſunt, quibus petimur. Medicina quondam 15
paucarum fuit ſcientia herbarum, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, vulnera coirent paulatim: deinde in hanc

tum officiorum ambitum complectuntur.

12. *Elementa et membra*] Comparatio haec optimo iudicio electa eſt a noſtro. Nam illa elementa, (στοιχεῖα καὶ ἀρχαί) non ſolum (τὸ ὑποκείμενον) rem ſubiectam et eam primariam, unde reliqua formantur, (*membra*) materiam, ſed quoque principia ſ. illam vim vitalem primariam continent.

13. *Antiqua — praecepit*] Docet hoc hiſtoria de proceſſu generis humani ad meliorem ingenii vitaeque culturam. Hinc antiquiſſima praecepta eiuscemodi attributa ſemper ſunt auctoribus et ſtatoribus humanitatis, e. c. Orpheo, Lino, Eumolpo, Muſaeo: vide e. c. Ariſtophan. Ran. 1032 ſq. 1054 Brunk. ed. Heſiodi quoque, poetarum gnomicorum et ſeptem ſic dictorum ſapientum exemplo res patet. Quos quidem omnes Philoſophiae ſubtiliori proluſiſſe conſtat. Cf. Heynii Opuſc. acad. Vol. I. p. 172 ſq. 212 ſq. et Eiusdem praefat. Sententioſis

hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Nec eſt mirum, tunc illam minus negotii habuiſſe, firmis adhuc, ſolidisque corporibus, et facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui poſtquam coepit, non ad tollendam, ſed ad irritandam famem quaeri, et inventae ſunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur: quae deſiderantibus alimenta erant, onera
16 ſunt plenis. Inde pallor, et nervorum vino madentium tremor, et miſerabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, et ſemper qualis in ipſa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admiſſus, diſtentusque venter, dum male aſſueſcit plus capere, quam poterat: inde ſuffuſio luridae bilis, et decolor vultus, tabesque in ſe putreſcentium, et retorti digiti articulis obrigeſcentibus, nervorum ſine ſenſu iacentium torpor, aut palpitatio
17 [c] corporum ſine intermiſſione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, et cerebri aeſtuantis verminationes, et omnia, per quae exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu ſaevientium, aliarum tenui peſte repentium, aliarum cum horrore et multa membrorum quaſſatione venientium?
18 Quid alios referam innumerabiles morbos, ſupplicia luxuriae? Immunes erant ab iſtis malis, qui nondum ſe deliciis ſolverant, qui ſibi imperabant, ſibi miniſtrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut curſu

c. *corporum.* omiſit hic tantum non neceſſariam vocem Mureti, quae et in Eraſmi ed. et in quinque palat. codd. invenitur.

ſis vetuſtiſſimorum Gnomicor. poetar. Opp. ed. Lipſ. 1776 praemiſſam.

18. *qui nondum ſe deliciis ſolverant*] i. qui nondum nimia mollitie et voluptate vires ſuas fregerant. *ferramentis* i. inſtrumentis chirurgicis.

curſu defatigati, aut venatu, [d] aut tellure verſata: excipiebat illos cibus, qui niſi eſurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum ſupellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex ſimplici cauſſa valetudo: multos mor- 19
bos multa fercula fecerunt. Vide, quantum rerum per unam gulam tranſiturarum permiſceat luxuria, terrarum marisque vaſtatrix! neceſſe eſt itaque inter ſe tam diverſa diſſideant, et hauſta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconſtans variusque ex diſcordi cibo morbus eſt: et illa ex contrariis naturae partibus in eundem compulſa redundant. Inde 20
tam nullo aegrotamus genere, quam vivimus. Maximus ille medicorum, et huius ſcientiae conditor, feminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hae iam et capillis deſtituuntur, et pedibus aegrae ſunt. Non mutata feminarum natura, ſed vita eſt. nam quum virorum licentiam aequaverint, corporum

d. *aut tellure verſata.* Sic Eraſmus. Nonnulli codd. Pint. et Grut. praeſtant *aut tellurem verſantia.*

19. *multos morbos multa fercula f.*] Vide in hanc rem Plutarchi Quaeſt. convival. VIII. c. 9. L. *et illa ex contrariis — redundant:* ſenſus eſt: non mirum eſt, quod illa tam contraria alimenta in unum cibum compulſa ſ. collecta fermentationem ſubeunt noxiam et nimio impetu venas implent.

20. *Inde tam nullo — vivimus.*] Inde fit, ut tam diverſa et mixta perplexaque morborum genera ſint, quam vivendi ratio noſtra eſt diſcors propter ciborum genera multiformia. *Maximus ille medicorum — laborare.* Hippocrates in iis ſcriptis, quae aetatem tulerunt, haec memoriae non prodidit. Similia tamen occurrunt in libro de natura Pueri p. 241 ed. Genev. 1657. fol.: Galenus quoque ad libr. VI Aphoriſm. notat, olim id ita fuiſſe Hippocratis aevo, quum moderate victitarent: at ſuo tempore propter intemperantiam victus et eunuchos et feminas ſaepe podagra laborare. Ceterum Ariſtoteles de Generat.

21 rum quoque virilium vitia aequaverunt. Non minus pervigilant, non minus potant, et oleo et mero viros provocant: aeque invitis ingesta viscеribus per os reddunt, et vinum omne vomitu remetiuntur: aeque nivem rodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natae. Dii illas deaeque male perdant! adeo perversum commen-
22 tae genus impudicitiae, viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum, ac naturae peritissimum, in mendacio prehendi, quum tot feminae podagricae calvaeque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: et quia feminam exuerunt, damnatae sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum saepius, et vino fulcire venas cadentes: nesciebant sanguinem emittere, et diutinam aegrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo brachiorumque, latentem vim, et in medio sedentem,
23 ad extrema revocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, quum essent periculorum pau-

rat. Animal. V, 3 (quem locum I. A. Fabricio et I. Gurlitto, viro amiciss. in Wiedeburg. humaniss. Magazin. V p. 351 sq. debeo) causas affert, cur nonnisi viri, numquam pueri, mulieres et eunuchi fiant calvi.

21. *oleo*] i. luctando. *remetiuntur* cf. de Provident. c. 3. Mos invaluit iste, medicis quamvis reluctantibus. Plin. 26, 3. Celsus 1, 3.

22. *Antiqui medici — sanguinem emittere*] illi paucarum periti herbarum §. 15. Lipsius ex ingenio in textum intruserat temere: *saniem emittere* propter morem in balneis sudandi. *Vino fulcire cadentes venas* quod noster de Benef. III, 9 effert: cadentes venas vino refeciisse, oblinendo puta lavandoque. Sic Ovid. Pont. I, 3: et iam deficiens sic ad tua verba, revixi, Vt solet infuso vena redire mero. Cf. Bentley ad Horat. Serm. II, 3, 154. *nesciebant — revocare* intelligam de suppuratione excitanda, quam impositio sinapi efficiebant et candentibus ferramentis, ut materia inutilis evocaretur, teste Celso IV, 2 p. 193. c. 22 p. 239.

pauciſſima. Nunc vero quam longe proceſſerunt mala valetudinis? has uſuras voluptatum pendimus, ultra modum faſque concupitarum. Innumerabiles eſſe morbos [e] non miraberis? coquos numera. Ceſſat omne ſtudium: et liberalia profeſſi, ſine ulla frequentia, deſertis angulis praeſident. In rhetorum ac philoſophorum ſcholis ſolitudo eſt: at quam celebres culinae ſunt, quanta circa nepotum focos iuventus premit? Tranſeo 24
puerorum infelicium greges: quos poſt tranſacta convivia, aliae cubiculi contumeliae exſpectant. Tranſeo agmina exoletorum, per nationes coloresque deſcripta, ut eadem omnibus levitas ſit, eadem primae menſura lanuginis, eadem ſpecies capillorum, ne quis, cui rectior eſt coma, criſpulis miſceatur. Tranſeo piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam coenam diſcurritur. Dii boni, quantum hominum unus venter exercet! Quid? tu illos 25
boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiamſi praeſentanei non furant? Quid? tu illam aeſtivam nivem non putas callum iecinoribus obducere? Quid? illa oſtrea, inertiſſimam carnem, coeno ſaginatam, nihil exiſtimas limoſae gravitatis inferre? Quid? illud Sociorum garum, pretioſam malorum piſcium ſaniem, non credis urere ſalſa tabe praecor-

e. *non miraberis?* Sic Eraſm. et codd. palat. *Innumerabiles eſſe morbos miraris?* Muretus dedit propria auctoritate.

23. *Ceſſat omne ſtudium — ſolitudo eſt.*] Cf. ad Ep. 76, 1. *nepotum* gulae famulorum.

24. *quos poſt tranſacta — exſpectant*] ut aut patiantur, aut faciant obſcoena. Faciant etiam, dico, ex Ep. 47, 5. L. *per nationes coloresque.* Ita ſolent, atque item per aetates. vide de Brevit. vitae c. 12. L. alii exoletorum erant glabri laevesque, alii barba decori.

25. Etiamſi *boleti*, *aeſtiva nix*, *oſtrea*, *Sociorum garum*, ab inventoribus Sociis appellatum (Plin. 9, 17. 31, 7.) non ſtatim

26 cordia? Quid? illa purulenta, et quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus exstingui? Quam foedi atque pestilentes ructus sunt? quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? Scias putrescere sumta, non concoqui. Memini fuisse quondam f in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat:
27 veneriae spondylique, et ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis: g torti destrictique sine ullis ossibus mulli constraverant. Piget iam esse singula: coguntur in unum sapores. In coena fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto iam, ut manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, et dentium

f. *in sermone* omnes codd. et edd. At Muretus coniecturam Pintiani recepit: *quondam Aesopi n. p.* cuius meminit Plin. X, 51. XXX, 13 etc. Sed nihil mutandum est.

g. *torti destrictique*, sc. ossibus extractis, legendum est, ut praebent nonnulli codd., non *distracti*, neque *districti*. Keli-

statim noceant, mox tamen facient. *falsa tabe*, quia piscium putrescentium s. *malorum sanie* constabat garum, teste Plinio l. l.

26. *Memini fuisse quondam — patinam.*] Errant, qui nostrum de Aesopi patina, cuius meminit Plin. 10, 15. 35, 13. cogitasse putent: illa enim avium, haec piscium erat. *properans in damnum suum pop.* i. e. quo delicatior est conditura et ars coqui, eo celerior mors aderit eorum, in quorum usum cibi apparantur: ita popinae fama ad incitas redigetur.

27. Vides hic coenam e concharum diversis generibus et mullis, adeoque e piscibus marinis tam artificiose apparatam, ut omnes hi pisces, quamvis diversi saporis, tamen in unum eundemque saporem versi sint, atque partim natura partim conditura ac coctura ita *torti* i. molliti et mixti, ut nulla dentium opera indigerent convivae. Descriptionem autem accuratiorem ab Apiciis urbium maritimarum petas. Muretus laudat Rondeletium lib. II de testaceis c. 34.

tium opera coquum fungi? Grave est luxuriari per 28
singula: omnia semel, et in eundem saporem versa, ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coëant et cohaereant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti et gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. Pariter sint, quae disponi solent, iure uno perfusa: nihil interfit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non 29
esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diversi, multiformes: adversus quos medicina armare se coepit multis generibus, multis observationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, et levi quoque cura [h]remediabiles: adversum tantam morum everſionem, omnia conanda. Et utinam sic denique 30
lues ista vinceretur! Non privatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, et singulas caedes: quid bella, et occisarum gentium glorioſum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit: et ista quam-

Reliqua cudi iussi, quomodo Erasm. et ed. rom. habent, et plurimi codd. E Gronovii nota haec excerpam: nescio quid de *pituita* hic ingerere libros iam observavit Erasmus. Perplacet, quod in membranis invenimus et ex Pal. secundo annotavit Gruterus, *Piget essę iam pituitam singula*. Oportuit omnia simul miscerį, ut fastidium gulae tanta copia pituitae satiaretur. — Acquiesco vulgata: *Piget iam esse* (i. e. comedere) *singula: coguntur in unum sapores.*

h. *remediabiles*. Sic membranae et quinque palat. cum edd. priscis. Gronovius probat. Compositum est ap. Senec. Ep. 114, 5. Plin. XI, 53. 28, 7 irremediabilis. Simplex habet Cassiodor. Varr. III, 14 remediabile bonum est in peccatum accelerata correctio.

28. *Sciant — dari*] propter morborum multitudinem, qui inde orientur. *Concocti i.* una cocti. L.

quamdiu furtim, et a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis saeva exercentur, et publice iubentur, vetita pri-
31 vatim. Quae clam commissa capite luerent, eadem quia [i]paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: quum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Adversus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, et tantum sibi virium sumsit, quantum his, ad-
32 versus quae parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, et petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a qua paululum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

[k]Voluptas ab omni parte quaeritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam praeceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cuius placet
33 pretium. [l]Homo, sacra res, homini iam per lusum et iocum occiditur: et quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi ex homine, mors est. In hac ergo morum perversitate desideratur solito vehe-

i. *paludati.* Sic Erasmus et codd. nonnulli. Muretus *palam* suffecit. *Paulatim* habent codd. alii.

k. *Voluptas ab omni parte q.* Pintian. codd. At Erasm. et nonnulli codd. *Voluptas ex omni q.* Vnde Lipsius coni. *Voluptas ex homine q.*

l. *Homo, sacra res, homini.* Sic plurimi codd. Alii: *Homo, sacra res, homo.* Mox *ex homine* plurimi codd. Erasmus tenet: *in homine.*

31. *quum inter se — pax sit?*] Erraſſe noſtrum declamatorio ardore abreptum monui iam ad II de Ira 8, 2. Versus est Virgil. Aen. VIII, 442.

33. *nudus — producitur*] ut

vehementius aliquid, quod mala inveterata diſcutiat. Decretis agendum eſt, ut revellatur penitus falſorum recepta perſuaſio. His ſi adiunxerimus praecepta, con- 34
ſolationes, adhortationes, poterunt valere: per ſe inefficaces ſunt. Si volumus habere obligatos, et malis, quibus iam tenentur, avellere; diſcant quid malum, quid bonum ſit: ſciant, omnia, praeter virtutem, mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiae vinculum eſt religio, 35
et ſignorum amor, et deſerendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque iusiurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda ſunt, et inſinuanda virtus. Huius quadam ſuperſtitione teneantur: hanc ament: cum hac vivere velint, ſine hac nolint. Quid 36
ergo? non quidam ſine inſtitutione ſubtili evaſerunt probi, magnosque profectus aſſecuti ſunt, dum nudis tantum praeceptis obſequuntur? Fateor: ſed felix ingenium illis fuit, et ſalutaria in tranſitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi; et pars naturae eorum eſt, eſſe bonos: ita quidam ex hominibus egregiam ſortiti indolem, in ea quae tradi ſolent, perveniunt ſine longo magiſterio; et honeſta complexi ſunt, quum primum audierunt: unde iſta tam rapacia virtutis ingenia, vel ex ſe fer- 37
tilia. At illis aut hebetibus et obtuſis, aut mala conſuetudine obſeſſis, diu rubigo animorum effricanda eſt. Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad ſumma, et hos imbecilliores adiuvabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philoſophiae placita tra-

ut ſolent meridiani gladiatores. cf. Ep. 7. L.

35. *Quemadmodum — adactis.*] Iuramenti religionem intelligit, in quo haec ipſa de ſignis comprehenſa. Vide militiam noſtram lib. I. L.

38 diderit: quae quam ſint neceſſaria, licet videas. Quaedam inſident nobis quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi poteſt, nec illa inertia ſuſcitari, niſi cauſſae eorum eximantur, falſa admiratio, falſa formido. Haec nos quamdiu poſſident, dicas licet: Hoc patri praeſtare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hoſpitibus. tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum eſſe: diſſuadebit timor. Sciet pro amicis deſudandum eſſe, ad extremum uſque ſudorem: ſed deliciae vetabunt.
39 Sciet in uxorem graviſſimum eſſe genus iniuriae, habere pellicem: ſed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, niſi prius amoveris obſtantia praeceptis: non magis, quam proderit arma in conſpectu poſuiſſe, propiuſque admoviſſe, niſi uſurae manus expediuntur. Vt ad praecepta quae da-
40 mus, poſſit animus ire, ſolvendus eſt. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet aſſidue, non faciet aequaliter: neſcit enim quare faciat. Aliqua vel caſu, vel exercitatione, exibunt recta: ſed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta eſſe quae fecit. Non promittet ſe talem in perpetuum, qui caſu bonus eſt. Deinde, praeſtabunt tibi fortaſſe praecepta, ut quod oportet facias: non praeſtabunt, ut quemadmodum oportet: et ſi hoc non praeſtant,
41 ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus. concedo. ſed id parum eſt. quoniam quidem non

39. *niſi uſurae manus expediuntur*] i. e. niſi manus, quae armis uſurae ſint, exp. Haec monuit Gronov. contra Gruterum, qui putavit, quia digitis numerarent veteres, quamdiu digitis occupabantur computando, non potuiſſe vacare armis, eaque applicare corpori.

40. *Deinde, praeſtabunt — oportet*] Legaliter, ſed non moraliter ages, nullo cauſſarum reſpectu habito nec perſuaſione motus.

41. *quoniam quidem — in fa-*

non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumtuosa flagitiosius, et equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi haec et genio suo praestet? et toties tamen sestertio aditiales coenae frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulae da- 42
tur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formae (quare autem non pondus adiicio, et aliquorum gulam irrito? quatuor pondo et ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Caesar missum sibi, quum in macellum deferri et venire iussisset; Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Vltra spem illi coniectura processit. licitati 43
sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, quum quinque millibus HS emisset piscem, quem Caesar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. nam

facto — fiat] secundum Stoae dogma, omnia praeter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona fieri, prout iis utaris. Ita sumtuosissima coena luxuriae caussa apparata, *censoria nota* i. publica reprehensione cum ignominia digna est; at *coena aditialis*, epulum, quod in aditu et auspicio honorum dabatur, quamvis aeque sumtuosa, non reprehenditur. Verbo moneo, me antiquam ab omnibus codd. mss. confirmatam lectionem: *toties tamen sestertio aditiales* restituisse, eiectis illis a Mureti ingenio profectis: *tricies t. s. a. Non enim luxuria — sollennis est.* Non enim luxuriâ, sed impensâ res pretium accipit.

42. Similem historiam carpit Iuvenal. Sat. IV. *quatuor pondo et ad semilibram.* Cf. Plin. N. H. IX, 17. qui ait: binas libras ponderis raro admodum exsuperare, nec in vivariis piscinisque crescere. *quinque millibus HS.:* hi 5000 sesterti efficiunt secundum Romé de l'Isle 250 thal. De *Apicio* cf. ad Consol. ad Helv. 10, 2.

43. *Numerare — turpe.*] Pretium magnum per se consideratum non turpitudinem habuit, luxuria dabat.

ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quanquam illum quoque reprehenderim) admiratus eſt rem, qua
44 putavit Caeſarem dignum. Amico aegro aliquis aſſidet: probamus. at hoc ſi hereditatis cauſſa facit, vultur eſt, cadaver exſpectat. Eadem et turpia ſunt, et honeſta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeſta fient, ſi honeſto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum iudicaverimus, quaeque ex eo ſunt: cetera, in diem bona ſunt. Ergo infigi debet perſuaſio, ad totam pertinens
45 vitam: hoc eſt, quod decretum voco. Qualis haec perſuaſio fuerit, talia erunt quae agentur, quae cogitabuntur: qualia autem haec fuerint, talis vita erit. In particulas ſuaſiſſe, totum ordinanti parum eſt. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inſcripſit, dat multa praecepta et parentibus et liberis et fratribus. haec nemo faciet quemadmodum debet, niſi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem ſummi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum noſtrum dictumque reſpiciat: veluti navigantibus ad aliquod ſidus
46 dirigendus eſt curſus. Vita ſine propoſito vaga eſt. Quod ſi utique proponendum eſt, incipiunt neceſſaria eſſe decreta. Illud, puto, concedes, nihil eſſe turpius dubio, et incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: niſi eximantur, quae reprehendunt animos

44. *vultur — exſpectat.*] Haec de captatoribus teſtamentorum ſ. heredipetis in proverbium abiere. Cf. Eraſmi Adag. 1 Chil. 7 Cent. 14.

45. *In particulas ſuaſiſſe — eſt.*] Qui decretis totum complectitur, ei parum eſt in particulas totius ſuaſiſſe. *M. Brutus — inſcripſit.* Omnia ſcripta huius ſtatoris libertatis interiere praeter epiſtolas. Cetera laudant Bayle Brute G. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III p. 545. Saxe in Onomaſt. I. p. 170. Librum huncce citant et Chariſſius et Priſcianus ſub titulo: *de officiis.*

mos ac detinent, et conari totos vetant. Quomodo 47
ſint dii colendi, ſolet praecipi. Accendere aliquem lucernam ſabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, et ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus ſalutationibus matutinis fungi, et foribus aſſidere templorum: humana ambitio iſtis officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vetemus lintea et ſtrigiles Iovi ferre, et ſpeculum tenere Iunoni. Non quaerit miniſtros Deus: quidni? ipſe humano generi miniſtrat: ubique et omnibus praeſto eſt. Audiat licet, 48
[m] quemadmodum ſe gerere in ſacrificiis debeat, quam procul reſilire a moleſtiis ac ſuperſtitionibus: nunquam ſatis profectum erit, niſi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quae cauſſa eſt diis benefaciendi? natura. Errat, ſi quis putat illos nocere velle: non poſſunt. nec accipere iniuriam queunt,

m. *quemadmodum ſe gerere in ſ. d.* Gruterus ex Pal. notat, *ſervire in ſ.*, quod et Frobeniana: ex altero, *quem modum ſervare:* idque probat. Suſpicor reliquiſſe Senecam: *quemadmodum ſervare in ſ.*, uti eſt in Tarvis. et Veneta. Servare eſt obſervare etc. Gronov.

47. *Accendere aliquem — ſabbathis prohibeamus*] Lucernas accendere in honorem Deorum aut principum feſtis diebus mos apud Romanos: ſed ut apparet, paullatim iudaici ritus invaluere, et Sabbathi diem illa ſuperſtitione coluerunt. Perſius Sat. V, 179 ſq. (ubi cf. Caſaubon. p. 465 ſq.): ut, quum Herodis venere dies unctaeque feneſtra Diſpoſitae pinguem nebulam vomuere lucernae etc. *Vetemus ſalutationibus — Iunoni.* Auguſtinus de Civit. Dei lib. VI a Lipſio laudatus ait: „Sunt quae Iunoni et Minervae capillos diſponant, longe a templo, non tantum ſimulacro ſtantes, digitos movent ornantium modo, ſunt quae ſpeculum teneant.“ Saepe occurrunt etiamnunc in monumentis antiquis ſpecula, et in pompa Iſidis ab Appuleio deſcripta, Metamorph. XI p. 770 ubi vid. Colv. et Oudendorp. noſtri loci memores. Cf. Böttiger griech. Vaſengemälde III p. 59.

nec facere. Laedere etenim laedique, coniunctum eſt.
49 Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculoſos quidem fecit. Primus eſt deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua
50 nulla maieſtas eſt. Scire, illos eſſe qui praeſident mundo, qui univerſa vi ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum caſtigant quoſdam, et coërcent, et irrogant poenas, et aliquando ſpecie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus eſto. Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt.
51 Ecce altera quaeſtio, quomodo hominibus ſit utendum. Quid agimus? quae damus praecepta? Vt parcatur ſanguini humano? quantulum eſt ei non nocere, cui debeas prodeſſe? Magna ſcilicet laus eſt, ſi homo manſuetus homini eſt. Praecipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monſtret, cum eſuriente
52 panem ſuum dividat? Quando omnia quae praeſtanda ſunt ac vitanda, dicam, quum poſſim breviter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo

48 — 51. Totus hic locus de Diis, quorum cultus decretis etiam niti debet, tam egregius eſt, ut non mirum ſit, quod inde et multis aliis locis eiusmodi perperam inducerentur multi ad credendum, Senecae fuiſſe cum Paulo apoſtolo conſuetudinem, unde haec et talia acceperit, nemine ſcilicet niſi Chriſtiano homine digna. Tamen *interdum curioſi ſingulorum* et *ceterum caſtigant quoſdam — puniunt* excidiſſe noſtro nolles, quippe quae ſanior philoſophia repudiat, quin etiam Stoa et ipſa; niſi poſtrema mitiges interpretatione, quam M. Anton. et Epictetus paſſim ſuppeditant. Ceterum e Platonis libris de Rep., inprimis e libr. X de Legg. toto haec hauſta videri poſſunt.

51 — 54. De uſu et conſuetudine cum hominibus. Sunt communes ſententiae (κοιναὶ ἔννοιαι,) quas et educatio et lectio poetarum epicorum et gnomic. animis iuvenilibus inſtillabat. Cf. Cic. de off. I, capp.

quo divina atque humana concluſa ſunt, unum eſt: membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, quum ex iiſdem et in eadem gigneret. Haec 53
nobis amorem indidit mutuum, et ſociabiles fecit: illa aequum iuſtumque compoſuit: ex illius conſtitutione miſerius eſt nocere, quam laedi: et illius imperio paratae ſunt ad iuvandum manus. Iſte verſus et in pectore, et in ore ſit:

Homo ſum, humani nihil a me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati ſumus. Societas noſtra lapidum fornicationi ſimillima eſt: quae caſura, niſi invicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur. Poſt deos 54
homineſque diſpiciamus, quomodo rebus ſit utendum. In ſupervacuum praecepta iactabimus, niſi illud praeceſſerit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exſilio. Aeſtimemus ſingula, famâ remotâ: et quaeramus quid ſint, non quid vocentur. Ad virtutes tranſeamus. praecipiet aliquis, ut pruden- 55
tiam magni aeſtimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iuſtitiam, ſi fieri poteſt, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, ſi ignoramus, quid ſit virtus: una ſit, an plures: ſeparatae an annexae: an qui unam habet, et

P 5 cete-

n. *Habeamus in commune, quod n. ſ.* Pintianus em. *coëamus. in c. n. ſ.* Lipſius: *habeamus.* (ſc. verſum illum) *in c. quidem n. ſ.* Sed vulgata non eſt tentanda. cf. not.

capp. priorib. *formula humani officii* eſt decretum, δόγμα, ſtoicum, de quo vid. Lipſii Phyſiol. ſtoic. I, 8 et Caſaubon. ad Perſium p. 276 ſqq. Verſus eſt notiſſimus Terentii Heautontim. act. 1. ſc. 1. 54. De *rebus*, quas nec bonas nec malas eſſe ſtatuebant, ut conſtat, Stoici.

55. *Vnam* et *annexas virtutes* ſtatuebant Stoici, ut ſaepe iam vidimus. Lipſii Manud. ſtoic. III, 4.

56 ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium, quis usus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istae artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus et aliorum scientia est, et sui. discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta
57 fuerit voluntas. ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitae leges perceperit, et quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt subinde, et reponuntur, et inter omissa appetitaque al-
58 ternis fluctuantur. °Caussa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum fine decretis non pervenitur: continent vitam. Bona et mala, honesta et turpia, iusta et iniusta, pia et impia, virtutes ususque virtutum, rerum commodarum possessio, aestimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma,

o. *Caussa huius iactationis.* Libri fere, *caussa iusque i.* aut, *caussa visque i.* quod probat Pintianus. Lipsius coni. *c. einsce i.*

56. *Omnes istae artes se sciunt*] Ambitus artium iis ipsis censetur et continetur: in se consummatae non opus habent, ut aliud quid cognoscant, quatenus sunt artes per se consideratae.

57. *Habitus animi*] ἕξις, quam nos barbare praedispositionem vocamus. Stob. Eclog. ph. Vol. II, 7 p. 299 Heer. ἕξεις δὲ, καθ' ἃς πρὸς ταῦτά πως ἔχομεν, καὶ ἀφ' ὧν ἡ τούτων (δυνάμεων) ἐνέργεια εὖ ἢ κακῶς ἀποτελεῖται.

58. *rerum commodarum*] stoica phrasi res externas ita dici, quae vulgo bona, constat: commoda.

forma, fagacitas ſenſuum, haec omnia aeſtimatorem deſiderant, quanti quidque in cenſum deferendum ſit. Falleris enim, et pluris quaedam, quam ſunt, putas: 59
adeoque falleris, ut quae maxima inter vos habentur, divitiae, gratia, potentia, ſeſtertio nummo aeſtimanda ſint. Hoc neſcies, niſi conſtitutionem ipſam, qua iſta inter ſe aeſtimantur, inſpexeris. Quemadmodum folia virere per ſe non poſſunt; ramum deſiderant, cui inhaereant, ex quo trahant ſuccum: ſic iſta praecepta ſi ſola ſunt, marcent: infigi volunt ſectae. Prae- 60
terea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipſo confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? praeceptis ſatis vitam explicari, ſuperflua eſſe decreta ſapientiae, id eſt, dogmata. Atqui hoc ipſum quod dicunt, decretum eſt: tam hercule, quam ſi nunc ego dicerem, recedendum eſſe a praeceptis ſupervacuis, et in haec ſola ſtudium conferendum: hoc ipſo quo negarem curanda eſſe praecepta, praeciperem. Quaedam 61
admonitionem philoſophiae deſiderant, quaedam probationem: et quidem multa; quia involuta ſunt, vixque ſumma diligentia ac ſumma ſubtilitate aperiuntur. Si probationes neceſſariae ſunt; et decreta, quae veritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta ſunt, quaedam obſcura. Aperta, quae ſenſu comprehenduntur, quae memoria: obſcura, quae extra haec ſunt. Ratio autem non impletur manifeſtis: maior eius pars pul-

59. *ſeſtertio nummo*] Valet, minimo. Communis ita ſermo et velut formula, in imaginario pretio aut nullo. Cf. Cuiac. lib. 19. Obſſ. c. 31. L. Vide Bentley ad Horat. Serm. I, 4, 14, qui et noſtri loci meminit. *conſtitutionem ipſam*, rationem internam, ex qua iſta aeſtimatio ſit. *ſectae* i. decreto.

61. *et decreta — colligunt.*] principia voces: ut ratio decretorum et praeceptorum ſit eadem, quae eſt Ethicae purae et applicatae. *aperta quae — memoria* i. quae ſenſu externo et interno comprehenduntur. *ratio — manifeſtis:* plura comprehendit quam ea, quae ſenſibus in memoriam perveniunt.

62 pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quae res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, 63 quae dant animis inflexibile iudicium. Denique quum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adiicimus, iustum est et honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo haec neces- 64 saria est, sine qua nec illa sunt. Sed utraque iungamus. namque et sine radice inutiles rami sunt; et ipsae radices his, quae genuere, adiuvantur. Quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet: aperte iuvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de praeceptis possum; aperta sunt: decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at praecepta, et alia 65 huiusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum praeceptionem, (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, et consolationem, et exhortationem necessariam iudicat. His adiicit causarum

62. *Quae res — persuasio*] i. e. quod efficit, ut omnibus hominibus eadem sententia sit de rebus, id efficit quoque perfectum et evidentem conceptum: atqui hanc sententiam praestat persuasio de rebus, quae certae sunt.

63. *Iustum — ratio*] Decreta nituntur ratione, quae iustum honestumque continet, ex iis systema principiorum exstruit.

65. *Posidonius* itaque et in his non solum pure praecipere, suadere etc. iubet, sed inquirere quoque in causas, unde haec omnia fieri nunc debent. Mox §. 66. *etholo-giam* (ἠθολογίαν) cum Lipsio scri-

ſarum inquiſitionem, quam cur aetiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, cuſtodes Latini ſermonis, ſuo iure ita appellent, non video. Ait utilem 66
futuram eſſe deſcriptionem cuiuſque virtutis. hanc Poſidonius ethologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, ſigna cuiuſque virtutis et vitii ac notas reddentem, quibus inter ſe ſimilia diſcriminentur. Haec res eandem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: illa facies, ſi voles temperans eſſe. Qui deſcribit, ait, Temperans eſt, qui facit illa, qui 67
illis abſtinet. Quaeris, quid interſit? alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. Deſcriptiones has, et (ut publicanorum utar verbo) εἰκονισμοὺς ex uſu eſſe confiteor. Proponamus laudanda: invenietur imitator. Putas utile, tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris emturus, ne operam perdas in ignavo? Quanto hoc utilius eſt, excellentis 68
animi notas eſſe, quas ex alio in ſe transferre permittitur?

Continuo pecoris generoſi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus inire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto ſeſe committere ponto.
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obeſaque terga:
Luxuriatque toris animoſum pectus:
—— *tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,*
Stare loco neſcit, micat auribus, et tremit artus,
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem.

Dum

ſcripſi, quum antea eſſet: *aetiologiam.* Exemplum illuſtre ex Antiquitate nobis praeſtant Theophraſti characteres, quibus praeluſerant rhetores ſ. technologi, e. c. Ariſtoteles: imitati ſunt Angli de ethica exponentes, e noſtratibus Gellertus al.

67. Εἰκονισμοὺς] deſcriptiones et laudationes eorum, quae

69 Dum aliud agit Virgilius noſter, deſcripſit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. ſi mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, et primus inceſſens admotos iam exercitus Alpibus, civilique ſe bello ferens obvium: non alium illi aſſignaverim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quam qui ſimul contra Caeſarem Pompeiumque ſe ſuſtulit, et aliis Caeſarianas opes, aliis Pompeianas foventibus, utrumque provocavit, oſtenditque aliquas eſſe reipubli-
70 cae partes. Nam parum eſt in Catone, dicere: *Nec vanos horret ſtrepitus.* Quidni, quum veros vicinoſque non horreat? quum contra decem legiones, et Gallica auxilia, et mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, et Rempublicam hortetur, ne pro libertate decidat, ſed omnia experiatur, honeſtius in ſervitutem caſura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac ſpiritus, quantum in publica trepidatione fiduciae
71 eſt? Scit ſe unum eſſe, de cuius ſtatu non agatur: non enim quaeri, an liber Cato, ſed an inter liberos ſit. Inde periculorum gladiorumque contemtus. Libet admirantem invictam conſtantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: *Luxuriaque toris animoſum pectus.* Proderit non tantum quales eſſe ſoleant boni viri, dicere, formamque eorum et lineamenta deducere: quales fuerint narrare, et exponere Catonis illud ultimum ac fortiſſimum vulnus, per quod libertas

quae vendi aut collocari deberent, e. c. equorum, a publicanis i. redemtoribus redituum publicorum propoſitas. Lexica graeca hac ſignificatione ditari poſſunt. Verſus ſunt Virgilii Ge. III, 75 ſq.

69. De *Catone* eadem ſaepius affert. Cf. de Provid. II, 6 ſq. Ep. 24. 14, 11 ſq. Idem laudat in Catone Vellei. Paterc. II, 49. Horat. II Carm. 11, 24 etc. Res notae.

bertas remiſit animam: Laelii ſapientiam, et cum ſuo 72
Scipione concordiam: alterius Catonis domi foriſque
egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, quum in
publicum ſternerentur, haedinaſque pro ſtragulis pel-
les, et ante ipſius Iovis cellam propoſita convivis vaſa
fictilia. quid aliud eſt, paupertatem in Capitolio con-
ſecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo
illum Catonibus inſeram, hoc parum credimus? Cen- 73
ſura fuit illa, non coena. O quam ignorant homines
cupidi gloriae, quid illa ſit, aut quemadmodum peten-
da! Illo die populus Romanus multorum ſupellectilem
ſpectavit, unius miratus eſt. Omnium illorum aurum
argentumque fractum eſt, et millies conflatum: at om-
nibus ſeculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPISTOLA XCVI.

Contra querulos ſcripta eſt haec epiſtola, in qua docetur, omnia a fato venire, quae decernuntur, non accidunt. Non parendum eſt Deo, ſed aſſentiendum: et carere velle incommodis omnibus eſt totum effeminatum, quod virum haud decet.

Tamen

p. *emiſit.* Sic recte H. Stephanus Epiſt. V. ad Dalecamp. emendavit. Antea: *amiſit.*

72. Q. Aelii *Tuberonis*] De eo Cicero in Orat. pro Muraena c. 36 haec habet: Fuit eodem et ſtudio eruditus apud patres noſtros et honeſtus homo et nobilis Q. Tubero. is, quum epulum Q. Maximus Africani patrui ſui nomine populo Rom. daret, rogatus eſt a Maximo, ut triclinium ſterneret, quum eſſet Tubero eiusdem Africani ſororis filius: atque ille homo eruditiſſimus ac ſtoicus ſtravit pelliculis haedinis lectulos punicanos et expoſuit vaſa ſamia: quaſi vero eſſet Diogenes Cynicus mortuus et non divini hominis Africani mors honeſtaretur! — graviter tulit populus Rom. hanc perverſam ſapientiam Tuberonis. Exſcripſit Ciceronem Valer. Maxim. VII, 5.

Tamen tu indignaris aliquid, aut quereris, et non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris, et quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? foenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi quum maxime detego: in omnibus quae adversa vi-
2 dentur et dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tristis incipiam, quod malo vultu: nullum tributum invitus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, quae expavescimus, tributa vitae sunt. Horum, mi Lucili, nec speraveris immunitatem, nec petieris. Vesicae te dolor inquietavit: epulae fuerunt parum dulces: detrimenta continua. propius accedam; de capite timuisti. Quid! tu nesciebas haec te optare, quum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo
3 in longa via et pulvis et lutum et pluvia. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus.

1. *Non feram me*] i. e. male mihi erit, de me querar et angar. L.

2. *Non pareo Deo — sequor.*] Stoica dogmata et praecepta sunt, quae saepe iam vidimus. *De capite timuisti.* Refert haec Lipsius ad Ep. 24, ubi de iudicii eventu sollicitum fuisse Lucilium scribit noster. Ita non opus est, ut cum Grutero statuamus, hanc et tres quatuor quae praecedunt lineas hiulcum quid habere: praesertim si non *epulae*, sed *epistolae* cum mss. nonnullis ap. Grut. legamus. Sensus esset: Epistolae parum dulces allatae sunt, quae detrimenta continua nunciant; quid, quod periculum capitis i. e. vitae tibi afferunt?

bus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat! Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in castris. Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, et per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, et expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos [a] publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, Turturillae sunt, tuti contumeliae caussa.

EPISTOLA XCVII.

Lucilium de saeculi vitiis questum refutat, et nunc docet et olim fuisse malos, exemplo a iudicio Clodiano, quod Clodius nummis et adulteriis, idque Catonis tempore, corruperat, petito. Suo tamen tempore docet fuisse frugaliorem iuventutem, et quamvis vitia erumpant, quoniam ad deteriora faciles sumus, vitae peccata delectant, et prava consuetudo iuvat; tamen Boni sensus animis subest, et bona conscientia, quae prodire vult et conspici, quum nequitia ipsas tenebras timeat, nec latendi fiduciam,

a. *publica quies.* quidam libri *putrida*, alii *putida*. Sed illud tenendum et cum Lipsio ad publicam pacem referendum est.

3. *Atqui — militare est.*] cf. ad Ep. 51, 5. 59, 6 sq. *Turturillae* i. molles: sive vocem derives ab ave turture, sive, quod Lipsius probat, a Turturilla. In Excerptis pithoeanis est: *Turturilla, ita dicitur locus, in quo corruptelae fiebant, quod ibi turturi opera daretur, i. e. panem.* Vbi Lipsius emendat: *i. e. ganeae*, et addit: Talia autem loca et homines tuti, non per honorem, sed contumeliam, et quia spernuntur. Gruter. ad h. l. et Taubmann. ad Plauti Bacch. I, 1, 35, quo Gesner in Thes. Stephan. h. v. nos ablegat, nihil extricant.

ciam, Epicuro monente, habeat. Nam mala facinora conscientiâ damnantur, atque etiam interno flagello aut morsu puniuntur.
Cf. Ep. 105 *et Cicero De fin. I.* 11.

Erras, mi Lucili, si existimas nostri seculi esse vitium, luxuriam et negligentiam boni moris, et alia, quae obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla aetas vacavit a culpa. Et si aestimare licentiam cuiusque seculi incipias: pudet dicere nunquam apertius, quam coram Catone, pec-
2 catum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius ob id adulterium, quod cum Caesaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificii, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturae quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt: et quod hac etiamnunc pactione turpius est, stupra insuper matronarum

1. *quae obiicit — quisque temporibus.*] Notum est Hesiodeum Opp. et D. 157 sq. et Horat. in Art. poet. 173 in descriptione aenis: Difficilis, querulus, laudator temporis acti Se puero, castigator censorque minorum. cf. Gatack. ad M. Anton. VII, 1.

2. *Credat aliquis* etc.] Fiebat hoc facinus a. u. 691. Vide Ciceron. Epp. ad Attic. I, 13. 14. 16. et Middleton's life of Ciceron ad h. ann. P. *Clodius* quaestor et senator, homo nobilis (Appii filius), distertus, audax, malorum propositorum executor, infamis etiam fororis stupro (Vellei. Pat. II, 45), adulterium cum Pompeia, Iul. *Caesaris uxore*, in *operto* i. e. adyto, in aedibus Pontificis max., ubi sacra Bonae Deae non adeunda viris (v. Tibull. I, 6, 22. Iuvenal. VI, 339. interpp. Cicer. Haruspic. resp. 17) quae ad Phalli (Lingam vocant Orientales) religionem spectasse videntur, per virgines vestales incredibili cerimonia quotannis celebrabantur, commiserat, ut Seneca h. l. et Dio Cass. 37, 45 tradunt, f. commissurus erat teste Cicerone l. l.; sed detectus et accusatus est. *Atqui*, etiamsi hoc facinus horrendum esset, tamen —. Quaestio extra ordinem fuit. Quum enim

narum et adoleſcentulorum nobilium, ſalarii loco exacta ſunt. Minus crimine, quam abſolutione, peccatum eſt. Adulterii reus, adulteria diviſit: nec ante fuit de ſalute ſecurus, quam ſimiles ſui iudices ſuos reddidit. Haec in eo iudicio facta ſunt, in quo, ſi nihil aliud, Cato teſtimonium dixerat. Ipſa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit: „Arceſſivit ad ſe, promiſit, interceſſit, dedit. Iam vero, o dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adoleſcentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.“ Non vacat de pretio queri, plus in acceſſionibus fuit. Vis ſeveri illius uxorem? dabo illam. Vis divitis? huius quoque tibi praeſtabo concubitum. [a] Adulterium niſi feceris, damna. Illa formoſa, quam deſideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: [b] intra comperendinationem fides promiſſi mei ſtabit. Plus eſt distribuere adulteria, quam facere: illud eſt, matribus

3 4 5

Q 2 fami-

a. *Adulterium niſi feceris, damna.* Ex uno cod. pal. ſic optime reſtituit Grut., quocum conſentit editio vetus. Eraſmi ed.: *adulterium nbi feceris damna.*

b. *intra comperendinationem fides promiſſi m. ſt.* Ita alias legi notatum ad oram edit. Eraſm., quae habet: *intra comparandi f.*; quocum Miſſ. codd. conſentiunt. Nullo ſenſu.

enim Pontifices, ad quos res delata fuerat, nefas eſſe decreviſſent, Clodiani pertulerunt, ut non iudicio populi, ſed praetoris et 56 iudicum ad id ſelectorum committeretur, a quibus abſolutus eſt. *Catonem teſtimonium* contra Clodium dixiſſe, aliunde, opinor, non conſtat.

4. *Calvus*, quo nomine appellat M. Craſſum Cicero Ep. ad Attic. I, 16, unde verba ſequentia petita ſunt.

5. *intra comperendinationem*] i. e. priuſquam in ſuffragia de me vocentur iudices: itaque, hac in cauſſa, actione ſecunda i. comperendinatione admiſſa. Cf. Heineccii Antiq. rom. ſyntagm. IV, 18, 30. *matribus — denuntiare*, velut imperium in eas exercere et per minas ad alium mittere: quod

familiae denuntiare; hoc, illudere. Hi iudices Clodiani a senatu petierant praesidium, quod non erat nisi
6 damnaturis necessarium: et impetraverant. „Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, praesidium a nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur?“ Inter hoc tamen iocos, impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno: qui damnationem peius effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat, quibus in ea ipsa quaestione, quae extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quam quaerebatur admissum est?
7 Quaerebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium et Caesarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est: Catonem, inquam, illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc severius homines, quam iudicasse? Et sient, et facta sunt ista: et licentia urbium, aliquando
8 disciplinâ metuque, nunquam sponte consident. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permis-

quod plus est, quam per blanditias surrepere et illudere. L. Mox verba: *Itaque — eriperentur* habet Cicero l. l. *Inter hos — leno* i. Clodius etiamsi adulter et leno esset, poena tamen non affectus est.

7. *Florales iocos*] Floralia Aprili exeunte celebrata, ut omnia bene defloresserent, (Plin. 18, 29) in honorem Nymphae Chloridis, Ovid. Fast. V, 195. Lactant. I, 20, 10 de falsa Relig.: Celebrantur illi ludi cum omni lascivia convenientes memoriae meretricis. Nam praeter verborum licentiam, quibus obscenitas omnis effunditur, exuuntur etiam vestibus populo flagitante meretrices, quae tunc mimarum funguntur officio, et in conspectu populi usque ad satietatem impudicorum luminum cum pudendis motibus detinentur. Laudant Val. Max. II, 10, 8. Martial. I Epigr. 1.

missum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuventus, quam illa, est, quum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: quum stuprum committeretur rei iudicandae caussa: quum Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa caussae dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur uno 9
adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: et res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: [c]non praenuntius est tantum ad vitia, sed praeceptor. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt, offenduntque [d]deerrantem: vitae peccata delectant. Non gaudet 10
navigio gubernator everso, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpâ reus cecidit: at contra, omnibus crimen suum voluptati est. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: laetatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpae fortuna displicuit. Id prava consuetudine evenit. Alioqui ut scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimu-

 lant,

c. *non praenuntius est tantum ad vitia, sed praeceptor:* e codd. sed τὸ *praeceps* mutavi in *praeceptor.* Erasmus dederat: *Non pronum iter est tantum ad vitia sed praeceps.*

d. *deerrantem: vitae p. d.* Omnium fere codd. lectio est. Erasmus: *dum errantem v. p. d.* Muretus in ed. rom. ex ingenio: *errantem in vitia p. d.*

8. *conciliaturas*] Honesto nomine vocavit lenocinia. Conciliandi enim verbum proprie in (nequitia et) matrimonio dicitur. Ovid. Non me nupsisti conciliante seni. Muretus.

10. *nec ante — displicuit.*] i. e. non aliter culpa displicuit, quam si successus eventusque non placuit, ex voto non fuit. L.

lant, et quamvis feliciter cesserint, fructu illorum
11 utuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, et conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto: „Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest.“ Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita est, tuta scelera esse possunt: secura non possunt.
12 Hoc ego repugnare sectae nostrae, si sic expediatur, non iudico. quare? quia prima et maximā peccantium est poena, peccasse: nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere, supplicium est. Sed nihilominus et haec, et illa, secundae poenae premunt ac sequuntur: timere semper
13 et expaveſcere, et securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil iustum esse natura, et crimina vitanda esse,

11. *Epicuro*] Servavit Diog. Laert. X, 151 p. 671 Amstel. ubi sententia rata 38 haecce est: *οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τί ποιοῦντα ὧν συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους, εἰς τὸ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι, πιστεύειν ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόντος λανθάνῃ. μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἀδήλον εἰ καὶ λήσει.*

12. *Hoc ego repugnare sectae nostrae*] Stoicae: quia Stoici peccatum ob ipsum fugi spernique volebant, ut virtutem amari ob ipsam. At Epicurei praemia et poenas in utrisque spectabant. Neque prorsus damno, ait S., neque pugnat nobiscum: quia, etsi in peccato malum est, tamen et poenae secundae adhaerent sequunturque; et earum adspectu peccare etiam timeamus. L. *Sed nihilominus et haec* supplicia, *et illa* scelera.

13. *Illic dissentiamus*] Timor assiduus facit, Epicurus ait, ut vitia et crimina vitanda esse censeamus. Consentit Seneca, sed dissentit in eo, quod negat,

esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientiâ flagellari, et plurima illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suae non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos a scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat poe- 14
nâ, metu neminem. quare? quia infixa nobis eius rei aversatio est, quam natura damnavit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, et ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem et iudicem effugiunt, et scripta supplicia: nisi illa naturalia et gravia de praesentibus solverent, et in locum patientiae timor cederet.

EPISTOLA XCVIII.

Amicum hortatur, ut neminem felicem credat ex felicitate suspensum, ideoque ex iis quae fragilia sunt, nec in nostra potestate: sed illud, quod ex se ortum, fidele firmumque est, et in nostra potestate, sapientiam puta et virtutem, prosequatur. Neque tamen illa externa omnino aspernanda sunt, sed consideranda tamquam materia bonorum malorumque, prout iis aliquis utatur. Praeparandus itaque animus ad amissionem bonorum, et obfirmandus ad tolerandum: neque tamen ita, ut sit futuri anxius. Quidni? et alii tulerunt, et nos mala, quae terribilia videntur, non sunt, vincamus, inter exempla simus, et ipsam vitam,

negat, actionum nostrarum caussam hanc esse primariam. Apud Diog. Laert. l. l. 36. 37 agit Epicurus de iniustitia, quam per se et natura malam esse negat, sed metu suspicionis, ne fortasse non lateat talium facinorum vindices et exactores. At contra Stoici ap. Ciceron. de finib. III, 21.

14. *in locum patientiae timor*] in locum poenarum, quae revera accidere debent, timor earum cederet, succederet, quae accidere possunt.

dum ea uti possis, non deseramus. Sic philosophiam in opere discamus. — Vtiliter libri Senecae de Tranquillitate animi, de vita beata, et de constantia sap., una cum Consolationibus tribus conferentur.

Nunquam credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui adventitio laetus est: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, et crescit, et ad extremum usque prosequitur: cetera, quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortunam intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum sua-
2 rum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi caussa est. [a] Malus omnia in malum vertit, etiam
3 quae specie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit prava fortunae; et dura atque aspera, ferendi scien-

a. *Malus animus:* quinque codd. Grut. deest τὸ· *animus.*

1. *Nunquam — suspensum.*] Contra Epicureos hoc dictum esse constat, quippe qui in felicitate acquirenda summum bonum et sapientiam collocavere, atque conscientiam rationis ad felicitatem ducentis virtutem nominaverunt: quum Stoici in uno honesto sapientiam et virtutem, cetera in externis ponerent. Egregie iudicantem cf. Kantium in Critik der prakt. Vernunft p. 198 sq. ed. II.

2. *Errant*] fere omnes praeter Stoicos philosophi, atque de his rebus semper digladiati sunt invicem. Saepe iam monuimus.

3. *Rectus atque integer animus*]

ſcientiâ mollit: idemque et ſecunda grate excipit modeſteque, et adverſa conſtanter atque fortiter. Qui licet prudens ſit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil ſupra vires ſuas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, et extra minas fortunae poſitum, niſi certus adverſus incerta eſt. Sive alios ob- 4
ſervare volueris (liberius enim inter aliena iudicium eſt) ſive teipſum favore ſepoſito; et ſenties hoc, et confiteberis, nil ex his optabilibus et caris utile eſſe, niſi te contra levitatem caſus, rerumque caſum ſequentium, inſtruxeris: niſi illud frequenter et ſine querela, inter ſingula damna dixeris: Diis aliter viſum eſt. Im- 5
mo mehercule, ut carmen fortius ac iuſtius [b] repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: Dii melius! Sic compoſito nihil accidet. ſic autem componetur, ſi, quid humanarum rerum varietas poſſit, cogitaverit, antequam ſenſerit. Si et liberos, et coniugem, 6
atque patrimonium ſic habuerit, tanquam non utique ſemper habiturus: et tanquam non futurus ob hoc miſerior, ſi habere deſierit. Calamitoſus eſt animus futuri anxius, et ante miſerias miſer, qui ſolicitus eſt,

b. *repetam.* nonnulli codd. *petam.*

mus] i. ſapiens. Saepe a noſtro deſcribitur eodem modo, nec abludit Horat., e. c. Carm. II, 10. III, 29. al. Fortunam ludum ludere cum hominibus ſaepe crudelem, minari et malis hominum gaudere, nota eſt antiquitatis opinio vel ex Horatio Carm. III, 29, 49 ſqq.

5. *carmen*] i. formulam. *Dii melius* providebunt. Formulam autem loquendi hanc: *Dii melius duint, Dii meliora ferant, Dii meliora, melius,* plerumque explicare licet per: εὐφήμει, velut Cicero de ſenect. c. 14 interpretatur Sophoclis reſponſum ap. Platon. Vol. VI. p. 150 bip.; ſed h. l. et aliis, quae Briſſon. de formulis etc. collegit, ſuppleas: dabunt, eo ſenſu, quo Horatius Carm. II, 10, 17 cecinit: Non, ſi male nunc, et olim ſic erit.

ut ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; et exspectatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem amissio rei, et timor amittendae. 7 Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; et quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcunque laesurum est, multo antequam accidat, speculare et adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, et ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre; certe in tranquillo non tumultuatur: nil est nec miserius nec stultius, quam praetimere. quae ista de- 8 mentia est, malum suum antecedere? Denique, ut breviter includam quod sentio, et istos fatageos, ac sibi molestos describam tibi: tam intemperantes in ipsis miseriis, quam sunt ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse est. Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quaecunque con- 9 tigerunt, non tantum durare: et oblitus huius petauri, quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola, qua sororem, amisso optimae indolis filio, alloquitur: „Mortale est omne mortalium bonum.“ de his loquitur bonis, ad quae con-

8. *fatageos*] auxios: a fatagendo, sicut abigei ab abigendo. Est ἅπαξ λεγόμενον. *Eadem infirmitate — exspectat* dum veniat, i. e. aeque errat in nimis aestimando dolore, quam in exspectando.

9. *et oblitus huius petauri*] Petaurum (πέταυρον, dor. et aeol. i. q. μετέωρον, ut adeo male a veteribus grammaticis deducta sit vox a πρὸς τὸν ἀέρα πετᾶσθαι) machinatio quaedam proprie funambulorum, cuius ope corpora in altum vibrantur: hinc πέταυρον τῆς τύχης iactabula fortunae apud Plutarchum. *Metrodorus*, amicus

concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum eſt ſempiternumque, ſapientia et virtus: hoc unum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi ſunt, tamque obliti quo eant, quo illos ſinguli dies [c]trahant, ut mirentur aliquid ſe amittere, amiſſuri uno die omnia. Quidquid eſt, cui dominus inſcriberis, apud te eſt, tuum non eſt: nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum et invictum eſt. Tam neceſſe eſt perire quam perdere. et hoc ipſum, ſi intelligimus, ſolatium eſt, aequo animo perdere, quod [d]pereundum eſt. Quid ergo adverſus has amiſſiones auxilii inveniemus? Hoc, ut memoria teneamus amiſſa, nec cum ipſis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuiſſe, nunquam. Peringratus eſt, qui quum amiſerit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit caſus, uſum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate deſiderii perdimus. Dic tibi, Ex iſtis quae terribilia videntur, nihil eſt invictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exſilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: et nos vincamus aliquid. Rurſus iſta, quae ut ſpecioſa et felicia trahunt vulgum, a multis et ſaepe contemta ſunt.

Fabri-

c. *trahant:* ita plurimi codd. *turbant* vulgabatur. *trudant* Muretus ex Eraſmi et Pint. coni.
d. *pereundum eſt.* Quinque palat. ſic; recte, ſenſu poſcente.

cus Epicuri notus, *in ea epiſtola*, quae nunc deperdita eſt, et cuius mentio nonniſi h. l. fit: *alloquitur* conſolatur. Ab Euripide (fragm. LXVIII. To. II. p. 485. ed. lipſ.) hoc Metrodorum ſumſiſſe: Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβιος notavit Muret. *de his — concurritur* de fortuitis, e. g. divitiis.

12. *Mucius*] Scaevola. *crucem Regulus*, vide de Provid. III, 5. Fuiſſe varietatem in hac re narranda, tum ex hoc loco, tum ex Floro II, 2 apparet. Addas iis, quos in nota ad 3 de Prov. 5 laudavi, Ruperti ad Sil. Ital. VI, 539 ſq. De *Rutilio* cf. ad Conſol. ad Marc. 22, 2. Athenae. IV, 19.

Fabricius divitias imperator reiecit, cenſor notavit:
13 Tubero paupertatem et ſe dignam et Capitolio iudicavit, quum fictilibus in publica coena uſus, oſtendit, debere his hominem eſſe contentum, quibus dii etiamnunc uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus, ut rempublicam deberet capeſſere, latum clavum divo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari poſſet, et eripi poſſe. Nos quoque aliquid
14 et ipſi faciamus animoſe: ſimus inter exempla. Quare deficimus? quare deſperamus? quidquid fieri potuit, poteſt. Nos modo purgemus animum, ſequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque eſt, et fortuitis ſerviendum. Licet reverti in viam, licet in integrum reſtitui. Reſtituamur, ut poſſimus dolores, quocunque modo corpus invaſerint, perferre, et fortunae dicere: Cum viro tibi negotium eſt, quae-
15 re quem vincas. — His ſermonibus, et his ſimilibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, et aut ſanari, aut ſtare, et cum ipſo ſeneſcere. Sed ſecurus de ipſo ſum. de noſtro damno agitur, quibus ſenex egregius eripitur. Nam ipſe vitae plenus eſt, cui adiici nihil deſiderat ſua cauſſa, ſed eorum qui-

13. *Tubero*] cf. ad Ep. 95, 72. *fictilibus — utuntur.* cf. Ep. 31 fin. Plin. 35, 46: in ſacris quidem etiam inter has opes hodie fictilibus praelibatur ſimpuviis. Cf. Heynius ad Tibull. I, 1, 38. *Pater Sextius* dignitatem ſenatoriam repudiavit et ſe ad philoſophiae ſtoicae ſtudium contulit. Is et filius celebres fuere primis ſub imperatoribus rom. cf. ad Ep. 59, 6. Muretus laudat Plutarch. Vol. II p. 77. E. Frcf.

15. *His ſermonibus, et his ſimilibus* etc.] Abrupta haec eſſe quivis intelligit. Quare Muretus ait: quum huius ſenis nullam in ſuperioribus mentionem fecerit Seneca, facile adducor, ut putem, multa huius epiſtolae principio deſiderari. At Stephanus Epiſt. ad Dalechamp. 27 crediderit potius, huius ipſius epiſtolae finem deſiderari, et principium alius, ad quam pertinent: *His ſermonibus* etc.

quibus utilis est. Liberaliter facit, quod vivit. Alius 16
iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, si suadebit res, exibit? Quidni exeat? si nemo iam eo uti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam [c] in 17
opere discere, et ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: quum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, a faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere. Quid opus est verbis? in rem praesentem eamus. nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. contra utrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. hunc fert, illam exspectat.

EPISTOLA XCIX.

Cum amico epistolam communicat Marullo scriptam, quum is filium parvulum amisisset morte. Magis obiurgat Marullum quam consolatur, quoniam molliter iacturam ferre dicebatur. Quum filius incertae spei decesserit parvulus, quid faceret M., si amicum amisisset? Causae doloris non sunt conquirendae, sed magis gaudendum eo, quod habuisset mortuum, quam moerendum, quod amisisset: dolor est cum ingratus tum supervacuus. Deinde omnes sequamur, quos amisimus, nos oportet. Mors ex omnibus rebus certissima est. Nec lugendum, quod puer decessit. Vita enim et per se considerata et immenso comparata brevissima est. Accedit, quod vita nec bonum nec malum est; sed plus timeri poterat, ut spes egregias impleret, si consideraveris, qualis aetas sit. Atqui naturae tributum solvas: quod Stoae praeceptis haudquaquam adversatur; sed absit omnis ostentatio doloris: omnia ad rationem revocanda sunt.

c. *in opere discere.* Sic plurimi codd. at quidam *in opus ducere*, item bene, propter sequentia: in rem praesentem eamus.

sunt. Deinde memoria mortui celebranda, saepius de eo cogitandum est, ut omnis acerbitas tristitiae abeat: neque tristitiae indulgendum est, quidquid contrà dicat Metrodorus, voluptatem aliquam cognatam esse tristitiae.

Cf. Senecae tres Consolationes.

Epistolam, quam scripsi Marullo, quum filium parvulum amisisset, et diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, quum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, et magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumserunt, protinus castigentur, et discant, 2 quasdam etiam lacrimarum ineptias esse. — Solatia exspectas? convicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, parvulus: pusillum temporis periit. Causas doloris conquirimus, et de fortuna etiam iniqui queri volumus: quasi non sit iustas querendi 3 causas praebitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris causa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam moereres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta 4 perceperint, quantumve gavisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed

1. *Epistolam — misi tibi.*] Sequitur inde a §. 2. De *Marullo molliter ferente* i. luctui nimis indulgente, nihil amplius constat. *Hi qui sibi lugere sumserunt*, qui luctui dedita opera indulgent.

2. *Solatia exspectas?* etc.] Hic ego incipere ipsam epistolam ad Marullum (vel, ut alii libri, *Marillum*) opinor, et totam deinceps ad finem poni. L.

sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? tot annis, tanta coniunctione vitae, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? [a]Cum amico effers amicitiam? et quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis, quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod praeteriit tempus: nec quid- 5
quam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adversus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praeterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est. et futura et praeterita delectant: haec, exspectatione; illa, memoria. sed alterum pendet, et non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo ex- 6
cidere? Acquiescamus his quae iam hausimus: si modo non perforato animo hauriebamus, et transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuvenes sine lacrimis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium a rogo redierint, et statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, supervacuum est dolere, si nihil dolendo profi- cias: deinde iniquum est queri de eo, quod uni ac- 7
cidit,

a. *Cum amico effers amicitiam?* Cum Stephano Prood. II, c. 4., interpunctione mutata, interrog. notam posui.

5. *Nostrum est — fuit.*] Stoicum dogma s. praeceptum erat: ne futuro turberis, τὰ μέλλοντα μὴ ταράσσέτω. M. Antonin. VII, 8. Epict. Diss. III, 24. Affine est, τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν, εὖ ϑέσϑαι, Hemsterhus. ad Lucian. III p. 365 sq. Deinde cum nostro convenit: olim meminisse iuvabit. Cf. Epist. 1.

6. *perforato animo*] Bene haec extulit noster, respiciens fortasse ad fabulam satis notam de Danaidibus, quarum dolia pertusis fundis omnia transmisere hausta. Ovid. Heroid. XIV. *Innumerabilia sunt exempla eorum*, cf. Valer. Max. V, 10.

cidit, et omnibus reſtat. Deinde, deſiderii ſtulta conqueſtio eſt, ubi minimum intereſt inter amiſſum et deſiderantem. Eo itaque aequiore animo eſſe debemus, quod quos amiſimus, ſequimur. Reſpice celeritatem rapidiſſimi temporis: cogita brevitatem huius ſpatii, per quod citatiſſimi currimus: obſerva hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis diſtinctum, etiam ubi maxima videntur: quem
8 putas periiſſe, praemiſſus eſt. Quid autem dementius, quam quum idem tibi iter emetiendum ſit, flere eum qui anteceſſit? Flet aliquis factum, quod non ignoravit futurum? aut ſi mortem in homine non cogitavit, ſibi impoſuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non poſſe non fieri? quiſquis aliquem queritur mortuum eſſe, queritur hominem fuiſſe. Omnes eadem condi-
9 tio devinxit: cui naſci contingit, mori reſtat. Intervallis diſtinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem et ultimum iacet, varium, et incertum eſt. ſi moleſtias aeſtimas, etiam puero longum: ſi velocitatem, etiam ſeni anguſtum. Nil non lubricum et fallax, et omni tempeſtate mobilius. Iactantur cuncta, et in contrarium tranſeunt, iubente fortuna: et in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam,
10 niſi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer deceſſit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur: ad eum tranſeamus, qui conſenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vaſtitatem, et univerſum complectere: deinde hoc quod aetatem vocamus humanam, compara immenſo: videbis, quam exi-
11 guum ſit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimae, quantum ſolicitudines occupant, quan-

11. *Sed quis — reverti licet*] ſc. ad Deum, unde mana-vit. cf. Conſolat. ad Marc. 22.

quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: et intelliges, etiam in longiſſima vita minimum eſſe quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius ſe habere eum, cui cito reverti licet, cui ante laſſitudinem peractum eſt iter? Vita, 12
nec bonum nec malum eſt: boni ac mali locus eſt. Ita nihil perdidit ille, niſi [b] aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modeſtus ac prudens, potuit ſub cura tua in meliora formari: ſed (quod iuſtius timetur) potuit fieri pluribus ſimilis. Adſpice illos iuvenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria proiecit: adſpice illos, qui ſuam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus ſine ebrietate, nullus ſine aliquo inſigni flagitio dies exit: plus timeri quam ſperari potuiſſe, manifeſtum erit. Non 13
debes itaque cauſſas doloris arceſſere, nec levia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris et urgeas: non tam male de te iudico, ut tibi adverſus haec totam putem virtutem advocandam. Non eſt dolor iſte, ſed morſus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philoſophia profecit, ſi puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti deſideras. Quid? nunc ergo duritiam ſuadeo, et 14
in funere ipſo erigere vultum volo, et animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas eſt iſta,
non

b. *aleam in damnum certiorem.* Sic Pint. libri. Eraſmus rel.: *niſi aleam. In damnum certius potuit evadere.* Sed ſenſus eſt: alea ea certior eſt in damnum, quae etſi aliquando Venerem exhibeat, plures tamen habere ſolet ſubſultantes canes.

12. *Adſpice — proiecit.*] cf. ad Ep. 87, 8.

non virtus, funera ſuorum iisdem oculis quibus ipſos videre, nec commoveri ad primam familiarium [c] diviſionem. Puta autem me vetare: quaedam non ſunt ſui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, et animum profuſae levant. Quid ergo eſt? permittamus illis cadere, non imperemus. fluant quantum affectus
15 eiecerit, non quantum poſcet imitatio. Nihil vero moerori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus oſtentatio doloris exigit, quam dolor. quotuſquiſque ſibi triſtis eſt? Clarius, quum audiuntur, gemunt: et taciti quietique, dum ſecretum eſt; quum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti ſuo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem com-
16 precantur ſibi, tunc lectulo devolvuntur. Sine ſpectatore ceſſat dolor. Sequitur nos, ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurimum exempla componi; nec quid oporteat, ſed quid ſoleat, adſpicere. A natura diſcedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, et in hac re, ſicut in omnibus, inconſtantiſſimo. Videt aliquem fortem in luctu ſuo? impium vocat, et efferatum. Videt aliquem collabantem, et corpori affuſum: effeminatum ait, et ener-
17 vem. Omnia itaque ad rationem revocanda ſunt. Stultius

c. *diviſionem.* ita Eraſm. et unus pal. Ceteri: *divulſionem.*

14. *Puta autem me vetare — iuris.*] Non ſunt libera: imperio alieno aguntur. quo? naturae. L. *animum profuſae levant:* apud Senecam patrem X Controv. 1: Plerumque omnis dolor per lacrimas effluit. L.

15. *Clarius, quum audiuntur, gemunt*] Vt Gelliam facere ait Martialis Epigr. I, 34: Amiſſum non flet, quum ſola eſt, Gellia patrem. Si quis adeſt, iuſſae proſiliunt lacrimae. Verum autem eſt, quod ſubiicitur: Ille dolet vere, qui ſine teſte dolet.

tius vero nihil eſt, quam famam captare triſtitiae, et lacrimas approbare: quas iudico ſapienti viro alias permiſſas cadere, alias vi ſua latas. Dicam quid interſit. Quum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, quum tenemus corpus e complexu noſtro in ignem tranſiturum, lacrimas naturalis neceſſitas exprimit: et ſpiritus ictu doloris impulſus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem perpremit et expellit. Hae lacrimae per eliſionem 18
cadunt, nolentibus nobis. Aliae ſunt, quibus exitum damus, quum memoria eorum quos amiſimus retractatur: et ineſt quiddam dulce triſtitiae: quum occurrunt ſermones eorum iucundi, converſatio hilaris, officioſa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non eſt itaque, quod lacrimas propter circumſtantes aſſidenteſque aut contineas, aut exprimas: nec ceſſant, nec fluunt unquam tam turpiter, quam finguntur. Eant ſua ſponte: ire 19
autem poſſunt placidis atque compoſitis. Saepe ſalva ſapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deeſſet. Licet, inquam, naturae obſequi, gravitate ſervata. Vidi ego in funere ſuorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium ſcena. Nihil erat, niſi quod veris dabatur affectibus. Eſt aliquis et dolendi decor. hic ſapienti ſervandus eſt: et quemadmodum in ceteris rebus, ita et in lacrimis aliquid ſat eſt. Imprudenti- 20
um ut gaudia, ſic dolores exundavere. Aequo animo excipe neceſſaria. Quid incredibile, quid novum evenit? [quam multis cum maxime funus locatur?]

18. *nec fluunt — finguntur*] omnium turpiſſimae habendae ſunt lacrimae, quae fictae ſunt.

19. *lugentium ſcena*] i. apparatu et ſpecie, nullo fuco adhibito. Hinc ſcena et pompa coniunguntur e. c. Cic. Orat. III, 45.

[d] quam multis vitalia emuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuisse, cogita et hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde vi-
21 sum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, et memoriam eius, quantum potes, celebra: quae ad te saepius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiae. Si quos sermones eius, si quos quamvis parvuli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliviscī quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, et effusissime flere,
22 meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aves, sic ferae foetus suos diligunt: quarum concitatus est amor, et paene rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae volu-

d. *quam multis vitalia emuntur?* Sic plurimi codd. Alii, q. multi v. *emittunt*. Erasmus coniecit: *eruuntur*, quod Gronovius explicat satis contorte de aegrotis, qui a medicis curantur, ac confert Consol. ad Marc. c. 22, 1 Adiice incendia rel. Wernsdorf ad Poet. Min. Lat. Vol. III p. 311 τὸ *emuntur* probat, a quo Schefferi codd., teste Heinsio in Adversariis p. 457, *quam multi vitalia emunt* praestantes haud multum abludunt. Sed τὸ *quam multis cum maxime funus locatur* glossematis loco habeo, et uncinis inclusi.

20. *quam multis vitalia emuntur*] i. e. torus s. lectus feralis et funebria, quibus cadavera efferrentur. *Vitalia* rariore hoc significatu occurrit etiam ap. Petron. c. 77 ubi verba sunt: Interim Stiche profer vitalia, in quibus volo me efferri. Paene idem valent haec, quae significant praecedentia: *quam multis cum maxime funus locatur* sc. libitinariis, quae tamen explicationis loco margini appicta deinceps a librario ignaro in textum admissa videntur. Sensum recte perspexit Wernsdorf. ad Poet. min. lat. Vol. III p. 311, at autologiam neglexit.

voluptatem: hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. [e] Ipsa Metrodori verba subscripsi: Μιχθεῖσα ἡδονῇ ἀηδείᾳ τίς γὰρ ἐστί, σοι μὲν ζητητέα κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν: de quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid 23
enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum: et inter lacrimas quoque, quod iuvet, quaerere? Hi sunt qui nobis obiiciunt nimium rigorem, et infamant praecepta nostra duritiâ, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod praecipimus honestum est: quum aliquid 24
lacrimarum affectus effuderit, et, ut ita dicam, de-

 spu-

e. Omnes fere codd. vel lacunam h. l., ut in graecis fit, habuere, vel tam corrupte et obscure praestiterunt verba graeca, ut viri doctissimi, Sylburg. Gruter. al. se inde expedire non possent. Dubito an sincera Metrodori verba teneamus. Quae enim ex iis argumentatur Seneca, cogunt nos colligere, et luctus et lacrimarum meminisse in iis Metrodorum. Quorum tamen in codd. neque vola neque vestigium.

22. *Ipsa Metrodori verba subscripsi*] Verba haec: (nam voluptas quaedam mixta est tristitiae, quae hoc tempore tibi quaerenda est) desumta sunt ex Metrodori epistola ad sororem, quam de morte filii consolabatur. cf. Ep. 38, 9. Nisi fallor, (nam quum verba Metrodori sincera non habere videamur, nec certo definire possumus) Seneca non satis iustus in Metrodorum fuerit, quippe quem non diversam sententiam ab ea protulisse putem, quam noster §. 18 ipse attulit: et inest quiddam dulce tristitiae rel. Sed hae sectae consuerant sic in se invicem invehi, ut quaque occasione data vel levissima abuterentur. Ita una τῆς ἡδονῆς, voluptatis (propr. felicitatis) mentio eandem iram concitare Stoicis rigidis solebat, quam et nostrâ memoriâ felicitatis s. Eudaemonismi, quem vocant, mentionem interdum iusto rigidioribus Criticae philosophiae assecla iisdemque virtutis propugnatoribus fortissimis excitare memini.

23. *Hi sunt* etc.] cf. de Constant. Sap. cap. 3, 1. not.

ſpumaverit, non eſſe tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miſcendam ipſi dolori voluptatem? Sic conſolamur cruſtulo pueros, ſic infantium fletum infuſo lacte compeſcimus. Ne illo quidem tempore, quo filius ardet, aut amicus exſpirat, ceſſare pateris voluptatem, 25 ſed ipſum vis titillare moerorem. Vtrum honeſtius dolor ab animo ſubmovetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, et quidem ex ipſo? Eſt aliqua, inquit, voluptas cognata triſtitiae. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum noſtis, voluptatem; unum malum, dolorem. Quae poteſt inter bonum, et malum, eſſe cognatio? Sed puta eſſe. nunc potiſſimum eruitur, et ipſum dolorem ſcrutamur, an aliquid habeat 26 iucundum circa ſe, et voluptarium? Quaedam remedia aliis partibus corporis ſalutaria, velut foeda et indecora adhiberi aliis nequeunt: et quod alibi prodeſſet ſine damno verecundiae, id ſit inhoneſtum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate ſanare? ſeverius iſta plaga curanda eſt. illud potius admone, nullum mali ſenſum ad eum qui perit, pervenire: nam ſi pervenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lae- 27 dit, qui nullus eſt: vivit, ſi laeditur. Vtrum putas illi mala eſſe, quod nullus eſt, an quod eſt adhuc aliquis? Atqui nec ex eo poteſt ei tormentum eſſe, quod non eſt: quis enim nullius ſenſus eſt? nec ex eo quod eſt: effugit enim maximum mortis incommodum, non eſſe. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac

25. *Eſt aliqua, inquit* Metrodorus — *triſtitiae.*] Ovidius conſentit: Eſt quaedam flere voluptas. Expletur lacrimis, egeriturque dolor. Muretus. *Sed puta eſſe — voluptarium?* Sed fac vel maxime cognationem hanc eſſe, num hoc luctus tempore eam patefacimus et in dolorem inquirimus, an habeat voluptatem circa ſe? Moneo, ne quis putet, noſtrum h. l. diſquiſitionem promittere non praeſtitam.

ac deſiderat in aetate prima raptum: Omnes quantum 28
ad brevitatem aevi, ſi univerſo compares, et iuvenes
et ſenes in aequo ſumus. Minus enim ad nos ex om-
ni aetate venit, quam quod minimum eſſe quis dixe-
rit: quoniam quidem minimum aliqua pars eſt; hoc
quod vivimus, proximum nihilo eſt: et tamen (o de-
mentiam noſtram!) late diſponitur. Haec tibi ſcripſi, 29
non tanquam exſpectaturus eſſes remedium a me tam
ſerum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid
lecturus es: ſed ut caſtigarem illam exiguam moram,
qua a te receſſiſti: et in reliquum exhortarer, contra
fortunam tolleres animos, et omnia eius tela, non
tanquam poſſent venire, ſed tanquam utique eſſent ven-
tura, proſpiceres.

EPISTOLA C.

Fabianum Papirium philoſophum, quem Seneca audiverat docentem et declamantem, defendit ab amici reprehenſione. Compoſitionem is accuſaverat: effundi verba, non fingi. Negat noſter hanc cenſuram, quum Fabianus non negligens, ſed ſecurus in oratione nec ſine cura fuerit, non abſimilis optimis ſermonis latini auctoribus. Sed etiamſi cenſura iſta non uſquequaque iniuſta fuerit, tamen id praecipue egiſſe Fabianum conſitendum eſt, ut omnia quae compoſuerit animis ſcripſerit, non auribus, ad profectum tendant et ad bonam mentem.

Fabiani Papirii libros, qui inſcribuntur [a]Civilium, legiſſe te cupidiſſime, ſcribis: ſed non reſpondiſſe exſpectationi tuae. deinde, oblitus de philoſopho agi,

a. *Civilium.* Ita plurimi codd. Alii *artium civ.*, alii *artium et vilium*, quidam *artium inlium*, denique *archinilium.* Vnde Lipſius,

1. *Fabiani Papirii*] Cf. Ep. 11, 3. 40, 11. 52, 10. 58, 4. Conſolat. ad Marc. 23, 3. not. Nat. Qu. III, 27 ubi magna huius

compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: et effundi verba, non fingi. Primum, habet ista res suam gratiam, et est decor proprius orationis leniter lapsae. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dictu-
2 rus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere; adeo larga est, et sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud plane fatetur et praefert, non esse se tractatam, nec diu tortam. Sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit; et animis scripsit ista, non auribus. Praeterea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuis-

Lipsius, qui remotiorem et graec. vocem subodorabatur, suspicatus est: αἰτιῶν φυσικῶν. Scripsit certe Pap., et citatur eo titulo a Charisio: *Causarum naturalium.* Civilia tamen Nat. Quaest. l. l. in not. quoque laudantur. Mox *effundi verba, non fingi* Erasmus et unus pal.; alii et pint. eff. v. n. *figi.* probante Pintiano. Sed *fingi* praestat: est enim sollenne de cura, et opponitur negligentiae in compositione. Ita τῷ *effundere* opponitur *fundere.* cf. Ep. 40, 2.

huius viri laus celebratur. Scripta eius omnia perierunt. Seneca quoque pater totum virum describit et genus eloquii, de quo hic censura occurrit: imo requirit in eo, quae filius excusat et tuetur. Vide sis Controv. II praef. *Civilia* interpretor πολιτικά, in quibus de Republica egisse videtur Platonis, Aristotelis, Zenonis rel. more. *leniter lapsae,* quam Ep. 52, 11 inoffensam ac molliter lapsam vocat: alias fluens. cf. I. Chr. Th. Ernesti Lexicon Technol. lat. rhet. p. 176 sq.

2. *Fabianus — veniens.*] Idem Pater Seneca l. l.: Numquam inopiâ verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata (i. uber) circumfluebat oratio. Addit, verba velut iniussa fluxisse, ideoque *non tractata nec diu torta,* nulla arte adhibita varie verba transferendi, immutandi, inflectendi rel. *Praeterea — relata.* Spectant huc Patris Senecae verba: quotiens incidebat aliqua materia, quae convicium saeculi reciperet, inspirabat magno magis quam acri animo. *ad manum relata,* in manum sumta et relecta.

puiſſet: et fere quae impetu placent, minus praeſtant ad manum relata. Sed illud quoque multum eſt, pri- 3
mo adſpectu oculos occupaſſe: etiamſi contemplatio diligens inventura eſt, quod arguat. Si me interrogas, maior ille eſt qui iudicium abſtulit, quam qui meruit. Et ſcio hunc tutiorem eſſe: ſcio audacius ſibi de futuro promittere. Oratio ſolicita philoſophum non decet. Vbi tandem erit fortis et conſtans, ubi periculum ſui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, ſed ſecurus: itaque nihil invenies ſordidum. Electa verba ſunt, non captata: nec 4
huius ſeculi more contra naturam ſuam poſita et inverſa; ſplendida tamen, quamvis ſumantur e medio: ſenſus honeſtos et magnificos habent, non coactos in ſententiam, ſed altius ductos. Videbimus, quid parum reciſum ſit, quid parum ſtructum, quid non huius recentis politurae: quum circumſpexeris omnia, nul-

 las

3. *Si me interrogas — abstulit*] in dicendo rapuit, veluti invitum traxit inventorum et excogitatorum apta expoſitione adeoque tractatione. *quam qui meruit*, quod cura dictionis et fingendi ſtudio, ſaepe etiam opprimendo, irruendo, oppugnando fieri ſolet. Vtor Erneſtii verbis in Lexico laud. p. 398, qui hoc elegans Senecae acumen comparavit cum illis Quintil. X, 1, 110 Ciceronem laudantis: cui tanta umquam iucunditas affuit, ut ipſa illa, quae extorquet, impetrare eum credas, et quum transverſum vi ſua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Lipſius addit: Plus illic ingenii et ignis, hic curae et intentionis. *Oratio ſollicita* i. anxie timens, captans, nimis poliens. Cf. Erneſtii Lexicon h. v.

4. *nec huius ſeculi more — inverſa*] cf. Ep. 114. et Io. Nic. Funccii de imminente lat. ling. ſenectute (Marburgi 1736. 4.). *Videbimus — inanes.* Fortaſſe reſpexit Seneca patris ſui iudicium: „Saepe minus quam audienti ſat eſt, eloquitur: et in ſumma eius ac ſimpliciſſima facultate dicendi antiquorum tamen vitiorum remanent veſtigia. Quaedam tam ſubito deſinunt, ut non brevia ſint, ſed abrupta.“

5 las videbis anguſtias inanes. Deſit ſane varietas marmorum, et conciſura aquarum cubiculis interfluentium, et [b]pauperis cella, et quidquid aliud luxuria, non contenta decore ſimplici, miſcet: quod dici ſolet, domus recta eſt. Adiice nunc, quod de compoſitione non conſtat. Quidam illam volunt eſſe ex horrido comtam: quidam uſque eo aſpera gaudent, ut etiam quae mollius caſus explicuit, ex induſtria diſſipent, et clauſulas abrumpant, ne ad exſpectatum reſpondeant.
6 Lege Ciceronem. compoſitio eius una eſt: pedem ſervat, curata, lenta, et ſine infamia mollis. At contra, Pollionis Aſinii ſalebroſa et exſiliens, et ubi minime exſpectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia deſinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis pauciſſimis, quae ad certum modum, et ad unum
7 exemplar, adſtricta ſunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, et parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non ſunt humilia illa, ſed placida, et ad animi tenorem quietum compoſitumque formata, nec depreſſa,

b. *pauperis cella.* Eraſmus al. pro ſuppoſititiis haec habuere. Sed bene habet. cf. not.

5. *conciſura*] diviſio aquarum per minutos canales in coenationibus praeſertim aeſtivis. cf. de Tranq. an. 1, 5. Provid. 3, 9. not. Lipſio aſſentior de diſtincta coenatione aut cubiculo, quod pauperis cellam dicerent, ubi certis diebus velut tenuem et pauperem victum imitarentur ditiores. Cf. Ep. 18, 4 not. *domus recta eſt* i. ſine vitio ac mendo. Sic recta coena, recte vivere, recte convivari, rectiora ſervitia apud Sueton. Iul. 47 ubi vide Graev. Oudendorp et Erneſti.

6. *pedem ſervat*] i. menſuram et numerum. *Pollionis Aſinii.* Idem iudicant de eo Quint. X, 1, 113 aliique. Ceterum notiſſimus eſſe debet hic amicus Virgilii, Horatii, Auguſti, cuius ſcripta diverſi generis omnia periere, ex Horat. Carm. II, 1. Virgil. Ecl. IV. et VIII. Vide Heynium ad Eclog. III, 84. poſt Manutium ad Cic. Epiſt. fam. X, 31.

preſſa, ſed plana. Deeſt illis oratorius vigor, ſtimu-
lique quos quaeris, et ſubiti ictus ſententiarum: [c] ſed
totum corpus vide; quamvis non ſit comtum, hone-
ſtum eſt. Non habet oratio eius, ſed debet dignita-
tem. Affer quem Fabiano poſſis praeponere. Dic Ci- 8
ceronem, cuius libri ad philoſophiam pertinentes,
paene totidem ſunt, quot Fabiani. Cedam. ſed non
ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt. Dic
Aſinium Pollionem. Cedam. et reſpondeamus: In re
tanta eminere eſt, et poſt duos eſſe. Nomina adhuc
Livium. Scripſit enim et dialogos, quos non magis
philoſophiae annumerare poſſis, quam hiſtoriae: et
ex profeſſo philoſophiam continentes libros. Huic 9
quoque dabo locum: vide tamen, quam multos ante-
cedat, qui a tribus vincitur, et tribus eloquentiſſimis.
Sed non praeſtat omnia. non eſt fortis oratio eius,
quamvis elata ſit: non eſt violenta, nec torrens,
quamvis effuſa ſit: non eſt perſpicua, ſed pura. Deſi-
deres,

c. *ſed totum corpus vide; quamvis non ſit comtum.* Eraſmum ſequor. Mox *debet dignitatem* omnium codd. lectio eſt proba: i. e. non repraeſentat quidem dignitatem, ſed ſaepius audita ſaepius lecta exhibitura eſt. Lipſius legi vult: *dabit.*

7. *Deeſt illis* etc.] In eandem ſententiam M. Ann. Seneca l. l.: „Deerat illi oratorium robur et ille pugnatorius mucro: ſplendor vero velut voluntarius non elaboratae orationis aderat.“ *ſtimulique — et ictus ſententiarum* ſunt Ciceroni aculei, κέντρον comico Eupolidi de Pericle ap. Plin. Epp. I, 20, de vi orationis altius in animos auditorum deſcendente, pungente, et veluti acriter expugnante perſuaſionem atque aſſenſum. Cf. Erneſti Lexic. lat. ſ. v. aculeus et Ei. Lexic. gr. ſub voce κέντρον.

8. *Nomina — libros*] Dialogos et libros philoſophicos Livii periiſſe conſtat. Cf. Schottum ad Aurel. Victor. Epitom. c. 48 p. 598 a).

9. *non eſt perſpicua, ſed pura*] h. e. non nimis ornate translucida eſt, ſed nativam ſim-

deres, inquies, contra vitia aliquid aſpere dici, contra pericula animoſe, contra fortunam ſuperbe, con-
10 tra ambitionem contumelioſe. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: ſit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum affidere puſillae rei, verbis? Ille rerum ſe magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, contrahit. Non erunt ſine dubio ſingula circumſpecta, nec in ſe collecta, nec omne verbum ex-
11 citabit ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, et interdum otioſa praeterlabetur oratio: ſed multum erit in omnibus [d] lucis et ingens ſine taedio ſpatium. Denique illud praeſtabit, ut liqueat tibi, illum ſenſiſſe quae ſcripſit. Intelliges actum hoc, ut tu ſcires quid illi placeret; non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, et ad bonam mentem: non quaeritur
12 plauſus. Talia eſſe ſcripta eius, non dubito, etiamſi magis reminiſcor quam teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti converſatione familiariter, ſed ſummatim, ut ſolet ex vetere notitia. Quum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non ſolida, ſed plena, quae adoleſcentem indolis bonae attollerent, et ad imitationem ſui vocarent, ſine deſperatione vincendi.

d. *lucis.* ita codd. Pint. Antea: *locis.*

ſimplicitatem habet. Cf. Erneſti ſ. v. purus. Lipſius *non eſt perſpicua* de obſcuritate intelligere mavult, parum attentus, opinor, ad oppoſitionem, quam *ſed pura* exhibet.

11. *Sed multum erit in omnibus lucis — ſpatium.*] Multa lux adeſt, omnia clara et aperta ſunt, et percurrere, perlegere potes omnia ſine taedio, quod ex obſcuritate etc. oriri ſolet. Lipſius intelligit *lucis* de ſplendore et dignitate.

12. *haeretque mihi color eorum*] i. generalis orationis notio et ſpecies. Alio modo τῷ· *color* uſi ſunt rhetores. vide Erneſti Lexic. lat. h. voce.

di. quae mihi adhortatio videtur efficaciſſima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, ſpem abſtulit. Ceterum verbis abundabat, ſine commendatione partium ſingularum, in univerſum magnificus.

EPISTOLA CI.

Subita amici cuiusdam morte anſam ſumit docendi, nihil fidendum aut ſpondendum nobis eſſe, quum omnia ſint incerta, ideoque vitam bonam non eſſe differendam, ſed ſingulos dies ſingulas vitas putandas, neque ita vivendum, ut futuri aviditate mortisque metu corripiamur. Ita Maecenatis votum exagitat, qui omnia mala in carmine quodam dixerat ſe perpeti quam mori male.

Omnis dies, omnis hora, quam nihil ſimus oſtendit, et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, quum aeterna meditantes reſpicere cogit ad mortem. Quid ſibi iſtud principium velit, quaeris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum ſplendidum et officioſum, noveras: ex tenui principio ſe ipſe promoverat, et iam illi declivis erat curſus ad cetera. Facilius enim creſcit dignitas, quam incipit. Pecunia 2
quoque circa paupertatem [a]plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficaciſſimae, et

a. *plurimam moram h.* ita editio rom. at Erasmus et omnes codd. *plurimum amorem h.* Nullo ſenſu.

1. *Senecionem Cornelium* ex hoc uno loco novimus. *ſplendidus* epitheton ordinis equeſtris: *officioſus* ſalutationibus, deductionibus etc.

2. *Pecunia — ereptat*] i. e. pecunia diu exigua eſt adeoque paupertati diu adhaereſcit, dum creſcat et deinceps ex ea, velut e nido anguſtiore ereptet. Muretus laudat Plutarch. An Seni ſit gerenda Reſp. c. 6. Vol. XII p. 109 Hutt., de Lampide Demoſthenis aequali, nauclero

et quaerendi, et cuſtodiendi ſcientia: quarum vel alte-
3 ra locupletem facere potuiſſet. Hic homo ſummae frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, quum me ex conſuetudine mane vidiſſet, quum per totum diem amico graviter affecto, et ſine ſpe iacenti, uſque in noctem aſſediſſet, quum hilaris coenaſſet, genere valetudinis praecipiti abreptus, anginâ, vix compreſſum arctatis faucibus ſpiritum traxit in lu-
4 cem. Intra pauciſſimas ergo horas, poſtquam omnibus erat ſani ac valentis officiis functus, deceſſit. Ille qui et [b] terra et mari pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quaeſtus, acceſſerat; in ipſo actu bene cedentium rerum, in ipſo procurrentis pecuniae impetu, raptus eſt.

Inſere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites.

Quam ſtultum eſt aetatem diſponere? ne craſtino qui-
5 dem dominamur. O quanta dementia eſt, ſpes longas inchoantium! Emam, aedificabo, credam, exigam, hono-

b. *terra et mari.* Ita Grut. quinque. Ante: *mari et t.*

clero ditiſſimo, qui interrogatus, quomodo tantas opes ſibi paraſſet? reſpondit: Parvas quidem magno, magnas parvo labore.

3. *quum me ex conſuetudine mane vidiſſet*] ſalutandi gratia: ſummo enim loco conſtitutus erat Seneca, qui Senecioni divitiis inhianti utiliſſimus eſſe poterat. Multus autem hic erat in augenda pecunia negotiis, mercatura, praediis emendis, vendendis etc. *ad publica* vectigalia conducenda. cf. Graev. ad Cicer. Verr. III lib. c. 38.

4. Verſus eſt Virgil. Ecl. I, 74: ironice dictum eſt: quid iuvat nunc tot tantisque laboribus diſtrictum anhelaſſe et divitias captaſſe? *Quam ſtultum eſt — inchoantium?* Similia habes Ep. 13 extr. 23 fin. cf. Mitſcherlich. ad Horat. I, 4, 15 quem locum fortaſſe in animo habuit noſter.

5. *Emam — credam*] mutuum dabo, uſuras *exigam*, ut Alphius foenerator ap. Horat.

honores geram, tum demum laſſam et plenam ſenectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia ſunt. Nihil ſibi quiſquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, et ipſam quam premimus horam, caſus incîdit. Volvitur tempus, rata quidem lege, ſed per obſcurum: quid autem ad me, an naturae certum ſit, quod mihi incertum eſt? Navigationes longas, et pererratis 6
litoribus alienis, ſeros in patriam reditus proponimus, militiam, et caſtrenſium laborum tarda manupretia, procurationes, officiorumque per officia proceſſus: quum interim ad latus mors eſt. quae quoniam nunquam cogitatur, niſi aliena, nobis ſubinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haeſura. Quid autem eſt ſtultius, quam mirari 7
id ullo die factum, quod omni poteſt fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum neceſſitas fixit: ſed nemo ſcit noſtrûm, quam prope verſetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum ſit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. [c]Maximum vitae vitium eſt, quod 8
imper-

c. *Maximum vitae vitium eſt, quod imperfecta ſemper eſt, quod etiam aliquid ex illa differtur.* Sic Eraſm. al. Nonnulli codd. *etiam*, alii *quod in aliquid*, ex quo Pintian. *quod in aliud ex alio.* Lipſii codex in margine: *quod meum aliquid*, explicat: fruar tota. manum iniiciam, nihil incerto tempori reſervem. Fortaſſe erat *quum imp. ſemper eſt, quod* etc.

rat. Epod. II. Similis eſt Horat. I. Serm. 1, 28. et egregia parabola ap. Evangel. Luc. XII, 16 — 20 ubi cf. Paulum. *Nihil ſibi — incîdit.* Horat. Carm. I, 11, 7 Dum loquimur, fugerit invida aetas.

6. *tarda manupretia*] χειροδόσια. Nam promotiones caſtrenſes gradatim fiebant, nec magna, niſi in extremis, praemia. Iuvenal. XIV, 197: Vt locupletem aquilam tibi ſexageſimus annus Adferat. L. *procurationes* provinciarum.

7. *quotidie cum vita paria faciamus*] ſc. nomina; tamquam nihil ſit reſidui. non illa nobis,

imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. qui quotidie vitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, et cupiditas futuri, exedens animum. Nihil est miserius [d]dubitatione venientium, quorsum evadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, non collecta mens inexplicabili formidine agitatur. 9 Quomodo effugiemus hanc volutationem? uno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est praesens. Vbi vero quidquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem et seculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, et cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit adversus incerta? Ideo, mi Lucili, propera vivere: et singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptavit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viventibus, proximum quodque tempus elabitur: subitque aviditas, et miserrimum atque

d. *dubitatione venientium.* Ita plurimi codd. Alii *dub. vehementer irruentium.* Ex illo coni. Pint. *volventium* s. *volutantium* propter sequens: quomodo effugiemus hanc volutationem? ex hoc Grut. coni. sive *verentium* sive *vehementer haerentium.* Mox *non collecta mens inexplicabili formidine agitatur* ex Pint. coni. reposui, quum codd. negatione careant. Lipsio placuit: *quale collectu, mens inexpl.* Gronovio: *aut quale coniectantes inexpl. f. a.* Mox scripsi: *aptavit* loco: *aptabit,* Stephanum Epist. ad Dalechamp. 22 sequutus.

nobis, non nos illi obligemur. Cf. Ep. 19, 9 *qui quotidie vitae suae — imposuit* i. e. extremam, ultimam vitae operam praestitit. Sic Ep. 12, 4 potatio extrema, quae ebrietati summam manum imponit, i. finit. Ceterum laudata epistola conferri meretur.

9. *stabilita mens*] collecta in se. Pertinent huc Horatiana illa Carm. III, 29, 41 sq. ubi Mitscherlich. et Döring amicissime Senecae memores fuere, quos videas.

atque miſerrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maecenatis turpiſſimum votum: quo et debilitatem non recuſat, et deformitatem, et noviſſime acutam crucem, dummodo inter haec mala ſpiritus prorogetur.

[e] *Debilem facito manu,* 11
Debilem pede, coxa:
Tuber adſtrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum ſupereſt, bene eſt.
Hanc mihi, vel acuta
Si ſedeam cruce, ſuſtine.

Quod miſerrimum erat, ſi incidiſſet, optatur: et tan- 12
quam vita petitur ſupplicii mora. Contemtiſſimum putarem, ſi vivere vellet uſque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum ſpiritus in corpore fracto

e. Hos verſus pro Ithyphallicis habitos Bern. Briſſon. formul. I in aliquem Glyconiorum verſuum hunc ordinem redegit. Vltimus verſus: *Si ſedeam cruce, ſuſtine* ex antiq. codd. reſtitutus eſt a Pint. Pronuncies: *Si ſedam.* recte enim Io. Gurlittus amiciſſ. in human. Magaz. V p. 353 ſyllabas monet eo, ea, ua etc. contrahi ſolere: cf. Poetica maior Gieſſenſ. p. 159. Salmaſii al. coniecturas affert Meibom. Maecenas p. 151 ſqq.

10. *Maecenatis*] Parum amico animo in Maec. fuiſſe Senecam conſtat. Saepius enim eum carpſit cum propter laſciviam vitae, tum propter luxuriam ſtyli. Vide de Provid. 3, 9. Ep. 92. 114. Praeter Meibomii librum: Maecenas. Lugd. Bat. 1653. 4. laudantur quoque Les recherches ſur la vie de Mecéne p. Mr. Souchay. In ſcriptis eius fuere etiam carmina, unde hi verſus deſumti eſſe videntur, in quos S. acerbiſſime invehitur. Meibomius tamen p. 154 excuſat Maecenatem ſcholae Epicuri, quam Maecenas ſectabatur, dogmatibus, in quibus et illud laudat ap. Diog. Laert. X, 119 τὸν σοφὸν καὶ πηρωθέντα τὰς ὄψεις μεθέξειν τοῦ βίου. Enimvero multo iuſtior defenſio Maecenatis contra Senecam a natura poeſeos utique lyricae peti poſſet: quam tamen angu-

fracto et inutili maneat: depraves licet, dum monſtroſo et [f]diſtorto temporis aliquid accedat: ſuffigas licet, et acutam ſeſſuro crucem ſubdas. [g]Eſt tanti, vulnus ſuum premere, et patibulo pendere deſtrictum, dum differat id quod eſt in malis optimum, ſupplicii
13 finem! Eſt tanti, habere animam, ut agam! Quid huic optes, niſi deos faciles? quid ſibi vult iſta carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementiſſimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas unquam recitaſſe Virgilium,

Vſque adeone mori miſerum eſt?

Optat ultima malorum: et quae pati graviſſimum eſt, extendi ac ſuſtineri cupit. qua mercede? ſcilicet vitae
14 longioris. Quid autem huius vivere eſt? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter ſupplicia tabeſcere, et

f. *diſtorto* nonnulli palat. at editio vetus *deſerto*. margo cod. Col. *diſcerpto*.

g. *Eſt tanti* ſc. pretii. Paulus tamen ad Matth. 27, 42 p. 748 ed. 1. emendat: *Eſt contentus*.

ſtia huius loci non capit. Verſus 6 et 7 diſquiſitionibus Ge. Calixti, Theologi olim helmſtad. doctiſſimi, lucem acceperunt, probatis Salmaſio al., et nuper Paulo ad Matth. XXVII, 32. (Vol. III p. 745 ſqq. ed. 1.) Demonſtravit autem, praeter arrectarium ſtipitem ipſius crucis et eius antennam, cui manus infigerentur, fuiſſe in medio ſtipitis palum quendam, inſtar ſedilis, acutum, cui ſuſpendendus inſideret et velut inequitaret ac defunctus putreſceret. Cf. Meibom. c. 24 p. 152 ſq. Quominus Io. Gurlitto amiciſſ. in Wiedeburg. humaniſt. Magaz. V p. 353 de poena ſervorum ἡ σκόλοψ dicta, palo per corpus adacto, explicanti aſſentiri poſſim, impediunt ſequentia verba: *et acutam ſeſſuro crucem ſubdas. Eſt tanti — finem.* num haec tantam aeſtimationem merentur? *agam* ſc. animam. *Deos faciles* in eius vota: meruit exaudiri. Ceterum ſimilia laudat Lipſius ex Hom. Odyſſ. λ, 488. Eurip. Iphig. A. 1218 ſqq. Mox Virgilii verſus eſt Aen. XII. 646.

et perire membratim, et toties per ſtillicidia amittere animam, quam ſemel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam pravus, et in foedum ſcapularum ac pectoris tuber eliſus, cui multae moriendi cauſſae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium eſſe naturae, quod neceſſe eſt mori! Multi peiora paciſci adhuc parati ſunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: et liberos ad ſtuprum manu ſua tradere, ut contingat lucem videre, tot conſciam ſcelerum. Excutienda vitae cupido eſt: diſcendumque, nihil intereſſe quando patiaris quod quandoque patiendum eſt: quam bene vivas referre, non quamdiu: ſaepe autem in hoc eſſe bene, ne diu.

EPISTOLA CII.

Occupato in cogitatione de aeternitate animarum ſibi ſupervenisſe narrat epiſtolam Lucilii, in qua obiicit Senecae, quod non ſolverit obiectionem adverſariorum, claritatem idcirco bonum non eſſe poſſe, quod ex diſtantibus conſtet. Quod quia non ad mores ſ. Ethicam pertineat, ſe diſtuliſſe profitetur. Iam quum doctrinam Stoicorum de corporibus praemiſiſſet, accedit ad probationem dogmatis, claritatem eſſe bonum: ac primum quidem, laudare dignos eſſe actionem honeſtam. Deinde, quae unus bonus vir iudicat bona, ea omnes viri boni iudicent oportet: quandoquidem veritatis una vis, una facies eſt. Tum non eſt bonum ex diſtantibus conſtans; laus enim non vox eſt, quae bonum non eſt, ſed ſententia: aliud enim eſt laus, aliud laudatio quae vocem exigit. Laus autem iudiciis continetur, atque refertur ad animum, non ad verba. Claritas itaque laus eſt bonorum, quae ſine voce contingere poteſt, quum gloria et fama vocem deſiderent et multorum iudiciis cenſeantur. Laus eſt et laudati et laudantis. Sed ſatius eſt, in immenſum mentem ſuam extendere, quam his diſputationibus operam dare. Magna autem et generoſa res humanus animus, cuius patria eſt mundus, cuius cogitationi omne tempus patet ad divina nati et aliquando ſubvolaturi.

Quomodo moleſtus eſt iucundum ſomnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamſi falſam, effectum tamen verae habentem: ſic epiſtola tua mihi fecit iniuriam. revocavit enim me cogitationi [a]aptae traditum, et iturum, ſi licuiſſet, ulterius. Iuvabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercule credere. credebam enim me facile opinionibus magnorum virorum, rem gratiſſimam promittentium magis, 2 quam probantium. Dabam me ſpei tantae. iam eram faſtidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immenſum illud tempus, et in poſſeſſionem omnis aevi tranſiturus: quum ſubito experrectus ſum, epiſtola tua accepta, et tam bellum ſomnium perdidi. 3 quod repetam, ſi te dimiſero, et redimam. [b]Negas me epiſtola prima totam quaeſtionem explicuiſſe, in qua probare conabar id quod noſtris placet, claritatem quae

a. *aptae* i. invicem nexae. Lipſius em. *altae*. Mox *credebam enim me facile*. Sic omnes fere codd. et vetuſtae edd. Antea ſine: *me*.

b. *Negas me epiſtola prima — in qua probare conabar*. Ita codd. plurimi et edd. vetuſtae fere omnes. Alii *neget*, *negat — conabaris*.

1. *Iuvabat de aeternitate — probantium.*] Saepe iam vidimus, nutare noſtrum ſuper hac re, et velle magis quam credere. Egit de hoc Lipſius in Phyſiol. ſtoic. III, 11. Cf. Conzii Abhandlungen ſupra laud. p. 90 ſqq. Ceterum idem paſſus eſt quod Cicero Tuſc. Qu. I, 11: neſcio quomodo, dum lego, aſſentior: quum poſui librum et mecum ipſe de immortalitate animarum coepi cogitare, aſſenſio omnis illa elabitur.

3. *Negas me epiſtola prima — conabar.*] Lipſius de epiſtola Senecae intelligit, quam ipſe obſervavit non exſtare. Fortaſſe *epiſtola prima* eſt prior tuae epiſtolae pars, in qua Lucilius explicare voluit etc. Ita referas ad *negas τὰ· id enim me non ſolviſſe*. Sed vide Var. Lect. *ex diſtantibus* i. quorum partes ſeparatae ſunt. *Quod interrogas — alterius:* i. e. ad eandem quaeſtionem pertinet, ſed in altera diſciplina, i. e. in Logica tractatur.

quae poſt mortem contingit, bonum eſſe. Id enim me non ſolviſſe, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex diſtantibus: hoc autem ex diſtantibus conſtat. Quod interrogas, mi Lucili, eiuſdem quaeſtionis eſt, loci alterius: et ideo non hoc tantum, ſed alia quoque eodem pertinentia, diſtuleram. Quae-4 dam enim, ut ſcis, moralibus rationalia immixta ſunt. Itaque illam partem [c] rectam et ad mores pertinentem tractavi: Numquid ſtultum ſit ac ſupervacuum, ultra extremum diem curas tranſmittere? An cadant bona noſtra nobiſcum, nihilque ſit eius qui nullus eſt? An ex eo, quod quum erit, ſenſuri non ſumus, antequam ſit, aliquis fructus percipi aut peti poſſit? Haec au-5 tem omnia ad mores ſpectant: itaque ſuo loco poſita ſunt. At quae a dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, ſegreganda fuerunt, et ideo ſepoſita ſunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quae dicunt perſequar, deinde ſingulis occurram. At, niſi aliquid praedixero, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid eſt, quod praedicere velim? Quaedam continua eſſe corpora, ut6 hominem: quaedam compoſita, ut navem, domum, omnia denique quorum diverſae partes iunctura in

 unum

c. *rectam et* e codd. pal. et edit. veteri recepi. Antea: *recta ad.* Mox *An ex eo, quod quum erit, ſenſuri non ſumus, antequam ſit, aliquis.* Cum Gronovio trium Mſſ. lectionem dedi.

4. *An ex eo — poſſit*] i. e. an ex fama poſtuma, quam quum habebimus, ſenſuri non ſumus, quippe mortui, antequam ſit et exiſtat poſtuma fama, ſive antequam mortuis nobis ſit ſuperſtes, nunc ſtatim aliquis fructus percipiatur. Gronov.

6. Vides hic ſubtilem Stoae diviſionem corporum adumbratam, ſed non plene explicatam. Attigit poſt Lipſii Phyſiol. II, 4. Tiedemann Syſtem II init. Etſi res non uſquequaque clara ſit, quoniam fontes primarii exaruerunt, tamen patet: primum voci σῶμα, *corpus*

unum sunt coactae: quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, naturâ diducti et singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere
7 velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quando desideraveris, per se probatur: [d] interim po-
8 nendum fuit, quia inde nostra tela mittuntur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes et praestantes viri debent, ut claritas sit. Haec autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium. ergo non est bo-
9 num. Claritas, inquit, laus est a bonis bono reddita: laus

d. *interim ponendum fuit, quia inde nostra tela mittuntur.* Vulgata erat: *quia in nostra tela m.* unde fecit Lipsius quod recepi. *quo nostra tela nitatur* coni. Erasm. recepit Muretus.

pus novam vim tribui a Stoicis, quippe qui cum omne id, quod quid efficit, tum actiones ita appellant: deinde omnes res vocarunt corporalia, 1) quae quin vere exstent nemo dubitat; 2) quae sensuum praesidio cognoscuntur; 3) omnia solida. Iureconsultos rom. etiam hanc doctrinam de corporibus eorumque partibus recepisse notum est: cf. Gataker ad M. Antonin. VII, 13. p. 264.

7. Nexus sententiarum eo continetur, quod virtutes, vitia, alia, adeoque bonum in corporum numero esse, statuebant Stoici. cf. Tiedemann l. l. p. 14 sqq. *uno enim — principale* quae una vi, sola virtute reguntur, corpora continua, τὰ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως πρατούμενα ait Sext. Emp. adv. Phys. I. c. 2. *unus spiritus* est principium dirigens: *principale* i. e. primarium principium, respectu utique practico.

8 — 11. Obiectiones adversariorum, bonum non esse claritatem.

laus oratio: oratio vox eſt, aliquid ſignificans: vox autem, licet virorum ſit bonorum, bonum non eſt. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum eſt. nam et plaudit, et ſibilat: ſed nec plauſum quiſquam, nec ſibilum, licet omnia eius admiretur et laudet, bonum dicit, non magis quam ſternutamentuum aut tuſſim. Ergo claritas bonum non eſt. Ad ſummam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum ſit? Si laudantis bonum eſſe dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam ſi affirmetis meum eſſe, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honeſta actio eſt: ita laudantis bonum eſt, cuius actio eſt, non noſtrum qui laudamur. atqui hoc quaerebatur. — Reſpondebo nunc ſingulis curſim. Primum, an ſit aliquid ex diſtantibus bonum, etiam nunc quaeritur, et pars utraque ſententias habet. Deinde, claritas deſiderat multa ſuffragia: poteſt et unius boni viri iudicio eſſe contenta. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. Quid ergo? inquit; et fama erit unius hominis exiſtimatio, et infamia unius, malignus ſermo? Gloriam quoque, inquit, latius ſuſam intelligo: conſenſum enim multorum exigit. Diverſa horum conditio eſt, et illius. Quare? quia ſi de me bene vir bonus ſentit, eodem loco ſum, quo, ſi

S 4 om-

11. *Primum — habet.*] Nihil nobis uberius reſtat ex hisce diſputationibus, nec quidquam earum ſciremus, niſi Seneca nobis ſervatus eſſet. Patet tamen, adhuc ſub iudice litem fuiſſe; itaque nec ipſe quidquam definire audet. *unius boni viri*, quaſi in abſtracto cogitati, ſapientis, cui non gloriam ſed claritatem tribuebant, ſicut cum non ἔνδοξον ſed εὐκλεῆ eſſe dicebant, probante Lipſio ex Philone iudaeo ſuper verbis Evigilavit Noe.

12. *Nam omnes bonos — iudicat*] quaſi loco omnium. Eandem ſententiam prodidit Apoſt. Paulus in Epiſt. I. ad Corinth. II, 15, 16, ubi πνευματικὸς i. bonus, ſenſu ſtoico, omnia iudicare dicitur, a nemine autem (ψυχικῷ, ſtulto, ἀπαιδεύτῳ, ἰδιώτῃ) iudicari poſſe.

omnes boni idem ſentirent. omnes enim ſi me cogno-
13 verint, idem ſentient. Par illis idemque iudicium eſt:
aeque vero [e] inſiſtitur ab his, qui diffidere non poſſunt.
Ita pro eo eſt, ac ſi omnes idem ſentiant: quia aliud
ſentire non poſſunt. Ad gloriam et famam, non eſt
ſatis unius opinio. Illic idem poteſt unius ſententia,
quod omnium: quia omnium ſi perrogetur, una erit:
hic diverſa diſſimilium iudicia ſunt, diſſimiles affectus:
14 dubia omnia invenias, levia, ſuſpecta. Putas tu poſſe
ſententiam unam omnium eſſe? non eſt unius una.
Illis placet verum: veritatis una vis, una facies eſt:
apud hos falſa ſunt, quibus aſſentiuntur. Nunquam
15 autem falſis conſtantia eſt: variantur et diffident. Sed
laus, inquit, nihil aliud quam vox eſt: vox autem
bonum non eſt. Quum dicunt claritatem laudem eſſe
bonorum a bonis redditam: iam non ad vocem refe-
runt, ſed ad ſententiam. Licet enim vir bonus taceat,
ſed aliquem iudicet dignum laude, laudatus eſt. Prae-
terea, aliud eſt laus, aliud laudatio. Haec et vocem
exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, ſed lau-
16 dationem, cuius officium oratione conſtat. Quum di-
cimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna
hominum, ſed iudicia promittimus. Ergo laus etiam
taciti eſt bene ſentientis, ac bonum virum apud ſe
laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus,
non ad verba; quae conceptam laudem egerunt, et in
noti-

e. *inſiſtitur*. Sic Eraſm. i. aeque viam illam veritatis omnes boni premunt. Alii *inſicitur*, *inſpicitur*, *proſpicitur*, *inſciſcitur*. Muretus: *aeque vero ſentitur ab his qui d. n. p.*

13. *Perrogetur*] vox Curiae, quum Conſul omnium ſententias ordine exquirit. L.

14. *non eſt unius una.*] Nam variant, et nemo, ſapiente excepto, ſibi conſtat. L.

15. En ſubtilitatem admodum arbitrariam! Interdum laus et laudatio ſynonyma fuere. Apud Liv. VIII, 40 laudes funebres occurrunt.

notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Quum Tragicus ille apud nos ait: Magnificum esse laudari a laudato viro; laude digno, ait. Et quum aeque antiquus poëta ait: Laus alit artes; 17
non laudationem dicit, quae corrumpit artes. nihil enim aeque et eloquentiam, et omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid interfit inter claritatem et gloriam, dicam. 18
Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono a bonis reddita? utrum laudati, an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; et bene feciſſe gaudeo, et gratos me inveniſſe virtutum interpretes laetor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed et meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum meum iudicem, utique eorum, quibus ipse sum boni causſa. Est 19
illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuiſſet, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari, tam mehercule, quam bene iudicasse, iudicantis bonum est, et eius, secundum quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia

16. *Quum Tragicus ille* etc.] *Cn. Naevium*, qui tempore Scipionis mai. vixit Romae, respici putat Lipsius. Tragoediis et Comoediis scribendis bello punico I celeber fuit. Laudat haec a Seneca adducta etiam Cicero Epist. ad Div. V, 12 nr. 25. 15, 6. Quis *aeque antiquus poeta* fuerit, non constat.

18. *Cuius, inquit — Vtriusque* rel.] Nam bonum omne id est, quod prodest, nec ab utilitate distat, s. quod semper et sine mutatione iis, qui ratione praediti sunt, prodest. Cf. Tiedemann Syſtem II p. 35 sqq.

et habentis bonum sit, et eius cui debitum solvit? Merentem laudare, iustitia est: igitur utriusque bonum
20 est. Cavillatoribus istis abunde respondebimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta differere, et philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via et recta, quam sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna moleſtia debeas relegere? neque enim quidquam aliud istae disputationes sunt, quam inter se perite captan-
21 tium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna et generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes et cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnunc frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcunque suprema et uni-
22 versa circuitu suo cingit: hoc omne convexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis divina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam aetatem sibi dari non finit. Omnes, inquit, anni mei sunt. nullum seculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. Quum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipse

21. *Dic potius, quam naturale sit*] i. e. quantopere necessarium sit naturam et rationis leges sequi. *nullos sibi poni — patitur.* De hac necessitudine inter Deos et bonos multi sunt Stoici, inprimis Seneca: e. c. De Tranq. an. 8. De Provident. 1. Ep. 53, 11 not. 66 etc. Epictet. Enchirid. c. 15.

22. *secernens etiam coniungit*] Nam super aerem coelum statim excipit, ubi Dii, i. e. aeterni ignes. Idemque coniungit, quia terram cum coelo medius interiectus nectit. L. *disposita tot numina* i. genii, daemones.

ipſe me diis reddam. nec nunc ſine illis ſum, ſed gra- 23
vi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras, illi meliori vitae longiorique proluditur. Quemadmodum novem menſibus nos tenet maternus uterus, et praeparat non ſibi, ſed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei ſpiritum trahere, et in aperto durare: ſic per hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in alium naturae [f] matureſcimus partum. Alia origo nos exſpectat, alius rerum ſtatus. Non- 24
dum coelum, niſi ex intervallo, pati poſſumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam proſpice: non eſt animo ſuprema, ſed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tanquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta: tranſeundum eſt. Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: immo etiam ex eo, quod in vitam attuliſti, pars magna ponenda eſt. Detrahetur tibi haec circumiecta, no- 25
viſſimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro et ſuffuſus ſanguis, diſcurrensque per totum: detrahentur

oſſa

f. *matureſcimus p.* Scripti plures: *naturae ſumus aut ſimus.* Pintiani coniecturam ſequor.

23. *ſed gravi terrenoque*] Omnes quos novimus Stoicos corpus cum vinculis cuſtodiaque ad exemplum Platonis al. comparaſſe, notum eſt. cf. Senec. Conſol. ad Helv., ad Marc. paſſim, Ep. 65, 16. *proluditur* i. praeluditur. cf. Gronov. ad Senec. trag. Hercul. fur. 222. *quemadmodum — partum.* Eandem ſententiam pulchram ap. Indiae ſapientes, quos Brachmanas vocabant (nunc Brahminos dicunt) viguiſſe, patet e Megaſthene Strabonis XV p. 822, quam Lipſius hic laudat et perperam ab iis ad Graecos manaſſe ſtatuit, quum potius a Zoroaſtre in Indiam profecta videri debeat. Cf. Buhlii amiciſſ. Lehrbuch der Geſch. der Philoſ. I. p. 97 ſqq.

24. *decretoriam*] κριτικήν, iudicialem. Cf. ad I de Clem. 14, 1. excutit *redeuntem*, inquirit in te, utrum aliena tecum afferas, nihil enim praeter animum apportabis.

ossa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, aeterni natalis est. Depone onus! quid cunctaris, tanquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, 26 exieris? Haeres et reluctaris: tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: et hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis et imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflavit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus: tenerque adhuc, et nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est novum, separari ab eo, cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam supervacua di- 27 mitte, et istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te revelet dies, et ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. g Hinc nunc quoque tu quantum potes, subvola: utique etiam necessariis, quae cohaerebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturae tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, et lux undique clara per-

g. *Hinc nunc quoque tu quantum potes, subvola: utique etiam necessariis, quae cohaerebunt, alienus.* Sic Lipsius. Magna et intricata varietas lectionis et emendationum est Vulgata olim: *subvolutaris quae nisi etiam necessariis coh.* Vnde Pint.: *subvola: ab aliis nisi quae etiam necess.* At mss. pal. et Gronovii: *subvolutaris qui utique necessariusque cohaerebit.* Hinc Gronov. fecit: *Hinc nunc quoque tu, quantum potes, subvola: caris quoque necessariisque cohaere, ut alienus.* Manum abstineo.

25. *aeterni natalis est*] Facit ad immortalitatem animi, sensu quodam suo Stoicis creditam, et ambigue creditam. Physiol. III, 12. L. Cf. Conz. l. l.

27. *Aliquando — retegentur*] Hoc Stoici agere volebant.

percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, 28
tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſere-
num umbra turbabit: aequaliter ſplendebit omne coeli
latus: dies et nox, aëris infimi vices ſunt. Tunc in
tenebris vixiſſe dices, quum totam lucem totus ad-
ſpexeris: quam nunc, per anguſtiſſimas oculorum vias,
obſcure intueris, et tamen admiraris tam procul. Quid 29
tibi videbitur divina lux, quum illam ſuo loco videris?
Haec cogitatio nihil ſordidum animo ſubſidere finit, ni-
hil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe
teſtes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari
iubet, et aeternitatem proponere; quam qui mente
concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba,
nullis ad timorem minis agitur. Quidni non timeat, 30
qui mori ſperat? ſi is quoque, qui tamdiu animum
iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo;
exſolutum, ſtatim ſpargi; id agit, ut etiam poſt mor-
tem utilis eſſe poſſit. Quamvis enim ipſe ereptus ſit
oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint: [h] ſcies
magnorum virorum non minus praeſentiâ eſſe utilem
memoriam.

h. *ſcies magnorum virorum non minus praeſentiâ eſſe utilem memoriam.* Eraſmum ſequor.

bant. Animum aſtris ſociatum, illa et naturam rerum totam contemplari: quod ipſum et Deus illis erat. Cicero (in fragm. ex Hortenſio): Vna igitur erimus beati cognitione Naturae et ſcientia: quae ſola etiam Deorum eſt vita laudanda. Cf. Lipſii Phyſiol. III, 24.

30. Verſus ſunt Virgilii Aen. IV init. *Quidni non timeat.* Cur ille timore agatur? —

EPI-

EPISTOLA CIII.

Non ista circumspicienda et devitanda esse monet, quae forsan evenient, sed ea pericula, quae homini ab homine imminent, quippe quae subito sint. In qua cautione tamen semper cogitandum est, quid sit hominis officium: alterum intuere ne laedaris, alterum ne laedas, uti philosophum decet.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse evenire, sed possunt et non evenire? [a]incidentium dico ruinam. Aliqua nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quae nos observant, quae captant [b]pares. Sunt casus, etiamsi graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequen-
2 tius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, et eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum pernicio-sior est pri-
3 mus incursus, quos transire non [c]queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas iniicit: aut fame,

a. *incidentium dico ruinam. Aliqua nobis incidunt.* Ita codd. et edd. b. *pares. Sunt casus.* Ita omnes codd. et edd. Pintian. emend. *captant. Rari s.* c. *queunt.* Ita codd. pars: alii *quaerunt.* Intelligo de feris. Mox *iniicit* omnium fere codd. et edd. lectio est. *inigit* Lipsii est.

1. *quae captant pares*] Explicatio Senecae mox sequitur: ab homine homini quotidianum periculum. Lipsius affert notam in Plauto (Asinar. II, 3, 88 ubi cf. Taubmann) paroemiam: Homo homini lupus. Contrario tamen sensu dicitur homo homini deus. Cf. Erasmi Adag. Chil. I. Centur. I. nr. 69. 70.

2. *Erras — queunt.*] Egregia sunt, quae in eandem sententiam leguntur in Arriani Diss. Epict. I, 3.

me, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit, ut cogites, quod ſit hominis officium. Alterum intuere, ne laedaris; alterum, ne laedas. Commodis omnium laeteris, movearis incommodis: et memineris quae praeſtare debeas, quae cavere. Sic vivendo quid conſequeris? non, ut ne no- 4
ceant; ſed ne fallant. Quantum autem potes, in philoſophiam ſecede. illa te [d] viſu ſuo proteget: in huius ſacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter ſe, niſi in eodem ambulantes. [e] Quid autem? ipſam philoſophiam non debebis iactare. multis fuit periculi cauſſa, inſolenter tractata, et contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat a publicis moribus: nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet ſapere ſine pompa, ſine invidia.

EPISTOLA CIV.

Scripta eſt haec epiſtola e villa Senecae, Nomentano haud procul Roma ſito, quo ſe receperat ex urbe, ut febrem ſurrepentem fugeret, vel invita uxore Paullina, cuius ut curam et caritatem in ſe laudat, ita eius amore duci ſe fatetur, ut valetudini ſuae conſulat. Loci quidem mutatione hac ſe refectum ac recreatum narrat, ſed potiſſimum hoc animo tribuit. Nam peregrinatio per ſe omnem valetudinem non reſtituit, nec prodeſſe poteſt, niſi animus mutetur, emendetur, affectus cupiditatesque recidantur. Quibus demum factis omnia loca ac ſtatus iuvabunt et proderunt ad vana et pericula domanda. Tunc exemplis vitiorum relictis ad meliores tranſeundum peregrinatione pulcherrima, ad priſcos et eos magnos viros, Zenonem, Socratem, Catonem rel. quos cogitatione intueri atque imitari oportet, non ut ſcite loquaris, ſed ut animum potius indures, adverſus minas fortunae erigas et in opere ſis. Ita vitia tolluntur, virtutes inſeruntur.

In

d. *viſu* i. vi videndi, cavendi ne tibi noceant. Ita plurimi codd. et edd. Alii *niſu*. Eraſm. coni. *ſinu*. e *Quid autem?* Sic plurimi codd. et Eraſm.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem, et quidem ſurrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iuſſi, Paullina mea retinente. Medicus initia eſſe dicebat, motis venis, ſed incertis, et naturalem turbantibus modum. Exire perſeveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui quum in Achaia febrem habere coepiſſet, protinus navem adſcendit, clamitans, 2 non corporis eſſe, ſed loci morbum. Hoc ego Paullinae meae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam quum ſciam ſpiritum illius in meo verti: incipio, ut illi conſulam, mihi conſulere: et quum me fortiorem ſenectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc ſene et adoleſcentem eſſe, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa a me, ut me diligentius amem. Indul-

1. *In Nomentanum*] ubi praedium eius et vineae. Infra Ep. 110, 1 et Columella III, 3. L. Sita erat haec villa duobus fere milliaribus germanicis (70 ſtadiis) a Roma in Sabinis iuxta urbem cognominem, quo ducebat porta et via nomentana. cf. Adler p. 60. *domini mei Gallionis*, fratris maximi natu M. Ann. Novati, qui a L. Gallione adoptatus poſt Caligulae exceſſum Iunii Annaei Gallionis nomen accepit, cui libros de ira et de vita beata adſcripſit noſter. Poſt noſtri Senecae mortem propria ſe manu interfecit, Euſebio ad ann. 818 narrante: cf. Dio Caſſ. 62, 25. Meminit eius Tacit. Ann. 15, 73. An ſit ille Gallio, qui Actor. Apoſtol. 18, 12 memoratur proconſul *Achaiae* i. Graeciae, adhuc incertum eſt. Ceterum de more, patres atque fratres grandiores natu per honorem et blanditias *dominos* appellandi, egit Lipſius in Excurſu P. ad Taciti Annal. II.

2. *ſpiritum*] i. e. vitam. Sic Philippus medicus Regi Alexandro M. ap. Curt. III, 6, 10 ait: Rex, ſemper quidem ſpiritus meus ex te pependit. *Itaque quoniam — amem.* i. Nimis temere et indulgenter illa me amat, nec impetro, ut robu-

Indulgendum est enim honestis affectibus: et interdum 3
etiam si premunt caussae, spiritus in honorem suorum
vel cum tormento revocandus, et in ipso ore reti-
nendus est; quum bono viro vivendum, sit non quam-
diu iuvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxo-
rem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita com-
moretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quo-
que imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit,
nec tantum, si vult mori, sed si coepit, intermittat,
et suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa 4
ad vitam reverti: quod magni viri saepe fecerunt. Sed
hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem
suam, cuius maximus fructus est securior sui tutela,
et vitae usus animosior, attentius conservare, si scias
alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet prae-
terea in se non mediocre ista res gaudium, et mercedem.
quid enim iucundius, quam uxori tam carum esse, ut
propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paullina 5
mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed
etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi consilium
pro-

robustius: ad omnia mala mea collabitur: *fortiter amare* i. severo quodam amore, habes de Provid. II, 4.

3. *quum bono viro — oportet.*] Seneca de Benefic. II, 18 sapientes quidquid oportet iuvat i. e. quidquid opportunum et εὔκαιρον est. Nam Cicero ita videtur reddere, ubi Cato Stoicus apud eum de fin. III, 18 differit: at saepe officium est sapientis, desciscere a vita, quum sit beatissimus, si id opportune facere possit. Et paullo ante: Rectam affectionem, sive τὸ κατόρθωμα ponit in opportunitate. sic enim appellare se εὐκαιρίαν. L.

4. *Ingentis animi — fecerunt.*] Ipse noster exemplo est Ep. 78 init.: ad summam maciem deductus saepe impetum cepi abrumpendae vitae: patris me indulgentissimi senectus retinuit.

5. *Potest itaque Paullina — meum.*] Acute. Potest non solum hoc in expensis mihi ferre, quod pro me timeat, sed et quod ego. Nam eius timor meum trahit, imo gi-

profectionis cesserit? Vt primum gravitatem urbis excessi, et illum odorem culinarum fumantium, quae motae quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. 6 Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum invasi. Repetivi ergo iam me. non permansit marcor ille corporis dubii, et male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi praestet animus, qui secretum et in occupationi- 7 bus mediis, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, et otium captat, ubique quo distringatur inveniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent! Nunc [a] primum seipsos sollicitant, corrum-

a. *primum.* Sic Erasm. et omnes pal. Alii: *primi.*

gnit. L. *illum odorem culinarum f.* cf. Ep. 64, 1. not. *obruerant* i. condiderant, texerant. *vineas.* Nomentana enim regio vineis erat impleta. Columella III, 3, ubi et Senecae fui coaevi praediorum meminit. Diligentem autem vinearum fossorem se fuisse affirmat Seneca Nat. Quaest. III, 7 init.

6. *nisi se sibi praestet animus*] i. e. conservet incolumem ac firmum. *male cogitantis* i. aegre c.

7. *At ille* etc.] Saepe haec iam inculcata vidimus a nostro, inprimis de Tranquill. an. c. 2, 11 sqq. Ep. 28. Digna est quae conferatur Horatii Epistola I, 11 ad Bullat., ubi obiter moneo mihi legendum videri vers. 6: At Lebedum — viarum: Scis — furentem. quae verba Bullatii responsum continent: ne quae in hominem μισανθρωπότατον cadunt, poetae festivissimo in mentem venire potuisse credamus. Addas Hor. Carm. II, 16, 18 sqq. III, 1, 37. 5, 55. Quae de Socrate narrat, aliunde non constant: sed conveniunt cum Socratis moribus et ingenio. cf. Plato Vol. I p. 120. bip.

rumpunt, territant. Quid prodeſt mare traiicere, et urbes mutare? ſi vis iſta, quibus urgeris, effugere, non alibi ſis oportet, ſed alius. Puta veniſſe te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? tuos afferes. Divitias iudicabis bonum? torquebit te pauperras, et 9
(quod eſt miſerrimum) falſa. Quamvis enim multum poſſideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deſici, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? male te habebit ille conſul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in faſtis ſaepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi poſt te videatur, ſi aliquis ante te fuerit. Maximum malum 10
iudicabis mortem: quum in illa nihil ſit mali, niſi, quod ante ipſam eſt, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, ſed ſuſpiciones: vanis ſemper agitaberis. Quid enim proderit,

—— evaſiſſe tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuiſſe per hoſtes?

Ipſa pax timores ſubminiſtrabit. ne tutis quidem habebitur fides, conſternata ſemel mente: quae ubi conſuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam ſalutis ſuae inhabilis eſt. Non enim vitat, ſed fugit: 11
magis autem periculis patemus averſi. Graviſſimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: quum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amoenis et domum tuam ornantibus

8. *Quid prodeſt — alius.*] Sic Horat. Ep. I, 11, 25 — nam ſi ratio et prudentia curas, Non locus effuſi late maris arbiter aufert: Coelum, non animum mutant qui trans mare currunt — quod petis hic eſt, Eſt Vlubris: animus ſi te non deficit aequus.

10. *quum in illa — timeri*] i. e. quum in morte nullum malum ſit praeter timorem, qui antecedit —. Verſus ſunt Virgilii Aen. III, 282 ſqq.

decidant folia. [b]Quidquid te delectat, aeque vide, ut videris dum virent. utique aliud alio die casus excu-
12 tiet. sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitae putas esse. damnum: quia reparantur, etiamsi non renascantur. Sed non erunt iidem! Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet: hic latet, quia non
13 ex aperto fit. Alii auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus [c]oppones, sed ipse tibi seres solicitudinum causas, alia spernando, alia desperando? [d]Si sapis, alterum alteri misceas: nec speraveris sine desperatione, nec desperaveris sine spe. Quid per se prodesse pere-
14 grinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperavit, non cupiditates refraenavit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem: sed, ut puerum ignota mirantem, ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quae cum maxime aegra est, lacessit, mobiliorem levioremque reddit ipsa iactatio. Ita-

b. *Quidquid te delectat, aeque vide, ut videris dum virent.* Sic refinxi locum, quem omnes interpp. nodum Deo dignum vindice habent, e codd. In scriptis est: *videres, videris, videt* aut *viret.* Lipsius coniecturam Erasmi praetulit: Quidquid te delectat, aeque *viget, ut videras dum vivaret.* Sensus est: quidquid te delectat, eodem oculo considera, quo considerare soles illa folia. Imago nota est ex Il. Hom. ζ, 146. Horat. Art. Poet. 60.

c. *oppones.* Ita omnes codd. et Erasm. Sed editio rom. ex Pint. coniectura *appones.*

d. *Si sapis, alterum alteri misceas.* Ita recte coni. Pint. una membrana firmante. Nullus sensus erat antea: *Si satis.*

13. *Quid per se prodesse — potuit*] sc. ad animum emendandum. Nam hoc Seneca non negat, prodesse peregrinationem corpori sanando: cuius quidem rei et ipse exemplum dedit multique dederunt danbuntque.

Itaque quae petierant cupidiſſime loca, cupidius deſe- 15
runt, et avium modo tranſvolant. citiuſque quam ve-
nerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium,
novas tibi montium formas oſtendet, inuſitata ſpatia
camporum, et irriguas perennibus aquis valles, et
alicuius fluminis ſub obſervatione naturam: ſive, ut
Nilus, aeſtivo incremento tumet; ſive, ut Tigris, eri-
pitur ex oculis, et acto per occulta curſu, integrae
magnitudini redditur; ſive, ut Maeander, poëtarum 16
omnium exercitatio et ludus, implicatur crebris anfra-
ctibus, et ſaepe in vicinum alveo ſuo admotus, ante-
quam ſibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem
faciet, neque ſaniorem. Inter ſtudia verſandum eſt,
et inter auctores ſapientiae, ut quaeſita diſcamus,
nondum inventa quaeramus. Sic eximendus animus ex
miſerrima ſervitute in libertatem aſſeritur. Quamdiu 17
quidem neſcieris, quid fugiendum, quid petendum,
quid neceſſarium, quid ſupervacuum, quid iuſtum,
quid honeſtum ſit: non erit hoc peregrinari, ſed er-
rare. Nullam tibi opem feret iſte diſcurſus: peregri-
naris enim cum affectibus tuis, et mala te tua ſequun-
tur. Vtinam quidem ſequerentur! longius abeſſent:
nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt,
et paribus incommodis urunt. Medicina aegro, non 18
regio, quaerenda eſt. Fregit aliquis crus, aut extorſit
articulum? non vehiculum navemque conſcendit, ſed

15. *ſub obſervatione*] i. ſi obſervaveris. Quae hic de *Nilo*, *Tigride* et *Maeandro* narrantur, nota ſunt et firmantur a Geographis et iis, qui recentioribus temporibus illas regiones adiere. Cf. Büſching To. XI praef. quamquam hic p. 198 ubi de Tigride egit, curſum per occulta actum non memoraverit, quem tamen Dionyſ. Perieg. 987 ſq. ubi cf. Euſtath. attigiſſe non oblitus eſt.

16. *nondum inventa quaeramus.*] Nam veteres philoſophos, ait, multa ſibi quaerenda reliquiſſe. Cf. Ep. 45, 3 ſqq.

advocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo? animum tot locis fractum et extortum credis locorum mutatione posse sanari? maius est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non orato-
19 rem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quae fugis. Te igitur emenda, [e] onera tibi detrahe et desideria: saltem
20 intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Haerebit tibi avaritia, quamdiu avaro sordidoque convixeris: haerebit tumor, quamdiu cum superbo conversaberis: nunquam saevitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum
21 exemplis recedendum est. Avarus, corruptor, saevus, fraudulentus, multum nocituri si prope a te fuissent, intra

e. *onera tibi detrahe et desideria: saltem intra modum contine.* Sic editio rom. al. Abeunt tamen codd. et Erasm., qui habent: *emenda desid. intra saltem m. c.*, unde Pintianus fecit: *Aut amanda* (i. abige, expelle), *aut intra modum saltem contine.* Sed illud *emenda* repetitioni librariorum debetur.

18. *quam ut gestatione curetur*] in sedo et succussione: quae sollenniter olim usurpata, humoribus detrahendis, meatibus referandis, calori excitando. Scripsi epistolam ad Ortelium super ea tota re, Centurr. Miscell. III, 11. L. Conferri meretur Böttigeri Sabina, ubi egregie, ut solet, de hac re egit.

21. Sumtum est hoc praeceptum ex eo, quod Zenoni quaerenti, quomodo optime victu-

intra te ſunt. Ad meliores tranſi, cum Catonibus vive, cum Laelio, cum Tuberone: quod ſi convivere etiam Graecis iuvat, cum Socrate, cum Zenone verſare. Alter te docebit mori, ſi neceſſe erit: alter, antequam neceſſe erit. Vive cum Chryſippo, cum Poſidonio. Hi tibi tradent divinorum humanorumque no- 22
titiam. hi iubebunt in opere eſſe: nec tantum ſcite loqui, et in oblectationem audientium verba iactare, ſed animum indurare, et adverſus minas erigere. Vnus eſt enim huius vitae fluctuantis et turbidae portus, eventura contemnere, ſtare ſidenter, [f] aperte tela fortunae adverſo pectore excipere, non latitantem, nec tergiverſantem. Magnanimos nos natura produxit: 23
et ut quibuſdam animalibus ferum dedit, quibuſdam ſubdolum, quibuſdam pavidum, ita nobis glorioſum et excelſum ſpiritum, quaerentem ubi honeſtiſſime, non ubi tutiſſime vivat; ſimillimum mundo: quem quantum mortalibus paſſibus licet, ſequitur aemulaturque. Profert ſe, laudari et adſpici credit. Dominus omnium

 eſt,

f. *aperte.* Ita legendum contendit ex uno ſuorum Pint.: at reliqui codd. et edd. *ad portum*, unde Lipſius *ad portam* vel *ac promtum*, Pontanus *ad proram:* Gronov. *ac rectum*, qui confert Ep. 37, 1. De Provid. c. 2 et 3. Triller obſſ. crit. III, 6 p. 179. *adapertum* i. e. nudum, liberum, *exſertum.* Equidem *ad portum* retineam, i. e. in iſto animi ſtatu firmo eventura contemnendi. Locum tamen nondum perſanatum puto.

victurus eſſet, reſponſum oraculo dicitur: *εἰ συγχρωτίζοιτο τοῖς νεκροῖς*: quo ille accepto totum ſe ad legendos veterum libros contulit. E Diogene Laert. VII, 2 notavit Muretus. *Alter*, Socrates, qui mortem, ſi advenerit, aequo animo ferre docet, *alter*, Zeno Cittieus conditor Stoae, qui ſine morbo ſibi manus intulit, et id fas iuſque eſſe, inter dogmata prodiderat. Vide Manud. in philoſ. ſtoic. III, 22. L.

23. *mundo*] i. e. coelo atque aetheri. Nam et hoc mundus et e coelo noſter ſpiritus, ut Stoici docent. L. *Profert ſe, laudari et adſpici credit* i. e. ita agit, ut illi, qui in ope-

24 eſt, ſupra omnia eſt. itaque nulli ſe rei ſubmittit: nihil illi videtur grave, nihil aſperum, quod virum incurvet.

Terribiles viſu formae, letumque laboſque:

minime quidem, ſi quis rectis oculis intueri illa poſſit, et tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori dies vertit ad riſum.

Terribiles viſu formae, letumque laboſque,

25 egregie Virgilius noſter. Non re dixit terribiles eſſe, ſed viſu: id eſt, videri, non eſſe. Quid, inquam, in iſtis eſt tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid eſt, obſecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt iſti, qui non putant fieri poſſe quidquid facere non poſſunt, et aiunt nos loqui maiora, quam quae natura humana ſuſtineat. At quanto ego de illis melius exiſtimo? ipſi quoque 26 haec poſſunt facere, ſed nolunt. Denique quem unquam iſta deſtituere tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia ſunt, non audemus:

opere laudibus et conſpectu eorum, quos reverentur, aut quibus ſe venditant, animentur: exiſtimat, ſibi theatrum eſſe, et in ſe plurimorum oculos converſos. Gronov. Verſus Virgil. eſt Aen. VI, 277.

25. Agit de ſapiente ſtoico, quem ut virtutis imaginem vivam propoſuiſſe Stoae conditores conſtat, quo virtutem, quum conſpici non poſſit, ea dignitate commendarent, quae hominum animos in ſe convertere atque allicere queat. Quod quidem dogma quum ſaepenumero impugnaretur tamquam res imaginaria et humanitatis viribus altior, ſummopere anniſi ſunt Stoici docere, hominem illud virtutis faſtigium attingere poſſe, quod Herculem (Epictet. Diſſ. II, 16. III, 24), Socratem, Zenonem, Diogenem, Catonem, Tuberonem al. conſequutos eſſe monſtravere. Caeterum haec ita dicta ſunt, ut paene noſtra memoria ab amico et defenſore Ethices, quam Philoſophia critica docet, prolata eſſe putaveris.

mus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessitium senem, per omnia aspera iactatum; [g] invictum tamen et paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant, et laboribus, quos militares quoque pertulit, [h] et quibus ille domi exercitus, sive uxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem, sive liberos indociles, et matri quam patri similiores. Sic fere 27
aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis saeviore. Viginti et septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxae dedita est civitas, ex quibus plerique inimici erant. Novissima damnatio est sub gravissimis hominibus impleta. obiecta est et religionum violatio, et iuventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in rempublicam dictus est: post haec carcer, et
venenum. Haec usque eo animum Socratis non move- 28
runt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, et singularem, usque ad extremum servavit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae.

g. *invictum tamen* omnium codd. et edd. lectio est. Pint. ex uno mss. *invictum, fame et paup.* Aliquid vitii maioris, ait Gruter., latet, quod non ego nunc detego. At equidem locum pro sano habeo.

h. *et quibus ille domi exercitus, sive uxorem eius spectes* etc. Sic omnes fere codd. et edd.; praeterquam quod alii: *quibus ille domi exercitus, sive uxorem,* fine *et:* alii etiam fine *et: sive in uxorem.* τὸ· *et,* et *spectes* Muretus ex ingenio invexit, et mox *sub gravissimis criminibus.* Editio vetus habet: *quosque variis domuit exercitus.* Mihi totus hic locus: *et quibus — similiores* non a Seneca esse videtur.

26. *Socratem perpessitium senem*] Ita eum vocat quoque Ep. 53, 6, qui multa perpessus est. Cf. de Ira II, 6. Epictet. Diss. II, 25 p. 290 Schweigh. ed. Meiners Geschichte der Wiss. II p. 346 sqq.

29 Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo et infestius fortuna egit, et pertinacius. Cui quum omnibus locis obstitisset, noviſſime et in morte: ostendit tamen virum fortem posse invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi aetas aut in armis est exacta civilibus, aut [i] in aetate concipiente iam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in servitute vixisse: nisi forte Cn. Pompeium, et Caesarem, et Crassum putas libertatis
30 socios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata republica, vidit: eundem se in omni statu praestitit. In praetura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa reipublicae trepidatione, quum illinc Caesar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, [k] totis externarum gentium praesidiis; hinc Cn. Pompeius, satis unus adversus omnia. Quum alii ad Caesarem inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas et reipubli-
31 cae partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates et equestrem ordinem, quidquid erat in civitate sancti et lecti: duos in

i. *in aetate.* Membranae cum Tarvisina edit. *intacta*, unde Gron. emend. *in pace.*

k. *totis.* sic omnes codd. et edd. praeter unam rom., quam aliae postea sequutae sunt: *tot.* Male Pint. inverti voluit ordinem verborum: hinc Cn. Pompeius *totis ext. g. praes.*: at Seneca statim addit: satis unus adversus omnia. Caesaris autem copias externis militibus constitisse notum est: contra Pompeius tunc solus erat Romae.

29. De M. *Catone* exstat egregia vitae descriptio Plutarchi. Cf. Cicero p. Mur. 29. Sallust. Catil. 54. Senec. de Benef. II, 20, et Garvius ad Cic. de Offic. I p. 214 sq. Vitas C. Iul. *Caesaris*, *Cn. Pompeii* magni, et *Crassi* Plutarch. quoque descripsit. Versus est Virgil. Aen. I, 458 ubi nunc vulgatur *Atridas:* sed cf. ibi Heynius.

in medio relictos, Rempublicam et Catonem. Miraberis, inquam, quum animadverteris

Atridem, Priamumque, et saevum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc 32
fert de utroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi et victo et victori constituerat, quae constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africae solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? et in 33
collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: et quoties aquae fuerat occasio, noviſſimus bibit. Vides honorem et notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? et Pompeium et Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. Vides 34
tam mortem posse contemni quam exsilium? et exsilium sibi indixit et mortem, et interim bellum. Possumus itaque adversus ista tantum habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendae sunt voluptates: enervant, et effeminant, et

l. *respuendae*. Sic Erasm., editio vet. et Muretus. Lipsius dederat *despuendae*.

32. *per medias Africae solitudines — exercitum.*] A Cyrenis in Mauritaniam contendit. Plutarchus in vita et maxime Lucanus Pharsal. lib. IX graphice iter atque eius incommoda exsequitur. L.

33. *noviſſimus bibit.*] Lucan. IX, 591: — Vltimus haustor aquae. cum tandem fonte reperto Indiga conatur laticis potare iuventus, Stat dum lixa bibat. *pila lusit.* cf. Ep. 71, 8.

et multum petunt. multum autem a fortuna petendum eſt. Deinde ſpernendae opes: auctoramenta ſunt ſervitutum. Aurum et argentum, et quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. non poteſt gratis conſtare libertas. Hanc ſi magno aeſtimas, omnia parvo aeſtimanda ſunt.

EPISTOLA CV.

Ad ſecuritatem conſervandam dat praecepta amico ſuo. Suadet ei, ut ea omnia conſideret, quae hominem in hominis perniciem inſtigent. Haud dubie reſpexit in his exſequendis ad tempora ſua, ſed tam caute, ut nihil certo definiat, ſemper limites, quos migrare nefas ſit, obſervet, et ea moneat, quae cuique poſſint eſſe uſui. Amicus, ad quem haec epiſtola miſſa eſt, Lucilius, fuit homo mediocris fortunae et haud ſemel metuit ſibi inſidias neſcio a quo; et qui procurationem Siciliae in tempus aliquod reliquiſſe videtur, ut amicos et res ſuas inviſeret.

Quae obſervanda tibi ſint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen ſic audias cenſeo iſta praecepta, quomodo ſi tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem [a]in Ardeatino tuereris. Conſidera, quae ſint quae hominem in perniciem hominis inſtigent: invenies ſpem, invi-

a. *in Ardeatino.* ita Eraſmus et, ut videtur, Pint. qui tacet. Quidam tamen libri mſſ. adiiciunt: *ſine metu erroris:* quae tamen verba a ſtudioſo quodam explicationis cauſſa margini appicta et deinceps in textum invecta eſſe, cum Eraſmo et Grutero credam.

34. *auctoramenta ſervitutum*] Sic Cicero de Off. I, 42: eſt enim illis (mercenariis) ipſa merces auctoramentum (praemium) ſervitutis.

1. *Tu tamen — tuereris*] i. e. ſumma amicitiae fiducia audies mea praecepta. *In Ardeatino.* erat igitur villa, praedium, quo amicus ſeceſſerat. *Ardeatium* autem ager, qui duobus fere milliar. germ. (70 ſtad.) a mari diſtabat, parum ſanus habebatur. Strabo V, 3, 5 p. 156 ed. lipſ. vocat proinde eam et adiacentem regionem Latii

invidiam, odium, metum, contemtum. Ex omnibus 2
iſtis, adeo leviſſimum eſt contemtus, ut multi in illo remedii cauſſa delituerint. Quem quis contemnit, calcat ſine dubio, ſed tranſit. Nemo homini contemto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum ſtante pugnatur. Spem impro- 3
borum vitabis, ſi nihil habueris, quod cupiditatem alienam et improbam irritet, ſi nihil inſigne poſſederis. Concupiſcuntur enim inſignia, etiamſi parum nota ſunt. Sic vero invidiam effugies, ſi te non ingeſſeris oculis, ſi bona tua non iactaveris, ſi ſcieris in ſinu gaudere. Odium autem ex offenſa ſic vitabis, nemi- 4
nem laceſſendo gratuito: a quo te ſenſus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculoſum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, praeſtabit tibi et fortunae mediocritas, et ingenii lenitas: quum te eſſe homines ſcient, quem offendere

ſine

Latii ἑλώδη καὶ νοσερὰν (paluſtrem et morbis expoſitam). Propter belli clades et vaſtationes non ſatis culta fuiſſe videtur haec regio.

2. *ut multi in illo — delituerint*] Exemplo eſt Brutus olim ille liberator Romae a regibus, qui contemtu tutus eſſe, ubi in iure parum praeſidii eſſet, ſtatuit. Liv. I, 56. Ipſe noſter contemtu tutus fuit ſub imperat. Caligula, quem a conſilio Senecae interficiendi reflexit meretricula perſuaſione, Senecam phthiſi laborantem mox moriturum eſſe, referente Dione Caſſio 59, 19.

3. *etiamſi parum nota ſunt*] etiamſi indoles et natura inſignium vera incognita ſit, quippe quae moleſtiis plenae poſſeſſorem magis premere quam recreare ſolent: ſed ſpecie falſa plerumque ducuntur homines. *in ſinu gaudere* i. q. g. Tibull. IV, 13, 8: qui ſapit, in tacito gaudeat ille ſinu! ubi Broukhuſ. et Vulp. proverbialem locutionis uſum illuſtrant.

4. *Quidam odium — inimicum.*] Etſi neminem offendiſſent, atque ideo nullum ſibi inimicum feciſſent, tamen in odium incurrerunt. Sic ex invidia odium oriri poteſt: exemplo ſit Ariſtides iuſtus, Athenis eo uno nomine in exilium eiectus, qui cuique vel e Corn. Nepote notus eſt.

ſine periculo poſſint. Reconciliatio tua et facilis ſit, et certa. Timeri autem tam domi moleſtum eſt, 5 quam foris: tam a ſervis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum ſatis virium eſt. Adiice nunc, quod, qui timetur, timet. nemo potuit terribilis eſſe ſecure. Contemtus ſupereſt: cuius modum in ſua poteſtate habet, qui illum ſibi adiunxit, qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum et artes bonae diſcutiunt, et amicitiae eorum, qui apud aliquem potentem potentes ſunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam peri- 6 culum conſtet. Nihil tamen aeque proderit, quam quieſcere, et minimum cum aliis loqui, plurimum ſecum. Eſt quaedam dulcedo ſermonis, quae irrepit, et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor ſecreta producit. Nemo, quod audierit, tacebit: nemo, quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, 7 non tacebit auctorem. Habet unuſquiſque aliquem, cui tantum credit, quantum ipſi creditum eſt: ut garrulitatem ſuam cuſtodiat, et contentus ſit unius auribus, populum faciet. Sic quod modo ſecretum erat, rumor eſt. Securitatis magna portio eſt, nihil iniqui facere. 8 Confuſam vitam et perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore vacant.

5. *Huius incommodum* rel.] Suadet, ut qui contemtu tutari ſe velint, tum philoſophiae ſtudio ſe dedant, tum in clientelam et tutelam potentium veniant: qua de re verbum *applicare* proprium eſſe ſolet. Cf. Gronovii Obſſ. I, 9 p. 65 ed. lipſ.

6. Taciturnitas utique Neronis aetate virtus erat, quae vel maxime commendari et obſervari debebat, delatoribus inprimis tunc temporis vigentibus et graſſantibus.

7. *populum faciet*] qui uni vulgat ſecretum, vulgat plerumque omnibus. Laudat Plutarchus de Garrulitate p. 110 Vol. X. c. 10 Hutt. e poeta neſcio quo: καὶ πρὸς ἄνδρ' εἰπὼν ἕνα, Πύθοιντ' ἂν ἅστει πάντες.

cant. Trepidant enim, quum fecerunt, haerent, conſcientia aliud agere non patitur, ac ſubinde [b] reſpicere ad ſe cogit. Dat poenas, quiſquis exſpectat: quiſquis autem meruit, exſpectat. Tutum aliqua res in mala 9
conſcientia praeſtat, nulla ſecurum. putat enim ſe, etiamſi non deprehenditur, poſſe deprehendi: et inter ſomnos movetur, et quoties alicuius ſcelus loquitur, de ſuo cogitat. Non ſatis illi obliteratum videtur, non ſatis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam: nunquam fiduciam.

EPISTOLA CVI.

Amico, qui quaeſiverat, bonum an corpus ſit, reſpondet ſecundum diſciplinam Stoae: bonum eſſe corpus, quoniam faciat: idcirco affectus, virtutes morbosque animorum eſſe corpora. Tandem monet, eſſe argutias haſce diſputationes, quae non faciant bonos ſed doctos, ideoque ſupervacuis eſſe adnumerandas.

Singularis hic locus naturalis Philoſophiae de Corporibus ſaepenumero Stoae adverſariis anſam ridendi praebuit, uti v. c. videre licet e Plutarchi libro de Stoicorum Repugnantiis (Vol. XIII Hutt.). Recte quidem obſervat Tiedemann (Syſtem der ſtoiſchen Philoſ. II, 15 ſqq.) poſt Lipſium in Phyſiol. Stoic. II, 4. ſq., ortum ſuum duxiſſe ex diviſione omnium rerum in duas claſſes, quarum altera omnes eas complectebatur, quae efficiant aliquid aut moveri queant: has omnes σώματα, vi vocabuli a communi uſu deflexa ac philoſophia in materialismum, quem vocant, converſa, vocaverunt: altera incorporales res tenuit, ἀσώματα, effatum (τὸ λεκτόν), vacuum ſpatium, locum, tempus.

Cf. Tiedemanni Geiſt der ſpek. Philoſ. II, 434 ſqq.

Tar-

b. *reſpicere.* Membranae cum edd. *reſpondere*, non *reſpicere*. Probat Gronov. Intelligit Seneca conſcientiam ſuggerentem: quid feci? quid fiet? quid patiar?

9. *Tutum aliqua res* rel.] Cf. Ep. 97, 11, ubi ſimilia occurrunt, et dictum Epicuri: Poteſt nocenti contingere, ut lateat, latendi fides non poteſt. Cf. Wyttenbach. ad Plutarch. de Sera Numinis Vindicta p. 59.

Tardius reſcribo ad epiſtolas tuas. non quia diſtrictus occupationibus ſum: hanc excuſationem cave audias: vaco, et omnes qui volunt, vacant. Neminem res ſequuntur: ipſi illas amplexantur, et argumentum eſſe felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus reſcriberem [a]ei, de quo quaerebas? 2 Veniebat in contextum operis mei: ſcis enim me moralem philoſophiam velle complecti, et omnes ad eam pertinentes quaeſtiones explicare. Itaque dubitavi, utrum differrem te, an, donec ſuus iſti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius vi- 3 ſum eſt, tam longe venientem non detinere. Itaque et hoc ex illa ſerie rerum cohaerentium excerpam, et ſi qua erunt huiuſmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. Quae ſint haec, interrogas? Quae ſcire magis iuvat, quam prodeſt: ſicut hoc, de quo quaeris, [b]bo- 4 num an corpus ſit. Bonum prodeſt: facit enim: quod facit, corpus eſt: bonum agitat animum, et quodammodo format et continet: quae ergo propria ſunt corporis, ea corporis bona ſunt: corpora ergo ſunt, et quae

a. *ei.* Sic plurimi codd. et Eraſm. probante Gronov., qui laudat M. Senecae praef. III Excerpt. Illius orationes non legunt niſi eas, quibus Ceſtius reſcripſit. Muretus ex uno Pint. cod. reſtituit: *tibi*, quam lectionem et editio vet. habet.

b. *bonum an c.* Ita omnes codd. et edd. praeter Muret., qui habet *an bonum c.*

2. *ſcis enim me moralem philoſophiam — explicare.*] Hos Moralium libros a Lactantio II, 3 et alibi citatos, quos et noſter Ep. 109, 14 commemorat, periiſſe conſtat. Spectat autem haec quaeſtio, aliaeque eiusdem argumenti ad moralem philoſophiam, quippe quae de bono et malo exponere debet. *tam longe venientem* ſc. ex Sicilia.

4. *Bonum prodeſt*] Haec eſt Boni definitio ſtoica. Prodeſt autem, quatenus ad virtutem nos evehit ſ. moralem hominis ſtatum conſummat, ideoque *facit*, actionibus ſe monſtrat, indi-

quae animi ſunt. nam et hic corpus eſt. bonum hominis neceſſe eſt corpus ſit, quum ipſe corporalis. Mentior, niſi et quae alunt illud, et quae valetudinem eius vel cuſtodiunt vel reſtituunt, corpora ſunt: ergo et bonum eius corpus eſt. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora ſint, ut aliud quoque, de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, triſtitia. ſi dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adſtringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent ſanguinem. Quid ergo? tam manifeſtas corpori notas credis imprimi, niſi a corpore? Si affectus corpora ſunt, et morbi animorum, et avaritia, crudelitas, indurata vitia, et in ſtatum inemendabilem adducta: ergo et malitia, et ſpecies eius omnes, malignitas, invidia, ſuperbia. Ergo et bona. primum quia contraria iſtis ſunt: deinde, quia eadem tibi indicia praeſtabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem

indicat. Cf. Tiedemanni Syſtem. II, 34 ſq. Nos quidem enuntiaremus haec ſic fere: Omnia quae corpori, quod agitant moventque, propria ſunt, ea cum eius bona, tum vero etiam ipſa corpora ſunt. Atqui animus quippe faciens eſt corpus. Ergo bona, quae eundem agitant, eique propria ſunt, etiam corpora ſunt. Cf. Ep. 117 init.

5. *an frontem adſtringant*] propter iram: ſollennis loquendi formula eſt, frontem contrahere, adducere: cf. Wernsdorf. ad Poet. Min. Lat. IV p. 260: eadem ratione uſi ſunt Graeci, τὰς ὀφρῦς ἀναστρέφειν, ἀνάγειν rel. vide Hemſterhuſ. ad Ariſtoph. Plut. p. 255 et ad Lucian. II, 457 bip. unde ſua hauſit Bach. ad Xenoph. Sympoſ. III, 10. *an faciem diffundant*, διαχύνωσι, laetam reddant, exporrigant frontem. Video nunc Trillerum utriusque linguae peritiſſimum olim medicum in Obſſ. crit. III, 12 p. 202 ſqq. eadem ratione expoſuiſſe hunc locum, mihique otium feciſſe.

6. *niſi a corpore*] imprimantur? *Ergo et bona* corpora ſunt. Locus Lucretii eſt I, 305. cf. Aul. Gell. V, 15.

nem prudentia? quantam modeſtiam et quietem reverentia? quantam ſerenitatem laetitia? quantum rigo-
8 rem ſeveritas? quantam remiſſionem veritas? Corpora ergo ſunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum ſuum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona ſunt, et quidquid ex illis eſt. Numquid eſt dubium, an id quo quid tangi poteſt, corpus ſit?

Tangere enim et tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.

9 ut ait Lucretius. Omnia autem iſta quae dixi, non mutarent corpus, niſi tangerent: ergo corpora ſunt. Etiamnunc, cui tanta vis eſt, ut impellat et cogat et retineat et iubeat, corpus eſt. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, et impetum dat? non moderatio refraenat et revocat?
10 non gaudium extollit? non triſtitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiae aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus eſt: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale eſt: bonum hominis, et corporis bonum eſt: itaque corporale eſt. Quoniam, ut voluiſti, morem geſſi tibi, nunc ipſe dicam mihi, quod dicturum eſſe te
11 video. Latrunculis ludimus: in ſupervacuis ſubtilitas teri-

9. *Etiamnunc*] i. e. praeterea. Saepe hoc ſenſu occurrit ap. Senecam, e. c. de Benef. V, 6. 10. 12. Ep. 109, 8. 117, 3.

11. *Latrunculis ludimus*] Ludus erat, cui alii noſtrum Tocategli, Aus und ein, alii ludum ſcaccorum et Damiludium aſſimilant. Vide ad de Tranq. An. c. 14, 4: et cf. Wernsdorf. ad Poet. m. l. To. IV. Excurſ. XI p. 406. et Barthelemy Voyage du jeune Anach. II chap. 20. Saepe autem noſtrum Dialecticam impugnare, quin totum genus iſtud exturbandum iudicare, iam

teritur. non faciunt bonos iſta, ſed doctos. Apertior res eſt, ſapere: immo ſimplicior. paucis opus eſt ad mentem bonam literis. Sed nos ut cetera in ſupervacuum diffundimus, ita philoſophiam ipſam. Quemadmodum omnium rerum, ſic literarum quoque intemperantia laboramus: non vitae, ſed ſcholae diſcimus.

EPISTOLA CVII.

Amicum de fuga ſervorum ſuorum ſollicitum conſolatur. Monet autem talibus rebus offendi, et de iis queri ridiculum eſſe, quippe quae quotidie accidant ex lege et conditione vitae atque naturae omnia ſapientiſſime ordinantis. Quare contra omnes et maiores calamitates praeparetur animus, quandoquidem ea effugere non licet. Contemnendae proinde ſunt, futura ſaepe cogitando et praeſumendo quae et maiora eſſe poſſunt, quam accidere ſolent. Quidni enim maius malum accidere potuiſſet, quam fuga ſervorum, quae multis accidit? Iam vero nihil eorum miremur, ad quae nati ſumus omnes: nam omnia mutationibus expoſita ſunt, et Deo auctore proveniunt, quem non obiurgantes comitari debemus, ſed impigre atque alacriter obtemperantes.

Vbi illa prudentia tua? ubi in diſpiciendis rebus ſubtilitas? ubi magnitudo? Tam puſilla te angunt? ſervi occupationes tuas occaſionem fugae putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim ſane nomen, quod illis Epicurus noſter impoſuit, [a]et vocentur) quota

 pars

a. *et vocentur.* Sic Eraſm. et omnes codd. atque edd. At Pintian. coni. *et ita voc.* Mox editionem rom. inſiſtentem Pint. con-

iam vidimus, e. c. Ep. 45. 48. 71. 82. 88. 89. 113. Cautiorem ſe praeſtitit Epictetus, qui duabus diſſ. (I, 7. et 8) utilitatem huius artis tuitus eſt. *non vitae, ſed ſcholae diſcimus.* Similiter queritur Epictet. Enchirid. c. 51.

1. *Epicurus noſter*] qui amicitiam mirum in modum coluit,

pars abeſſet rebus tuis? Deſunt illi, qui et operam tuam conterebant, et te aliis moleſtum eſſe credebant. 2 Nihil horum inſolitum, nihil inexſpectatum eſt. Offendi rebus iſtis tam ridiculum eſt, quam queri, quod ſpargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitae conditio eſt, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermittentur, quaedam incident. Non eſt delicata res, vivere. Longam viam ingreſſus es: et labaris oportet, et arietes, et cadas, et laſſeris, et exclames, O mors! id eſt, [b] metiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiuſmodi offenſas emetiendum eſt confragoſum hoc 3 iter. Mori me vult? praeparetur animus contra omnia.

coniecturae veſtigiis ſequi placuit: *quota pars abeſſet rebus tuis? Deſunt illi, qui et operam* etc. Vulgata Eraſmi erat: *quo turpius non omnibus ſit rebus tuis. Deſunt illi* etc. quae ſenſu carent.

b. *metiaris.* nonnullae membranae, prob. Lipſio et toto ſententiarum nexu poſcente. Antea: *ventiaris*, pravo ſenſu. Vniverſam enim vitae calamitatem illa nunc repoſita voce bene complectitur, quam modo per partes exſequutus erat.

luit, ideoque non ſolum a coaevis ſuis aſſeclis, ſed a poſteris quoque magni fiebat. cf. Baylii Diction. Epicure, not. D. Stoici contra ſolos ſapientes inter ſe amicos eſſe dixere: reliquos magis ſocios appellavere, et utilitate quadam iunctos quam amicos, notante Lipſio. cf. Ep. 9. *Noſtrum* autem appellat ideo, quod magni eum fecit. Si amici, ait, te deciperent, iacturam ampliorem faceres, quam nunc, quum ſervi te deſerant, tibi nec fideles nec amici.

2. *quaedam intermittentur*] i. quaedam te non petent, te tranſibunt. Ita intermiſſa pars a flumine, intermiſſa moenia, intermiſſus locus cuſtodiis etc. neglectum denotant, Lexicographis Stephano et Schellero non praetermiſſum. *Non eſt delicata* i. mollis inersque. *Metiaris* ſc. viam: oportet ſis in peregrinatione, quacum vita ſaepe comparatur. cf. Garack. ad M. Anton. II, 11. 17. *alio efferes* mortuum.

3. *Mori me vult?*] i. e. iter ad mortem me ducit? *Praepare-*

nia. Sciat se venisse, ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus et ultrices posuere cubilia curae,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si saepe cogitaveris, et futura praesumseris. Nemo non 4
fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, et duris quoque, si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: et quia omnia novitate graviora sunt, haec cogitatio assidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. Servi te reliquerunt! Alium com- 5
pilaverunt, alium accusaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quae multa et varia sunt, in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant, et cum maxime veniunt, quaedam ad alios perventura nos stringunt. Nihil miremur eorum, ad 6
quae nati sumus: quae ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico, paria sunt. nam etiam

V 3 quod

parctur — omnia. cf. Ep. 18. Horat. Carm. II, 10, 13 et 14: Sperat infestis, metuit secundis Alteram sortem bene praeparatum Pectus. Versus sunt Virgil. Aen. VI, 274. 275. *Sciat — fulmen.* More suo ex omnibus periculis unum eligit, fulmen, quo icti homines interdum interimuntur. Lipsius tamen ait, se ex hac lectione nihil concinnare.

5. *Quaedam in nos fixa sunt* rel.] Imagine arcus et sagittarum utitur: quaedam sagittae iam inhaerescunt nobis, quaedam in eo sunt, ut nos petant, quaedam paene transvolant. Et hic corruptelam nescio quam subodoratur Lipsius.

6. Vides hic et sqq. doctrinam stoicam de libertate coniunctam cum illa de providentia, nixamque discrimine notissi-

quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius
est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus la-
tum est. Imperetur aequitas animo, et sine querela
mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit:
algendum est. aestas calores refert: aestuandum est.
7 intemperies coeli valetudinem tentat: aegrotandum
est. Et fera nobis loco occurret, et homo pernicio-
sior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet.
Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id
possumus, magnum sumere animum, et viro bono di-
gnum, quo fortiter fortuita patiamur, et naturae con-
8 sentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum
mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: tur-
bantur maria, quum quieverunt: flant invicem venti:
noctem dies sequitur: pars coeli consurgit, pars mer-
gitur: contrariis rerum aeternitas constat. Ad hanc
legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic
pareat; et quaecunque fiunt, debuisse fieri putet:
9 nec velit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod
emendare non possis: et Deum, quo auctore cuncta
proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles
est,

tissimo rerum, quae in nostra potestate non sunt (necessitatem naturalem vocaremus) et quae in ea sunt: τὰ μέν ἐστιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, Epictet. Enchir. I. Diss. IV, 1. et 12. Etsi in tota hac sententiarum stoicarum serie nunc facile deprehenduntur, quae non satis coeant et recte impugnentur, tamen ita istas comparatas esse agnoscas, ut tum discrimine inter hominem, quatenus e sensibus pendet, et inter rationalem animum, tum inter regnum rationis et apparitionum mundi sensualis probe ab iis iam animadverso, in eodem tramite incederent Stoici, qui conditorem Philosophiae criticae ad rectiorem de libertate doctrinam perduxit. Cf. Kantii Critik der prakt. Vernunft I, 1, 3. Ei. Critik der reinen Vernunft p. 538 — 558. *Ita dico, paria sunt:* quatenus fieri possunt: possibilitate casuum continetur paritas. *Aequum — latum est* i. e. leges naturae omnibus hominibus

eſt, qui imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quidquid patimur, intextum eſt: et ſic alloquamur Iovem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur, quemadmodum Cleanthes noſter verſibus diſertiſſimis alloquitur. quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur, Ciceronis viri diſertiſſimi exemplo. Si placuerint, boni conſules: ſi diſplicuerint, ſcies me in hoc ſecutum Ciceronis exemplum. 10

Duc me parens, celſique dominator poli, 11
Quocunque placuit. nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger. fac nolle, comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Maluſque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, ſic loquamur. paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit: at contra ille puſillus ac degener, qui obluctatur, et de ordine mundi male exiſtimat, et emendare mavult deos, quam ſe.

V 4

bus latae ſunt modo aequo, etiamſi non aequo modo iis utuntur.

10. *Cleanthes*] auditor et amicus Zenonis, cuius egregius Hymnus notiſſimus eſt (Brunk Poet. Gnom. p. 141 ſq.), cf. Fabricii Bibl. gr. III, 553. Harl. Exemplum Ciceronis imitatur, quem ſaepe graecorum poetarum verſus in ſermonem latinum convertiſſe conſtat, etſi eloquentia eum in carminibus deſtituit, iudice M. Seneca Praef. 3 Controv. Iambi, quos convertit noſter, Cleanthis exſtant apud Epictet. Enchirid. LII ubi cf. Intpp. Sunt hice: Ἄγου δέ μ', ὦ Ζεῦ, καὶ σύ γ' ἡ Πεπρωμένη, Ὅποι ποθ' ὑμῖν εἰμὶ διατεταγμένος. Ὡς ἕψομαί γ' ἄοκνος· ἢν δὲ μὴ θέλω, Κακὸς γενόμενος οὐδὲν ἧττον ἕψομαι.

EPI-

EPISTOLA CVIII.

Priusquam amici quaestionem expediat, docendum putat, quomodo philosophiae operam dare optimum sit. Ac primum quidem monet, ut per partes, sensim sensimque discere atque in studium philosophiae incumbere praeferat. Ita deinde fiet, ut, quod Attalus dicebat Senecae iuveni, quotidie et sanior et sanabilior evadat ille, qui philosophiae operam suam navaverit strenue. Nam vis Philosophiae magna est. Sed hoc fieri debet non negligenter, non oblectamenti, boni temporis fallendi caussa. Moventur, afficiuntur que quidem multi facile, quoniam quisque semen virtutis in se habet, sed pauci mente hac sic affecta utuntur tamquam norma vitae. Quare in illud vehementer incumbendum est, ut, si quando sensus tales excitati sint, eos clariores faciamus vel carminibus, ut vehementius urgeamus instemusque, ne auditores ex animo veritatem, cuius vim agnoverint, dimittant, sed exerceant agendo. Hoc ipse expertum esse narrat Seneca, quum Attalum, Sotionemque iuvenis audiret, et omnes experturos esse putat quippe ad optima quaeque natos, modo non interdum praecipientes peccarent, qui docere malunt disputare quam vivere. Hoc illustratum dat exemplis quibusdam e Virgilio petitis atque e Cicerone, quos aliter grammaticus, aliter philosophus legit. Itaque auditio lectioque philosophorum ad propositum beatae vitae trahenda est, ut inde praecepta mutuemur, quae mox in rem transferantur.

Id de quo quaeris, ex his est, quae scire, tantum eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus quia [a]pertinet et properas, nec vis exspectare libros, quos quum maxime ordino continentes totam moralem philosophiae partem, statim expediam. Illud tamen prius scri-

a. *pertinet et.* Erasm. et vett. libri: *quia pertinet properas.* Pintianum, qui dixerat habere quosdam libros *pertinet pertinaciter* pr., sequutus est Muret. Cum Gronovio restitui: *pertinet et.* Mox *ordino* Nic. Faber e mss. libris reposuit, quum alii haberent: *maxime ordine, ordinem, maximo ordine.* §. 4. *apud phil.*: at ed. vetus habet *ad*, quod, Gronovio ad Liv. VII, 7 docente, itidem bene habet.

1. Quaesiverat, an sapiens *libros — partem.* cf. ad Ep. sapienti prosit? cf. Ep. sequens. 106, 2.

ſcribam, quemadmodum tibi iſta cupiditas diſcendi, qua flagrare te video, dirigenda ſit, ne ipſa ſe impediat. Nec paſſim carpenda ſunt, nec avide invadenda 2
univerſa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui ſufficere poſſumus. Non quantum vis, ſed quantum capis, hauriendum eſt. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc ſe magis laxat. Haec nobis praecipere Attalum memini, 3
quum ſcholam eius obſideremus, et primi veniremus, et noviſſimi exiremus, ambulantem quoque illum ad aliquas diſputationes evocaremus, non tantum paratum diſcentibus, ſed obvium. Idem, inquit, et docenti, et diſcenti debet eſſe propoſitum: ut ille prodeſſe velit, hic proficere. Qui ad philoſophorum ſcholas venit, quotidie ſecum aliquid boni ferat: aut ſanior domum redeat, aut ſanabilior. Redibit autem; ea enim 4
philoſophiae vis eſt, ut non ſolum ſtudentes, ſed etiam converſantes iuvet. Qui in ſolem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna reſederunt, et paulo diutius commorati ſunt, odorem ſecum loci ferunt: et qui apud philoſophum fuerunt, traxerint aliquid neceſſe eſt, quod prodeſſet etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non 5
repugnantibus. Quid ergo? non novimus quoſdam,

V 5 qui

3. *Attalum*] ſub imperat. Tiberio clarum Stoicum, qui ſolum vertit a Seiano circumſcriptus, magnae vir eloquentiae: ex philoſophis, quos noſtra aetas vidit, longe et ſubtiliſſimus et facundiſſimus. M. Ann. Seneca in Suaſoria 2. Fabric. Bibl. gr. III, 544.

4. *Qui in ſolem — colorabitur*] Similiter Cicero de Orat. II, 14: quum in ſole ambulem, etiamſi aliam ob cauſſam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer —. *qui in unguentaria — ferunt:* ibi et apud tonſores commorabantur ſaepe homines fallendi temporis cauſſa et Romae, et Athenis ἐν τῷ μύρῳ. cf. Intpp. ad Ariſtoph. Eq. 1372.

qui multis apud philosophum annis persederint, et ne colorem quidem duxerint? Quidni noverim? pertinacissimos quidem, et assiduos: quos ego non discipu-
6 los philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diversorium otii sit. Non id agunt, ut aliqua [b] illic vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores suos
7 exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quae tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, et transeunt in affectum dicentium, alacres vultu et animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri, et ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchri-
8 tudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuvat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, et sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam con-

b. *illic* a Pint. et Mureto est: alii: *illo*, *illi*.

6. Haec et sequentia vereor ne haud raro a professoribus nostris de auditorum suorum magna parte dici liceat!

7. *nec aliter — Phrygii tibicinis sono semiviri*] De Matris Deae sacerdotibus, Gallis, loquitur, de quibus Lucian. To. I. p. 59. Nigrin. c. 38 ubi cf. Hemsterh., ait, Lipsio vertente: sicut phrygiae tibiae sonum qui audiunt, non omnes in furorem aguntur, sed qui Rheae sacrati addictique sunt, illi reminiscuntur eo signo affectus. Praeiverat in simili re Plato in Ione To. IV p. 191. 192 bip. *Ex imperio* Archigalli qui signum iubet dari furent.

conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile eſt auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, ſemenque virtutum: omnes ad omnia iſta nati ſumus: quum irritator acceſſit, tunc illa animi bona [c] velut ſolita excitantur. Non vides, quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quae publice agnoſcimus, et conſenſu vera eſſe teſtamur? 9

Deſunt inopiae multa, avaritiae omnia.
In nullum avarus bonus eſt, in ſe peſſimus.

Ad hos verſus ille ſordidiſſimus plaudit, et vitiis ſuis fieri convicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas evenire, quum a philoſopho iſta dicuntur: quum ſalutaribus praeceptis verſus inſeruntur, efficacius eadem illa demiſſuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum ſpiritus noſter clariorem ſonum reddit, quum illum tuba per longi canalis anguſtias tractum, potentiorem noviſſimo exitu effudit: ſic ſenſus noſtros clariores carminis arcta neceſſitas effi- 10

c. *velut ſolita* omnium fere codd. et edd. lectio. Muretus: *ſopita*. Mox §. 10 Cleanthis imago parum ſibi conſtat in lectione olim vulgata: nam fermo eſt de efficacia et potentia uti ſoni ad aures, ita orationis vinctae ad animum. Coniectura itaque facili ducebar eo, ut mallem: *potentiorem noviſſimo*, quam firmatam poſtea vidi editione veteri: accedit quod unus palat. ap. Gruterum habet *potenti ore:* tamen *noviſſime* omnes tenent. Itaque reduxi: *potentiorem noviſſimo* ex., eliminata vulgata: *patentiore noviſſime* ex. Quae ſequuntur, *velut lacerto excuſſa torquetur*, lectionem receptam et poſcunt et confirmant.

9. Verſus haud dubie ſunt P. Syri, vel Laberii, quae eſt ſententia Mitſcherlichii ad Horat. Carm. III, 16, 42 To. II. p. 706. cf. ad Conſolat. ad Marc. 9, 4.

10. *Quanto — imperitorum?*] Fortaſſe cogitavit de Chryſippo, quem huic inſtituto, quod noſter praedicat, indulſiſſe conſtat. *Cleanthes.* Cf. ad Ep. 107, 10: ſed ubi haec occur-

11 efficit. Eadem negligentius audiuntur, minuſque percutiunt, quamdiu ſoluta oratione dicuntur: ubi acceſſere numeri, et egregium ſenſum adſtrinxere certi pedes, eadem illa ſententia velut lacerto excuſſa torquetur. De contemtu pecuniae multa dicuntur, et longiſſimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent eſſe divitias: eum eſſe locupletem, qui paupertati ſuae [d] aptatus eſt, et parvo ſe divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, quum carmine eiuſmodi dicta ſunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod ſatis eſt poteſt.

12 Quum haec atque eiuſmodi audimus, ad confeſſionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil ſatis eſt, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, et ſyllogiſmis, et cavillationibus, et ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. quum profeciſſe te videris, et animos audientium affeceris, inſta vehementius.

d. *aptatus*. Sic coni. Pint. et praeſtat editio vetuſta, firmat Senecae uſus. Alii *oblatus*, *optatus*: vulg. *aptus*. Mox §. 13 Muretus *concitantur*: praeſtat tamen omnium codd. et edd. lectio: *conciliantur*.

occurrerint, dicere non habeo, quum, praeter Hymnum in Iovem, omnia eius ſcripta perierint. *arcta neceſſitas* propter numeros et pedes; vincta oratio, quae ſenſus continet et uno tandem quaſi impetu protrudit, ſ. *velut lacerto excuſſos torquet*, eadem ratione, qua ſonus noviſſime potentior effunditur e tuba, in cuius longo canali ita continebatur, uti ſenſus noſtri pedibus adſtringuntur metricis.

11. *aptatus eſt*] ad eam ſe accommodat: non ultra modum viresque eius cupit aut ſumit. L. Etiam hi verſus Publii Syri ſunt. Similia Adolomini habet Curtius IV, 1, 25 ubi

tius. Verisimile non est, quantum proficiat talis ora- 13
tio remedio intenta, et tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis iniicit manum veritas, si advocatum idoneum nacta est. Ego certe, quum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, et illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse 14
dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Quum vero commendare paupertatem coeperat, et ostendere, quam, quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum et grave ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Quum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam et ventrem. Inde mihi 15
quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca servavi. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, et se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: 16

[e] quo-

ubi Raderus nostri loci meminit.

13. *Verisimile non est*] mirum est. *Attalum*, cf. ad §. 3. *Regem se esse dicebat* ut Stoicus. Solus enim sapiens Rex: notissimum paradoxon stoicum. Lipsius laudat suam Manuduct. III, 13.

15. *Magno — servavi.*] Magno ardore philosophiae se dedisse ait, et praecepta illius imitatum esse, sed quum lato clavo sumto honores, quaesturam v. c. (cf. Consol. ad Helv. c. 17) peteret, genus vitae asperum mitigasse.

[e] quoniam optimus odor in corpore eſt. Non luxum dat vino ſtomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, ut, quorum abſtinentiam interrupi, modum ſervem, et quidem abſtinentiae proximiorem, neſcio an difficiliorem: quoniam quaedam abſcindantur facilius animo, quam temperantur.
17 Quoniam coepi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philoſophiam iuvenis acceſſerim, quam ſenex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſtea Sextius. Diſſimilis utrique cauſſa erat, ſed utrique magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, et crudelitatis conſuetudinem fieri, ubi in voluptatem eſſet
18 adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendam materiam eſſe luxuriae: colligebat, bonae valetudini contraria eſſe

e. *quoniam optimus odor in corpore eſt. Non luxum dat vino ſtomachus.* Sic Eraſmi codd. et optimi pal. At Pintianus e codd. dedit: *quoniam optimus olor in corpore eſt nullus. Inde vino caret ſtomachus.* Sed haec Seneca dicere non potuit, quippe qui omnem vini uſum non vetuit: cf. e. c. De Tranq. an. 15, 10 ſqq. Τὸ· *luxum dat* videntur gloſſae *caret*, *carens* etc. locum dediſſe, quae veram lectionem obliterarere. Mox §. 17: *iniecerit Sotion* eſt ex emend. Pintiani, quum omnes codd. et edd. haberent: *iniecerit. At* f. *Ad Socion.* Fortaſſe latuit huius philoſophi praenomen, ſive nomen eius patriae: erat autem Alexandrinus.

16. *Non luxum dat vino ſtomachus*] i. e. non permittit vino, ut immoderato ſumtus nimium calorem crapulamque efficiat: parce eo utitur. Nam vino non omnino ille vinearum tam diligens foſſor abſtinuit. cf. Var. lect. *Decoquere corpus — credimus:* in balneis, qualia deſcribit Ep. 86, 5, calidis.

17. *Sotion*] cf. ad Ep. 49, 2. Bruckeri Hiſtor. crit. Philoſ. II p. 95. De *Sextio* vide ad 98, 13.

esse alimenta varia, et nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, et aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. [f] Videbimus, per quas temporum 19
vices, et quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, quum possint in parentis animam inscii incurrere, et ferro morsuve violare: in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Haec quum expo- 20
suisset Sotion, et implesset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi, et migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve, aut aquâ mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum coelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, et animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. itaque iudicium qui- 21
dem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est:

si

f. *Videbimus.* Sic membranae et antiquiss. edd., et sic loquitur plerumque Seneca. Reduxi Gron. auctore. Antea: *Viderimus.*

18. *At Pythagoras* rel.] Praeclare de hac abstinentia Pythagorae et Pythagoreorum egit Meiners Gesch. der Wiss. I p. 419 sqq., ubi docet, Pythagoram, eiusque amicos antiquissimos non omnibus animalibus, sed quibusdam tantum generibus abstinuisse, posteriores tamen Pythagoreos severiores fuisse. Conferri quoque meretur Tiedemanni liber elegans: Griechenlands erste Philosophen p. 310 sqq. Laudat Lipsius Plutarchi orationes duas (λόγους) de esu carnium (To. XIII. ed. Hutt.).

20. *describi*] distribui. *aquâ mersis* i. e. piscibus; nam et iis vel maxime abstinebant. Plutarch. l. l. L.

si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuae damnum est? Alimenta tibi leonum et vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus coepi: et anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo,
22 sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmaverim an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat: [g]alienigena tum sacra movebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, [h]qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, ut inciperem melius coenare, per-
23 suasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere; aliquid discentium, qui propositum afferunt ad praeceptores suos, non

g. *alienigena tum s.* cum Lipsio reduxi. Antea *alienigenarum.* Nam vox *gentium* infarcta est praeter libros.

h. *qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat.* Lectius hanc omnium codd. et edd. lectionem transponi maluit ita: *qui non philosophiam od. sed c. t.* Probat Lipsius.

21. *Quod istic — est?*] Saeva sunt et dura, te indigna, quae tuae crudelitati subtraho. Multa alia restant, in quae crudelis esse potes. Moneo, ne haec cum Lipsio emendatione indigere putes, quippe sincera.

22. *Alienigena tum sacra m.*] Iudaei autem et Aegyptii, sub Tiberio, a. v. c. 772, urbe pulsi et aliquot millia in Sardiniam ablegata. Tacit. Annal. II, 85. Agebat tum Seneca annum aetatis circiter vigesimum. *qui non calumniam — oderat.* Lucem haec accipiunt e Consolat. ad Helv. c. 16, 9 sqq. ubi patris sui antiquum rigorem memorat,

non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quae 24
philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

—— *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. agit nos, agiturque velox dies: inscii rapimur. Omnia in futurum disponimus, et inter praecipitia lenti sumus. Sed ut observet, quoties Virgilius de celeritate tempo- 25
rum dicit, hoc uti verbo illum, Fugit.

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, et durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere; quod currendi genus concitatissimum est: et optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimae rei possimus aequare? Meliora praetervolant, deteriora 26
succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sinceriſſimum effluit, graviſſimum quodque turbidum-

24. *Philologia*] Inde ab Eratosthene († 200 ante Christ. Alexandriae) studium multiplex variaque doctrina poetae, grammatici, critici, historici etc. denotari coepit hac voce, Ateiusque Grammaticus Romae primus hanc appellationem assumsit, auctore Suetonio de illustr. Gram. c. 10. Senecam de critico intellexisse patet e §. 30. 31. Versus Virgil. est Ge. III, 284. III, 66. sq.

26. *Quemadmodum ex amphora* rel.] Cf. Ep. 1. Egregii versus Antiphanis huc faciunt (ex Stob. Florileg. 118. ap. Winterton. p. 481 et Brunk. Poet. gnom. p. 186): Σφόδρ' ἐστιν ἡμῶν ὁ βίος οἴνῳ προσ-

dumque ſubſidit: ſic in aetate noſtra, quod optimum, [1]in primo eſt. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis faecem reſervemus. Inhaereat iſtud animo, et tanquam miſſum oraculo placeat:

Optima quaeque dies miſeris mortalibus aevi
Prima fugit. ——

27 Quare optima? quia reſtat quod incertum eſt. Quare optima? quia iuvenes poſſumus diſcere, poſſumus facilem animum, et adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum eſt laboribus, idoneum agitandis per ſtudia ingeniis, et exercendis per opera corporibus. Quod ſupereſt, ſegnius et languidius eſt, et propius a fine. Itaque toto hoc agamus animo, et omiſſis ad quae divertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis perniciſſimi celeritatem, quam retinere non poſſumus, relicti demum intelliga-
28 mus. Primus quisque tanquam optimus dies placeat, et redigatur in noſtrum. quod fugit, occupandum eſt. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen iſtud legit, ideo optimum quemque primum eſſe diem, quia ſubeunt morbi, quia ſenectus premit, et adhuc adoleſcentiam cogitantibus ſupra caput eſt: ſed ait, Virgilium ſemper una ponere morbos et ſenectutem. non mehercule immerito: ſenectus enim inſanabilis
29 morbus eſt. Praeterea, inquit, hoc ſenectuti cognomen impoſuit, triſtem illam vocat:

—— *ſubeunt morbi, triſtisque ſenectus.*

Non

1. *in primo eſt.* Nec male *in prima*, inquit Lipſius. Sed melius nihil mutare, ubi non eſt opus. Vide quae ad Liv. X, 14. Gronov.

Φερής· Ὅταν ἤ τὸ λοιπὸν μικρὸν, ὄξος γίγνεται. Vnde Epigramma ex Anthol. gr. lau-datum Lipſio (Anal. Brunk. III, 237) eiusdem argumenti derivatum eſt. *in primo* loco.

Non eſt quod mireris, ex eadem materia ſuis quemque ſtudiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. Quum Ciceronis [k] librum de Republica prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philoſophiae deditus: alius alio curam ſuam mittit. Philoſophus admiratur, 30
contra iuſtitiam dici tam multa potuiſſe. Quum ad hanc eandem lectionem philologus acceſſit, hoc ſubnotat, duos Romanos reges eſſe, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; Numae nepos dicitur. Praeterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, et in hiſtoriis ita nominari legimus, apud antiquos magiſtrum populi vocatum. Hodieque id exſtat in Auguralibus 31
libris: et teſtimonium eſt, quod qui ab illo nominatur, magiſter equitum eſt. Aeque notat, Romulum periſſe ſolis defectione. Provocationem ad populum etiam a regibus fuiſſe. id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, et Feneſtella. Eosdem libros quum grammaticus explicuit, primum *reapſe* dici ab Cicerone, id eſt, reipſa, in commentarium refert; nec minus *ſeipſe*, id eſt,

 ſeipſe.

k. *librum.* Ita omnes codd. et edd. Sed Muretus ex ingenio dedit: *libros.*

29. Ciceronis *libros de Rep.* periiſſe, praeter fragmentum e libro VI, Somnium Scipionis, a Macrobio conſervatum et illuſtratum, notum eſt. Quae hic philologum notaſſe ait noſter, ea Cicero Tuſc. Qu. IV, 1 quoque memorat: cf. Middleton on the roman ſenate (Vol. III. p. 396. Miſcellaneous Works).

31. *in Auguralibus libris*] quos Appius, Ciceronis collega, in auguratu ſcripſit. Cic. ad Div. III, 11. *in Pontificalibus libris*, qui et commentarii pontificum, et Faſti vocantur: initium eorum iam ſub Anco Martio factum eſſe Liv. I, 32 narrat: cf. IV, 3. L. *Feneſtella* ſub Auguſto vixit, annalium auctor non incelebris. Liber qui ſub eius nomine circumfertur de magiſtratibus ſacerdotiisque Rom. a Flocco (Fiocchi)

in

32 ſeipſe. Deinde tranſit ad ea, quae conſuetudo ſeculi mutavit: tanquam non quod ait Cicero, Quoniam ſumus ab ipſa calce eius interpellatione revocati: hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit verſus, et in primis illos de Africano ſcriptos:

—— *Cui nemo civis neque hoſtis*
Quivit pro factis reddere opraepretium.

33 Ex eo ſe ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium ſignificaſſe operam, ſed opera. ait enim neminem potuiſſe Scipioni neque civem, neque hoſtem reddere operae pretium. Felicem deinde ſe putat, quod inveniret, unde viſum ſit Virgilio dicere:

—— *Quem ſuper ingens*
Porta tonat coeli. ——

34 Ennium hoc ait Homero ſurripuiſſe; Ennio Virgilium. Eſt enim apud Ciceronem in his ipſis de Republica hoc Epigramma:

[1] *Si fas endo plagas coeleſtum aſcendere cuiquam:*
Mi ſoli coeli maxima porta patet.

Sed

1. Vulgatam huius epigr. lectionem ex ingenio reſtituit Petr. Pithoeus in Adverſar. I, 11 (in Grut. Theſ. crit. To. 2 p. 757.): *Si fas endo:* quum et hic et ap. Lactant. I, 18 varient libri: *Si faciendo; ſi fas caedendo —: niſi, ni faciendo — ne faciendo.* Cf. Anthолog. Lat. To. I. p. 213.

ineunte ſaec. XVI ſcriptus eſt. cf. G. I. Voſſ. de Hiſtoric. lat. I, 19 p. 100.

32. *hanc — dicebant.*] Plinius 35, 17 f. 58 ait: creta circum praeducere ſolent ad victoriae notam, i. e. explicante Lipſio, metam ea ſignare, ut conſpicua eſſet: quo alluſum putant ab Horat. Ep. I, 16 fin.: Mors eſt ultima linea rerum. *de* Scipione maiore *Africano*, cuius amicus et comes Ennius fuit.

33. *Virgilio*] Ge. III, 260 ſqq. ubi cf. Heynius.

Sed ne et ipſe, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philoſophorum, lectionemque, ad propoſitum beatae vitae trahendam: non ut verba priſca aut ficta captemus, et translationes improbas figurasque dicendi, ſed ut profutura praecepta, et magnificas voces, et animoſas, quae mox in rem transferantur. Sic iſta diſcamus, ut 35
quae fuerunt verba, ſint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philoſophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum eſſe praecipiunt. Exempla enim ſeipſos inutilis diſciplinae circumferunt, nulli non vitio, quod inſequuntur, obnoxii. Non magis mihi poteſt quisquam prodeſſe praeceptor, quam gubernator in tempeſtate nauſeabundus. Tenendum eſt, 36
rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipſo mari, eripienda ſunt vento vela: quid me poteſt adiuvare rector navigii attonitus et vomitans? Quanto maiore putas vitam tempeſtate iactari, quam ullam ratem? non eſt loquendum, ſed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena ſunt: dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chryſippus, et Poſidonius, et ingens agmen tot ac talium. Quomodo 37
probare poſſint ſua eſſe, monſtrabo: faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi, nunc deſiderio tuo ſatisfaciam, et in alteram epiſtolam integrum quod exegeras transferam: ne ad rem ſpinoſam, et auribus erectis curioſisque audiendam, laſſus accedas.

X 3

35. *Nullos autem* rel.] Hoc reprehendebat Socrates in Sophiſtis aliisque philoſophis ſuae aetatis, hoc poſtea multi alii queſti ſunt, et Seneca, et Lucianus, cuius libri pleni ſunt ſatiricis philoſophorum, quos S. carpit, deſcriptionibus. Vtinam noſtra tandem tempora talibus philoſophis carerent! Ad *praeceptor* trahas quoque *in temp. nauſ.*

EPI-

EPISTOLA CIX.

Quaestioni amici in priore epistola propositae respondet: Au sapiens sapienti prosit, et quomodo prodesse possit? Nam quum omnia summa in sapiente sint, necesse esse, obiectio est, nullus adiectioni locus sit. Affirmat et distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

Pertinet haec quaestio ad illas argutias, quae disputationibus de sapiente stoico ortum suum debent. Nam facillima erat adversariorum, e. c. Peripateticorum, conclusio, sapientem mentis humanae perfectum bonum habentem (Ep. 89, 3) sapienti non amplius prodesse, ideoque omnem amicitiam tolli, quippe quam nonnisi inter bonos intercedere posse statuebant et vel. Quum Senecae virtus non esse videatur subtiles quaestiones satis feliciter tractandi, etsi nescio quo fato saepius ad eas delabitur, non exspectari potest et in hac disputatione nobis omni ex parte satisfacturum esse. Ceterum nonnisi hac epistola de illa re mentionem iniectam inveni.

An sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, et summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, et sapientiam in suo statu continent, desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum 2 quo quaerat. Peritos luctandi usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est et sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet, 3 sic movetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quae invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, et quo animus

3. *Praeter haec — invenerit.*] Sapientia est quidem divinorum et humanorum scientia, et quae eorum sunt causae, sed quum sapiens semper in actu et opere sit, tum contemplabitur tum aget: proderit itaque communicando quae invenerit cogitaveritque cum amicis et sapientibus.

mus eius excurrat. Malus malo nocet; facit peiorem, 4
iram, metum incitando, triſtitiae aſſentiendo, voluptates laudando: et tunc maxime laborant mali, ubi plurium vitia miſcuere, et in unum collata nequitia eſt: ergo ex contrario, bonos bono proderit. Quomodo? inquis. Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex 5
conſpectu mutuae tranquillitatis creſcet utriuſque laetitia. Praeterea, quarundam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia ſapiens ſcit: etiamſi ſciret, breviores vias rerum aliquis excogitare poſſit, et has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit ſapienti ſapiens: non ſcilicet tantum ſuis viribus, ſed ipſius quem adiuvat. Poteſt quidem ille etiam relictus ſibi, explicare partes ſuas. Vtetur propria ve- 6
locitate: ſed nihilominus adiuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodeſt tantum ſapiens ſapienti, ſed ſibi ipſi. [a]Hoc ſcias: detrahe illi vim propriam, et ille nihil agit. Vno modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinem. Nam ipſe ille qui eſt, eſſe debet

a. *Hoc ſcias.* Sic omnes codd. et edd. *Obiicies* a Mureto eſt. Mox *Vno modo* omnes quoque codd. et edd. tenent: unde Pintianus, quem Muretus ſequitur, fecit: *Iſto modo.* Tum *Nam ipſe ille qui eſt, eſſe debet* rel. recte reſtituit Muretus. *Tò eſt* omiſſum in omnibus codd., at in aliquot gloſſam: *ſumere debet* invenies. Iſtud *eſt*, i. edit, comedit, interdum fraudi fuit Viris doctis, e. c. Gronovio Obſſ. I, 1 p. 10. in Afranii illo apud Nonium p. 486, 40 ed. Godofr.: qui me eſt animi exercitus i. quae vexatio animi me edit: edaces autem curae occurrunt ap. Horat. Od. II, 11, 18. §. 7. *profuturo* omnium codd. et Eraſmi lectio, pro qua Pint. reſtituit: *profecturo.*

5. *per quas facilius — circumfertur*] i. e. per quas totum opus ſuum facilius peragere poſſit, quae faciliore, breviore et meliore modo ad ſcopum ducant.

6. *Hoc ſcias — dulcedinem.*] Hoc habeto, ſi ſapientiam et iuvandi vim detraxeris ſapienti, eadem conditione utetur, qua mel rel. *uno* eodemque *modo. Vnus* ſaepe occurrit, ut

ſit

ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, ut
7 ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem esse, ut et ille prodesse possit, et huic profuturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri supervacuum est: et in summum producto bonum supervacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. satis enim vitae instructus,
8 satis armatus est. [b] Ad haec respondeo. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Primum multum interest inter ista, quae comparas. Calor enim unus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuvatur adiectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu suae mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet.
9 Adiice nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicuius pares suis amat, amandasque invicem praestat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, et probare ac probari sciunt. Etiamnunc. Sapientis animum perite movere nemo alius

b. *Ad haec respondeo. Qui* rel. Sic omnes Codd. et Edd. Sed Muretus transposuit, et post: *continet* collocavit: *Ad haec respondeo.* Falso. nam ex obiectione eligit Seneca quaedam, quibus respondere vult.

sit synon. τοῦ· idem. Hoc fefellit Pintianum, quum, τῷ *uno* electo, *isto* emendaret. Et propter *dicas* Muretus eiecit temere τὸ· *Hoc scias*, et invexit: *Obiicies*, quamquam hic nulla obiectio est. *Nam ipse ille qui est* i. edit.

9. *virtutes alicuius pares suis*] Nam Stoicum dogma erat, et omnes virtutes inter se pares, et omnes item sapientes: neminem alterum excellere. Vide Manuduct. II, 19. L. *Etiamnunc* praeterea.

alius poteſt, niſi ſapiens: ſicut hominem movere rationaliter non poteſt, niſi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus eſt: ſic, ut moveatur ratio perfecta, opus eſt ratione perfecta. Prodeſſe 10
dicuntur, et qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in uſus vitae cara aut neceſſaria: in his dicetur etiam ſtultus ſapienti prodeſſe. Prodeſſe autem eſt, animum ſecundum naturam movere virtute ſua, aut eius qui movebitur. Hoc non ſine ipſius quoque, qui proderit, bono fiet. neceſſe eſt enim, alienam virtutem exercendo, exerceat et ſuam. Sed ut removeas iſta, quae aut ſumma bona ſunt, aut 11
ſummorum efficientia, nihilominus prodeſſe inter ſe ſapientes poſſunt. Invenire enim ſapientem, ſapienti per ſe res petenda eſt: quia natura bonum omne carum eſt bono: et ſic quisque conciliatur bono, quemadmodum ſibi. Neceſſe eſt, ex hac quaeſtione, argumenti cauſſa, in alteram tranſeam. Quaeritur enim, 12
an deliberaturus ſit ſapiens: an in conſilium aliquem advocaturus: quod facere illi neceſſarium eſt, quum ad haec civilia et domeſtica venitur, et (ut ita dicam) mortalia. In his ſic illi opus eſt alieno conſilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato, et litis ordinatori. Proderit ergo ſapiens aliquando ſapienti: ſuadebit enim: ſed in illis quoque magnis ac divinis, ut dicimus, communiter honeſta tractando, et animos cogitationesque miſcendo, utilis

X 5 erit.

11. *Sed ut*] etiamſi —. *ſummorum* bonorum *efficientia*. In diviſionibus bonorum et haec erat, ut dicerent Stoici, bona eſſe vel *finalia*, *ſumma*, τελικὰ, ut gaudium, fiduciam, et ex virtute actiones, vel *efficientia*, ut prudentem virum et amicum, vel utrumque, ut virtutes omnes. Cf. Lipſii Manud. 2, 22.

12. *litis ordinatori*] i. e. iurisconſulto, qui reſpondendo, ſcribendo, cavendo conſulen-

13 erit. Praeterea ſecundum naturam eſt, et amicos complecti, et amicorum actu, ut ſuo proprioque, laetari. Nam ſi hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo [c] ſenſu valet. Virtus autem ſuadet praeſentia bene collocare, in futurum conſulere, deliberare, et intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem ſibi aſſum-
14 ſerit. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, ſi conſilium communi prudentia iuverit. Aiunt, homines plus in alieno negotio videre, quam in ſuo: hoc illis evenit, quos amor ſui excaecat, quibusque diſpectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet ſapere ſecurior, et extra metum poſitus. Sed nihilominus quaedam ſunt, quae etiam ſapientes in
15 alio, quam in ſe, diligentius vident. [d] Praeterea illud dulciſſimum honeſtiſſimumque, idem velle atque idem nolle, ſapiens ſapienti praeſtabit. Egregium opus pari iugo ducet. Perſolvi quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philoſophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod ſoleo frequenter tibi

c. *ſenſu.* Sic omnes codd. et edd. Ex uno cod. Pint. ſumſerat Muretus: *ſe*, *uſu v. Senſu* i. prudentia, ratione, cuius ſunt actiones quae ſequuntur. Explicat noſter mox per illa: *ſi communi prudentia iuverit.*

d. *Praeterea illud dulciſſimum honeſtiſſimumque*, *idem* rel. Sic omnes codd. et vett. edd., quae tamen *dulciſſimum eſt h.* habent, ubi τὸ· *eſt* pro *et* ſcriptum eſſe apparet. Eliminari itaque τὸ· *quod* poſt *illud*, et τὸ· *eſt* poſt *hon.*, cum Gronovio.

ſulentibus praeſto erant, et legibus interpretandis ac formulis agendi lege praeſcribendis et cautionibus exhibendis. Cf. Cuiacii Obſſ. 18, 23.

15. *quamquam in ordine — complectimur.*] vide ad Ep. 106, 2. Interciderunt haec volumina, quae Vincentius Bellovacenſis (ſaeculo XII monachus ordin. dominic.) adhuc habuiſſe videtur, quum paſſim ex illis quaedam laudet.

tibi dicere: In iſtis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo revertor: Quid iſta me res iuvat? fortiorem faciet, iuſtiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus eſt. Quid me doces ſcientiam inutilem? magna promiſiſti; 16
exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiamſi circa me gladii micarent, etiamſi mucro tangeret iugulum: dicebas ſecurum fore, etiamſi circa me flagrarent incendia, etiamſi ſubitus turbo toto navem meam mari raperet. Haec mihi praeſta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: poſtea docebis implicita ſolvere, ambigua diſtinguere, obſcura perſpicere: nunc doce, quod neceſſe eſt.

EPISTOLA CX.

Salus, quam amico impertit, qua iubet eum habere mentem bonam, i. e. omnes deos propitios, anſam praebet argumenti huic epiſtolae ſerendi atque tractandi. Nam mittere iubens maiorum perſuaſiones de geniis cuique datis, deos monet habere placatos et faventes, quisquis ſibi ſe propitiavit, et nihil gravius eſſe votum et imprecationem in aliquem, quam ut ſe habeat iratum, qui tunc et deos habuerit infeſtos, etiamſi fortunatus eſſe videatur. Omnia mutabilia. Sic meminerimus, medium tenere eſſe beati, ſive ſpem ſive metum reſpicias. Nam vana ſunt, quae nobis timorem iniiciunt et ſpe nos implent. Itaque error, qui oculis noſtris offuſus eſt, diſcuti debet et poteſt philoſophia, a qua ad ſordida haec et humilia animus noſter abductus vitiis inſervit. Contemne igitur non ſolum ſupervacua, ſed neceſſaria. Egregia Attali oratione haec illuſtrat.

Ex Nomentano meo te ſaluto, et [a] iubeo habere mentem bonam, hoc eſt, propitios deos omnes: quos habet

a. *iubeo habere.* Sic omnes codd. et ant. edd. Antea: *iubeo te h.*

1. *Ex Nomentano*] vide ad Ep. 104, 1. *unicuique — deos.* Daemonas ſ. genios infantibus maſculi generis, *Iunonem* feminis.

habet placatos et faventes, quiſquis ſibi ſe propitiavit. Sepone in praeſentia, quae quibuſdam placent: unicuique noſtrûm paedagogum dari deum, non quidem ordinarium, ſed hunc inferioris notae, ex eorum numero, quos Ovidius ait de plebe deos. Ita tamen hoc ſeponas volo, ut memineris maiores noſtros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuiſſe: ſingulis enim et Ge-
2 nium et Iunonem dederunt. Poſtea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud ſcito, ſive aſſignati ſumus, ſive neglecti, et fortunae dati, nulli te poſſe imprecari quidquam gravius, quam ſi imprecatus fueris, ut ſe habeat iratum. Sed non eſt, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infeſtos deos habeat: habet, inquam, etiamſi videtur eorum cura et favore
3 produci. Adhibe diligentiam tuam, et intuere, quid ſint res noſtrae, non quid vocentur: et ſcies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis cauſſa et initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum ſibi ſtruxit in praeceps, et aliquem iam eminentem

minis. *Ovidius* Met. I, 595. cf. ad Ep. XII, 2, ubi addas, villicum ibi propterea iurare per Genium, quod maxime platanus Romanis Genio ſuo litantibus in deliciis erat. Inde genialis vocatur ap. Ovid. Met. X, 95. Lipſius, qui de hoc dogmate Stoicorum Phyſiol. Stoic. I, 19 diligenter egit, laudat Menandri Comici verſus hoſce: Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαραστατεῖ Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου. Stoici autem hanc de geniis ſententiam iam apud Heſiodum al. obviam, et omni Graeciae communem non magis aſpernati ſunt, quam Romani, plurimaeque nationes. Vide Menag. ad Diog. Laert. VII, 151.

2. *Poſtea*] non hac in epiſtola, ſed alio fortaſſis tempore. Simili modo occurrit Ep. 36, 10. *aſſignati* quisque ſuo deo.

3. *contingere — accidere*] illud proprie de re laeta, hoc de re mala dici ſolet: quamquam

tem allevavit etiamnunc, tanquam ibi adhuc ſtaret, unde tuto caderet? ſed ipſum illud cadere non habet 4
in ſe mali quidquam, ſi exitum ſpectes, ultra quem natura neminem deiicit. Prope eſt rerum omnium terminus, prope eſt, inquam, et illud unde felix eiicitur, et illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, et longa, ſpe ac metu facimus. Sed ſi ſapis, omnia humana conditione metire: ſimul et quod gaudes, et quod times contrahe. [b]Eſt autem tanti, 5
nihil diu gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare iſtuc malum adſtringo? non eſt quod quidquam timendum putes. Vana ſunt iſta quae nos movent, quae attonitos habent. Nemo noſtrum quid veri eſſet, excuſſit, ſed metum alter alteri tradidit. Nemo auſus eſt ad id quo perturbatur accedere, et naturam ac bonum timoris ſui noſſe. Itaque res falſa et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti pute- 6
mus oculos intendere: iam apparebit, quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis eſt animorum noſtrorum confuſio, qualis Lucretio viſa eſt:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero ſtultiores ſumus, qui in luce timemus? Sed falſum eſt, Lucreti: non timemus

b. *Eſt autem tanti, nihil diu.* Sic quinque pal. et Pint. et ed. vet. Antea: *Eſt tanti, diu nihil g.*

quam interdum confunduntur. Putamus, ait, multa, quae mala ſunt, bona eſſe et ex voto ac optato nobis evenire etc.

4. *Sed ſi ſapis — contrahe.*] Saepe hoc inculcat noſter. Similia occurrunt ſaepe apud vett., e. c. ap. Horat. I Carm. 4. 9. II, 3 Aequam memento rebus in arduis Servare mentem etc.

6. *Lucretio*] II, 54. Eandem cogitationem perſequutus eſt noſter Ep. 4, 2 ſq.

mus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil vi-
7 demus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incurſitamus, nec ob hoc reſiſtimus, aut circumſpectius pedem ponimus. Vides autem quam ſit furioſa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius revocandi ſimus: et quum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perſeveramus. Sed luceſcere, ſi velimus, poteſt. Vno autem modo poteſt, ſi quis hanc humanorum divino-
8 rumque notitiam acceperit: ſi illâ ſe non perfuderit, ſed infecerit: ſi eâdem, quamvis ſciat, retractaverit, et ad ſe ſaepe retulerit: ſi quaeſierit quae ſint bona, quae ſint mala, quibus hoc ſit falſo nomen adſcriptum: ſi quaeſierit de honeſtis, de turpibus, de providentia. Nec intra haec humani ingenii ſagacitas ſiſtitur. proſpicere et ultra mundum libet, quo feratur, unde ſurrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas prope-
9 ret. Ab hac divina contemplatione abductum animum in ſordida et humilia pertraximus, ut avaritiae ſerviret, ut relicto mundo terminiſque eius, et dominis cuncta verſantibus, terram rimaretur, et quaereret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, deus et parens noſter in proximo poſuit. Non exſpectavit inquiſitionem noſtram: ultro dedit: nocitura altiſſime preſſit. Nihil

7. *incurſitamus*] offendimus. *Vno autem — acceperit* i. ſi philoſophiae ſe dederit.

8. *perfuderit*] leviter attigerit, ſed perbiberit, ut ait Ep. 36, 4, metaphora deſumta de purpura, quâ lana perfunditur, et *inficitur*, ut color maneat δυσποτοὺς, ut numquam elui poſſit. Ruhnk. ad Tim. p. 76. ed. 2. *Nec — ſiſtitur.* Divina quoque ſcrutari geſtit. *Vltra* amplius *mundum* coelum conſiderare vult, in quem locum feratur, a quibus principiis ortus ſit etc.

9. *dominis cuncta v.*] diis. *Quidquid — preſſit.* Similem cogitationem vide Ep. 89, 21 ſq. 90 etc.

Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus perire- 10
mus, nolente rerum natura et abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni et famae, ceteris aeque vanis et inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi: nec enim novis malis remedia quaeruntur: sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. Necessaria tibi ubique occurrent: supervacua 11
et semper, et toto animo quaerenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contemseris aureos lectos, et gemmeam supellectilem: quae est enim virtus, supervacua contemnere? tunc te admirare, quum contemseris necessaria. Non magnam rem facis, quod vivere sine regio apparatu potes: quod non desideras milliarios apros, nec linguas phoenicopterorum, et alia portenta luxuriae, iam tota animalia fastidientis, et certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admi- 12
rabor, si non contemseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam recepta servantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te dispo-

11. *quaerenda sunt*] quoniam ita adsueveris, ut vix dignosci possis. *gemmeam supellectilem*, ut pocula, gemmas anaglyphas et ectypas, quibus annuli aliaeque res distinguebantur et ornabantur. *milliarios apros*, saginatos, grandes, mille librarum. In Poliorceticis de hoc luxu affatim dixi. L. *phoenicopterorum*, aviuni pretiosarum, at nobis parum cognitarum.

12. *si scieris — ventris*] Cogitasse videtur de Diogene sinopensi, quem ut Cynicum Stoici magni fecere et ad imitandum sibi proposuerunt. Eum autem ab omnibus desertum summas foliorum extremita-

diſpoſita, quae terra marique capiuntur, alia eo gratiora, ſi recentia perferuntur ad menſam, alia, ſi diu paſta et coacta pingueſcere, fluunt, ac vix ſaginam
13 continent ſuam. Delectat te [c]nitor horum, arte quaeſitus. At mehercule iſta ſolicite ſcrutata, varieque condita, quum ſubierint ventrem, una atque eadem foeditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum ſpecta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: „Diu mihi, inquit, impoſuere divitiae. ſtupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulſerat: exiſtimabam ſimilia eſſe, quae
14 laterent, his quae oſtenderentur. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, caelatas ex auro et argento, et his, quae pretium auri argentique vicerunt, exquiſitos colores, et veſtes ultra non tantum noſtrum, ſed ultra finem hoſtium advectas. Hinc puerorum perſpicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, et alia quae res ſuas recognoſcens ſummi imperii

c. *nitor*. ita multi codd. At Muretus e Pint. miſſ. *nidor*: reiecit Gruter., quum non de ſacrificio, ſed de palato loquatur Seneca. At utrumque defendi poteſt: *nitor* ſpectat ad pinguedinem, *nidor* ad odorem.

mitates manducaſſe narrat Aelian. V. H. 13, 26. Vetuſtiſſimum hunc fuiſſe cibum hominibus ante glandes repertas putat Ovid. Faſt. IV, 393. cf. de Ira III, 20, 2.

14. *Sed in quodam apparatu*] De ſpectaculi publici pompa, e. c. epuli publici, quale memorat Cicero in Vatin. c. 13., aut triumphi intelligere malim, quam de pompa circenſi, quam Lipſius praefert. Nam in hac nunquam *feminarum* mentio iniicitur, e. c. apud Dionyſ. Halic. VII p. 475 ſqq., nec earum locus eſſe potuit. In illa contra pompa et divitiarum copia et puerorum feminarumque ſervilium *ordo* i. ſeries lente incedens diſpoſitaque conſpiciebatur. *totas opes urbis*, i. ſupellectilem variam ex auro, argentoque. *et his — vicerunt*, i. gemmis, unionibus compoſitam et diſtinctam. hac enim vi laxiore τὸ *caelare* in uſu erat. cf. Ep. 76, 10, not. *veſtes — advectas* i. ſericas.

perii fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud 15
quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniae pompa? ad discendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contemsi divitias, non quia supervacuae, sed quia pusillae sunt. Vidistine, quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus dispositusque, transierit? hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Ac- 16
cessit illud quoque. tam supervacuae mihi visae sunt habentibus, quam fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istae res, non possidentur: et dum placent, transeunt. Ad veras potius te converte divitias: disce parvo esse contentus: et illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam. Iovi 17
ipsi de felicitate controversiam faciamus! Faciamus, oro te, etiamsi ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro et argento reponere: aeque turpe est in aqua et polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quaeris, quod sit remedium inopiae? famem fames finit.

16. *cohors culta servorum*] ad multitudinem respicit: et bene item *cohors*, quia militari habitu erant, ut Ep. 47, 5. *calonibus*, servis. compares cum nostris Heidakken. Nam Schol. vet. ad Horat. Serm. I, 2, 44 calones, notanti, sunt ministri militum, liberi homines, nullam habeo fidem propter Festum, et Nonium I, 310.

17. *Habeamus — faciamus!*] Cf. ad Ep. 25, 4 ubi graeca verba a Seneca . l. in latinum sermonem converta e Stobaei florileg. 17 p. 243 apposui, et ea emendatiora, quam Schowius ediderat. *famem fames finit* morte.

finit. Alioqui quid intereſt, magna ſint, an exigua, quae ſervire te cogunt? quid refert quantum ſit, quod
18 tibi poſſit negare fortuna? Haec ipſa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit: liber eſt autem, non in quem parum licet fortunae, ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres oportet, ſi vis Iovem provocare, nihil deſiderantem.“ Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quae ſi voles frequenter cogitare, id ages, ut ſis felix, non ut videaris: et ut tibi videaris, non aliis.

EPISTOLA CXI.

Monet amicum, qui quaeſiverat, quid vocentur latine ſophiſmata, ut ſophiſmata i. e. cavillationes devitet, quippe ad vitam nihil proficientes, tamquam vanam et humilem philoſophiam, ſed veram illam ſequatur et in remedium ſuum et veram magnitudinem exerceat. Cf. Ep. 45.

Quid vocentur Latine ſophiſmata, quaeſiſti a me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum haeſit: videlicet, quia res ipſa non recipiebatur a nobis, nec in uſu erat, nomini quoque repugnatum eſt. Aptiſſimum tamen videtur mihi, quo Cicero uſus eſt: Cavillationes vocat. quibus quiſquis ſe tradidit, quaeſtiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior ſit, neque temperantior, neque

1. *Sophiſmata*] Duplici ſenſu haec vox in uſu erat apud Graecos, quum rhetoribus ſignificaret nimiam artis rhetoricae affectationem, adeoque moleſtam putidamque orationis accurationem: philoſophis vero ſive dialecticis fallacias et callida concludendi artificia. Cf. Erneſti Lexicon rhet. gr. voce σοφίσματα, et lat. voce cavillatio. *Cicero* Acad. IV, 24 explicat ſophiſmata per fallaces concluſiunculas: locus vero, ubi per *cavillationes* explicavit, intercidit. Noſter in Ep. 45, 4 ſq. de his cavillationibus ſ. captionibus quas §. 8 vocat, egit.

neque elatior. At ille qui philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens ſit animo, plenus fiduciae, inexſuperabilis, et maior adeunti. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; quum acceſſeris, tunc manifeſtum ſit, quam in arduo ſumma ſint: talis eſt, mi Lucili, verus, et rebus, non artificiis, philoſophus. In edito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis verae. Non exſurgit in plantas, nec ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturam adiuvant, longioreſque quam ſunt, videri volunt: contentus eſt magnitudine ſua. Quidni contentus ſit eo uſque creviſſe, quo manum fortuna non porrigit? ergo et ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſive ſecundo curſu vita procedit, ſive fluctuatur per adverſa ac difficilia. Hanc conſtantiam cavillationes iſtae, de quibus paulo ante loquebar, praeſtare non poſſunt. Ludit iſtis animus, non proficit: et philoſophiam a faſtigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando iſta agere, ſed tunc, quum voles nihil agere. Hoc tamen habent in ſe peſſimum, dulcedinem quandam ſui faciunt, et animum ſpecie ſubtilitatis inductum tenent, ac remorantur: quum tanta rerum moles vacet, quum vix tota vita ſufficiat, ut hoc unum diſcas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. ſecundum opus eſt. Nam nemo illam bene rexit, niſi qui contemſerat.

2 3 4

egit. Nominantur ſophiſmata pleraque a Diog. Laert. VII, 76 ſq. ubi vide Menagius. *quaeſtiunculas* i. interrogatiunculas captioſas, concluſiunculas.

3. *Non exſurgit — volunt*] Animo Senecae obverſata fuiſſe videtur Prodici notiſſima deſcriptio virtutis et vitii ap. Xenophontem Memor. Socrat. II, 1, 22. *ſive ſecundo curſu:* eſt facilitas, quam noſter Ep. 120, 12 illam beatam vitam ſecundo defluentem curſu, vocat, εὐροιαν, εὐνολίαν. De ſapiente ſtoico h. l. agi, per ſe patet.

4. *Quid regere?*] ſc. docebit.

EPI-

EPISTOLA CXII.

Desperat de Lucilii amico reformando, vetere annorum et vitiorum.

Cupio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, et institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, et consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quaelibet insitionem vitis patitur. Si vetus et exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet furculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque
2 transibit. Itaque solemus supra terram praecidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, et iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis et mandas, non habet vires. indulsit vitiis: simul et emarcuit, et induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli crede-
3 re. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negaverim. quis enim non offenditur? homines vitam suam et amant simul, et oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, quum fidem nobis fecerit, invisam iam sibi esse luxuriam. nunc illis male convenit.

1. *Volo tibi — referre.*] Nam ipse cultor horti et vinearum eximie. Vide Ep. 104. L.

EPI-

EPISTOLA CXIII.

Ad quaestionem, quam in Epistola CVI iam tractare coeperat, recurrit: an virtutes sint Animalia? Qua quidem Stoice explicata et asserta, se in alia esse sententia profitetur et illam refutat, docetque, quantopere haec sint ridicula, et a vera virtute, atque a via quae nos ad illam adducat, abhorreant. Ita occasione oblata utitur sinceram philosophiae rationem viamque monstrandi.

Cf. Argumentum Ep. CVI.

Desideras tibi scribi a me, quid sentiam de hac quaestione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate effecimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, et disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, et quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Puto quaedam esse, quae decent 2 phaecasiatum palliatumque. Quae sint ergo, quae antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: quum ipse efficiat, ut simus animalia, et quum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quidni? habet seipsam.

2. *Puto — palliatumque.*] Id est Graecum et quidem philosophum: hos enim palliatos fuisse et phaecasia, leve et vile calceamenti genus gestasse constat. cf. Senec. de Benef. VII, 21. Alias et sacerdotum fuit calceus: Appian. B. C. 5, 17. Leve genus calcei fuisse docet Plutarchi vita Anton. c. 33. Cf. Balduinus de Calceo antiquo c. 19. p. 170 sq. (Lugd. B. 1711. 8.) Lipsius haec verba, quae recte sana habet, sic interpretatur: Ego aliud sentio, nec Graecis illis Stoicis assentio, quare? decore quaedam illi, homines concessu omnium

3 Quomodo ſapiens omnia per virtutem gerit, ſic virtus per ſe. Ergo, inquit, et omnes artes animalia ſunt, et omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur ut multa animalium millia habitent in his anguſtiis pectoris, et ſinguli multa ſimus animalia, aut multa habeamus animalia. Quaeris, quid adverſus iſta reſpondeatur? Vnaquaeque res ex iſtis
4 animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam. ſi mihi accommodaveris ſubtilitatem et intentionem tuam Singula animalia ſingulas debent habere ſubſtantias: iſta omnia unum animum habent. Itaque ſingula eſſe poſſunt, multa eſſe non poſſunt Ego et animal ſum et homo, non tamen duos eſſe dices. Quare? quia ſeparati eſſe debent. Ita dico, alter ab altero debet eſſe diductus, ut duo ſint. Quidquid unum multiplex eſt, ſub unam cadet naturam: itaque unum
5 eſt. Et animus meus animal eſt, et ego animal ſum, duo tamen non ſumus. quare? quia animus mei pars eſt. Tunc aliquid per ſe numerabitur, quum per ſe ſtabit: ubi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam, quia quod aliud eſt, ſuum oportet eſſe, et proprium, et totum, et intra
6 ſe abſolutum. Ego in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, ſi hoc recipitur: ſed oppoſita quoque illis vitia et affectus, tanquam ira, timor, luctus, ſuſpicio. Vltra res

nium arguti et ſcholaſtici, quae nos minime, Romani et graves, et ſerio philoſophi. Lipſius itaque putat, tales argutias Graecis Stoicis condonandas eſſe, Romanis non item. *et quum ab illo — traxerint.* Haec ſecunda cauſſa ex etymologia deſumta parum valet. Sed Stoicos in hisce deductionibus ſibi placuiſſe ſaepius vidimus.

3. *inquit*] adverſarius. Quinam autem fuerint, Peripatetici, an Academici, an Epicurei, dicere non habemus: nam nonniſi e Senecae Epp. has argutias compertas habemus.

res iſta procedet. omnes ſententiae, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt. Non enim quidquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia quid eſt? inquit. Animus quodammodo ſe habens. Itaque ſi animus animal eſt, et iuſtitia. Minime. haec 7
enim habitus animi eſt, et quaedam vis. Idem animus in varias figuras convertitur, et non toties animal aliud eſt, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi fortitudo, ſi ceterae virtutes: utrum deſinunt animalia eſſe ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſinere virtutes non poſſunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo verſantur. Non ſunt, inquit, multa: quia ex uno religata ſunt, et partes unius ac membra ſunt. Talem ergo faciem animi no- 8
bis proponimus, qualis eſt Hydrae, multa habentis capita, quorum unumquodque per ſe pugnet, per ſe noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal eſt, ſed animalis caput: ceterum ipſa unum animal eſt. Nemo in Chimaera leonem eſſe animal dixit, aut draconem: hae partes erant eius: partes non ſunt animalia. Quid eſt, quo colligas iuſtitiam animal eſſe? agit, inquit, aliquid, et prodeſt: quod autem agit 9
aliquid, et prodeſt, impetum habet: quod autem impetum habet, animal eſt. Verum eſt, ſi ſuum impetum habet: ſuum autem non habet, ſed animi. Omne animal donec moriatur, id eſt quod coepit: homo donec moriatur, homo eſt: equus item, et canis:

8. *Hydrae*] lernaeae, quacum Hercules, á Stoicis tanti aeſtimatus, proeliatus eſt: interfecit eam. cf. Apollod. II, 5, 2 ibique Heynius. *Chimaera* a Bellerophonte occiſa: apud Homerum tricorpor erat, capite leonis, media parte caper, cauda draco ſ. ſerpens. cf. Iliad. ζ, 168. 9. Apollod. II, 3, 1 ibique Heynius.

[a]transfire in aliud non poſſunt. Iuſtitia, id eſt, animus quodammodo ſe habens, animal eſt. Credamus. 10 Deinde animal eſt fortitudo, id eſt, animus quodammodo ſe habens. Quis animus? Ille qui modo iuſtitia erat? tenetur in priore animali: in aliud animal ei tranſire non licet. In eo illi, in quo primum eſſe coepit, perſeverandum eſt. Praeterea unus animus duorum animalium eſſe non poteſt, multo minus plurium. Si iuſtitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque virtutes animalia ſunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non ſunt anima- 11 lia. Non poteſt unum corpus plurium animalium eſſe: hoc et ipſi fatentur. Iuſtitiae quod eſt corpus? animus. Fortitudinis quod eſt corpus? idem animus. Atqui unum corpus eſſe duorum animalium non poteſt. Sed idem animus, inquit, iuſtitiae habitum induit, et fortitudinis, et temperantiae. Hoc fieri poſſet, ſi quo tempore iuſtitia eſſet, fortitudo non eſſet: quo tempore fortitudo eſſet, temperantia non eſſet. Nunc 12 vero omnes virtutes ſimul ſunt. Ita quomodo erunt ſingula animalia, quum unus animus ſit, qui plus quam unum animal non poteſt facere? Denique nullum animal pars eſt alterius animalis: iuſtitia autem pars eſt animi: non eſt ergo animal. Videor mihi in re confeſſa perdere operam. Magis enim indignandum de iſto, quam diſputandum eſt. Nullum animal alterius pars eſt. Circumſpice omnium corpora: nulli non et 13 color proprius eſt, et figura ſua, et magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile divini artificis ingenium

a. *tranſire in.* Ita optimi codd. Muretus invexerat nullius libri ſuaſu: *tranſire enim in.*

13. *Inter cetera* rel.] Vides hic *principium indiſcernibilium*, diu poſt a Leibnitio noſtro egregie explicatum, iam a Sene-

nium eſt, hoc quoque exiſtimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit: etiam quae ſimilia videntur, quum conferis, diverſa ſunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non ſua proprietate ſignatum, tot animalia: [b]nulli ſimilitudo cum altero convenit. Vtique aliquid intereſt. Exegit a ſe, ut quae alia erant, et diſſimilia eſſent, et imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares ſunt: ergo non ſunt animalia. Nullum non animal per ſe aliquid agit. Virtus autem 14
per ſe nihil agit, ſed cum homine. Omnia animalia aut rationalia ſunt, ut homines, ut dii; aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utique rationales ſunt: atqui nec homines ſunt, nec dii: ergo non ſunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, niſi primum ſpecie alicuius rei irritatum eſt, deinde impetum cepit, deinde aſſenſio confirmavit hunc impetum. Quid ſit aſſenſio, dicam. Oportet me ambulare: tunc de- 15
mum ambulo, quum hoc mihi dixi, et approbavi hanc opinionem meam. oportet me ſedere: tunc demum

 ſedeo.

b. *nulli ſimilitudo.* Sic Eraſmus et recte. Vnus pal. *nullius multitudo:* ceteri et Gruteri et Pintiani omnes: *nullius magnitudo.* Lipſius coni. *nullius imagini, puto, cum.* Trilleſus in Obſſ. crit. p. 94 emend. *nullius imago tota cum.* qui ad ſententiam laudat Plin. Nat. Hiſt. VII, 1. Mox §. 14 poſſis ſuſpicari, legendum eſſe *aut homines, aut dii,* non *ut — ut:* ſed quum nonniſi homines diique ſub hanc regulam cadant, non opus eſt.

Seneca occupatum. Docuit quoque Plin. N. H. VII, 1 et alii, niſi fallor et Ariſtoteles.

14. *niſi primum ſpecie — impetum — aſſenſio*] Stoica e diſciplina haec petita ſunt: ſpecies, *φαντασία*: primam quamcunque rei extrinſecus obiectam animo ſpeciem ſequitur *ὁρμή*, motus vel impetus primus, quo aliquid concupiſcimus: deinde eſt *δόξα*, vel *ὑπόληψις*, *aſſenſio*, qua rem bonam vel malam eſſe iudicamus. Tiedemann Syſtem d. ſt. Ph. III, 5 ſqq. Heynius ad Epictet. I, 1.

ſedeo. haec aſſenſio in virtute non eſt. [c]Puta enim prudentiam eſſe: quomodo aſſentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei, cuius eſt, proſpicit, non ſibi. Nam nec ambulare poteſt, nec ſedere: ergo aſſenſionem non habet: quod
16 aſſenſionem non habet, rationale animal non eſt. Virtus ſi animal eſt, rationale eſt: rationale autem non eſt, ergo nec animal. Si virtus animal eſt: virtus autem bonum eſt: omne bonum animal eſt. Hoc noſtri fatentur. Patrem ſervare, bonum eſt: et ſententiam prudenter in ſenatu dicere, bonum eſt: et iuſte decernere, bonum eſt. Ergo et patrem ſervare, animal eſt: et prudenter dicere, animal eſt. eouſque res excedet, ut riſum tenere non poſſis. prudenter tacere [d]bonum eſt: Coenare bene, bonum eſt: ita et ta-
17 cere et coenare, animal eſt. Ego mehercule titillare non deſinam, et ludos mihi ex iſtis ſubtilibus ineptiis facere. Iuſtitia et fortitudo ſi animalia ſunt, certe terreſtria ſunt. Omne animal terreſtre alget, eſurit, ſitit: ergo iuſtitia alget, fortitudo eſurit, clementia ſitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant iſta animalia, hominis, an equi, an ferae? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quaeram, an et avaritia, et luxuria, et dementia

c. *Puta enim prudentiam eſſe.* Sic omnes edd. et multi codd., recte, probante Gronovio. Alii: *Puta enim prudentiam animal eſſe.* Mox *recipit* Erafm. et tres pal.: at Pint. et alii codd. *praecipit:* unde Lipſius coni. *hoc natura non praecipit?*

d. *prudenter tacere bonum eſt: Coenare bene, bonum eſt.* Sic codd. Pint. et Grut. Muretus proprio Marte fecit: *prudenter tacere, et coenare bene b. e.*

15. *Puta enim prudentiam eſſe*] ſcilicet, in qua exemplum tentare velimus: habeatne, quod proprium eſt opus animalis. Ponamus prudentiam: faciamus periculum in prudentia. Gronov. *hoc natura non recipit*, ſibi non arrogat ut iubeat, ſed prudentia facit hoc.

17. *Si rotundam illis — formam*] Mundo, qui Stoicorum ſecundarius deus. L.

tia aeque rotundae ſint? ſunt enim et ipſae animalia. Si has quoque corrotundaverint: etiamnunc interro- 18
gabo, an prudens ambulatio animal ſit, nec ne? confiteantur neceſſe eſt. Deinde dicant, ambulationem eſſe animal, et quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex noſtris, non ex praeſcripto loqui, ſed meae ſententiae eſſe: inter Cleanthem, et diſcipulum eius Chryſippum, non convenit quid ſit ambulatio. Cleanthes ait, ſpiritum eſſe a principali uſque in pedes permiſſum: Chryſippus, ipſum principale. Quid eſt 19
ergo, cur non ipſius Chryſippi exemplo ſibi quiſque ſe vindicet, et iſta tot animalia, quot mundus ipſe non poteſt capere, derideat? Non ſunt, inquit, virtutes multa animalia, et tamen animalia ſunt. Nam quemadmodum aliquis et poëta eſt et orator, et tamen unus: ſic virtutes iſtae animalia ſunt, ſed multa non ſunt. Idem eſt animus et iuſtus, et prudens, et fortis, ad ſingulas virtutes quodammodo ſe habens. Sublata eſt quaeſtio: convenit nobis. Nam et ego in- 20
terim fateor, animum animal eſſe: poſtea viſurus, quam de iſta re ſententiam feram. Actiones eius animalia eſſe nego. Alioquin et omnia verba erunt animalia, et omnes verſus. Nam ſi ſermo prudens bonum eſt: bonum autem omne animal eſt: ſermo ergo animal eſt. Prudens verſus, bonum eſt: bonum autem omne animal eſt: verſus ergo animal eſt. Itaque,

Arma virumque cano,

animal eſt: quod non poſſunt rotundum dicere, quum ſex pedes habeat. Textorium, inquis, totum meher- 21
cule

18. *Cleanthes — principale.*] Laudat Lipſius Senec. Ep. 92 et ſuam Phyſiolog. ſtoic. III, 17 et 18.

21. *Textorium*] quod texas, retexas, implices et ſolvas. — *Caecilianum. Stat. Caecilius*, Comicus, Ennii amicus

cule istud est, quod quummaxime agitur. dissilio risu, quum mihi propono soloecismum animal esse, et barbarismum, et syllogismum, et aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Haec disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa! Non possum hoc loco dicere illud Caecilianum: *O tristes ineptias!* ridiculae sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, et quaerimus quomodo ad virtutes venire pos-
22 simus, quae nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit, et omnes casus antequam exciperet, meditando praedomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: Non est quod unquam fortunae armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam.
23 fortuita non armant. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, et Hyrcanos, et Indos, et quidquid gentium usque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum moerens; victor tot regum atque populorum, irae tristitiaeque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet
24 in potestate, quam affectus. O quam magnis homines erro-

cus et libertus Caecilii cuiusdam: e comoedia veteri multa dramata, inprimis Menandri, vertit in latinum sermonem. Synephebi eius celeberrima comoedia erat. Omnia, praeter fragmenta quaedam, interciderunt. Cf. A. Gellii N. A. IV, 20. II, 23. Cicero passim. Muretus laudat e Martiale: Turpe est difficiles habere nugas Et stultus labor est ineptiarum.

23. *modo occiso amico*] Clyto. *modo amisso*, Hephaestione.

erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere: feliciſſimoſque ſe iudicant, ſi multas per milites provincias obtinent, et novas veteribus adiungunt, ignari quod ſit illud ingens parque diis regnum! Imperare ſibi maximum imperium eſt. [e]Doceas me, quam ſacra res ſit iuſtitia, alienum bonum ſpectans, nihil ex ſe petens, niſi uſum ſui. Nihil ſit illi cum ambitione famaque: ſibi placeat. Hoc ante omnia ſibi quiſque perſuadeat, Me iuſtum eſſe gratis oportet. Parum eſt. adhuc illud perſuadeat ſibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere iuvet: ut tota cogitatio a privatis commodis quam longiſſime averſa ſit. Non eſt quod ſpectes, quod ſit iuſtae rei praemium maius, quam iuſtum eſſe. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi aequitatem tuam noverint. Qui virtutem ſuam publicari vult, non virtuti laborat, ſed gloriae. Non vis eſſe iuſtus ſine gloria? at mehercules ſaepe iuſtus eſſe debebis cum infamia. Et tunc, ſi ſapis, mala opinio bene parta delectat.

EPISTOLA CXIV.

Amico quaerenti, quare quibusdam temporibus provenerit corrupta oratio, mox haec, mox illa, ſemper tamen abhorrens a recto iudicio et nativa ſimplicitate, reſpondet Seneca, primariam cauſſam ſitam eſſe in vita publica, et diſciplina moribusque civitatis, ad quam oratio attemperari ſoleat, ſimilis animo qui corpus imitatur, et vice verſa. Ab animo ingenium magna parte formatur, et

e. *Doceas me.* Sic haud dubie legendum eſt, non *Doceat me.* cf. §. 22 ubi eſt: *Doce me.*

24. *Doceas me*] Haec ſpectant ad illud dogma ſtoicum celeberrimum: virtutem per ſe eſſe expetendam et exercendam, eamque ad beatitatem ſufficere. Cf. Tiedemann III, 85, Syſtem d. ſt. Philoſ.

et ideo oratio sumitur. Exemplo est Maecenas, cuius oratio eius mores et omnia, quae eius erant, retulit, neque soluta, quam ipse erat, cuius animum ut nimia felicitas et luxuria corruperunt, ita in orationem quaeque nova, inaudita, antiqua, exoleta, brevi, corruptionem invexere. Sic cuique aetati vitiosa, quinetiam interdum vitia placuere, et vitia virtutibus immixta sunt. Accedit, quod egregius aliquis vir etiam quum insolita oratione et compositione utatur, ab aliis imitandus sibi proponatur, qui vitiosi fiunt. Exemplo est Arruntius, qui Sallustii scribendi rationem exprimendi studiosus a recto limite desciverat. Animus igitur formetur et sanus sit, ut oratio et compositio recta via procedant; alioquin, luxuria animum corrumpente, et ingenium corrumpetur atque oratio.

Conferri meretur Dialogus de Caussis corruptae Eloquentiae, auctore incerto: tribuitur ab aliis Tacito, ab aliis Plinio iuniori. Quintiliani non esse docuit Spalding. ad Quintil. To. I. praef. p. XXXIX: ad II, 4, 42. T. II. praef. p. VI. Quatenus autem noster praecepta, quae hac epistola dedit, ipse sequutus sit, vide ap. Quintil. X, 1, 125 sqq.

Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quaeris, et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, et in morem cantici ducta? Quare alias sensus audaces, et fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae et suspiciosae, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum? quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure uteretur inverecunde? Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in proverbium cessit: talis hominibus

1. *ut aliquando inflata — ducta*] ut aliquando nimia redundantia et tumor orationis, ut in asianis oratoribus, de quibus cf. Cic. Brut. c. 13., Quintil. XII, 10, 16. floreret; recte opponitur mollitudo et imbecillitas orationis quae fluit, et *canticis*, partibus dramatis uni personae assignatis, similis est.

2. *Hoc*] nomine, i. propterea. *talis — vita.* Lipsius laudat Solonis dictum vetus ap. Diogen. Laert. I. 59 ubi cf. Menag. τὸν λόγον εἴδωλον εἶναι τῶν

nibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem uniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina civitatis laboravit, et se in delicias dedit, argumentum est luxuriae publicae, orationis lascivia: si modo non in uno aut in altero fuit, sed approbata est, et recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, gravis, tem- 3
perans, ingenium quoque siccum ac sobrium est: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus elanguit, trahi membra, et pigre moveri pedes? si ille effeminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est et velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Maecenas vixerit, notius est, quam 4
ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio eius aeque soluta est, quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam

τῶν ἔργων· et Platonis οἷος ὁ λόγος, τοιοῦτος ὁ τρόπος. *ingenio*, facultate mentis qua repertis acceptisque utimur cogitando, iudicando, concludendo: *animo* de voluntate, inclinationibus. Diverso modo Quintil. X, 1, 130: Velles eum (sc. Senecam) suo ingenio dixisse, alieno iudicio: cf. Quintil. I, 3 princ. Mox ait noster: *Quanto hoc magis — petit*: unde liquet, animum illam facultatem mentis significare, qua notiones accipiantur formenturque, tamquam materiem propemodum subactam ad usum.

4. *Maecenas*] cf. de eo notam ad Epist. 101, 10. Defendit Maecenatem de quo egit

5 etiam in oratione diffluēret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem, et licentiae plenam. [a]Maecenas de cultu suo: Quid turpius, Amne, silvisque ripa comantibus; Vides ut alveum lintribus arent, versoque vado remittant hortos. — Quid, si quis feminae cirro crispatae, labris columbarum, Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur nec more. — Tyranni irremediabilis factio rimantur epulis, lagenaque tentant domos, et saepe mortem exi-

a. *Maecenas de cultu suo.* Sic codd. pal. et Pintiani, una cum ant. ed. At Erasmus: *in cultu suo.* Equidem tamen has quatuor voces e margine in contextum intrusas esse puto cum Grutero. Fuisse videtur poema M. sic inscriptum de suae vitae ratione. cf. Wernsdorf. P. L. M. Tom. VI, 1, p. 10. *Quid turpius, Amne* sic separavi cum Lipsio. Muretus ex ingenio fecerat: *Quid purius —. Vides.* Lipsius coni. Antea: *vide:* habet hos versus pro versiculis fere undecim syllabarum, metrum tamen non attigit. Mox *remittant* plurimi codd. At Erasmus: *remittat*, I. Scaliger *remigant*, laudat Virgil. Aen. VIII, 96: viridesque secant placido aequore silvas, i. e. navigant placido alveo fluvii inter ripas silvis consitas. *remi iciant b.* em. Lipsius. *feminae cirro crispatae et l.* lectio vulgata est, quam et tenet editio vetu-

egit Andreas Rivinus (denatus 1656) pluribus Dissertat., quibus tamen Meibom. qui Maecenatem suum edidit 1653, non usus est: nec mihi usurpatae sunt. In Elegia C. Pedonis Albinovani vel potius incerti auctoris in obitum Maecenatis (in Wernsdorf. Poetis Lat. minor. III p. 155 sqq) quaedam occurrunt, quibus Maecenas defendatur, desumta, ut mihi videtur, e commentario nunc deperdito cuiusdam Lollii de Maecenate: eo enim referam versum 10. 11. Nostri tamen censuram non cognitam poetae isti frigido fuisse puto, etiamsi seriori saeculo iste foetus tribuendus sit. Egregie differentem de Maecenate vide Wielandum in prooemio ad Horat. Epp. I, 1.

5. *Maecenas de cultu suo*] vide Var. Lect. Quae sequuntur ipsi Senecae fuere obscura: quo magis nobis? An omnes sequentes versus ex illo poemate M. desumti sint, non liquet. *Amne — comantibus*, i. e. quum amnis et silvae ripam contineant. *comare* enim ita intel-

exigunt. — Genium feſto vix ſuo teſtem, tenuisve Cereris fila et crepacem molam, focum mater aut uxor inveſtiunt. — Non ſtatim haec quum legeris, hoc tibi occurret, hunc eſſe qui ſolutis tunicis in urbe ſemper inceſſerit? Nam etiam quum abſentis partibus Caeſaris fungeretur, ſignum a diſcincto petebatur. Hunc eſſe qui

vetuſta. *femina cirro criſpat* Muret. *feminae cirro criſpat* Eraſmus. Codd. vel uni vel alteri lectioni favent. *ut cervice laxa feratur.* alii c. *laſſa*, *lapſa ſanantur*, *fanantur*, et in ora Eraſm. *ſuaviantur.* Lipſius coni. *fanatur* i. furit atque inſanit. *nec more.* alii *nemore*, alii *ne mori*, quidam *nec more:* quod ultimum praefert Lipſ., iungitque cum prioribus, et de bacchantibus ultra morem explicat. Recepi. Antea: *nemo. tennisve Cereris fila:* ſic optime Ioſ. Scaliger in Elegiam de obitu Maecenatis (Wernsdorf. Poet. Lat. min. Vol. III p. 155 ſqq.) reſtituit, quum omnes codd. et edd. praebeant: *tennisve Cerei* ſ. *Cere:* i. farinam in molendino per fiſtulam manantem, quoniam tenuis eius ductus ut *fili:* intell. quod attinet, *κατά:* implent farina et mola falſa focum litandi cauſſa propter Genium. Qui *cerei* defendunt, explicant ut Lipſius: lumen ibi tenue. cereus vix ceratus. Sed in tuguriolo pauperrimo de cereo vix cogites. Mox ſcripſi cum Lipſio: *in Mimo divite*, non *divites.*

intelligo, uti ap. Valer. Flacc. V, 367 eſt: Aſtroque comantes Tyndaridas i. praeditos. *verſoque vado* aqua remis agitata hortos poſt ſe relinquant. *Turpia* haec ſunt, quatenus indigna atque errantia ſunt. Secundum exemplum eſt venereum. *Quid* ſc. turpius eſt. *labris columbatur:* laudat Scaliger Cn. Mattii mimiambum ap. Aul. Gell. XX, 9: Columbulatim labra conſerens labris. Tertium eſt ſuper tyrannide, cuius *irremediabilis ἀνηκέστου*, implacabilis, ſatellites in conviviis et poculis inſidiantur, et delationibus ſuis exitium ſtruunt. Quartum feſtum *Genii* deſcribit parcum. cf. Var. Lect. *Nam quum — fungeretur*, praefectus Vrbis et Italiae. vide Tacit. Annal. VI, 11. Elegia in obitum Maec. 27. Petronius de Mutat. Reip. rom. (ap. Wernsdorf. P. L. M. Vol. III p. 26 ſqq.) *diſcincto* parum militari: opp. accinctus, praecinctus. Ruben. de Re Veſtiar. I, 6. Ep. 92, fin. *Hunc eſſe — caput:* fortaſſis, quae eſt Wielandii ingenioſa coniectura, propter perpetuam, qua laborabat, febrim. Plin. N. H. VII, 51. alias eſt delicatorum. Cf. Lipſii Amphitheatr. c. 20.

qui in tribunali, in roſtris, in omni publico coetu ſic apparuerit, ut pallio velaretur caput, excluſis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divite fugitivi ſo-
7 lent? Hunc eſſe cui, quummaxime civilibus bellis ſtrepentibus, et ſolicita urbe et armata, comitatus hic fuerit in publico: ſpadones duo, magis tamen viri quam ipſe? Hunc eſſe qui uxorem millies duxit, quum unam habuerit? Haec verba tam improbe ſtructa, tam negligenter abiecta, tam contra conſuetudinem omnium poſita, oſtendunt, mores quoque non minus
8 novos et pravos, et ſingulares fuiſſe. Maxima laus illi tribuitur manſuetudinis: pepercit gladio, ſanguine abſtinuit: nec ulla alia re, quid poſſet, quam licentia oſtendit. Hanc ipſam laudem ſuam corrupit iſtis orationis portentoſiſſimae deliciis. Apparet enim mollem fuiſſe, non mitem. Hoc iſtae ambages compoſitionis, hoc verba tranſverſa, hoc ſenſus magni quidem ſaepe, ſed enervati dum exeunt, cuivis manifeſtum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis eſſe interdum, interdum temporis ſo-
9 let. Vbi luxuriam late felicitas fudit, [b] luxus primum corporum eſſe diligentior incipit; deinde ſupellectili labo-

b. *luxus*. Sic Codd. et Edd. vett. Sed Muretus ex ingenio dedit: *cultus*.

7. *Hunc eſſe — ipſe*] ſic fiduciam, quam in populo reponeret, optime monſtravit publice: cf. Wieland. l. l. p. 15. *Hunc — habuerit*, Terentiam, cum qua aſſidua iurgia, divortia, iterumque coniugia. Vide de Provident. 3, 9.

8. *Maxima laus — oſtendit.*] Tetigit haec Elegiae in obitum Maecenatis auctor 15: Omnia cum poſſes tanto tam carus amico, Te ſenſit nemo poſſe nocere tamen. cf. Wieland. l. l. p. 7 ſq.

9. *Vbi luxuriam* rel.] cf. Tacit. Ann. III, 53 ſq. *ut ea, quae — ponantur:* quippe menſae, ait Plut. VIII Conviv. quaeſt. c. 9, (To. XI p. 388 ſq. Hutt.) laudante Lipſio, quae

laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad coenas lautitia transfertur, et illic commendatio ex novitate et soliti ordinis commutatione captatur, ut ea quae claudere coenam solent, prima ponantur; ut quae advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Quum 10
assuevit animus fastidire quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt; etiam in oratione quod novum est, quaerit: et modo antiqua verba atque exoleta revocat et profert: modo fingit, et ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus praecidant, et hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, et audienti suspicionem sui fecerit: sunt 11
qui illos detineant, et porrigant: sunt qui non usque ad vitium accedant (necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto desciviſſe, non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium, aegrae civitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, a quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes 12
corrupta excipi, non tantum a corona sordidiore, sed

quae prius appellabantur frigidae, ostreorum, echinorum, crudorum olerum, (e. c. lactucae, Martial.) ab ultimo agmine ad frontem traductae, locum nunc obtinent primum. *ut — dentur*, munera quae apophoreta, xenia vocata sunt.

12. *a corona sordidiore*] plebe, cuius *togae* sordidiores, magis pallentes ac obsoletae, quum ditiorum togae fuerint elegantes et a fullone niveae. cf. Lipsius in Electis I, 14. *nullum sine — ingenium:* cuicunque vitia sua fuere, quae aut

ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed et vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nominis virum. dicam, quid illi aetas sua ignoverit, quid in
13 illo sciens dissimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae et inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adiice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam civitatis, quae nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno seculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, et Crassus, et Curio, nimis culti et recentes sunt: ad Appium usque,
14 et ad Coruncanum redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum et usitatum volunt, in sordes incidunt. Vtrumque diverso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis uti, ac sonantibus, et poëticis, necessaria, et in usu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille et crura, hic nec

aut incuria fudit, Aut humana parum cavit natura. — Quandoque bonus dormitat Homerus (Horat. Art. Poet. 352. 359.) Exemplo esse possunt et antiquiores et recentiores auctores, qui multum perdent, si ipsis v. c. gratam negligentiam vel iucundam loquacitatem etc. ademeris. Inde factum, ut nullus fere fuerit, qui mastige s. censore suo caruerit.

13. *Multi — redeunt.*] Hoc vitium inprimis saeculo secundo post Christum invaluit, Antoninorum aetate, unde nobis Gellius et Appuleius conservati sunt, qui eloquentia aevi sui non contenti, relicto Cicerone et quocunque ei simillimo, *κακοζηλίαν* sequerentur, quam noster castigat.

14. *ille et crura*] quod effeminati solent, *hic nec alas qui-*

nec alas quidem vellit. Ad compoſitionem tranſeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam praefractam et aſperam probant: diſturbant de 15
induſtria, ſi quid placidius effluxit: nolunt ſine ſalebra eſſe iuncturam; virilem putant et fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non eſt compoſitio: modulatio eſt: adeo blanditur, et molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, et diu exſpectata vix ad clauſulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis eſt, devexa, et molliter deſinens, nec aliter quam ſolet, ad morem ſuum pedemque reſpondens? Non tantum in genere 16
ſententiarum vitium eſt, ſi aut puſillae ſunt et pueriles, aut improbae, et plus auſae quam pudore ſalvo licet: ſed ſi floridae ſunt, et nimis dulces, ſi in vanum exeunt, et ſine effectu, nihil amplius quam ſonant. Haec vitia unus aliquis inducit, ſub quo tunc eloquentia eſt: ceteri imitantur, et alter alteri tradunt. Sic Salluſtio vigente, amputatae ſententiae, et verba ante exſpectatum cadentia, et obſcura brevitas, fuere pro cultu. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui hiſto- 17
rias belli Punici ſcripſit, fuit Salluſtianus, et in illud genus nitens. Eſt apud Salluſtium: Exercitum argento fecit: id eſt, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare coepit: poſuit illud omnibus paginis. Dicit quo-

quidem vellit atque ita hircum olet. Illud, Quintil. I, 6, 44. teſte, non carebat reprehenſione: nec haec omiſſio placebat, ne gravis hircus i. e. odor hirſutis cubaret in alis. Vide Horat. Epod. 12, 5, et Döring. ad Catull. 69, 5.

15. *Quidam praefractam — percutiat.*] Opponitur oratio aequaliter ingrediens, Cic. Orat. 58, ita ut non ſit mox lenis et fluens, mox hiulca et aſpera. Cf. Cic. Or. 16. Quintil. 9, 4, 142.

17. *Arruntius*] ſub Auguſto vixit, qui idem eſſe videtur, qui a. v. c. 732 Conſul fuit, et egregius orator. Cf. Voſſ.

dam loco: Fugam noſtris fecere. Alio loco: Hiero Rex Syracuſanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Guſtum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. 18 Quae apud Salluſtium rara fuerunt, apud hunc crebra ſunt, et paene continua, nec ſine cauſſa, ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid ſequatur, ubi alicui vitium pro exemplo eſt. Dixit Salluſtius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait: Repente hiemavit tempeſtas. Et alio loco, quum dicere vellet frigidum annum fuiſſe, ait: Totus hiemavit annus. Et alio loco: Inde ſexaginta onerarias, leves, praeter militem et neceſſa- 19 rios nautarum, hiemante Aquilone miſit. Non deſinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Salluſtius dicit: Inter arma civilia aequi boni famas petit. Arruntius non temperavit, quo minus primo ſtatim libro poneret: ingentes eſſe famas de Regulo. Haec ergo et huiuſmodi vitia, quae alicui impreſſit imitatio, non ſunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim eſſe debent, et ex ipſo nata, ex quibus tu aeſtimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio eſt: commoti nimis incitata, delicati 20 tenera et fluxa. Quod vides iſtos ſequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt, qui labra preſſius tondent

Voſſ. de Hiſtoric. lat. I, 18 p. 90 ſq. ed. ſrcf. *in illud genus nitens*, i. illi generi operam dans: nitimur in vetitum, Horatianum illud affert Gruter., ne cum Mureto a *niteo* deducas. Locis *Salluſtii* duobus prioribus Cortius locum aſſignavit in fragmentis libri VI Hiſtor.: tertium: *Aquis hiemantibus* fuere qui occurrere putarent Bell. Iug. c. 37, ubi tamen nunc legitur: hiemalibus aquis. Lipſius laudat Horat. II Serm. 2, 17 et atrum Defendens piſces hiemat mare: quartum locum praetermiſit Cortius, et ipſum fragmentis inſerendum.

20. Si quando vides iſtos imitari etc. hi nihil aliud agunt, niſi

dent et abradunt, ſervata et ſubmiſſa cetera parte, qui lacernas coloris improbi ſumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quidquam quod hominum oculis tranſire liceat: irritant illos, et in ſe advertunt, volunt vel reprehendi, dum conſpiciantur. Talis eſt oratio Maecenatis, omniumque aliorum, qui non caſu errant, ſed ſcientes volenteſque. Hoc a magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titu- 21
bat, quam mens ceſſit oneri, et inclinata vel perdita eſt: ita iſta oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli moleſta eſt, niſi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo ſenſus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis eſt habitus, vultus, inceſſus. Illo ſano ac valente, oratio quoque robuſta, fortis, virilis eſt: ſi ille procubuit, et cetera ſequuntur ruinam.

—— *Rege incolumi, mens omnibus una eſt.*
Amiſſo, rupere fidem.

Rex noſter eſt animus. hoc incolumi, cetera manent 22
in officio, parent et obtemperant: quum ille paulum vacillavit, ſimul [c]dubitant. Quum vero ceſſit volu-

Z 4 ptati,

c. *dubitant.* Ita omnes ſcripti et editi veteres omnes. Muretus ex ingenio, *nutant.* Sed dubitare etiam de inanimatis in uſu fuit.

niſi ut irritent homines etc. *vellunt barbam.* cf. de Brevit. vit. c. 12 init. *intervellunt,* paſſim vellunt; ita Tertullian. de cultu foem. c. 8: Proprias praeſtigias formae et hic ſexus (virilis) ſibi agnoſcit, barbam acrius caedere, intervellere. *coloris improbi,* inſolentis: pullus in uſu vulgi erat, at delicati lacernas amethyſtini coloris aut coccinei ſumebant. cf. Lipſius in Elect. I, 13 e Martiali I, 96. *perlucentem togam* ſericam, aut bombycinam, foeminarum exemplo. Similia vide ap. Clement. Alex. III, 3 Paedag. Portius Latro in Catilin. p. 1088 ed. Salluſt. Cortianae. Mox verſus Virgilii ſunt Ge. IV, 212 ſq.

22. *munimentum* tel.] Sic Antiſthenes ap. Diog. Laert. VI, 13: quae adduxi ad Ep. 82, 4.

ptati, artes quoque eius, actuſque marcent, et omnis ex languido fluxoque conatus eſt. Quoniam hac ſimilitudine uſus ſum, perſeverabo. Animus noſter modo rex eſt, modo tyrannus. rex, quum honeſta intuetur, ſalutem ſibi commiſſi corporis curat, et nihil imperat turpe, nihil ſordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus eſt, tranſit in nomen deteſtabile ac
23 dirum, et ſit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, inſtantque: qui initio quidem gaudet, ut ſolet populus largitione nocitura fruſtra plenus, et quae non poteſt haurire, contrectat. Quum vero magis ac magis vires morbus exedit, et in medullas nervoſque deſcendêre deliciae: conſpectu eorum, quibus ſe nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro ſuis voluptatibus habet ſpectaculum alienarum, ſubminiſtrator libidinum teſtiſque, quarum ſibi uſum ingerendo
24 abſtulit; nec illi tam gratum eſt abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque tranſmittit, non cum omni exoletorum feminarumque turba convolutatur: moeretque, quod magna pars ſuae felicitatis excluſa corporis anguſtiis, ceſſat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor eſt, quod nemo noſtrûm mortalem ſe cogitat? quod nemo imbecillum? immo quod nemo noſtrûm unum
25 eſſe ſe cogitat? Adſpice culinas noſtras, et concurſantes inter tot ignes coquos noſtros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus! Adſpice [d] veterana noſtra, et plena multorum ſeculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui

d. *veterana* ſc. vina. Sic codex Pintiani et editio antiqua, quam ſaepe laudavi. Probat Gronovius, contra Gruterum, qui eſt ille, quem virum doctum vocat. Antea: *veteraria*. Mox *conſulum regionumque vina cluduntur*. Ita omnes mſſ. et Edd., praeterquam quod unus Pint. cod. habebat: *tot climatum r. v. conduntur*, unde Muretus hauſit: editio vetus praeſtat: *tot climatum r. v. cluduntur*.

cui tot conſulum regionumque vina cluduntur! Adſpice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui et in Sicilia, et in Africa feritur! Sani erimus, et modica 26
concupiſcemus, ſi unuſquiſque ſe numeret: metiatur ſimul corpus, ſciatque, nec multum capere, nec diu poſſe. Nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis aevi, et huius incerti. Quidquid facies, reſpice ad mortem.

EPISTOLA CXV.

Quum intellexiſſet, Lucilium ſermonis aut ſtili nimis anxium eſſe, ſuadet ut illam ſollicitudinem deponat, et non tam curet quemadmodum, ſed quid ſcribat ſive potius quid ſentiat ſibique applicet. Eſſe illam curam anxiam ſignum animi minuti: cum fiducia eſſe ſcribendum loquendumque, ſine quaeſito ornatu. Talis nobis animus boni viri appareret, ſi liceret inſpicere; cuius amore nemo non arderet. Perſpicere tamen virtutem hanc poterimus, ſi aciem animi liberare impedimentis volnerimus, quae latius exſequitur commendans philoſophiam, quippe quae una ſolidam felicitatem praeſtat. Ad hanc non oratio concinna perducet, niſi animus rectus adſit, beneque formatus.

Nimis anxium eſſe te circa verba et compoſitionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quae cures. Quaere quid ſcribas, non quemadmodum: et hoc ipſum, non ut ſcribas, ſed ut ſentias: ut illa quae ſenſeris, magis applices tibi, et veluti ſignes. Cuiuſcunque orationem videris ſolicitam et politam, ſcito animum

1. *et veluti ſignes*] veluti ſigno impreſſo munias, ne elabantur, ne eripiantur. Metaphora a vaſis, quae ſignare ſolemus cuſtodiae cauſſa. L. Muretus: veluti ſigna quaedam eorum in animo tuo imprimas, ne deleantur. Sic et Graeci dicunt ἐνσημαίνειν. Equidem aſſentior Lipſio.

2 quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, et securius: quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Nosti complures iuvenes, barba et coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. [a] Oratio cultus animi est: si circumtonsa est, et fucata, et manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, 3 et habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus, hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentia-

1. *Oratio cultus animi est.* Sic Erasm. et palatini quinque: optime cum praecedentibus cohaeret. Muretus aliique: *vultus.* Mox post *fracti* nonnulli codd. addunt: *aut ficti*, s. *aliquid ficti*, s. *aliquid facti:* quae glossam sapiunt.

2. *de capsula totos*] qui semper ita munditiae student comti politique, ut vestes eorum semper quasi e *capsula* i. arcula, in qua conduntur, (cf. de Tranq. Anim. c. 1, d.) recenter prolatae videantur. *si circumtonsa* rel. a cultu comae loquendi formulas desumtas esse ad nimium orationis ornatum describendum, nota res. Quis v. c. ignorat cincinnos et fucum et calamistros, quos Augustus, Seneca al. in Maecenate persecuti sunt et irriserunt? Suet. Aug. 86. Auctor Dial. de corr. Eloq. 26 p. 105 ed. Schulz.

3. *Non est ornamentum virile concinnitas*] quatenus nimiam orationis venustatisque accurationem artisque captationem comprehendit. Alias et in laude ponitur, habetque locum in iis omnibus dicendi formulis, in quas certa aliqua verborum vel ordinis vel intervalli, vel magnitudinis dimensio cadit. Cf. Ernesti Lexic. technol. lat. rhet. voc. concinnitas, p. 77. *Si nobis animum boni viri liceret inspicere* rel. Respexit noster haud dubie illa Platonis (Phaedr. X To. p. 329. d.) celeberrima, quae ad Ep. 89, 1 adduxi laudatis Cicer. locis huc spectantibus. Sequentes virtutes egregie explicavit Cicero de Officiis I, 5 etc. cf. Garve ad Ciceron. I, p. 60 sqq. *Praeter has* rel. i. e. et eae virtutes, quae istis qua-

tiaque lucentibus? Praeter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et [b] liberalitas, comitasque, et (quis credat in homine rarum?) humanitas, bonum splendorem illi suum affunderent. Tum providentia, 4
tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque adderent: quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illam amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et, ut fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum evocante 5
ipsa vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam

b. *liberalitas* e quatuor pal. reduxi. Antea: *libertas. illam* sc. faciem. Sic Pint. et Gruteri codd. Antea: *illum.* Mox *evocante ipsa.* Sic antiqua editio et nonnulli codd. ap. Grut. Erasmus: *Tamen evocante ipsum.* Muretus: *Tum avocante ipsum.* Lipsius: *Tum advocante ipsum*, nescio unde. In versu Virgilii secundo tres palat. addunt τὰ· *O dea certe!* Omittunt plurimi et ant. edd. Sed non video, quare omiserit Seneca. Reduxi.

quatuor virtutibus cardinalibus comprehenduntur.

4. *et, ut fas sit vidisse*] i. e. *et* fac *ut* permittatur v. Haud dubie respexit noster ad illam notam antiquitatis opinionem, et deos invisere homines, et interdum se visui eorum subiicere sua specie, idque non sine mortis periculo: hinc lucem accipiunt τὰ· *tacitus precetur.* Cf. Heynii Excurs. ad Virg. Aen. I, 402 sq.

5. *productus*] ut bono sit animo, metu omni reiecto prodeat ad illam. Describit autem ut Deam, maiorem et ampliorem omni humana specie; uti Dii Deaeque se conspicien-

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. O Dea certe!
Sis felix, nostrumque leves, quaecunque, laborem.

6 Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa [c] obstrigillant, et aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscure retinent. Sed si quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, et repur-
7 gari: sic et nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate oppositа, et humilitate et infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamvis sordido obtectam. Rursus aeque malitiam, et aerumnosi animi veternum perspi-

c. *obstrigillant.* Ita legere se tradit Pintianus: receperunt Muretus et Lipsius una cum Gronovio. Codd. et Erasm. habent *obsigillant:* alii *obstigillant*, *obstigallant.* Turneb. Adverss. 30, 3 praetulit *obsigillant*, i. occludunt. Stephanus et Gesner. in Thes. probant *obstrigillant* i. obstant. Editio antiqua: *obsuggillant. obscure* omnes edd. et codd. Muretus Pintianum sequens: *obscuro.* Mox *Sed si quemadmodum:* sic omnes pal. et editio antiqua: probat Gron., qui ait: Mediam

ciendos dare solerent. Cf. Heynium l. l. *Virgilii* versus sunt Aen. I, 327 sq.

6. *Colitur — voluntate.*] Eadem sententia egregie exposita est Ep. 95, 47 sqq. *suspenso*, donarii loco in formas redacto. *stipe:* Varro de L. L. IV, 36 p. 50 bip.: Diis cum thesaureis asses dant, stipem dicunt. Cf. Lipsius ad Taciti Annal. XIV, 15.

7. *malitiam*] aversionem a bono, *et aerumnosi* malis obtecti. Moneo, ne emendationem Gronovii *aeruginosi* praeferas.

ſpiciemus, quamvis multus circa divitiarum radiantium ſplendor impediat, et intuentem hinc bonorum, illinc magnarum poteſtatum falſa lux verberet. Tunc intel- 8
ligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, ſimillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio eſt. Parentibus quippe, nec minus fratribus, praeferunt parvo aere emta monilia. Quid ergo inter nos et illos intereſt, ut Ariſto ait, niſi quod nos circa tabulas et ſtatuas inſanimus, carius inepti? Illos reperti in litore calculi laeves, et aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculae columnarum: ſive ex Aegyptiis arenis, ſive ex Africae ſoli- 9
tudinibus advectae, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: quum ſciamus quale ſit, quod abſconditur, oculis noſtris imponimus. Et quum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium iſtorum quos incedere altos

diam particulam deleverunt, qui ſuperfluam putarent, quando ſequitur: *ſic et nos ſi a.* Atqui elegans eſt eius repetitio propter interiecta. cf. ad de Ira I, 3. d. Mox §. 8. *Ariſto.* una editio antiqua habet: *Ariſtoteles.* *Altos* §. 9. non probat Bentl. ad Horat. Serm. II, 3, 183 et legi vult: *latos.* Sed omnes codd. et edd. tuentur vulg. recte.

8. *Tunc intelligere* rel.] Cf. de Conſtant. Sapient. 12, 2 ubi ſimilia occurrunt. Notam ibi appoſitam emendes, ita ut nonniſi de aedificiorum Romae luxurioſe exſtruendorum et expoliendorum ratione exponat. *Ariſto.* cf. ad Ep. 89, 11. Ariſtonem Ep. 94 egregie diſputantem recordaberis his non diſſimilia.

9. *Et quum auro* rel.] laminis aureis, quibus ligna superinducebantur: moneo, ne cum Io. Beckmanno Beyträge zur Geſch. der Erfind. I, p. 57 de vernice quodam auri colorem mentiente cogites. *Bracteata* hinc *felicitas* lucem accipit. bractea enim *membrana*, lamina eſt: felicitas non ſolida,

10 altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, et dis-
ces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum ma-
li lateat. Haec ipsa res tot magistratus, tot iudices
detinet, quae magistratus et iudices facit, pecunia;
quae ex quo in honore esse coepit, verus rerum ho-
nor cecidit: mercatoresque et venales invicem facti,
quaerimus, non quale sit quidque, sed quanti. Ad
mercedem pii sumus, ad mercedem impii. Honesta,
quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contra-
11 rium transituri, si plus scelera promittant. Admira-
tionem nobis parentes auri argentique fecerunt: et
teneris infusa cupiditas altius sedit, crevitque nobis-
cum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc
convenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc diis
velut rerum humanarum maximum, quum grati vi-
deri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti
sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contem-
12 ta divitibus, invisa pauperibus. Accedunt deinde car-
mina poëtarum, quae affectibus nostris facem subdant,
quibus divitiae velut unicum vitae decus ornamentum-
que laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur
dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

13 Eiusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
Curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Deni-

da, sed ficta. Lipsius laudat (e Stob. Floril. Serm. 47) dictum Antigoni Gonatae, qui mulierculae felicitatem eius admiranti respondit: o mulier, si scires, quantum mali sub hoc diademate lateat, nec humi iacens tolleres.

12. Versus sunt Ovidii Metam. II, 1 et 2. 107 sq. Duode-

Denique quod optimum videri volunt ſeculum, aureum appellant. Nec apud [d] tragicos deſunt, qui lucro innocentiam, ſalutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari peſſimum, ut dives vocer. 14
An dives, omnes quaerimus: nemo, an bonus.
Non quare, et unde: quid habeas, tantum rogant.
Ubique tanti quiſque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe ſit, quaeris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum, 15
Cui non voluptas matris, aut blanda poteſt
Par eſſe prolis, non ſacer meritis parens.
Tam dulce ſi quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores coelitum atque hominum movet.

Quum hi noviſſimi verſus in tragoedia Euripidis pronuntiati eſſent, totus populus ad eiiciendum et actorem et carmen conſurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipſe proſiluit, petens, ut exſpectа-

d. *tragicos.* Editio antiqua habet: *Graecos tragicos*: priorem tamen vocem, quippe quae in nullo libro ſcripto editove occurrat, nec ab auctore noſtro, ſed a viro quodam docto explicandi cauſſa in margine appicta et ſic in contextum veniſſe videatur, non recepi.

decim ſequentes ſenarios ad Bellerophontem retulit Barneſius, quos tamquam ex Eurip. Bellerophonte dederat P. Scriverius in Tragic. Lat. Reliquiis p. 184. Sed Lipſius ſubnotavit, ſeptem priores non unius poetae eſſe, ſed plurium, extremos quinque autem Euripidis. Quod iudicium calculo ſuo confirmavit praeſtantiſſimus harum rerum arbiter, Valckenarius in Diatribe ſua egregia p. 165 ſq. Primos ſeptem verſus, iudicat, non potuiſſe continuos in ſcena pronuntiari, ſed e diverſis eſſe ſedibus, et e diverſis Euripidis et Sophoclis fabulis ſumtos. Graecos verſus quinque ultimos habes in Eurip. fragm. XV. To. II ed. lipſ. p. 432.

ctarent, viderentque quem admirator auri exitum face-
16 ret. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in ſua quiſque dat. Nulla enim avaritia ſine poena eſt, quamvis ſatis ſit ipſa poenarum. O quantum lacrimarum, o quantum laborum exigit! quam miſera deſideratis, quam miſera partis eſt! Adiice quotidianas ſolicitudines, quae pro modo habendi quemque diſcruciant. Maiore tormento pecunia poſſidetur, quam quaeritur. Quantum damnis ingemiſcunt, quae et magna incidunt, et maiora videntur! denique ut nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur,
17 damnum eſt. At felicem illum homines, et divitem vocant, et conſequi optant, quantum ille poſſidet. Fateor. Quid ergo? tu ullos eſſe conditionis peioris exiſtimas, quam qui habent et miſeriam, et invidiam? Vtinam qui divitias appetituri eſſent, cum divitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum ambitioſis, et ſummum adeptis dignitatis ſtatum! profecto vota mutaſſent: quum interim illi nova ſuſcipiunt, qui priora damnaverant. Nemo enim eſt cui
18 felicitas ſua, etiamſi curſu venit, ſatisfaciat. Queruntur et de conſiliis, et de proceſſibus ſuis: maluntque ſemper, quae reliquerunt. Itaque hoc tibi philoſo-

16. *Bellerophontes*] Cf. Apollodori Bibl. II, 3 ibique Heynium. Euripides in hac tragoedia adverſam Bellerophontis fortunam, quam Homer. Iliad. ζ, 200 innuit, exſequutus eſt, eumque pede debilem, mendicum et pannis obſitum (*χωλὸν, πτωχὸν καὶ ῥάκια ἐνδεδυμένον*) uti Schol. ad Ariſtoph. Pac. 146 Acharn. 431 docent, atque, ſecundum Senecam, auri amantiſſimum repraeſentaverat.

17. *quum interim — damnaverant*] quum interim nova vota faciant, qui priorum compotes facti, non contenti ſunt his partis, ſed maiora deſiderant: et tamen poenitet eos horum votorum et vetera quaerunt. Lipſius, ſenſu loci, quem tamen ſequentia monſtrant, non intellecto, perperam *quos priora* emendat.

loſophia praeſtabit, quo equidem nihil maius exiſtimo: nunquam te poenitebit tui. Ad hanc tam ſolidam felicitatem, quam tempeſtas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, et oratio fluens leniter. Eant ut volent, dum animo compoſitio ſua conſtet, dum ſit magnus, et opinionum ſecurus, et ob ipſa quae aliis diſplicent, ſibi placens, qui profectum ſuum vitâ aeſtimet, et tantum ſcire ſe iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPISTOLA CXVI.

Stoicum dogma defendit contra Peripateticos, exſcindendos eſſe affectus, non temperandos. Nam voluptates vitiaque alioquin tibi imperabunt: et praeſtat voluptatibus imperare. Naturales eſſe, nihil niſi merus praetextus eſt: fluunt quidem affectus a quodam quaſi naturali principio, ſed cave nimium indulgeas, ne vitium fiat: certiore conſilio iis utaris. Haec confirmavit Panaetius. Quae quidem dura videntur hominibus, qui Stoae non adſentiuntur, ſed mollities in cauſſa eſt, non quod non poſſint.

Cf. Lipſii Manuduct. III, 7. et Tiedemann Syſtem d. ſtoiſch. Philoſ. III p. 187 ſqq.

Vtrum ſatius ſit, modicos habere affectus, an nullos, ſaepe quaeſitum eſt. Noſtri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo ſalubris eſſe aut utilis poſſit ulla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad

1. *mediocritas morbi*] i. e. affectus, qui a Stoicis morbi vocantur. Illa mediocritas, ἡ μεσότης, eo conſtat, ut medium teneat inter vitia duo, et canon eſt ethices peripateticae. cf. Buhle Lehrbuch der Geſch. der Philoſ. III p. 28 ſq. Garve Ueberſicht der vornehmſten Princip. der Sittenlehre p. 2 ſqq. Cf. etiam Seneca de Ira I, 7 ſqq.

ad quas tendis, et quas aut vitae neceſſarias, aut uti-
2 les, aut iucundas putes: detraham vitium. Nam quum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore conſilio, ut voluptates illas magis ſentias. Quidni? ad te magis perventurae ſunt, ſi illis imperabis, quam ſi ſervies. Sed naturale eſt, inquis, ut deſiderio amici torquear, [a] datus lacrimis tam iuſte cadentibus. Naturale eſt opinionibus hominum tangi, et adverſis contriſtari: quare non permittas mihi hunc tam honeſtum malae opinionis metum? Nullum vitium eſt ſine patrocinio: nulli non initium eſt verecundum et exorabile, ſed ob
3 hoc latius funditur. Non obtinebis ut deſinat, ſi incipere permiſeris. Imbecillis eſt primo omnis affectus, deinde ipſe ſe concitat, et vires, dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus a quodam quaſi naturali fluere principio? curam nobis noſtri natura mandavit: ſed huic ubi nimium indulſeris, vitium eſt. Voluptatem natura neceſſariis rebus admiſcuit, non ut illam peteremus,

a. *datus* i. traditus. Sic omnes ſcripti et cuſi libri. Sed Muretus coni. *da tempus*, Lipſius: *da ius*. At non opus eſt coniectura. Vulgata bene habet. Mox *ob hoc latius funditur* bene ſcribitur: *ab hoc* ſc. initio duo codd. pal., quod Grut. malit.

2. *Velle*] Voluntas enim Stoicis bona et inter εὐπαθείας eſt. Lipſii Manud. III, 5. *Nam quum — ſentias.* Vides hic apathiam ita circumſcriptam, ut, impetu temerario excluſo, certius atque ſecurius conſilium, atque ideo rationis uſum adhibendum iubeatur. *Sed naturale eſt, inquis,* ut Peripatetici ſolent, qui vulgares homines intellexere, quum Stoici de ſapiente ſuo, ſive ad ſapientiam virtutemque enitente ſummis viribus, loquerentur.

3. *Quis negat — principio?*] non enim vere naturali: nam ſic boni eſſent affectus, quia omne naturale non eſſe nimium poteſt. Zeno autem pertur-

remus, ſed ut ea, ſine quibus non poſſumus vivere, gratiora nobis illius faceret acceſſio: ſi ſuo veniat iure, luxuria eſt. Ergo intrantibus reſiſtamus: quia 4
facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte! Sed illud *aliquatenus* longe producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non ſolicite cuſtodire ſe tutum eſt, et lacrimas ſuas et voluptates, ubi volet, ſiſtet. Nobis quia non eſt regredi facile, optimum eſt omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius reſpondiſſe adoleſcentulo cuidam quaerenti, An ſapiens amaturus eſſet? „De ſapiente, in- 5
quit, videbimus: mihi et tibi, qui adhuc a ſapiente longe abſumus, non eſt committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem ſibi. Sive enim nos reſpexit, humanitate eius irritamur; ſive contemſit, ſuperbia accendimur. Aeque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conſcii nobis imbecillitatis noſtrae, quieſcamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formae, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus.“ Quod Panaetius de amore quaerenti reſpondit, hoc 6
ego de omnibus dico. Quantum poſſumus nos, a

turbationes (ſ. affectus) voluntarias eſſe putabat, opinionisque iudicio ſuſcipi etc. Cicer. Academ. I, 10. *non ut illam peteremus*, tamquam ſummum bonum, aeque ac Epicurei. Tiedemannus perperam hunc locum intellexit, III p. 196 Syſtem. *ſi ſuo veniat iure* i. e. tamquam domina.

4. *Ergo intrantibus reſiſtamus*] Vide I de Ira c. 7. et 8 L. *Aliquatenus* rel. Spectant haec ad Peripateticorum mediocritatem illam morborum ſ. affectuum. *Panaetius*, rhodius, iunior, celeberrimus Stoicus, quem Cicero in libro de Offic. plerumque ſequitur, Scipionis minoris comes, multa ſcripſit, nunc deperdita. cf. Fabricii Bibl. gr. Vol. III p. 567 ſq.

lubrico recedamus: in ſicco quoque parum fortiter ſtamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. nos homunciones ſumus, omnia nobis negare non poſſumus. Dolebimus, ſed parum: concupiſcemus, ſed temperate: iraſcemur, ſed placabi-
7 mur. Scis quare non poſſumus iſta? quia nos poſſe non credimus. Immo mehercules, aliud eſt in re. Vitia noſtra, quia amamus, defendimus, et malumus excuſare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, ſi illo utamur, ſi vires noſtras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauſſa eſt: non poſſe praetenditur.

EPISTOLA CXVII.

Quaerenti amico, an verum ſit, quod Stoicis placeat: Sapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe? primum exponit, quid Stoicis videatur. Sapientiam, quippe efficientem quid et invantem, et bonum et corpus dicunt eſſe, ſapere non eſſe, utpote incorporale et accidens alteri, i. e. ſapientiae. Quibus quum inſtent Peripatetici aliique philoſophi, et confutationibus affligant, neceſſe eſt ut cavillando effugiant. Itaque ſecedit Seneca, et ſapientiam et ſapere bonum putans: at utrumque differre contendit contra Peripateticos. Sed ſe revocat ab huiuscemodi diſputationibus, aliaque proponit, de quibus quaerendum eſſe philoſopho monet, quippe quae levant animum et formant etc.

Cf. Argumentum Epiſt. CVI. CXIII. Addas Lipſii Phyſiolog. Stoic. II, 4.

Multum mihi tibique negotii concinnabis, et, dum neſcis, in magnam me litem ac moleſtiam impinges, qui

6. *Occurres hoc loco* rel.] Saepius iam hanc querelam de rigida Stoae ſecta vidimus, ſatis profecto convenientem molli et luxurioſo ſaeculo, in quod Senecae vita inciderat, vide e. c. de Clem. II, 4.

qui mihi tales quaeſtiunculas ponis, in quibus ego nec diſſentire a noſtris ſalva gratia, nec conſentire ſalva conſcientia poſſum. Quaeris, an verum ſit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe? Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere ſententiam audebo. Placet noſtris, quod bonum eſt, eſſe corpus: quia quod bonum eſt, facit: quidquid facit, corpus eſt. Quod[2] bonum eſt, prodeſt: faciat autem aliquid oportet, ut proſit: ſi facit, corpus eſt. Sapientiam bonum eſſe dicunt: ſequitur, ut neceſſe ſit illam corporalem quoque dicere. At ſapere non putant eiusdem conditionis eſſe. Incorporale eſt et accidens alteri, id eſt, ſapientiae: itaque nec facit quidquam, nec prodeſt. [a]Quid ergo? inquiunt: Non dicimus, Bonum eſt ſapere: ſapere dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id eſt, ad ipſam ſapientiam. Adverſus[3] hos quid ab aliis reſpondeatur, audi, antequam ego incipio ſecedere, et in alia parte conſidere. Iſto modo, inquiunt, nec beate vivere bonum eſt. Velint nolint, reſpondendum eſt, beatam vitam bonum eſſe,

a. *Quid ergo? inquiunt: Non dicimus, Bonum eſt ſapere: ſapere* etc. Sic plurimi codd. editioque antiqua, et nexus poſcit. Antea ex Mureti lectione: *Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum eſt ſapere? dicimus* rel.

1. *Placet noſtris* rel.] cf. ad Ep. 106, 4.

2. *Quid ergo? inquiunt*] Stoici: quaſi adiectivi loco ponunt Stoici illud ſapere, quod nec ponere nec dicere quemquam putant niſi referentem ad ſapientiam, eamque ſimul cogitando.

3. *ſecedere — conſidere*] Recte Lipſius monet, haec a ſenatu ſumta eſſe, ubi, quum Conſul, Praetor, aliusque magiſtratus Senatum cogens, de re aliqua retuliſſet, atque, ſententiis dictis, diſceſſionem Senatorum permiſiſſet, in hanc aut illam partem tranſierunt, qui hinc pedanei vocati ſunt. Res notiſſima vel ex Adams aliisque compendiis. *Iſto — inquiunt* Peripatetici.

et beate vivere bonum non esse. Etiamnunc quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est, sapere: si expetenda res est, bonum
4 est. Coguntur nostri verba torquere, et unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inferi non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: [b] expetibile quod nobis contingit: quum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, et nostros iudico in hoc descendere, quia iam primo vinculo tenentur, et
5 mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus praesumtioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. Quum de animarum aeternitate differimus, non leve momentum apud nos habet consen-

b. *expetibile quod nobis contingit.* Sic Erasmus, et omnes Pintiani Gruterique codd., una cum editione antiqua. Muretus: *Adexpetendum quod bono contingit: quod.* Sed τῷ· *quod* plurimi codd. carent et editio antiqua.

4. *Coguntur — non sinit.*] Expetendum est αἱρετόν: quod *expetibile* est, et non petitur tanquam bonum, προσαιρετόν: *interponere* s. *inferere* h. l. idem valent quod *adiungere.* Sic Graeci τῷ· αἱρετὸν addunt s. praefigunt πρὸς: quod Romani non possunt; nemo enim dixit *adexpetere.* Exprimi itaque hoc posse putavit noster per: *expetibile*, quod semel tantum adhuc ap. Tacitum Annal. 16, 21, 2 occurrit, nec ibi quidem tuto, quum Ernesti exspectabilem praeferat.

5. *Multum dare — hominum*] praeceptae opinioni, προλήψει. Exigui autem momenti esse hoc veritatis argumentum, cum historia dogmatum quorumcunque satis superque docet, tum philosophia subtilior probe evincit. Ceterum hoc argumentum Cicero quoque fir-

ſenſus hominum, aut timentium inferos, aut [c]colentium aethera. Vtor hac publica perſuaſione: nemi- 6
nem invenies, qui non putet et ſapientiam bonum, et ſapere. Non faciam quod victi ſolent, ut provocem ad populum: noſtris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit eſt, an in eo cui accidit? Si in eo eſt cui accidit, tam corpus eſt, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere ſine tactu poteſt: quod tangit, corpus eſt. Si 7
extra eſt, poſtquam acciderat, receſſit: quod receſſit, motum habet: quod motum habet, corpus eſt. Speres me dicturum, non eſſe aliud curſum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo iſta alia eſſe, ſed non ſortis alterius. Si valetudo indifferens eſt; et valere indifferens eſt. Si forma indifferens eſt; et formoſum eſſe indifferens eſt. Si iuſtitia bonum eſt; et 8
iuſtum eſſe bonum eſt. Si turpitudo malum eſt; et turpem eſſe malum eſt, tam mehercules quam ſi lippitudo malum eſt, et lippire malum eſt. Hoc ut ſcias,

c. *colentium aethera.* Sic quatuor palat. ut et Pintiani: convenit in corruptione ſua editia antiqua, quae habet: *coeleſtium aethera.* At Eraſmus, Muretus et palat. primus perperam omittunt τὸ· *aethera.* Colunt, i. adorant aethera, ſedem deorum ſuperorum.

firmum vocat Tuſc. I, 13. cf. de Legg. I, 8. Nat. D. I, 16. Epicurus ſolus vidit, primum eſſe deos, quod in omnium animis eorum notitiam impreſſiſſet ipſa Natura: — anticipationem quandam deorum hanc appellat Epicurus πρόληψιν etc. *colentium aethera.* Cicero de Nat. D. I, 14 de Zenone: Atque hic idem alio loco *aethera* deum dicit eſſe: c. 15 de Chryſippo: Idemque diſputat, *aethera* eſſe eum, quem homines Iovem appellarent.

6. *ut provocem ad populum*] in arena et gladiatoriis pugnis: ubi qui ſuccubuerat, populi opem et miſericordiam implorabat. Lipſius in Saturnal. 2, 22. Cf. Ep. 37, 2. *noſtris* i. e. ſtoicis.

neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum videatur atque idem. Sed illud libenter quaesierim: Quum omnia aut bona sint, aut ma-
9 la, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? Bonum negant esse. malum utique non est: sequitur, ut medium sit. * Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi
10 bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiae. Hoc ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam, an patitur? sive facit illud, sive patitur, utroque modo corpus est. Nam et quod fit, et quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est: unum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam et sapere, quum in utrolibet eorum et alterum sit. Numquid enim quenquam existimas
11 sapere, nisi qui sapientiam habet? Numquid quenquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis divisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit haec, dicam. Aliud est ager,

10. *Accidens est, inquit*] Stoicus. Vides, Peripateticos inprimis has Stoicorum disputationes impugnasse. Nobis tamen nihil ex eorum confutationibus relictum est.

11. Haec est quasi responsio amici. cf. §. 14. *Dialectici veteres:* intelligit sectam eleaticam, in qua auctoribus Xenophane, Parmenide et Zenone Eleate dialectica viguit, et deinde, ad sectam megaricam s. eristicam transiit, unde ad

ager, aliud agrum habere. Quidni? quum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud eſt ſapientia, aliud ſapere. Puto concedes duo eſſe haec, id quod habetur, et eum qui habet: habetur ſapientia: habet, qui ſapit. Sapientia eſt mens perfecta, vel ad ſummum optimumque perducta: ars enim vitae eſt. Sapere quid eſt? non poſſum di- 12
cere, mens perfecta, ſed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum eſt, mens bona: alterum, quaſi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum: tanquam, hic homo eſt, hic equus: has deinde ſequuntur motus animorum enuntiativi corporum. Hi habent proprium quiddam, et a corporibus ſeductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc ſenſus oſtendit, animus credit. Corpus 13
eſt quod video, cui et oculos, et animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem eſt quod nunc loquor, ſed enuntiativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii edictum. Sic quum dicimus ſapientiam, incorporale quiddam intelligimus: quum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem intereſt, utrum illud dicas, an de illo. Putemus in praeſentia iſta duo 14
eſſe: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quidem ſit, ſed nihilo-

ad Stoicos pervenit. Cf. Bruckeri Hiſtor. crit. Philoſ. To. I p. 610 ſq. et Buhlium in Commentatt. Soc. Reg. Sc. Gotting. To. XI p. 234 ſq. *aliud ſapere* i. ſapientiam habere.

13. *Non corpus quidem eſt — corpore.*] Hoc illud quod notat Sext. Empiricus lib. I. adverſ. Mathemat. c. 3: *Incorporeum aliquid apud Stoicos dici λεκτόν*· quod noſter hic vertit *Effatum*, *Edictum*, *Enuntiatum*, *Enuntiativum*. L. Abſtractum vocare poſſes, oppoſitum concreto. Hinc recte dicit noſter, *incorporale quiddam intelligimus*. Seneca autem diſcedit in his a Stoicis: quod Lipſius non adverterat.

minus bonum? Dicebas paulo ante, aliud esse agrum, aliud habere agrum. Quidni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturae sunt utraque, et qui habet sapientiam,
15 et ipsa quae habetur. Praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, et quod habetur, et qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura. ille abalienari potest, et alteri tradi: haec non discedit a domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Coeperam dicere, posse ista duo esse, et tamen utraque bona. Sapientia, et sapiens duo sunt: et utrumque bonum esse concedis.
16 Quomodo nihil obstat, quo minus et sapientia bonum sit, et habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus et sapientia bonum sit, et habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? Vos certe dicitis, sapientiam, si sine usu detur, accipiendam non esse. Quis est usus sapientiae? Sapere: hoc est in illa pretiosissi-
17 mum: quo detracto, supervacua sit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeo quidem, ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectae mentis est: sapere, usus perfectae mentis. Quomodo potest usus eius bonum non esse, quae sine usu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda? fateris. Interrogo, an usus sapientiae sit expetendus? fateris. negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. quod expetendum
18 est, bonum est. Sapere, sapientiae usus est: quomodo

14. *At in hoc de quo — habetur*] Nam sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta. cf. §. 11.

modo eloquentiae, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo ſapere ſapientiae uſus eſt. uſus autem ſapientiae expetendus eſt: ſapere ergo expetendum eſt: ſi expetendum eſt, bonum eſt. Olim ipſe me damno, qui illos imitor dum accuſo, et verba apertae rei impendo. Cui enim dubium poteſt eſſe, quin, ſi aeſtus malum eſt, et aeſtuare malum ſit? ſi algor malum eſt, malum ſit algere? ſi vita bonum eſt, et vivere bonum eſt? Omnia iſta circa ſapientiam, non 19
in ipſa ſunt: at nobis in ipſa commorandum eſt; etiamſi quid evagari libet, amplos habet illa ſpatioſoſque receſſus. De deorum natura quaeramus, de ſiderum [d] elementis, de his tam variis ſtellarum diſcurſibus: an ad illarum motus noſtra moveantur corpora, an corporibus omnium, animiſque illinc impetus veniat. An et haec quae fortuita dicuntur, certa lege conſtricta ſint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Iſta iam a formatione 20
morum receſſerunt: ſed levant animum, et ad ipſarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Haec vero de quibus paulo ante dicebam, minuunt, et deprimunt, nec ut putas exacuunt, ſed extenuant. Obſecro vos, cur tam neceſſariam curam maioribus melioribuſque debitam, in re neſcio an falſa, certe in-

d. *de ſiderum elementis.* Sic Eraſmus, editio antiqua et plurimi codd. pal. At e Pint. codd. arripuit Muretus: *de ſiderum alimento.*

19. *de ſiderum elementis*] e. g. ſolem eſſe puriſſimum ignem et quidem artificialem, quem Zeno *νοερὸν*, intellectu praeditum appellabat. Poſidonius et plerique Stoici lunam mixtam ex igne et aere ſtatuunt etc. Cf. Lipſii Phyſiolog. II, 13.

20. *nec ut putas*] in litteris tuis, quibus mihi has quaeſtiunculas ponis et commendas.

21 inutili, terimus? [e]Quid mihi profuturum eſt ſcire, an aliud ſit ſapientia, aliud ſapere? quid mihi profuturum eſt ſcire, illud bonum eſſe? Temere me geram: ſubito huius voti aleam: tibi ſapientia, mihi ſapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monſtres, qua ad iſta perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem ſtudiis firmem: quemadmodum quae me ex tranſverſo feriunt aguntque, procul a me repel-
22 lam. Quomodo par eſſe tot malis poſſim: quomodo iſtas calamitates removeam, quae ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram aerumnam ſine gemitu meo, felicitatem ſine alieno: quomodo ultimum neceſſarium vitae terminum non exſpectem, ſed ipſemet, quum viſum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam ſi vis vivere, quid optas mori? ſi non vis, quid deos rogas, quod tibi naſcenti dede-
23 runt? Nam ut quandoque moriaris, etiam invito poſitum eſt: ut quum voles, in tua manu eſt. Alterum tibi neceſſe eſt, alterum licet. Turpiſſimum his diebus principium diferti mehercules viri legi: [f]Ita, inquit, quamprimum moriar! Homo demens, optas rem

e. *Quid mihi profuturum eſt ſcire, an aliud ſit ſapientia, aliud ſapere? quid mihi p. e. ſ. i. b. e.? Temere me geram: ſubito huius voti aleam* etc. Sic plurimi codd., qui carent voculis tribus in media interrogatione, quas Muretus et Lipſius e Pintiani coniectura tenent, leguntque: *quid mihi profuturum eſt ſcire, illud bonum eſſe, hoc non eſſe?* E *ſubito* i. e. adi, ſuſcipe, Eraſmus faciendum ſuaſit: *ſubibo*, quod Muretus ſtatim arripuit. Mox omnes codd. et editio priſca habent *feriunt aguntque*, non *ferunt*. Reduxi: nam de praedatione non ſermo eſt: quamquam Eraſmus de ea cogitans ad iſta: *ferunt aguntque*, notat: ἄγουσι φέρουσι. *irruperunt*, *irrupi* tuetur editio priſca: alii: *eruperunt*, *erupi*.

f. *Ita*, *inquit*. Omnes codd. et editio priſca habent: *Itaque*, et mox iterum: *Itaque*. Recte emendavit Pintianus utroque loco: *Ita*. Tertio tamen loco habet editio priſca: *Ita q. m.* Eſt enim voti formula.

rem tuam: Ita quamprimum moriar! Fortaſſe inter has voces ſenex factus es. Alioqui quid in mora eſt? nemo te tenet, evade qua viſum eſt. Elige quam- 24
libet rerum naturae partem, qua tibi praeberi exitum iubeas. Haec nempe ſunt elementa, quibus hic mundus adminiſtratur, aqua, terra, ſpiritus. Omnia iſta tam cauſae vivendi ſunt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar! Quamprimum iſtud, quod eſſe vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, poteſt. Imbecillae mentis iſta ſunt verba, et hac deteſtatione miſericordiam captantis. Non vult mori, 25
qui optat. Deos vitam roga, et ſalutem: ſi mori placuit, hic mortis eſt fructus, optare deſinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec eſt ſapientia, hoc eſt ſapere, non diſputatiunculis inanibus ſubtilitatem vaniſſimam agitare. Tot quaeſtiones tibi fortuna poſuit. nondum illas ſolviſti: iam cavillaris. Quam ſtultum eſt, quum ſignum pugnae acceperis, ventilare? remove iſta luſoria arma, decretoriis opus eſt. Dic qua ratione nulla animum 26
triſtitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc ſecretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum eſt, ſapere non eſt bonum. Sic ſit. negemus, ſapere bonum eſſe: ut hoc totum ſtudium derideatur, tanquam operatum ſupervacuis. Quid ſi ſcires etiam illud quaeri, an bonum ſit futura ſapientia? Quid enim dubii eſt, oro te, an 27

nec

24. *hic mundus*] nempe inferior: et ideo tria tantum nominat: quartum ſuperioris mundi ſ. coeli eſt, i. e. ignis. *deteſtatione* i. e. precatione et voto. L.

25. *ventilare*] proludere et brachia atque arma in ſpeciem ventumque iactare. A theatris arenisque ſumtum. Cf. Lipſium in Saturn. II, 19. Scriveri opp. philol. p. 21. *decretoriis* i. ſeriis, quibus de vita decernitur. cf. de Clement. I, 14. Ep. 102, 24.

nec meſſem futuram iam ſentiant horrea, nec futuram adoleſcentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Aegro interim nihil ventura ſanitas prodeſt, non magis, quam currentem luctantemque poſt multos ſecuturum ſenſus otium reficit. Quis neſcit hoc ipſo non eſſe bonum id quod futurum eſt, quia futurum eſt? nam quod bonum eſt, utique prodeſt: niſi
28 praeſentia, prodeſſe non poſſunt. Si non prodeſt, bonum non eſt utique: ſi prodeſt, iam eſt. Futurus ſum ſapiens: hoc bonum erit, quum fuero: interim non eſt. Prius aliquid eſſe debet, deinde quale eſſe. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil eſt, iam bonum eſt? Quomodo autem tibi magis vis probari, non eſſe aliquid, quam ſi dixero, futurum eſt? nondum
29 enim veniſſe apparet, quod venit. Ver ſecuturum eſt: ſcio nunc hiemem eſſe. aeſtas ſecutura eſt: ſcio aeſtatem non eſſe. Maximum argumentum habeo nondum praeſentis, futurum eſſe. Sapiam, ſpero: ſed interim non ſapio. ſi illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum eſt, ut ſapiam. ex hoc licet nondum me ſapere intelligas. non poſſum ſimul et in illo bono, et in hoc malo eſſe. Duo iſta non coëunt, nec apud eundem ſunt una, bonum et malum.
30 Tranſcurramus ſolertiſſimas nugas, et ad illa quae nobis aliquam opem ſunt latura, properemus. Nemo qui obſtetricem parturienti filiae ſolicitus arceſſit, edictum et ludorum ordinem perlegit. nemo qui ad incendium domus ſuae currit, tabulam latruncularium per-

g. *utique prodeſt.* Sic Eraſmus et editio priſca. τὸ· *utique* deeſt in omnibus codd. palat.

30. *Nemo qui obſtetricem* rel.] Simile eſt Adagium graec. quod laudat Eraſmus in Adag. 1 Chil. X Cent. nr. 38 Ἀνὴρ δὲ φεύγων οὐ μένει λύρας κτύπον. *edictum* rel. Libelli aut tabulae apparatum omnem ludorum, tempus, ordinem etc. in-

perſpicit, ut ſciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undique nuntiantur, et in- 31
cendium domus, et periculum liberorum, et obſidium patriae, et bonorum direptio: adiice iſtis naufragium, motusque terrarum, et quidquid aliud timeri poteſt. Inter iſta diſtrictus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter ſapientiam, et ſapere interſit, inquiris? nodos nectis ac ſolvis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac 32
liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere: et vide, quam multa etiam diligentiſſimis pereant. Aliud valetudo ſua cuique abſtulit, aliud ſuorum: aliud neceſſaria negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiſcum dividit ſomnus. Ex hoc tempore tam anguſto, et rapido, et nos auferente, quid iuvat maiorem partem mittere in vanum? Adiice nunc, quod aſſueſcit animus delectare ſe potius, 33
quam ſanare: et philoſophiam oblectamentum facere, quum remedium ſit. Inter ſapientiam, et ſapere quid interſit, neſcio: ſcio mea non intereſſe, ſciam iſta, an neſciam. Dic mihi, quum, quid inter ſapientiam et ſapere interſit, didicero, ſapiam? Cur ergo potius inter vocabula me ſapientiae detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me ſecuriorem, fac fortunae parem, fac ſuperiorem. poſſum autem ſuperior eſſe, [h] ſi fecero omne quod diſco.

h. *ſi fecero:* ſic quoque alias legi annotat margo Eraſm. ed., in qua eſt: *ſi dixero*, uti eſt in quatuor palat; quorum unus praebet: *ſi direxero*, ſicuti fuiſſe in plerisque mſſ. ſuis teſtatur Pint. Editio priſca: *ſi fecero vel direxero.* Lipſius hinc emendat: *ſi vixero.*

indicebant. Cf. de Benef. VI, 1. Lipſii Saturnal. II, 18. *tabulam latrunc.* cf. ad Ep. 106, 11. de brevit. vit. c. 13. de Tranquill. c. 14. *alligatus*, qui ita obſeſſus, circumventus erat, ut moveri ſine periculo non poſſet. cf. Wernsdorfii Excurſ. XI in To. IV Poet. Lat. minor. p. 413 ſq.

EPI-

EPISTOLA CXVIII.

Exigenti a Seneca frequentiores epiſtolas amico reſpondet, ſe hoc munus defugere nolle, licet ille a promiſſis non ſteterit, et frequentiores miſſurum, non inanes, quales Ciceronis multae ſint, ſed monitorum utilium uberes, atque ſua potius quam aliena tractantes. Iccirco ſuadet, a fortuna nihil petere, nec ab ea pendere, ſed privatam facere fortunam. Nam qui a fortuna pendent, per mala nituntur in malum, ignorantia veri et boni. Quaerendum itaque eſt, quid ſit bonum, quod alius alio modo finiverunt et expreſſerunt, et quid ab honeſto differat. Omne bonum ſecundum naturam eſt, nec tamen quidquid ſecundum naturam eſt bonum.

Exigis a me frequentiores epiſtolas. Rationes conferamus: ſolvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora eſſent; tu ſcriberes, ego reſcriberem: ſed non ero difficilis. bene credi tibi ſcio: itaque in anteceſſum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir diſertiſſimus facere Atticum iubet, ut etiamſi rem nullam
2 habebit, quod in buccam venerit, ſcribat. Nunquam poteſt deeſſe quod ſcribam, ut omnia illa quae Ciceronis implent epiſtolas, tranſeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis ſuis viribus pugnet, quis conſulatum fiduciâ Caeſaris, quis Pompeii, quis ſab ſe petat: quam durus ſit foenerator Caecilius, a quo minoris centeſimis propinqui nummum movere non poſſunt. Sua ſatius eſt mala, quam aliena tractare: ſe excutere, et videre, quam multarum rerum candidatus

1. *in anteceſſum*] antequam debeam. cf. ad Ep. 7, 8. De Benefic. IV, 32. *Cicero vir diſertiſſimus*, ad Atticum pleraque iſta libro 1. L.

2. *quam durus ſit foenerator Caecilius* rel.] Verba fere ſunt Ciceronis ad Attic. Ep. I, 12. Caecilius erat Attici avunculus. vide Cic. Ep. ad Att. I, 1. *centeſimis* (intell. partibus ſortis) ſc. uſuris: quum ſinguli aſſes in menſem ſolvantur pro centenis, unde fiunt duodeni in annum (12 Procent). cf. Erneſti Clav. Cic. ſub voce: Cen-

datus sit, et non suffragari. Hoc est, mi Lucili, 3
egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, et
tota fortunae comitia transire. Quam putas esse iu-
cundum, tribubus vocatis; quum candidati in templis
suis pendeant, et alius nummos pronuntiet, alius per
sequestrum agat, alius eorum manus osculis conterat,
quibus designatus contingendam manum negaturus est,
omnes attoniti, vocem praeconis exspectant; stare
otiosum, et spectare illas nundinas, nec ementem
quidquam, nec vendentem? Quanto hic maiore gau- 4
dio fruitur, qui non praetoria, aut consularia comi-
tia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii
hono-

Centesimae. *minoris* sc. pretii. *et non suffragari*, nihil facere, ut illarum rerum externarum et proinde inanium particeps fias.

3. *quum candidati in templis suis pendeant* rel.] Vides hic comitiorum mentionem eadem ratione habitorum, qua tempore reipubl. liberae habita sunt: nec adversatur Tacitus Annal. I, 15 comitia e campo in curiam translata: ubi de magistratibus a Senatu et non a populo creandis nonnisi novo imperatore succedente, sermo est. *Templa* intelligam de rostris s. tabernis editioribus, ubi candidati, teste Macrob. I Saturn. 16 p. 282 bip. consistebant, ut et conspici et suos hortari non sine sollicitudine ac bene excipere possent, aeque ac hodieque apud Anglos in creandis senatoribus fieri solet. cf. Schneider. ad Varron. de Re Rust. III, 2, 1. Flor. II, 12 ubi *templum* i. e. tabernaculum occurrit. Lipsius exponit de templis Campo Martio vicinis, ad quae candidatos divertisse et exitum comitiorum exspectasse coniicit. *et alius — negaturus est:* candidati, natio officiosissima, alios ambiendo, alios prensando *(alius eorum manus osculis conterat)* pecuniam promittendo, et *per sequestrum*, i. apud quem nummos deponebant fidei caussa, *agendo*, populum conciliare studebant. Cf. Adams I p. 168 sq. *vocem praeconis* qui creatum renuntiaret. *et spectare — vendentem.* Nota est vitae cum mercatu comparatio a Pythagora iam instituta, ap. Ciceron. Quaest. Tusc. V, 3 ibiq. Davies p. 347 sq.

4. *sed magna illa*] totius mundi comitia, praeside Fortuna: *h. anniversarios* magi-

honores anniversarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum eventus prosperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque! Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, et dicere: Nihil mihi tecum, fortuna: non facio mei tibi copiam. scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est 5 privatam facere fortunam. Libet ergo haec invicem scribere, et hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim affecuto satis fuit, quod optanti 6 nimium videbatur? Non est, ut existimant homines, avida felicitas, sed pusilla: itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces: ei vero, qui ad illa pervenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quaerit adscendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri. tanquam ad bona feruntur, decepti ru- 7 moribus. Deinde mala esse, aut inania aut minora, quam speraverint, adepti, ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex intervallo fallentia, et vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eveniat,

stratus: nam Senecae tempore magistratus honorarii e. c. consules suffecti s. minores creabantur in dies mensesve. *anniversarii* s. ordinarii in annum creati anno nomen dabant. Dio Cass. 48, 35. *p. potestates* regna, principatus: proprie munera summa provincialia. cf. Ernesti clav. Cic. voc. Imperium. *Vatinios*, sceleratissimos homines: cf. de Constant. 17, 3. *privatam* i. propriam, a fortuitis non pendentem.

6. *avida felicitas*] Idem de ea ait noster Ep. 19, 6: Et avida felicitas est, et alienae aviditati exposita. Numquam, ait, satiari potest, ideoque pusilla est etc.

7. *Hoc ne — bonum.*] Sequitur una cum Stoa Socratem, qui

niat, quaeramus quid ſit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio modo, alius illud aliter expreſſit. Quidam ita finiunt: Bonum eſt, 8
quod invitat animos, quod ad ſe vocat. Huic ſtatim opponitur: Quid ſi invitat quidem, ſed in perniciem? ſcis quam multa mala, blanda ſint. Verum, et veriſimile, inter ſe differunt ita: Quod bonum eſt, vero iungitur: non eſt enim bonum, niſi verum eſt. At quod invitat ad ſe, et [a] allicere facit, veriſimile eſt: ſubrepit, ſollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: 9
Bonum eſt, quod appetitionem ſui movet, vel quod impetum animi tendentis ad ſe movet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quae petuntur petentium malo. Melius illi, qui ſic finierunt: Bonum eſt, quod ad ſe impetum animi ſecundum naturam movet: et ita demum petendum eſt, quum coepit eſſe expetendum. Iam et honeſtum eſt:

a. *allicere facit* i. e. vocat. Sic omnes libri ſcripti et cuſi praeter Muretum et Lipſium, qui Pintiani divinationem ſequuti, *allicit facie* reduxerunt. Gronovius, qui Senecam verbo minus vulgato uſum eſſe putabat, e Sueton. Vitell. 14 *allicefacit* reponi maluit.

qui hanc ſummam dixit eſſe ſapientiam, bona malaque diſtinguere. Senec. Ep. 71, 7. De bono multae fuerunt definitiones inter ſe differentes. Cic. de fin. III, 10. Vide Lipſii Manuduct. II, 22. et Tiedemanni Syſtem III, 33 ſqq. 37 ſq. Saepius iam huic quaeſtioni indulſit noſter, e. c. Ep. 20. 66. 74 etc. De auctoribus harum definitionum nihil aliunde conſtat.

9. *Bonum eſt — naturam movet*] Cic. de fin. III, 10: Ego (Cato) aſſentior Diogeni, qui bonum definierit id, quod eſſet natura abſolutum. Diogenes fuit babylonius, ſtoicus, quem Laelius audivit. cf. Fabric. B. G. Vol. III. p. 560. *et ita demum petendum.* Cato apud Cic. l. l. quum ab iis rebus, quae ſunt ſecundum naturam, adſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit.

10 hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, ut, quid interfit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum, et inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: et honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata via completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iuris-
11 dictio. Haec quum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, et ex dubio in bonum transeunt: Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit: quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, et secundum naturam est: non protinus quod secun-
12 dum naturam est, et bonum est. Multa quidem naturae consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim sunt, et contemnenda: [b] nullum etiam minimum contemnendum bonum.

b. *nullum etiam minimum.* Sic unus Pintiani et tres palat. i. e. minimum contemnendum bonum est nullum. Muretus: *nul-*

10. *Locus ipse* rel.] Nam cum bono semper honestum coniunxisse Stoicos notum est vel e Cic. de Off. I, 5. Quum enim dicerent, bonum semper prodesse, ideoque experendum et iustum et honestum (καλὸν) esse, et nihil aliud in bonorum numero nisi honestum esse vellent, illud honestum et explicare et defendere debebant. Cerni autem id docebant iustitia, constantia, temperantia et scientia. Diog. Laert. VII, 100. Cf. Tiedemann III p. 58 sq.

12. *Multa quidem naturae* rel.] Bonum, ait, secundum naturam

bonum. Nam quamdiu exiguum eſt, bonum non eſt: quum bonum eſſe coepit, non exiguum eſt. Vnde aliquid cognoſcitur bonum? ſi perfecte ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt, ſe- 13
cundum naturam eſſe: haec eius proprietas eſt. Fateris et alia ſecundum naturam quidem eſſe; ſed bona non eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, quum haec non ſint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, quum utrique praecipuum illud commune ſit, ſecundum naturam eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc novum eſt, quaedam creſcendo mutari. In- 14
fans fuit, factus eſt pubes: alia eius proprietas ſit: ille irrationalis eſt, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in maius exeunt, ſed in aliud. Non ſit, inquit, aliud quod maius ſit. Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini eſt. Exiguum mellis pondus, et magnum, ſapore non differt. Diverſa ponis exempla. in iſtis enim eadem qualitas eſt: quamvis augeantur, manent. Quaedam amplificata in ſuo genere, in ſua 15
proprietate perdurant: quaedam poſt multa incrementa, ultima demum vertit adiectio, et novam illis, aliamque, quam in qua fuerant, conditionem im-

nullum nec minimum: at Pint. *nullum minimum.* Eraſmus: *Nullum enim m. Nullum eſt minimum* ed. vetuſta. Nexus obfirmat poſtulatque receptam lectionem.

turam eſt, ſed pervenit ad hanc ſuam proprietatem ipſa magnitudine. Diſſenſus, qui inter noſtrum et Cic. l. l. intercedit, ita conciliari fortaſſe poteſt: quod bonum ait noſter, creſcendo ad ſummum pervenit, atque tum neque augeri neque minui poteſt: Cato contra ap. Ciceronem de ſummo bono loquitur, quod genere, non magnitudine cernatur. Vereor tamen, ut recte philoſophantibus ſententiam ſuam probaverit Seneca: non enim magnitudine, ſed recto rationis, ſine qua, ut ipſe ait Ep. 66, 12, nullum bonum eſt, uſu illud bonum cerni debet, ſi ceteros Stoae auctores audias.

primit. Vnus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneavit, et interventu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quaedam processu priorem exuunt
16 formam, et in novam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, et magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit, quum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo, quod vix et aegre movebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, et bonum fecit.

EPISTOLA CXIX.

Iocose promittit amico, se docturum eum esse, quomodo fieri dives celerrime possit. Deinde monet, maximas esse divitias, quas a nobis ipsis petierimus, naturae nihil negantes, quae paucis contenta est, et supervacua dimittit. Tunc nobis nihil deerit, finem omnium rerum spectantibus, qui naturam non excedit; divitiae desinere tunc non possunt, satis habebimus: pecunia autem neminem fecit divitem. Ii contra, qui vulgo divites sunt, proprie pro pauperibus habendi sunt.

Quoties aliquid inveni, non exspecto, donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quod sit quod inve-

ne-

16. *Vbi animus* rel.] i. e. ubi animus diu aliquid in conspectum suum extulerit, ut in id inquirat, atque eius magnitudinem ultra sequi non potuerit, exemplo sit tempus, aeternitas, tunc illud infinitum coepit vocari. Ita, quae finita videbantur, infinita sunt, et in novam exeunt formam. Exempla haec illustrant, sed parum probant. Sed hanc argumentationem Senecae propriam esse putaverim.

1. *In commune*] Sic Graeci de rebus inventis et casu obla-

nerim, quaeris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri dives celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te divitias compendiariâ ducam. Opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari possis, aes alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem 2
dabo, Catonianum illum: a te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si quidquid deerit, id a nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: non torqueberis. Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esu- 3
rio: edendum est. utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. utrum haec aqua sit quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa nive [a] clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad

a. *clusero*. Sic Erasmi editio et romana: praetulerunt Lipsius et Gronovius: conveniunt palatini codd. mss. omnes. Pintiani

oblatis dicere solebant, Ἔρμῆς κοινός, notante Lipsio et Gronovio, qui laudat Phaedri fab. V, 6, 3 Eia, inquit (calvus), in commune, quodcunque est lucri. Res nota et a multis, e. c. paroemiographis et iis, quos praeter Burmannum Iacobs amicissime ad Brunk. Anal. II p. 269, XIII laudat, explicata. *sinum* togae: similiter Horat. Serm. II, 3, 172 ferre sinu laxo. *sed nolo — iactent.* proxenetae, προξενηταί, quorum interventu negotia conciliantur.

2. *Catonianum illum*] sc. creditorem. Nam M. Cato dixit: Quod tibi deest, a te ipso mutuare. Senec. de benef. V, 7. Te ipsum tibi paratum creditorem dabo, illum quem Cato dare solebat.

3. *utrum hic panis — plebeius*] i. farreus: far autem est ge-

naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, ſitim
4 exſtingui. Vtrum ſit aureum poculum, an cryſtallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum ſpecta, et ſupervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque extendatur manus: ipſa mihi commendabit, quodcunque comprehendero. Nihil contemnit eſuriens. Quid ſit ergo, quod me delectaverit, quaeris?

tiani codd. praeſtant *eliſero*. Editio antiqua: *thiſerove frigore*. Mox *extendatur* Eraſmus et nonnulli codd.; alii una cum editione antiqua, *porrigatur*. Deinceps *inani me*, *inquis*, *lance m.* firmat et ed. antiqua: probat Turneb. Adverſ. 26, 14. Eraſmus cum plurimis codd. mſſ. *inanima inquis l. m.*

genus tritici durius ac ponderoſius, domeſticum Italiae frumentum. Plin. 18, 7. cf. Heynii Opuſc. acad. I p. 357. Schneideri Index ad Scriptt. Rer. ruſt. h. v. *ſiligineus*, e tritico: tener et ſilig. coniungitur Ep. 123, 2. Plin. 18, 8 tritici delicias vocat. cf. Heynii Op. ac. I p. 358 et Schneideri Index laud. h. v. *cluſero*; aqua enim in vaſe circumdari nive ſolebat.

4. *murrhinum*] E murrha vaſa, e. c. pocula murrhea, ſ. murrhina, confecta eſſe conſtat, ſed quidnam fuerit, non ſatis compertum eſt. Vt Chriſtii, Rezzonici (Diſq. Plin. To. II. p. 213 ſq.), Leblondii (Hiſt. de l'Acad. des Inſcr. To. 43), Brückmanni al. opiniones omittam, omnes fere in eo conveniunt, murrham genus quoddam agathi ſ. pſeudopali ſ. quae fuit b. Velthemii ſententia, ſteatitae ſinici (ſineſiſcher Speckſtein) pretioſum fuiſſe. Duplex tamen ſpecies fuit, altera naturalis, quae e terra effodiebatur, altera artificioſe compoſita, inſtar fluoris vitrei. Cf. Larcher. Hiſt. de l'Acad. des Inſcr. To. 43; cui aſſentitur Blumenbach (Naturgeſch. p. 599 ed. VI. ſed in ed. VII. anni 1803 delevit B. iſtum locum, mutata forſan ſententia). Cum cryſtallum tum murrham miſit Oriens; ex eadem terra effodimus, ait Plin. 37, 2, qui utrumque deſcribit. *Tiburtinus calix*, fictilis. L. Fictilia vaſa Tibure facta eſſe, aliunde non conſtat: Strabo V, 3, 11 lapicidinas memorat, ſed marmoris, nunc travertino appellati: de terra ſ. creta figulina tacet.

ris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens divitia- 5
rum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est [b] istud in commune? iam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas arcesserem merces. Deciperé est istud, docere paupertatem, quum divitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, et patientiae suae beneficio, non fortunae. Ideo 6
ergo illum non iudicas divitem, quia divitiae eius definere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diviti contingit, finem. An has ideo non putas esse divitias, quia 7
propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutae sunt? quia in pace otiosae? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Nunquam parum 8
est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander

b. *istud in commune?* Lipsii est coniectura. Codd.: *quid est istud inane*, aut simile quid.

5. *iam ego paraveram — merces*] ut vel argentariam exercendo, vel publica e. c. vectigalia redimendo, vel mercaturam faciendo dives fierem. Cf. Ep. 101 init.

7. *An parum habet, qui tantum non* rel.] i. qui prorsus non a., qui multa alia quidem non possidet, sed tamen non alget. Ita Cicero Ep. ad Attic. 14, 5 eos tantum non laudari, sed includi. Moneo propter Pintianum, qui huius significationis immemor legendum putabat: *qui tantum non, non alget*, i. e. qui fere non alget.

8. De *Alexandro* cf. ad Ep. 91, 17. *in Oceanum* rel. Nearcho

Macedo: quaerit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturae satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. tanta est caecitas mentium, et tanta initiorum suorum unicuique, quum processit, 9 oblivio. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, [c] de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecuniae divitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei caussa? 10 plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, et quidquid habet, et quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic, qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sen- 11 sum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid et supervacui. At ex-

cae-

c. *de tanto.* Lipsius ait: divinet aliquis: *detecto.*

cho duce, cuius paraplum s. itinerarium expressit Arrianus in Indicis egregie nuper illustratis a Vincentio: the voyage of Nearchus from the Indus to the Euphrates etc. London 1797, haec expeditio facta est anno 326 ante Christ. natum, qua Orbis nostri pars detegebatur tunc incognita: hinc *mundi claustra per.* et mox, *post omnia* lucem accipiunt.

9. *Ille modo ignobilis anguli*] Macedoniae, *non sine controversia:* bella enim ei gerenda erant cum populis quibusdam vicinis, Triballis, Getis, Illyriis, Thebanis etc. Res nota.

10. De *Crasso* omnia e Cicerone et Plutarchi vita nota. *Licinus* fuit Augusti s. Claudii praedives libertus, de quo vid. Dio

caecant populum, et in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum 12
felicitas in publicum spectat: ille, quem nos et populo et fortunae subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas: sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, quum illa nos habeat. E contrario dicere [d] solemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est: Divitiae illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, 13
quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quaeris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, et levibus, afferatur cibus? nihil praeter cibum natura desiderat.

Num tibi, quum fauces urit sitis, aurea quaeris
Pocula? num esuriens fastidis omnia praeter
Pavonem rhombumque?

Am-

d. *solemus*. Sic Erasm. et omnes mss. Pintianus contra male emend. *debemus*.

Dio Cass. 54, 21 interp. Iuvenal. Sat. 1, 109. 14, 306.

11. *illinitur*] de auro, quo vestes, marmora etc. ornantur, τὸ· *illinere* in usu erat, termini, ut ita dicam, technici loco, quo graec. βρέχειν expresserunt. Moneo, ne Lexicis credens, contemtus causa posita haec putes. Cf. Salmas. ad Script. Hist. Aug. T. II. p. 551. Nic. Heinsius ad Ovid. A. A. III, 232, quibus egregie usus est Böttiger ad Horat. IV. Carm. 9, 14. *familia* servorum.

13. *quam paribus ministeriis*] servis, qui ministrabant, aetate aut colore paribus. De brev. vit. c. 12, 1. L. *et levibus* i. e. glabris. Versus sunt *Horatii* Sat. I, 2, 113. sq.

14 Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriae ista tormenta sunt. quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu
15 ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, et quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi iura descripsit, ut salvi essemus, non de-
16 licati. Ad salutem omnia parata sunt, et in promtu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Vtamur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: et cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPISTOLA CXX.

Vt desiderio amici satisfaciat, quaestionem, quomodo ad nos boni honestique notitia pervenerit, tractandam sibi sumit, et docet nihil esse bonum, nisi quod honestum sit, et quod honestum sit, utique bonum esse. Tunc redit ad istam quaestionem. Ac primum natura scientiam non dedit, sed semina scientiae: non casu

15. *crinitus puer*] qui a poculis, muliebri plerumque habitu erant, capillitio fluente et longo. Imo et alii Paedagogiani fere pueri. Vnde Martialis: Crinitae, Line, Paedagoge turbae etc. L. *laudatum:* tangit coenipetarum, aut comium convivarum ritus, singula fercula regis sui, quae placuissent, laudantium: quae sunt verba I. F. Gronovii in Obss. III, 14 p. 423 ed. lipsi., quem videas.

casu in virtutem incidere potuimus. Ratio analogiae ope, observatione et rerum saepe factarum inter se collatione, notitiam illam nobis peperit. Deinde similitudo, quae inter virtutes et vitia intercedit, coegit nos attendere, ut haec confinia distinguerentur: ita vitia observata sunt. Sequitur hinc observatio de viro sapiente, in quo perfecta virtus conspecta est, quam in partes divisimus: quatuor inde virtutes ortum suum duxere, temperantia, fortitudo, prudentia, iustitia. Vnde virtus intellecta est, et illa beata vita. Hoc ipsum nobis apparuit in viro perfecto, cuius descriptio adiungitur.

Cf. Ep. CXVIII. Cicero de Finib. III, 10 sq. De Off. I, 5 et alias passim.

Epistola tua per plures quaestiunculas vagata est, sed in una constitit, et hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique [a]notitia pervenerit. Haec duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum divisa. Quid sic hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod utile est. itaque hoc et divitiis, et equo, et vino, et calceo nomen imponunt: tanta fit apud illos boni vilitas, et adeo usque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officii constat: tan- 2
quam, pie curatam patris senectutem, adiutam amici pau-

a. *notitia.* Sic Erasm. et palat. omnes, et editio antiqua. Muretus e Pint. lectione antiqua: *prima notitia p.* Mox: *tanta fit apud illos boni vilitas:* Erasmus, editio antiq. et omnes palat. At Muretus: *tanta est ap.* rel.

1. *Haec duo apud alios*] e. c. Academicos et Peripateticos — *apud nos* Stoicos: vide Ep. 118, 10. *Bonum putant esse aliqui* sc. illae tres disciplinae sive sectae Philosophorum, quae virtutem, ut Ciceronis verbis de Fin. III, 11 init. utar, a summo bono excludunt, Aristippi, Epicuri, Hieronymi, Carneadis. Cic. de Fin. II, 11. III, 9. Et Stoici dixere, bonum esse, quod utile sit sive non differat ab utilitate, ἀγαθόν ἐστιν ὠφέλεια, ἢ οὐχ ἕτερον ὠφελείας. Cf. Tiedemann III, 35 system.

2. *Honestum — sententiam*] ad media itaque referunt, quo officia, secundum Stoicos, pertine-

paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, utique bonum. Supervacuum iudico adiicere, quid inter ista discriminis sit, quum saepe dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bo-
3 num videri, quo quis et male uti potest. Vides autem, divitiis, nobilitate, viribus, quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia pervenerit. Hoc nos docere natura non potuit: semina nobis scientiae dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, et rerum saepe factarum inter se collatio: per analogiam [b] nostri intellectus

b. *nostri intellectus et honestum et bonum indicant.* Sic omnes codd. mss. et editio antiqua. Pintiani tamen coniectura perperam romanam ed. et sequentes invasit: *nostro intellectu et h. et b. indicante.*

tinere constat. Enimvero Stoici aliter statuebant, quippe quos primos inter honestum et decorum distinxisse nec bonum ab honesto separasse recte Cicero pronuntiavit. *quum saepe dixerim,* e. c. in epist. 118. *nobis* Stoicis.

3. *Nunc ergo ad id revertor* rel.] Quum Stoici demonstrassent, bonum honestumque esse, et differre ab officiis eo, quod haec praescriptiones dent nonnisi in breve tempus et quasi quotidie, illud honestum vero in totam vitam, et quod officia a primis naturae oriantur, honestum autem bonumque illis adeo haud semel adversari videantur; ista quaestio, cui hic respondet noster, enodanda venit, de qua iam inde a Socratis tempore disputaverant philosophi, utrum sapientia a natura sit an doceri possit. Platoni in Menone et Protagora placuit θείᾳ μοίρᾳ ἄνευ νοῦ nos in hanc notitiam incidisse: Stoici tribuebant rationi. Cf. Cic. de Fin. III, 10, et Garve Ueberseicht p. 69 sqq. Quinque autem mo-

ctus et honeſtum et bonum iudicant. Hoc verbum 4
quum latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem ſuam redigendum. Vtar ergo illo non tanquam receptò, ſed tanquam uſitato. Quae ſit haec analogia, dicam. Noveramus corporis ſanitatem: ex hac collegimus eſſe aliquam et animi. noveramus corporis vires: ex his collegimus eſſe et animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obſtupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis 5
multa vitia, quae ſpecies alicuius conſpicui facti fulgorque celabat: haec diſſimulavimus. Natura iubet augere laudanda: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex his ergo ſpeciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiuſque regno iudicavit, regias opes poſſe contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum ſe regi daturum, monuit Pyrrhum, caveret inſidias. Eiuſdem animi fuit, 6
auro non vinci, veneno non vincere. Admirati ſumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promiſſa flexiſſent, boni exempli tenacem: quod difficillimum eſt, in bello innocentem: qui aliquod eſſe crederet etiam c in hoſtes nefas: qui in ſumma paupertate, quam ſibi decus fecerat, non aliter refugit

c. *in hoſtes.* Sic Eraſmus, Muretus, editio antiqua: Lipſius: *in hoſte.* — *quam.* Sic omnes palatini et editio ant. Eraſmus tamen: *qua.*

modis fieri rerum notitias dicebat Zeno ap. Diog. Laert. VII, 52 ſq. quae cum iis, quae noſter poſuit, bene conciliari poſſunt.

4. Iam Cicero aliique hoc verbo, *Analogia*, uſi ſunt: cf. Stephani Theſaur. L. L. *nec in civitatem ſuam* i. e. graecam *redigendum*, repellendum.

5. *Suberant illis*] quae tanquam perfecta mirari coeperamus etc. *ſpecies*, notio. *Fabri-*

fugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio meo, Pyrrhe, et gaude, quod adhuc dolebas, Fabri-
7 cium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus implevit pontis angustias, adimique a tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: et tam diu restitit prementibus, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, et extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in prae-
8 ceps: et non minus solicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam [d]si ponte veniisset. Haec et huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adiiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti obtulerunt, et optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac

d. *si ponte.* Sic Erasm. et codd. pars: Pintianus inde fecit: *si e ponte.* Tres codd. et ed. antiqua: *si sponte.*

bricius rel. Narrat haec quoque eadem fere ratione Plutarchus in Pyrrhi vita c. 20. 21. Livii mentio et narratio harum rerum iniuria temporis periit.

6. *Vive, inquit — corrumpi.*] Plutarchus conservavit epistolam a Fabricio et eius collega Q. Aemilio Coss. a. v. c. 474 ad Pyrrhum missam diversi argumenti: Neque amicorum videris neque hostium esse felix iudex. Lectis, quae ad nos missae sunt, literis, cognosces, te contra bonos et iustos viros bellum gerere, perfidis et improbis habere fidem. Neque vero haec nos, quo gratiam emereamur tuam, indicamus tibi, sed ne casus tuus adspergat maculam nobis, ut dolo videamur, quasi nequiverimus virtute, bellum perpetrasse.

7. *Horatius Cocles*] e Livio II, 10 res notissima.

8. *armatus*] scuto et gladio, ὅπλῳ. cf. Cuperi Obss. I, 7 p. 43 ed. lipс. *Sunt enim — similitudo est.* Idem observat noster de Clementia I, 3, 1. cf. Cortium ad Sallust. de B. Cat. c. XI. Propter hanc vicini-

ac turpibus recti ſimilitudo eſt. Sic mentitur prodigus 9
liberalem: quum plurimum interſit, utrum quis dare
ſciat, an ſervare neſciat. Multi, inquam, ſunt,
Lucili, qui non donant, ſed proiiciunt. non voco
ego liberalem, pecuniae ſuae iratum. Imitatur ne-
gligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec
nos ſimilitudo coëgit attendere, et diſtinguere ſpecie
quidem vicina, re autem plurimum inter ſe diſſiden-
tia. Dum obſervamus eos, quos inſignes egregium
opus fecerat, coepimus annotare, quis rem aliquam
generoſo animo feciſſet et magno impetu. [e]Sed ſe- 10
mel hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum;
animoſe paupertatem ferentem, humiliter infamiam:
factum laudavimus, contemſimus virum. Alium vidi-
mus adverſus amicos benignum, adverſus inimicos
temperatum, et publica et privata ſancte ac religioſe
adminiſtrantem: non deeſſe ei, et in his quae tole-
randa erant, patientiam, et in his quae agenda, pru-
dentiam. Vidimus ubi tribuendum eſſet, plena manu
dantem: ubi laborandum, pertinacem et obnoxium,
et laſſitudinem corporis animo ſublevantem. Praeter- 11
ea idem erat ſemper, et in omni actu par ſibi, iam
non conſilio bonus, ſed more eo perductus, ut non
tantum recte facere poſſet, ſed niſi recte facere non
poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe virtutem:
hanc in partes diviſimus. Oportebat cupiditates re-
frae-

e. *Sed ſemel hunc v.* Sic coniunxi haec verba, quum antea eſſet: *impetu, ſed ſemel. Huuc v.* Fortaſſe erat: *Sed ſimul h. v.*

ciniam vitia interdum virtutum laudem accipiunt, inprimis apud adulatores: vide egregium hac de re locum Platonis VII p. 55 bip. Lucret. IV, 1154 ſq. et quos laudat Iacobs amiciſſ. ad Brunk. Anal. Animadv. Vol. III. P. III p. 54.

10. *pertinacem et obnoxium*] Obnoxius eſt qui tra-

fraenari, metus comprimi, facienda provideri, red-
12 denda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, et suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, et decor, et constantia, et omnium inter se actionum concordia, et magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit?
13 dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunae maledixit: nunquam accidentia tristis excepit; civem esse se universi et militem credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, et in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecunque est, inquit, meum est: asperum est, durum est: in
14 ipso navemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, et non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitque in se omnium animos, quum esset placidus et le-

nis,

dit se cui rei, et saepe libero opponitur. cf. ad III de Ira 8, 1. a. Ceterum sapientem hic delineari patet.

12. *Hinc intellecta est illa beata vita*, (de qua exstat Senecae liber egregius) *secundo defluens cursu.*] cf. ad Ep. CXI, 3. Est vitae actionumque facilitas, quam Stoici uno verbo εὐροίαν vocabant. Describit noster Ep. 124, 19. De vita beat. c. 3 et 4. Ep. 45, 8. Menagius ad Diog. Laert. VII, 88. et Epictet. Dissertat. I, 4, 1 sq. ed. lipsi. ibiq. not.

13. *civem esse se universi, et militem credens* rel.] Respexisse videtur Socratem, quem non Athenienses se esse dixisse constat, sed mundanum, et se cum milite comparasse: unde haec comparatio postea ad Cynicos Stoicosque devenit. Egregie his usus est Epictetus in Dissert. I, 9, ubi cf. Upton.

14. *fecit multis intellectum sui*] multis virtute sua innotuit et utilis factus est.

nis, et humanis diviniſque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad ſummam ſui adductus, ſupra quam nihil eſt niſi mens Dei, ex qua pars et in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis 15
divinum eſt, quam ubi mortalitatem ſuam cogitat, et ſcit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum eſſe hoc corpus, ſed hoſpitium, et quidem breve hoſpitium, quod relinquendum eſt, ubi te gravem eſſe hoſpiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum eſt animi ab altiori venientis ſede, ſi haec in quibus verſatur, humilia iudicat, et anguſta, ſi exire non metuit. Scit enim quo exiturus 16
ſit, qui, unde venerit, meminit. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, nunc deſtillatio: aliquando ſupereſt ſanguis, aliquando deeſt: hinc atque illinc tentamur, et expellimur. Hoc evenire ſolet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre for- 17
titi, nihilominus aeterna proponimus, et in quantum poteſt aetas humana protendi, tantum ſpe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid ſtultius poteſt? Nihil ſatis eſt morituris, immo morientibus. quotidie enim propius ab ultimo ſtamus, et illo, unde nobis cadendum eſt, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens noſtra ſit! Hoc quod futurum dico, cum- 18
maxime ſit, et pars eius magna iam facta eſt. nam quod viximus tempus, eo loco eſt, quo erat ante-

16. *nunc deiectio*] alvi, *nunc deſtillatio*, catarrhus, vide ad Epiſt. 78. 1. Ceterum haec et ſequentia ſaepe iam a noſtro allata ſunt, quippe quibus libenter immorari ſenex ſolet.

quam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: quum tantundem in mortem ſinguli conferant. Non ille gradus laſſitudinem facit, in quo defecimus, ſed ille profitetur. Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa,
19 non corripit. Ideo magnus animus, conſcius ſibi melioris naturae, dat quidem operam, ut in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſte ſe atque induſtrie gerat: ceterum nihil horum quae circa ipſum ſunt, ſuum iudicat, ſed ut commodatis utitur, peregrinus et properans. Quum aliquem huius viderimus conſtantiae, quidni ſubiret nos ſpecies non uſitatae indolis, utique ſi hanc, ut dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat [f]aequalitas? Veri tenor permanet, falſa
20 non durant. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones ſunt: et modo parum illis ſeverus eſt Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi et contentus vili Tubero: modo Licinum divitiis, Apicium coenis, Maecenatem deliciis provocant. Maximum iudicium eſt malae mentis, fluctuatio, et inter ſimulationem virtutum, amoremque vitiorum, aſſidua iactatio.

— *habe-*

f. *aequalitas? Veri tenor permanet, falſa non durant.* Haec eſt Gronovii coniectura, quam veram lectionem habeo. Eraſmus: *utique ſi hanc, ut dixi, magnitudinem veram eſſe oſtendebat. Qualitatis verae tenor permanet* etc. Codd. palatini ap. Gruter. *Qualitas vero tenera*, alius, *qualitas vero tenet*, alius, *quas vero tenet*, alius, *qualitas vere tenor.* Palat. tert.: *oſtendebat qualitas. Verus tenor.* Editio antiqua: *oſtendebat qualitas veritatis verus tenor p.* Mox *vili Tubero:* ed. ant. habet: *fictilibus.*

18. *Carpit — corripit.*] Paullatim mors ad ſe ducit, non impetu rapit. L.

19. *utique ſi hanc — aequalitas.*] cf. §. 12: Oſtendit illam nobis ordo eius et decor et conſtantia et omnium inter ſe actionum concordia etc. *rò ſi* non redundat, ſed eſt pro: quum, praeſertim quum —.

—— *habebat ſaepe ducentos,* 21
Saepe decem ſervos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna, loquens: modo, ſit mihi menſa tripes, et
Concha ſalis puri, et toga, quae defendere frigus,
Quamvis craſſa, queat. decies centena dediſſes
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes iſti tales ſunt, qualem hunc deſcribit Ho- 22
ratius, nunquam eundem, nec ſimilem quidem ſibi. adeo in diverſum aberrat. Multos dixi: prope eſt ut omnes ſint. Nemo non quotidie et conſilium mutat, et votum. modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult, modo id agit, ne quis ſit officioſior ſervus: modo dilatat ſe uſque ad invidiam, modo ſubſidit, et contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam ſpargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: 23
alius prodit atque alius, et (quo turpius nihil iudico) impar ſibi eſt. Magnam rem puta, unum hominem agere. Praeter ſapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes ſumus. Modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et vani. Mutamus ſubinde perſonam, et contrariam ei ſumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, ut qualem inſtitueris praeſtare te, talem uſque ad exitum ſerves. Effice,

21. Verſus ſunt *Horatii* Serm. I, 3, 11 ſq. in Marc. Tigellium Hermogenem, muſicum peritiſſimum et vocis eximiae, Caio Iulio Caeſari et Cleopatrae acceptiſſimum, Auguſto quoque Caeſari amiciſſimum, et ſibi vel maxime imparem et inconſtantem.

23. *unum hominem agere*] facere, ut ſemper ſis idem. Lipſius addit: qui finis eſt Zenonis, vita conveniens. Vide Manuduct. II, 15.

ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

EPISTOLA CXXI.

Quaestionem, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus, solaturus excusat conatum suum, quod tractet ea, quae non ad mores spectare videantur, exemplo Posidonii et Archidemi, qui et ea tractanda esse pronuntiant, quae licet hominem non meliorem faciant, tamen mores attingunt, quippe quos cognoscere non possis, nisi naturam hominis et quid ipsi optimum sit, antea inspexeris. Demonstrat deinde, omnibus animalibus constitutionis suae sensum esse id est, ea sponte et natura id facere, quod debeant, et cui nata sint, non aliter quam in hoc erudita. Non ars, sed natura illis hanc partium et artuum agilitatem praestat: est spontaneus motus, non metus, dolorisve timor, nec principalis partis animi effectio, cuius sensus animalibus nec satis dilucidus, nec expressus est. Nec ratio quidquam efficit, omnia natura, quae, simulatque nascuntur, statim scientiam verum et utilium et perniciosarum iis praestat semper aequalem et numquam crescentem. Exempla varia hoc docent.

In quaestionem hancce incidebant Stoici ratione philosophico-historica cupientes principia Ethices explorare. Quum enim hac ratione in originem et naturam virtutis inquirerent historiam hominis et ceterorum animalium condendo, amorem sui omnium primum a natura iis inditum esse statuebant. Ea autem, quae huic amori proposita sunt, appellabant prima naturae. *Placuit Stoicis, ait Cato ap. Ciceron. de fin. III, 5 init., simulatque natum sit animal, hinc enim est ordiendum, ipsum sibi conciliari et commendari ad se conservandum et ad suum statum, et ad ea, quae conservantia sunt eius status, diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. Quae Catonis verba quin e graeco conversa sint, noli dubitare. Cf. Diog. Laert. VII, 85 cum interpr. cum ad hunc loc., tum ad Cic., et Tiedemann Syst. III p. 17 sqq. et Garve Ueberſicht p. 57 sq. Defendere autem coacti sunt hunc locum de conservatione sui, sive de studio cuique animali innato, suam constitutionem naturalem et notam s. statum, σύστασιν conservandi, una cum Platonicis et Peripateticis contra Aristippum Epi-*

Epicurumque atque eorum aſſeclas, quippe qui non illam conſtitutionem ab animalibus, ſimulatque nata fuerint, quaeri affirmarent, ſed unam voluptatem, quae ſub ſenſus cadat. Parum ſubtiliter de hoc philoſophorum diſſenſu Tiedemannum, alioquin doctiſſimum Stoicae philoſophiae interpretem, ut ſaepe alias, diſſeruiſſe facile eſt ad intelligendum: qui quum nil niſi λογομαχίαν eos pugnaſſe, ſive verbis, non re, diſſenſiſſe putaret, non advertit, tum diſcrimen omnino intercedere, tum a nobismet ipſis hodieque libenter ſtatui et cuique non cupide obſervanti facillime occurrere. Inſtinctus enim ille naturalis, quem vocare ſolemus, hoc ſatis docet. Sed enim ſi conciliari facile potuiſſe illos diſſidentes, modo ex utroque dogmate unum conflaſſent, contendiſſet Vir egregius, neminem, quin aſſentiretur, fore confido.

Ceterum conſulas Reimari librum mea laude maiorem: Ueber die Kunſttriebe der Thiere, inſcriptum, ubi et hanc quaeſtionem egregie, ut ſolitus erat auctor praeſtantiſſimus, dum viveret, expoſitam videbis, et clara luce illuſtratam.

Litigabis, ego video: quum tibi hodiernam quaeſtiunculam, in qua ſatis diu haeſimus, expoſuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? [a]Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Poſidonium et Archidemum. Hi iudi-

a. *Sed exclama, dum.* Sic Gruterus emendavit. Eraſm. *ſed ad exclamandum. Tibi primum op.* cui codd. plerique adſtipulantur. Ex uno cod. Pintiani Muretus dedit: *Sed exclamanti tibi primum alios opponam.* Quum duo codd. haberent: *Sed exclamandum tibi* rel., Gruterus inde fecit: *Sed exclamandum. tibi* etc. Melius inſtituta eſt a Lipſio al. interpunctio poſt: *exclama.*

1. *in qua — haeſimus*] Haud ſcio, utrum antea de hac quaeſtione colloquuti ſint, an Seneca in Moralibus ſuis conſcribendis in eam incideret et inquireret, atque adeo adverſariorum ſententias excuteret: quare ſolito diutius huic quaeſtioni immoratus eſſe videtur.

Archidemum. Alii vocant eum Archedamum. Inter magnos Stoae auctores refertur, coaevus Carneadis: vixitque ideo circa annum 600 urbis cond. Cf. Fabric. Bibl. gr. Vol. III p. 540. *iudicium accipient* tamquam iudices ad ſententiam ferendam.

2 cium accipient, deinde dicam. Non quidquid morale
eſt, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum
pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad veſtiendum,
aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia
tamen ad hominem pertinent, etiamſi non omnia me-
liorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt.
Quaedam illos corrigunt et ordinant, quaedam natu-
3 ram eorum et originem ſcrutantur. Quum quaeritur,
quare hominem natura produxerit, quare praetulerit
animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquiſſe?
falſum eſt. Quomodo enim ſcies, qui habendi ſint,
niſi, quid homini ſit optimum, inveneris? niſi natu-
ram eius inſpexeris? Tunc demum intelliges, quid
faciendum tibi, quid vitandum ſit, quum didiceris,
quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo di-
4 ſcere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Super-
ſtitionem mihi excute: doce leve eſſe vanumque hoc,
quod felicitas dicitur: unam illi ſyllabam facillime ac-
cedere. Deſiderio tuo ſatisfaciam, [b]et virtutes exhor-
tabor,

b. *et virtutes exhortabor.* Sic mſſ. et edd. vett. At Muretus a Pintiani coniectura praepoſ. arripuit ſcripſitque: *ad virtutes.* Bene dici, *exhortari quem quid*, ſatis notum eſt.

2. *Non quidquid — facit*] Egerunt enim Stoici in morali Philoſophiae parte de appetitione (ὁρμῇ), de bonis et malis, de affectibus ſ. perturbationibus (πάθεσι), de virtute, de principio morali (τέλει), de prima aeſtimatione (περὶ τῆς πρώτης ἀξίας), de actibus, de officiis, de adhortationibus et dehortationibus. Cf. Diog. Laert. VII, 84. Atqui multos fuiſſe in origine cauſſisque horum locorum diſquirendis conſtat: itaque non omnis haec doctrina mores bonos facere potuit. Nec totus locus, qui eſt de officiis, ſtrictiori ſenſu, eos efficit, quippe qui inprimis ad cultum victumque ſpectat, ideoque continet quae *ad hominem alendum* etc. pertinent, nec bonis annumerantur.

4. *felicitas*] ſenſu Epicureorum, Diog. Laert. X, 6: οὐ γὰρ ἔγωγε ἔχω, τί νοήσω τἀγα-

tabor, et vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, et affectus efferatissimos inhibere, et voluptates ituras in dolorem compescere, et votis obstrepere. Quidni? quum maxima 5
malorum optaverimus, et ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi, ea quae paulo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus? Sensum autem esse, ex eo maxime apparet, quod membra apte et expedite movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: pictor colores, quos ad reddendam similitudinem 6
multos varioque ante se posuit, celerrime denotat, et inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus [c] saltandi peritos, quod in omnem significationem

 rerum

c. *saltandi peritos.* Sic Gronov. de coniectura. Mss. codd. omnes et vett. edd. praestant, *satiat;* unus Erasmi, *satiant.* Vnde Turnebus Adverss. 26, 20. 30, 3. legendum putabat, *saltationis peritos.*. Erasmus: *scenae peritos.* In hac quam rece-

τἀγαθὸν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονὰς, ἀφαιρῶν δὲ καὶ τὰς δι' ἀφροδισίων, καὶ τὰς δι' ἀκροαμάτων, καὶ τὰς διὰ μορφῆς, quae sunt verba Epicuri, conversa a Cicerone Tusc. qu. III, 18. *unam illi syllabam — accedere*, ut fiat infelicitas. *licet aliquis — iudicet.* Saepius iam vidimus, a molli suo saeculo Senecam eo nomine fuisse reprehensum.

5. *ex gratulatione natum*] ex eo, quod votorum compotes facti, gratulationes excepe-rimus, quasi rebus bonis: at malae illae erant. L. *quidquid obloquimur* i. de quo querimur.

6. *pictor — commeat*] coloribus celerrime utitur, eos ad pingendum eligit et sumit, et *inter ceram* i. pugillarem, et archetypum, quod depingere vult,

rerum et effectuum parata illorum est manus, et verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars
7 praestat, his natura. Nemo aegre molitur artus suos, nemo in usu sui haesit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte movebunt, quia, si aliter moverint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet; quod est falsum. Tarda enim sunt, quae necessitate impelluntur. Agilitas, spon-

recepi Gronovii emendatione utcunque acquiescere possumus, dum meliora meliores codd. nos edocuerint. Ceterum *saltandi* propius abest a *satiat*, quam *scenae*, et de pantomimis sollenne esse constat.

vult, etc. Lipsius haecce notavit: Turnebus (Adversar. 24, 17) notat, ceram esse fucum sive picturam: quia veteres *ceris* pingere solebant. Ceris dico varie coloratis. Varro (de Re rust. III, 17, 4 ibique cf. Schneider.) Pictores loculatas magnas habent arculas, ubi discolores sunt cerae. Turnebus itaque et Lipsius de pictura encausta cogitant, quam deperditam restituere voluerunt Caylus, Calau, Requeno, Hackertus, Fabbroni aliique, successu haud infelici. cf. Salmasius ad Vopisc. Aur. c. 45. Exercitatt. plin. p. 163 sq. Durand ad Plin. p. 289 sqq. Hirt in berlin. Monatsschrift für bildende Künste, anni 1789 p. 18 sqq. *Saltandi peritos* i. e. pantomimos, qui sola gesticulatione ad tibiam fabulam aliquam sive comice sive tragice agerent, haud absimiles iis, qui nunc mimicas saltationes, quas Ballette vocamus, agunt. Cf. Lucianum περὶ ὀρχήσεως de saltatione hac. Loquaces pantomimorum manus hinc saepius laudantur. vide Iacobs ad Anal. Brunkii, Anim. II, 1 p. 309. Ciceronis autem tempore Romae haec ars vigere coepit, et tanto fuit in honore sub imperatoribus, ut tragoediae et comoediae tantum non prorsus prae iis contemnerentur. Ipse Nero egit Turnum. cf. Sueton. Ner. 54. Phaedri fab. V, 7. Loca veterum post Salmas. ad Histor. Aug. p. 496 collegit I. B. Carpzov., Paradoxon stoicum etc. p. 86. sq. Alias vocat *artifices scenae*, e. c. de Benef. 8, 20.

7. *Ideo, inquit*] Epicureus, quippe cui summa rerum erat voluptas.

ſpontaneus motus eſt. Adeo autem non adigit illa 8
ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam
dolore prohibente nitantur. Sic infans, qui ſtare me-
ditatur, et ferre ſe aſſueſcit, ſimul tentare vires ſuas
coepit, cadit: et cum fletu toties reſurgit, donec ſe
per dolorem ad id, quod natura poſcit, exercuit.
Animalia quaedam tergi durioris inverſa tamdiu ſe tor-
quent, ac pedes exſerunt, et obliquant, donec ad
locum reponantur. Nullum tormentum ſentit ſupinata 9
teſtudo. inquieta eſt tamen deſiderio naturalis ſtatus:
nec ante deſinit niti, quatere ſe, quam in pedes con-
ſtitit. Ergo omnibus conſtitutionis ſuae ſenſus eſt,
et inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum
maius indicium habemus, cum hac illa ad vivendum
venire notitia, quam quod nullum animal ad uſum
ſui rude eſt. Conſtitutio eſt, inquit, ut vos dicitis, 10
principale animi quodam modo ſe habens erga corpus.
Hoc tam perplexum et ſubtile, et vobis quoque vix
enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia anima-
lia dialectica naſci oporteret, ut iſtam finitionem
magnae parti hominum togatorum obſcuram intelligant.
Verum erat quod opponis, ſi ego ab animalibus con-
ſtitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipſa con- 11
ſtitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur.
Itaque infans ille, quid ſit conſtitutio, non novit:
conſtitutionem ſuam novit: et quid ſit animal neſcit,
animal eſſe ſe ſentit. Praeterea ipſam conſtitutionem
ſuam

8. *Animalia — inverſa*] i. quae inverteris in tergum: exemplo eſt teſtudo.

10. *Conſtitutio — intelligant*] Epicureorum eſt oppoſitio. Stoicorum autem definitio conſtitutionis (*συστάσεως*) exprimit animi (*τοῦ ἡγεμονικοῦ*) vim ad corpus: *τὸ ἡγεμονικὸν ἔχόν πως πρὸς τὰ σῶμα ἔστι ἡ σύστασις*. *togatorum* i. e. primorum civium. nam hoc ipſo, quod *togatos* dicit, *tunicatae* plebi opponit. Illi autem primores (fuerunt tunc) fere docti. L.

ſuam craſſe intelligit, et ſummatim, et obſcure. Nos quoque animum habere nos ſcimus: quid ſit animus,
12 ubi ſit, qualis ſit, et unde, neſcimus. Qualis ad nos pervenit animi noſtri ſenſus, quamvis naturam eius ignoremus, ac ſedem, talis ad omnia animalia conſtitutionis ſuae ſenſus. Neceſſe eſt enim id ſentiant, per quod alia quoque ſentiunt: neceſſe eſt ſen-
13 ſum eius habeant, cui parent, a quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit, eſſe aliquid, quod impetus ſuos moveat: quid ſit illud, ignorat. et conatum ſibi eſſe ſcit: quid ſit, aut unde ſit, neſcit. Sicut infantibus, ſic quoque animalibus, principalis partis ſuae ſenſus eſt non ſatis dilucidus, non expreſſus.
14 Dicitis, inquit, omne animal primum conſtitutioni ſuae conciliari: hominis autem conſtitutionem rationalem eſſe: et ideo conciliari hominem ſibi, non tanquam animali, ſed tanquam rationali. Ea enim parte ſibi carus eſt homo, qua homo eſt. Quomodo ergo infans conciliari conſtitutioni rationali poteſt, quum rationalis nondum ſit? Vnicuique aetati ſua conſtitu-
15 tio eſt: alia infanti, alia puero, alia ſeni. Omnes enim conſtitutioni conciliantur, in qua ſunt. Infans

ſine

12. *Neceſſe eſt — ſentiunt.*] Eam conſtitutionem, quae facit, ut alia quoque ſentiant, ſentire debemus; eius ſibi quamvis craſſe conſcia ſint neceſſe eſt. Etiam ſenſum eius habeant, cui parent, i. e. principalis ſuae partis, τοῦ ἡγεμονικοῦ, facultatis cogitandi, ſ. rationis, unde reliquae ſeptem partes animi dependent.

14. *Dicitis — nondum ſit?*] Opponit Epicureus: falſum eſſe Stoicorum dogma hoc, quod, quum conſtitutio ſ. ſtatus a natura conſtitutus hominis ſit rationalis, infans huic conſtitutioni rationali conciliari ſ. commendari a natura (οἰκειοῦσθαι) non poſſit, quum nondum rationalis ſit. Reſpondet, conſtitutionem eſſe diverſam ſecundum aetatem, quae iſti ſtatui *conciliatur*, apta redditur, manere tamen conciliationem ſemper eandem. cf. Diog. Laert. VII, 85.

fine dentibus eſt: huic conſtitutioni ſuae conciliatur. enati ſunt dentes: huic conſtitutioni conciliatur. Nam et illa herba, quae in ſegetem frugemque ventura eſt, aliam conſtitutionem habet tenera, et vix eminens ſulco, aliam quum convaluit, et molli quidem culmo, ſed qui ferat onus ſuum, conſtitit, aliam quum flaveſcit, et ad aream ſpectat, et ſpica eius induruit: in 16
quamcunque conſtitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia eſt aetas infantis, pueri, adoleſcentis, ſenis: ego tamen idem ſum, qui et infans fui, et puer, et adoleſcens. Sic quamvis alia atque alia cuique conſtitutio ſit, conciliatio conſtitutionis ſuae eadem eſt. Non enim puerum mihi aut iuvenem, aut ſenem, ſed me natura commendat. Ergo infans ei conſtitutioni ſuae conciliatur, quae tunc infanti eſt, non quae futura iuveni eſt. Neque enim, ſi aliquid 17
illi maius, in quod tranſeat, reſtat, non hoc quoque, in quo naſcitur, ſecundum naturam eſt. Primum ſibi ipſi conciliatur animal: debet enim aliquid eſſe, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia eſt mei cura. Haec animalibus ineſt cunctis: nec inſeritur, ſed innaſcitur. Producit foetus ſuos natura, non abiicit: 18
et

15. *et ad aream ſpectat*] propter ſpicam matureſcentem et plenam. Turnebus tamen Adverſar. 26, 20 de area cogitat, quo demeſſa terendi ſ. triturae cauſſa deportari ſoleant: conſentit quoque Lipſius.

17. *Neque — eſt.*] Nam ſemper hoc maius, in quod tranſeat, ſecundum naturam eſt, ſ. a natura commendatur, aptum redditur ei. *Primum — animal* ſc. a natura, ut ſe tueatur: eo omnia alia referenda ſunt. Sic Chryſippus Diogenis Laert. l. l. τὴν δὲ πρώτην ὁρμὴν φασὶ τὸ ζῷον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτό, οἰκειούσης αὐτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος κ. τ. λ. cf. Cicero de Offic. 1, 4. *nec inſeritur* c. c. inſtitutione.

et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, et mortifera devitant: umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum
19 animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris aut mortiferae rei, potest? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est, quare pavonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, et ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non
20 timent? Apparet, illis ineſſe scientiam nocituri, non experimento collectam: nam antequam possint experiri, cavent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliviscuntur huius tutelae et diligentiae. aequalis est illis a pernicioso fuga. Praeterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non usu illa ad hoc pervenire, sed naturali amore salutis suae. Et tardum est et varium, quod usus docet: quidquid natura tra-
21 dit, et aequale est omnibus, et statim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal pernicioſa intelligere conetur. Sentit se carne constare: itaque sen-

19. Aliud Epicureorum argumentum repellitur, qui ideo, quod non viderunt, quomodo hoc fieri possit, colligere videntur, falsum quid a Stoicis proponi. Respondet itaque recte Seneca, animalia salutares mortiferasve res intelligere etc.

21. *Si tamen exigis* rel.] Vereor, ut hac explicatione τοῦ *quemadmodum* acquieverit Epicureus: et satius fuisset, eam omissam esse. Nam quo-

ſentit, quid ſit, quo ſecari caro, quo uri, quo obteri poſſit. Quae ſunt animalia armata ad nocendum, horum ſpeciem trahit inimicam et hoſtilem. Inter ſe iſta coniuncta ſunt. Simul enim conciliatur ſaluti ſuae quidque: et quae iuvant, illa petit; laeſura formidat. Naturales a contrariis aſpernationes ſunt. [d] ſine ulla cogitatione, quae hoc dicit, ſine conſilio ſit, quidquid natura praecipit. Non vides, quanta ſubtilitas 22
ſit apibus ad fingenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides, quam nulli mortalium imitabilis ſit illa araneae textura? quanti operis ſit, fila diſponere? alia in rectum immiſſa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denſo rara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Naſcitur ars 23
iſta, non diſcitur. Itaque nullum eſt animal altero doctius. videbis aranearum pares telas, par in [e] filis angulorum omnium foramen. Incertum eſt et inaequa-

d. *ſine ulla cogitatione, quae hoc dicit, ſine c.* h. e. nulla cogitatio hoc, quod iuvat aut nocet, dicit, ſed natura praecipit. Sic omnes codd., Eraſmus et editio antiqua. Muretus omiſerat *τὰ* *quae hoc dicit.*

e. *filis.* Sic tres codd. pal. Alii: *favis.* Facile eſt ad intelligendum, praeferendam eſſe lectionem, quam reſtituimus. Nam de illo foramine favorum omnium ſilent rerum naturalium curioſi inveſtigatores et veteres et recentiores, quin alia omnia docent. Certa ſunt, ſi ad araneas retuleris.

quomodo pulli, infantesque iſtud ſentiant, quid ſit quo ſecari caro etc. poſſit, etiamſi ſentiant ſe carne conſtare? *Inter ſe iſta* ſalutaria et mortifera.

22. *dividui laboris*] noli hoc ita intelligere, quaſi quaeque manus apum ſeparato operi ſ. muneri deſtinetur: ſed de labore omnibus operantibus impoſito et eo diverſo tempore etiam diverſo capias. Primum enim omnes operantes apes ſimul alveum propoli circumlinunt, tum favos faciunt, ut cellae fiant etc. Moneo, ne in eundem errorem incidas, quem erraſſe Buffonum docuit Reimarus: Vornehmſte Wahrheiten der natürlichen Religion p. 350 ſqq. ed. IV.

quale, quidquid ars tradit: ex aequo venit, quod natura distribuit. Haec nihil magis, quam tutelam sui, et eius peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt et discere et vivere. Nec est mirum, cum
24 eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione et caritate sui. Non poterant salva esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque et brutis, quamvis in cetera torpeant, ad vivendum solertia est. Videbis, quae aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

EPISTOLA CXXII.

Faceta lucifugarum et eorum, qui naturam in vita degenda relinquunt, descriptio, quae tamen acerbitate non caret, docet amicum, hos pravos et sibi et omnibus aliis dissidere, propter vitae communis fastidium. Tandem monet, ut teneat viam a natura praescriptam, nec ab illa declinet.

Detrimentum iam dies sensit: resiluit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, ut ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, [a] quam si quis illum exspectet, ut luce prima exe-

a. *quam.* Quinque codd. pal. et editio antiqua non habent, et Turnebus Adverſ. 26, 20 una cum Grut. damnat. Erasmus aliique tenent. *ut luce prima exeat* Pintiano debetur coniectanti. Codd. et excusi omnes habent: *et lucem primam exuit.* Cf. not. Mox *infausti ominis* est Pintiani coniectura, quum omnes codd. et edd. habeant: *infausti homines.*

24. *vilitatem*] i. e. vitae contemtum, ut vilem se habeat. Sic noster de Clementia I, 3: nec haec vilitas sui est aut dementia pro uno capite tot millia excipere ferrum etc.

1. *Detrimentum* rel.] Aestate in autumnum transeunte scri-

exeat. Turpis, qui alto ſole ſemiſomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: et adhuc multis hoc antelucanum eſt. Sunt qui officia lucis noctiſque pervertunt, nec ante diducunt oculos heſterna graves crapula, quam appetere nox coepit. Qualis illorum 2
conditio dicitur, quos natura, ut ait Virgilius, ſedibus noſtris ſubditos e contrario poſuit,

Noſque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis ſera rubens accendit lumina veſper:

talis horum contraria omnibus non regio, ſed vita eſt. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem unquam ſolem viderunt, nec occidentem. Hos tu exiſtimas ſcire, quemadmo- 3
dum vivendum ſit, qui neſciunt quando? et hi mortem timent, in quam ſe vivi condiderunt: tam infauſti ominis, quam nocturnae aves ſunt? Licet in vino

ſcripta eſſe videtur haec epiſtola: inde *detrimentum* ſ. iacturam explices quam dies fecerint, ſ. minuti ſint, et lux tardior facta ſit. Ait nunc Seneca, interprete Lipſio: tamen vel ſic ſatis longus eſt dies, ſiquis cum luce ſurgat, ſed melioris officii cauſſa, quam ut ſalutatum alios eat. Cuius? ut ſe curet, et ſalvum velit faciatque. *Turpis* etc. quoniam vita profecto vigilia eſt, iudice Plinio in praefat. Hiſt. nat., et revera plus vigilare plus vivere eſt. Cf. Seneca Ep. 99. 117. *et adhuc multis hoc* ſc. tempus.

2. *Virgilius*] Ge. I, 250 ſq.: Si apud nos luceſcit, illis, qui terras auſtrales habitant, ſol occidit. *M. Cato* maior ſ. cenſor, cuius vitam deſcripſit Plut. et Cornel. Nepos. ubi, ignoramus. Cicero de fin. II, 8 de aſotis — qui ſolem, ut aiunt, nec occidentem umquam viderint nec orientem. cf. ibi intpp. in edit. Rathii, quae hoc ipſo anno Halis Sax. prodiit.

3. Noctu quidem epulae horum hominum fiebant, qui his conviviis ſe ipſi quaſi efferebant, ut adeo luce exorta, ſive *interdiu* parentatio eorum fieret, ad modum Pacuvii, de quo conſulas Ep. 12, 8. Comparat itaque has epulas, quae luce prima finem cepere, cum inferiis, ſ. parentalibus ſacris,

vino unguentoque tenebras ſuas exigant, licet epulis, et in multa quidem fercula [b]diſcretis, totum perverſae vigiliae tempus diducant: non convivantur, ſed iuſta ſibi faciunt: mortuis certe interdiu parentatur. 4 At mehercules nullus agenti dies longus eſt. Extendamus vitam: huius et officium, et argumentum, actus eſt. circumſcribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. Aves, quae conviviis comparantur, ut immotae facile pingueſcant, in obſcuro continentur: ita ſine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et [c]ſuperba membra iners ſagina ſuccreſcit. Ita iſtorum corpora, qui ſe 5 tenebris dicaverunt, foeda viſuntur. Quippe ſuſpectior illis, quam morbo pallentibus, color eſt: languidi, et evanidi albent, et in vivis caro morticina eſt. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo eſt? ille in ſe ſtupet,

b. *diſcretis.* Sic quatuor codd. pal. praeferente Gronovio. Alii *diſcoctis;* at *diſtinctis* fecit Muretus. Turnebus iam emendavit corruptelam, Adverſar. 26, 20: nam erat ubique *et in multa quidem pericula diſcoctis*, ſ. *diſtrictis.* Mox *iuſta ſibi faciunt* Eraſmus et unus pal.; ceteri omnes pal. et Pint., et editio antiqua: *ſed buſta ſ. f.* Muretus dedit *parentatur*, at Eraſm. et quinque pal. una cum ed. antiqua *parentantur.* Fortaſſe erat: *mortui c. i. parentantur.*

c. *ſuperba* i. e. egregia. Sic maior codd. pars et editio antiqua. Eraſmus: *et ſuperbam umbram.* unus pal. *et ſub ipſa umbra.* Turnebus emend. Adv. 26, 20 *et ſub umbra.* Muretus: *et ſuper membra.* Avibus autem talibus membra ſuperba bene conveniunt. Mox: *Quippe ſuſpectior illis* cum Grut. et Gronov. e Pintiani exemplari, duobus palat. et edit. tarviſina dedi. Eraſmus, editio antiqua et tres pal.: *Quippe non ſpecioſior illis q.* §. 7. *exſpectant* mſſ. Pint. at Eraſm. *qui ſpectant*, Lipſius et Caſaub. ad Suet. Iul. 47 *expetunt.*

χοαῖς, quae mortuo ferri ſolebant ab amicis cognatiſve cum apud Graecos tum apud Romanos. Noctu quaſi iuſta ſibi faciunt: ſequitur parentatio.

4. *actus*] Nam Stoicorum praeceptum fuit, quod imperabat in actu mori. Ep. 8, 1. *Aves* e. c. pulli columbini, anſeres etc.

pet, ille caligat, invidet caecis. Quis unquam oculos tenebrarum cauſa habuit? Interrogas, quomodo haec animo pravitas fiat, averſandi diem, et totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deſerunt. hoc 6
eſt luxuriae propoſitum, gaudere perverſis: nec tantum diſcedere a recto, ſed quam longiſſime abire, deinde etiam e contrario ſtare. Iſti non videntur tibi contra naturam vivere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii tranſeunt? Atqui frequens hoc adoleſcentium vitium eſt, qui vires excolunt, ut in ipſo paene balnei limine, inter nudos bibant, immo potent, et ſudorem, quem moverunt potionibus crebris ac ferventibus, ſubinde diſtringant. Poſt prandium aut coenam bibere, vul- 7
gare eſt: hoc patresfamiliae ruſtici faciunt, et verae voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos: illa ebrietas iuvat, quae in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum feminis veſtem? Non vivunt contra naturam, qui exſpectant, ut pueritia ſplendeat tempore alieno? Quid fieri crudelius, vel miſerius poteſt? nunquam 8
vir erit, ut diu virum pati poſſit? et quum illum contumeliae ſexus eripuiſſe debuerat, ne aetas quidem eripiet? Non vivunt contra naturam, qui hieme con-

6. *qui ieiuni bibunt*] Noſter Ep. 88, 15 *ieiunos vomitores* vocat, ubi cf. not. Reprehendit quoque Plut. Quaeſt. Conviv. VIII, 9. *diſtringant* ſtrigilibus, quibus ſordes et ſudorem defricabant et linteis deinde tergebant. Graecis eſt ἀποξύεσθαι. L.

7. *commutant cum feminis veſtem*] qui ad mollitiem et luxum in coenis utuntur veſte muliebri, Sericis Coisque. cf. Lipſium ad Taciti Annal. III, 53. *Non vivunt — alieno?* intelligit, Lipſio interprete, divites, qui glabros ſuos ultra aetatem retinebant, et ita epiſt. 47, 5 ſcripſit: vini miniſter — cum aetate luctatur. Ita et locum interpretatur Vſ. Caſaubon. ad Iul. Sueton. c. 47.

cupiſcunt roſam? fomentoque aquarum calentium, et, [d] calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non vivunt contra naturam, 9 qui pomaria in ſummis turribus ferunt? quorum ſilvae in tectis domorum ac faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egiſſent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicate natare ipſi ſibi videntur, niſi calentia ſtagna fluctu ac tempeſtate feriantur? Quum inſtituerunt omnia contra naturae conſuetudi- 10 nem velle, noviſſime in totum ab illa deſciſcunt. Lucet: ſomni tempus eſt. quies eſt: nunc exerceamur, nunc geſtemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus eſt coenae. Non oportet id facere, quod populus: res ſordida eſt, trita ac vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Iſti vero mihi defunctorum loco ſunt. quantulum enim a funere abſunt, et qui- 11 dem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt? Hanc vitam

d. *calorum apta mutatione, bruma lilium, florem v.* Eſt fere ab ingenio Pintiani haec ſcriptura. Eraſmus enim dedit cum editione antiqua: *c. a. imitatione brumalium.* Codd. palat. habent *mutatione* ſ. *motione brumalium.* I. Lipſius praetulit: *imitatione.* De re ipſa cf. Plin. 21, 5.

8. 9. *pomaria in ſummis turribus — egiſſent?*] Hic mos tum recens fuit, ut terra ſuper trabes ſive fornices latericios aggeſta in tectis aedificiorum magnificorum ſummis et planis nemora ſuſpenderentur. Cf. De Ira I. cap. ult. Plin. 15, 14. Iam Seneca pater Controverſ. V, 5 ait: alunt in ſummis culminibus mentita nemora et navigabilium piſcinarum freta. *fundamenta thermarum*, quod Baiis, aut illo tractu, fiebat crebro. L.

10. *Lucet*] Plura exempla lucifugarum horum exſtant. Horat. I Serm. 3, 18 de Tigellio ait: noctes vigilabat ad ipſum Mane, diem totum ſtertebat. Idem narrat Lampridius de Heliogabalo c. 28., et de C. Petronio Tacitus Annal. 16, 18 ibiq. Lipſius. *qui ad faces — vivunt?* ad quos pueri ſolebant efferri. Vide de Brevit.

vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos et Atilium Butam praetorium, cui poſt patrimonium ingens conſumtum, Tiberius paupertatem conſitenti, Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, et amicitia Tiberii notus, et frigore. Ortus et occaſus libentiſſime inſerebat, itaque quum indignaretur quidam illum tota die recitaſſe, et negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Num- 12
quid liberalius poſſum agere? Paratus ſum illum audire ab ortu ad occaſum. Quum hos verſus recitaſſet:

Incipit ardentes Phoebus producere flammas,
Spargere ſe rubicunda dies, iam triſtis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, et molli partitos ore miniſtrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, coenarum bonarum affectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. Deinde quum 13
ſubinde recitaſſet:

Iam ſua paſtores ſtabulis armenta locarunt,
Iam dare ſopitis nox nigra ſilentia terris
Incipit:

vit. vit. fin. et Lipſii Excurſ. A. ad Taciti Annal. III.

11. *Montanus Iulius*] Seneca pater de illo in Controverſ. I, 7: Montanus Iulius, qui comis fuit, quique egregius poeta, paullo honeſtius ſentit. Scripſit heroos et elegos. Ideoque Ovidius IV, de Ponto, 16, 14 ſq. laudat. L. Vides hic firmari iudicium Quint. Inſt. Or. X, 1, 126: Senecam numquam deſtitiſſe potiores inceſſere. Ceterum *frigus* opponi *amicitiae* nunc res eſt notiſſima. *Natta Pinarius* occurrit inter Seiani clientes ap. Tacit. Ann. IV, 34.

12. *Argutis — nidis*] propter pullorum garrulitatem, matrem cibosque exſpectantium. *L. Vinicii* ſummo loco nati, cuius fratri M. neptis Tiberii nupſit. Tacit. Ann. VI, 15. Seneca pater vocat eum virum exactiſſimi ingenii, qui nec dicere ineptias nec ferre poterat, Excerpt. Controv. V, 7. p. 486 ed. Gron. Auguſtus eleganter de eo dixit: ingenium in numerato habere.

omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia et expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPISTOLA CXXIII.

Exponit amico, multa nocte se perveniisse lassum in villam suam, Albanum, ibique quam frugalissime degisse. Nam necessarium esse addit parvo assuescere et rebus oblatis hilariter uti, et maximam voluptatem praebere, si subtrahi tibi patiaris, sive consuetudini tuae subito, ut experimentum animi sumas. Sic multa esse supervacua intelligimus, quae aestimare magni solemus, consuetudine exemplisve abducti, non ratione compositi. Sed enim vitandi sunt, qui exempla talia nobis ingerere possint, et philosophia mala persuadere soleant, et in turpem vitam illidant. Multo satius est ea iucunda habere, quae honesta sunt.

Itinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi et siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum

g. *retro v.* egregia Pintiani coniectura: codd. habent *recto*, sive *tetto*, s. *conversim*, s. *rapto*: editio ant. *non v.*

1. *in Albanum*] villam, haud longe dissitam a Roma: in qua regione Pompeius et alii villas habuere, eoque interdum secessere. Noster multas villas habuit, c. c. Nomentanum Ep. 104 init. Eandem frugalitatem suam memorat Ep. 87 init. *adstruas*, augeas et indignatione dignum reddas. Si pistor meus non habet panem, tamen servi mei habent.

bonum panem habere coepero, aut malum faſtidire deſiero. Neceſſarium eſt, parvo aſſueſcere. [a]Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et inſtructis a diis optantem prohibent et occurrunt. Quidquid vult, habere nemo poteſt: illud 3
poteſt, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis eſt, bene moratus venter et contumeliae patiens. Aeſtimari non poteſt, quantam voluptatem capiam ex eo, quod laſſitudo mea ſibi ipſi acquieſcit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hoc qualiscunque coena [b]diſſolvit, quae aditiali iucundior erit. Ali- 4
quando enim experimentum animi ſumſi ſubitum: hoc enim eſt ſimplicius et verius. nam ubi ſe praepara-

a. *Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et inſtructis a diis optantem prohibent et occurrunt.* Corrupta ſunt. libri variant: meus, *locupletibus cum inſtructis duobus optantem:* alii, *a diebus o.* Occurrebat mihi, *a diu optatis:* ſi quis ſagacior, promat. Nam Muretus hic obtenebrat: *inſtructis ac regibus octavam prohibent:* videturque ad horam coenae referre, de qua non eſt ſermo. Lipſius. Vulgata haec eſt Eraſmi, qui ſic opinatur et ipſe legendum, quanquam putet abeſſe nomen, *quae;* ut ſit, *quae a diis.* Pintianus in uno codd. invenerat: *etiam locupletibus et inſtructis aciebus optatum prohibentes occurrunt.* Sic illa media, *et inſtructis, a. d. o. p. e.* deeſſent, non deſideraremus.

b. *diſſolvit, quae aditiali iucundior erit.* Si plerique codd. legendum eſſe indicant: differunt nonniſi in eo, quod legunt: *diſſolvit quae* ſ. *quam Attuli*, ſive, *quae tuli.* Etiam *cena attali* habet editio ant., et unus cod. Pintiani, cui placebat. To *diſſolvit* omittit unus pal.: deeſt quoque tum ap. Muret. qui habet: *haec qualiscunque coena adiiciali iucundior erit*, tum ap. Eraſmum, qui habet: *coena Diali*, probante Lipſio, qui cepit de Iovis epulo in Capitolio §. 6. *mulos* bene habet. Pintianus tamen *famulos* praetulit, forſan memor Horat. I Serm. 6, 109.

2. *Multae — occurrunt.*] Senſus huius loci impediti eſſe debet: tot tantasque difficultates occurrere etiam locupletibus, ut omnibus potiri nequeant, quae optent. Annectit more ſuo Seneca enuntiationem univerſalem, neminem, quidquid velit, habere poſſe. *Stigineum.* cf. ad Ep. 119, 3.

3. *coena — aditiali*] cf. ad Epiſt. 95, 41.

omnes isti, qui, ut ita dicam, g retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia et expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPISTOLA CXXIII.

Exponit amico, multa nocte se perveniſſe laſſum in villam ſuam, Albanum, ibique quam frugaliſſime degiſſe. Nam neceſſarium eſſe addit parvo aſſueſcere et rebus oblatis hilariter uti, et maximam voluptatem praebere, ſi ſubtrahi tibi patiaris, ſive conſuetudini tuae ſubito, ut experimentum animi ſumas. Sic multa eſſe ſupervacua intelligimus, quae aeſtimare magni ſolemus, conſuetudine exemplisve abducti, non ratione compoſiti. Sed enim vitandi ſunt, qui exempla talia nobis ingerere poſſint, et philoſophia mala perſuadere ſoleant, et in turpem vitam illidant. Multo ſatius eſt ea iucunda habere, quae honeſta ſunt.

Itinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto laſſitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi et siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum

g. *retro v.* egregia Pintiani coniectura: codd. habent *recto*, sive *tetto*, f. *converſim*, f. *rapto*: editio ant. *non v.*

1. *in Albanum*] villam, haud longe diſſitam a Roma: in qua regione Pompeius et alii villas habuere, eoque interdum seceſſere. Noſter multas villas habuit, c. c. Nomentanum Ep. 104 init. Eandem frugalitatem ſuam memorat Ep. 87 init. *adſtruas*, augeas et indignatione dignum reddas. Si pistor meus non habet panem, tamen servi mei habent.

bonum panem habere coepero, aut malum faſtidire deſiero. Neceſſarium eſt, parvo aſſueſcere. [a] Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et inſtructis a diis optantem prohibent et occurrunt. Quidquid vult, habere nemo poteſt: illud 3
poteſt, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis eſt, bene moratus venter et contumeliae patiens. Aeſtimari non poteſt, quantam voluptatem capiam ex eo, quod laſſitudo mea ſibi ipſi acquieſcit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hoc qualiscunque coena [b] diſſolvit, quae aditiali iucundior erit. Ali- 4
quando enim experimentum animi ſumſi ſubitum: hoc enim eſt ſimplicius et verius. nam ubi ſe praepara-

a. *Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et inſtructis a diis optantem prohibent et occurrunt.* Corrupta ſunt. libri variant: meus, *locupletibus cum inſtructis duobus optantem:* alii, *a diebus o.* Occurrebat mihi, *a diu optatis:* ſi quis ſagacior, promat. Nam Muretus hic obtenebrat: *inſtructis ac regibus octavam prohibent:* videturque ad horam coenae referre, de qua non eſt ſermo. Lipſius. Vulgata haec eſt Eraſmi, qui ſic opinatur et ipſe legendum, quanquam putet abeſſe nomen, *quae;* ut ſit, *quae a diis.* Pintianus in uno codd. invenerat: *etiam locupletibus et inſtructis aciebus optatum prohibentes occurrunt.* Sic illa media, *et inſtructis, a. d. o. p. e.* deeſſent, non deſideraremus.

b. *diſſolvit, quae aditiali iucundior erit.* Si plerique codd. legendum eſſe indicant: differunt nonniſi in eo, quod legunt: *diſſolvit quae* ſ. *quam Attuli*, ſive, *quae tuli.* Etiam *cena attali* habet editio ant., et unus cod. Pintiani, cui placebat. To *diſſolvit* omittit unus pal.: deeſt quoque tum ap. Muret. qui habet: *haec qualiscunque coena adiiciali iucundior erit*, tum ap. Eraſmum, qui habet: *coena Diali*, probante Lipſio, qui cepit de Iovis epulo in Capitolio §. 6. *mulos* bene habet. Pintianus tamen *famulos* praetulit, forſan memor Horat. I Serm. 6, 109.

2. *Multae — occurrunt.*] Senſus huius loci impediti eſſe debet: tot tantasque difficultates occurrere etiam locupletibus, ut omnibus potiri nequeant, quae optent. Annectit more ſuo Seneca enuntiationem univerſalem, neminem, quidquid velit, habere poſſe. *ſiligineum.* cf. ad Ep. 119, 3.

3. *coena — aditiali*] cf. ad Epiſt. 95, 41.

vit, et indixit sibi patientiam, non aeque apparet, quantum habeat verae firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non tantum aequus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigavit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, et cogitavit, aliquid consuetudini suae, sibi 5 nihil deesse. Multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi quum deesse coeperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud plerosque sunt? Inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla: nec ratione componimur, 6 sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: quum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: et recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat. turpe est, nullos esse, qui occurrentes via deiiciant, qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina et murrhina, et caelata magnorum artificum 7 manu, portent. turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quae tuto concuti possint. Omnium paedagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram

6. *Numidarum*] cf. ad Epist. 87, 8. Eandem aut similem luxuriam hodiedum observare licet apud homines multis divitiis affluentes Angliae etc. *turpe est*, sibi dedecori esse putant illi *honesti* nobilissimi, nullos tales praecursores habere. *qui crystallina et murrhina* cf. ad Ep. 119, 4. *caelata* vasa, aurea, argentea, fortasse quoque vitrea, ut h. l.: nam τὸ *caelare* propr. syn. est τοῦ τορεύω, de anaglyphis, quae formantur et funduntur. Cf. Schneideri Lexic. graec. voc. τορεύω.

7. *paedagogia*] sunt pueri, qui in deliciis habebantur. Cf. ad Vit. Beat. c. 17, 2. *oblita facie*, succo, aut offa, sive alio contra solem medicamento:

ram cutem laedat. turpe eſt, neminem eſſe in comitatu puerorum, cuius ſana facies [c] medicamentum deſideret. Horum omnium ſermo vitandus eſt. hi ſunt, qui vitia tradunt, et alio aliunde transferunt. Peſſimum genus hominum videbatur, qui verba geſtarent: ſunt quidam qui vitia geſtant. Horum ſermo multum 8
nocet. nam etiamſi non ſtatim officit: ſemina in animo relinquit, ſequiturque nos etiam quum ab illis diſceſſerimus, reſurrecturum poſtea malum. Quemadmodum qui audierunt ſymphoniam, ferunt ſecum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad ſeria patitur intendi: ſic adulatorum, et prava laudantium ſermo, diutius haeret quam auditur: nec facile eſt, animo dulcem ſonum excutere. proſequitur et durat, et ex 9
intervallo recurrit. Ideo claudendae ſunt aures malis vocibus, et quidem primis. Nam quum initium fecerunt, admiſſaeque ſunt, plus audent. Inde ad haec pervenitur verba: „Virtus et philoſophia, et iuſtitia, ver-

c. *medicamentum deſideret.* Ita Eraſmus et boni codd. ap. Grut. et Pint.: tres palat. *m. non d.* Mox *officit* Muretus dedit ex uno Pint. cod., cui accedit unus pal. At Eraſmus, et tres pal. habent: *proficit.* cod. Col. *perficit*, cui aſſentitur ed. antiqua.

mento: ne tenera cutis ſcilicet laederetur aut nigreſceret. L. Othonem pane madido linere quotidie conſueviſſe, narrat Sueton. c. 12. cf. Iuvenal. II, 107. VI, 461 ſqq. cum notis Caſaub. ad Sueton. et Ruperti ad Iuvenal. *turpe — deſideret*, i. turpe iis videtur, ſi quisquam ſit inter pueros, cui non ita delicata facies, ut oblini neceſſe habeat. *qui verba geſtarent*, calumniatores, iuſurrones, linguaces delatores, qui verba perire non patiuntur, ſed ab altero ad alterum geſtant.

8. *Quemadmodum — intendi.*] Notus eſt Platonis in Menexeno c. 2 ſimilis et noſtro fortaſſe obverſatus locus de mortuorum laudibus, quibus Socrates ait aures ſuas ita perſonare, ut vix quarto aut quinto die ſui recordetur. Cf. Ruhnken. ad Timaei Lexic. v. ἔγκυλος λόγος, p. 100 ed. II.

9. *Virtus — malle.*] Oratio Epicureis perſonatis digna con-

verborum inanium crepitus est. [d]Vna felicitas est bonae vitae, facere omnia libere, frui patrimonio. hoc est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse.
10 Fluunt dies, et irreparabilis vita decurrit. Dubitamus, quod iuvat, sapere, et aetati non semper voluptates decerpturae, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuvat frugalitate ultro mortem praecurrere, et quidquid illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moveat invidiam. quotidie sobrius prodis: sic coenas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est
11 istud vivere, sed alienae vitae interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, et sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes et supercilioſos alienae vitae censores, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris: nec dubitaveris, bonam vitam, quam opini-

d. *Vna felicitas est bonae vitae, facere omnia libere, frui patrimonio.* Sic Erasm. et plurimi codd. Alii tamen ap. Pint habebant: *una felicitas est bonae vitae, facere, esse, bibere, frui p.*, quibus assentitur ed. antiqua. Muretus dederat: *Vna felicitas est, bona vita* etc., ex ingenio. Illa Sardanapali verba doctus, opinor, margini alleverat, unde in textum migrarunt. Mox: *Dubitamus, quod iuvat, sapere*, plurimi codd.: at Muretus e Pintiani quibusdam exemplaribus perperam admisit: *D. q. i. facere.* Sensus est: cessamus hoc praeferre et probare, quod bonum est, et sapientiam voluptate metiri? Lipsius coniecit, *quoad iuvat.* Denique: *Quid iuvat frugalitate ultro m. p.* Muretus ex Erasmi coniectura dedit. Sed τὸ· *quid iuvat* Mureti est inventum, et τὸ· *ultro* quoque suspectum est; nam codd. habent: *frugalitatem ut mortem*, alii *f. eo ut m.*, alii *f. et ut m.* Gronovius emendat: *frugalitate mavis m. p. e. q. i. a. e. iam tibi i.*

contra Stoicos, rigidos philosophiae et virtutis defensores!

10. *aetati*] i. iuventuti. Sic Afranius Vopisco ap. Nonium c. 1. p. 482: Aetas et corpus tenerum et morigeratio. Haec sunt venena formosarum mulierum. Alia exempla dabit Broukhusius ad Propert. 1, 6, 21. *ephemeridem* diarium tuum et rationes. L.

nionem bonam, malle.“ Hae voces non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Vlysses nisi alligatus, praetervehi noluit. Idem possunt: abducunt a patria, a 11
parentibus, ab amicis, a virtutibus, et in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, et eo se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quae honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quae nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda et arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, 13
victus adstrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, et ab invitantibus recedamus, adversus petentia concitemur. Non vides, quam diversus sit ascendentium habitus, et descendentium? qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res 14
asperas et duras subeundum est. hic impellamus corpora,

c. *petentia.* Sic Erasmus dedit, probavit Gron., qui monuit, nihil vulgarius esse significatione, qua sumitur pro impetere, invadere. Codd. plurimi: *potentia:* unde Pint. fecit, *prementia*, Gruterus *impetentia*, Lipsius *impotentia.* Editio antiqua clare praestat: *petentia.*

11. *quam illae*] Sirenum, *quas — alligatus* malo navis, ἱστοπέδῃ. Homer. Odyss. 12, 178 sq. totam rem narrat. Amicis scilicet aures cera obturaverat, seque manibus pedibusque malo alligari iusserat, ne illecebris Sirenum abducerentur in perniciem.

12. *Quod assequi — fugent.*] Sunt hae res mediae, quae neque bona neque mala sunt, ideoque adiaphora, externa: de quibus saepe monuimus, e. c. Ep. 66 Argum.

13. *Nam si — est.*] Sicut vitiosum est in ascensu tuum corpus retroducere, et in descensu incumbere, quandoquidem in utroque casu prorsus necesse erit, ita cum vitio consenties, si in voluptatem descendens te impuleris etc. Moneo hoc, ne cum Gronovio locum putes corruptum, qui est sanus.

pora, illic refraenemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum pernicioſos eſſe auribus noſtris, qui voluptatem laudant, [f]qui dolores, metus, per ſe formidabiles res, incutiunt? Illos quoque nocere nobis exiſtimo, qui nos ſub ſpecie Stoicae ſectae hortantur ad vitia. Hoc enim iactant: „ſolum ſapientem et
15 doctum, eſſe amatorem. ſolus apte ad hanc artem, aeque combibendi et convivandi, ſapiens eſt peritiſſimus. Quaeramus, ad quam uſque aetatem iuvenes amandi ſint.“ Haec Graecae conſuetudini data ſint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo eſt caſu bonus: diſcenda virtus eſt. Voluptas humilis res et puſilla eſt, et in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima et contemtiſſima advolant. Gloria vanum et volatile quiddam eſt, auraque mobilius. Paupertas nulli malum eſt, niſi
16 repugnanti. Mors malum non eſt: quid quereris? ſola ius aequum eſt generis humani. Superſtitio error inſanus eſt: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim intereſt, utrum deos neges, an infames? Haec diſcenda, immo ediſcenda ſunt. non debet excuſationes vitio philoſophia ſuggerere. Nullam habet ſpem ſalutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

f. *qui dolores, metus, per ſe formidabiles res, i.* Sic omnes codd. At Muretus e coniectura dedit: *qui doloris metum per ſe formidabilis rei i.*

14. *qui dolores, metus, per ſe formidabiles res, incutiunt*] Epicureos dicit, qui docent, dolores metusque per ſe eſſe formidabiles res, quas Stoici externis annumerabant. *Illos — vitia.* Hinc vides, exſtitiſſe ut falſos Epicureos, ita perſonatos Stoicos: quos utrosque Lucianum tam acerbe exagitaſſe conſtat. *Doctum* ſtoica lingua eſſe ſapientem, notum eſt.

15. *Haec graecae conſuetudini*] iuvenes amandi. res nota. *Nemo — eſt.* cf. ad Ep. 120, 3.

16 *quos colit, violat*] De Clement. II, 5 Religio deos colit, ſuperſtitio violat.

EPI-

EPISTOLA CXXIV.

Laudat amicum, quod in disquisitionibus philosophicis nec subtilia contemnat, sed omnia ad profectum aliquem redigens ibi tantum offendatur, ubi vel summa subtilitate, nihil quod eo pertinet, agatur. Cavet itaque, ne timeat tale quid in quaestione, quam tractandam sibi sumsit, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Ibi statim Epicurei dissentiunt sensibile iudicantes bonum, quum Stoici illud animo dent ideoque intelligibile iudicent. In quo illi sibi ipsi adversantur gulae ac libidini addictos reprehendentes atque nihil virile ausuros doloris metu, qui altera ex parte sensus, obtusas illas res et hebetes, pro iudicibus boni ac mali habent, omnem quippe scientiam atque artem putantes, ideoque et vitam beatam, a manifestis et eo quod sub sensum cadit, fundamentum et initium capere debere, aeque ac Stoici statuunt. Enimvero in eo errare Epicureos contendit Seneca: beata enim, stoico sensu, sunt secundum naturam, et statim integra apparent. Bonum itaque, quum sine ratione perfecta esse non possit, neque in infante, neque in arbore mutove aliquo animali esse potest: continetur enim verum bonum libero animo ac recto, alia subiiciente sibi, se nulli. Cetera bona precario sic vocantur, quae tamen, quippe ratione carentia, non vere perfecta sunt. Exemplo sunt muta animalia, quae sensu tantum praesentia comprehendunt: perfecti temporis nullus iis usus est; ergo nec perfecta natura. Eorum natura imperfecta est et ordinem non capit, quum sine ratione sint. Haec disputatio animo profutura est, quatenus et acuit eum, et honesta occupatione tenet, qua moratur ad prava properantem. Accedit, quod haec descriptio boni exemplar est, ad quod se componere possit, ut emendatus ac purus fiat, aemuletur Deum, super humana se extollat et nihil extra se sui ponat, et infelicissimos esse intelligat felices.

Cf. Ep. XX et Tiedemanni System der stoischen Philosophie III p. 51 sq., ubi tamen caveas indicio Viri praestantissimi accedas, qui nescio quibus rationibus abductus statuit, sensus omni in sententiam de bono malove ferendam vi atque efficacia exclusos esse a Stoicis. At consulas Ep. 74, 16 sqq. Ceterum egregie, ut solet, de hac re, et deinceps de disputatione hac Stoicorum et Epicureorum egit Im. Kant in Critik der praktischen Vernunft p. 159 sqq. 198 sqq.

Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuae, [a] tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, et tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil
2 agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quaeritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus et infantibus non esse. Quicunque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et e contrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum.
3 Praeterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini addictos: et contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appe-

a. *tantum magna.* Sic Pintian. coniecit, Muretus recepit et alii deinceps, idque recte. At Codd. omnes et edd. antiq. habebant *tam m.*, unus cum editione antiqua *tam multa.* Mox verba: *Huic — non esse* a Seneca non esse profecta, sed addita a viro docto, qui haec margini codicis sui adscripserat, putaverim. §. 7 sensui et codd. obtemperavi, et Erasmi lectione: *integrum.* *Quid — naturam?* relicta, scripsi: *integrum, est f. naturam.*

1. Versus sunt Virgilii Ge. I, 176 sqq. *elegantiae* doctrinae, i. philosophiae cum ceteris artibus, in quibus subtilitas et acumen est, ut Ernesti verbis utar in Clave Cic. voce Elegantia. *Sicut illud probo — agitur.* cf. Ep. 121, 1.

2. Est haec quaestio inter Stoicos et Epicureos semper agitata, quandoquidem hi summum bonum voluptate sive felicitate, atque adeo sensibus, illi una virtute ac proinde ratione, sensuum dominatione exclusa, contineri putabant. De Epicureis cf. Lucret. IV, 480. Diog. Laert. XI, 31 sqq.

appetitionis et fugae arbitrium. Sed videlicet ratio 4
iſti rei praepoſita eſt, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honeſto, ſic et de bono maloque conſtitui. Nam apud iſtos viliſſimae parti datur de meliore ſententia, ut de bono pronuntiet ſenſus, obtuſa res et hebes, et in homine quam in aliis animalibus tardior. Quid ſi quis velit non oculis, 5
ſed tactu minuta diſcernere? ſubtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, et intentior daretur, bonum malumque dignoſcere. Vides in quanta ignorantia veritatis verſetur, et quam humi ſublimia ac divina proiecerit, apud quem de ſummo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis ſcien- 6
tia atque ars aliquid debet habere manifeſtum, ſenſu comprehenſum, ex quo oriatur et creſcat: ſic beata vita fundamentum et initium a manifeſtis ducit, et eo quod ſub ſenſum cadit. Nempe vos a manifeſtis beatam vitam ſui initium capere dicitis. Dicimus beata 7
eſſe, quae ſecundum naturam ſunt: quid autem ſecundum naturam ſit, palam et protinus apparet; ſicut, quid ſit integrum, eſt ſecundum naturam: quod contingit et protinus nato, non dico bonum, ſed initium

 boni.

4. *Sed videlicet*] i. manifeſto curam huius rei i. iudicii de bono ac malo, gerit ratio. Continent haec confutationem Epicureiſmi. *apud iſtos*, Epicureos. *Quid — dignoſcere.* Aeque abſurde ageret, qui ad minuta diſcernenda tactu prae oculis uti malit, ac iſti, qui ſenſus rationi praeferunt in bono maloque dignoſcendo.

6. 7. *Quemadmodum — capere dicitis.*] Continent haec argumentationem Epicureorum contra Stoicos, quibuscum dem principium originarium Ethices ſeſe commune habere dicunt, hoc eſt, ſenſus, et quae inde afferuntur, i. e. *manifeſta*. Haec Epicureorum obiectio e diverſa vocis naturae ſignificatione apud Stoae auctores manaſſe videtur. cf. Tiedemanni Syſtem III p. 79 ſqq. Propterea explicat noſter, quid ſit ſecundum naturam. Ep. 73, 8 ait: magna et vera bona ad unumquemque tota perveniunt. Cf. Ep. 74. *ut inde* ſc. a ſummo bono. *conſummatus homo* i. ſapiens, beatus.

boni. Tu ſummum bonum voluptatem infantiae donas, ut inde incipiat naſcens, quo conſummatus ho-
8 mo pervenit. Cacumen rae cis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero latentem ſexus quoque [b] incerti, tenerum, et imperfectum et informem, iam in aliquo bono eſſe, aperte videretur errare. Atqui quantulum intereſt inter eum, qui cummaxime vitam accipit, et illum, qui maternorum viſcerum latens humor eſt? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus eſt: et non magis infans adhuc boni capax eſt, quam arbor, aut mutum aliquod
9 animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non eſt? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non eſt: nam et huic deeſt. Tunc ad bonum perveniet, quum ad rationem pervenerit. Eſt aliquod irrationale animal: eſt aliquod nondum rationale: eſt rationale, ſed imperfectum. In nullo horum bonum: Ratio illud ſecum affert. Quid ergo inter iſta, quae retu-

b. *incerti.* Sic Eraſmi ed. III. una cum editione antiqua: probat Gron. qui et *latentem* ex omnibus codd. praetulit τῷ· *iacentem* Eraſmi. Vacillant codd. inter *inceptum* et *incepti*. Muretus ex Eraſmicae editionis ora: *inceptum*. Mox *latens onus* eſt quoque Eraſmicae ed. III, quum in priori ſit: *latens minus eſt*, ut in nonnullis antiq. edd.. tarviſin. et venet. *latens imis alias vermis eſt* praeſtat editio antiqua. Palatini codd.: *unum eſt*, *imum eſt*, *vermis eſt*, quod poſtremum Gruterus lib. 10 Suſpicionum c. 9 reſtituendum probaſſe dixit, improbante Gronovio, qui proponit legendum, *latens humor eſt*. Recepi. Illa editiones antiquae: *alias vermis*, explicationis gratia margini neſcio a quonam illita et deinde in textum migraſſe patet.

8. *latens humor eſt?*] Hoc enim principium humani corporis. Hippocrates περὶ Φύσεως ἀνθρώπου· Τὸ δὲ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἐν ἑωυτῷ αἷμα καὶ φλέγμα καὶ χολὴν διττὴν, ἤγουν ξανθήν τε καὶ μέλαιναν· καὶ ταῦτ' ἔστιν αὐτέων ἡ Φύσις τοῦ σώματος. Tertullianus de carne Chriſti: Perora, age, iam ſpurcitias genitalium in utero elementorum humoris et ſanguinis, foeda coagula carnis ex eodem coeno alendae per novem menſes. Gronovius.

9. *nam et huic deeſt*] i. e. imperfecta eſt: ut ſequentia docent. *ad rationem* perfectam.

retuli, diſtat? Nunquam erit bonum in eo quod irra- 10
tionale eſt: in eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt: in imperfecto iam poteſt eſſe bonum, ſed non eſt. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate invenitur: et tantum abeſt ab infantia, quantum a primo ultimum; quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coaleſcente corpuſculo eſt. Quidni non ſit? 11
non magis quam in ſemine. Vt ſi dicas, aliquod arboris, aut fati, bonum: hoc non eſt in prima fronde, quae emiſſa cummaxime ſolum rumpit. Eſt aliquod bonum tritici: hoc nondum eſt [c]in herba lactente: nec quum folliculo ſe exſerit ſpica mollis, ſed quum frumentum aeſtas et debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum ſuum niſi con- 12
ſummata non profert: ita hominis bonum non eſt in homine, niſi quum in illo ratio perfecta eſt. Quod autem hoc ſit bonum, dicam. Liber animus eſt ac rectus, alia ſubiiciens ſibi, ſe nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non ſperet, adoleſcentia improbe ſperet. Bene agitur cum fene- 13
ctute, ſi illuc longo ſtudio intentoque pervenit, ubi hoc et bonum, et intelligibile eſt. Dixiſti, inquit, aliquod bonum eſſe arboris, aliquod herbae: poteſt ergo eſſe aliquod et infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus eſt: hoc quod in

c. *in herba lactente* eſt a coniectura Pintiani, ut eodem modo hic dicatur *herba lactens*, quo Virgilio lactentia frumenta Georg. I, 315. Mſſ. codd. et edd. ant. habent *latente*: unus pal. *in terra lactante*.

12. *Liber animus — nulli.*] Cf. Ep. 74, ubi de hac re multus eſt. *Hoc bonum — ſperet:* neque infans ſibi adiudicat, neque puer: adoleſcens vero temere potitum eo ſe eſſe ſperat.

13. *Dixiſti, inquit*] Epicureus — *herbae:* cf. §. 11. *Precario bonum dicitur:* Ep. 74, 16: cetera opinione bona ſunt, et nomen quidem habent commune cum veris etc.

illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? in-
14 quis. hoc quod secundum naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest: felicioris melioriſque naturae est. Nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quatuor hae naturae sunt, arboris, animalis, hominis, et Dei. Haec duo quae irrationalia sunt, eandem naturam habent: illa diversa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale
15 est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, a quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum universam naturam perfectum est: universa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse.
16 In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit praesentia: [d] praeteritorum reminiscitur, quum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viae, quum ad initium eius admotus
17 est. In stabulo quidem nulla illi viae, quamvis saepe calcatae, memoria est. tertium vero tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti

d. *praeteritorum reminiscitur, quum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viae, quum ad initium eius admotus est.* Sic Erasm. Muretus etc. Codd. turbant, vel exemplum omittunt, vel ponunt: *tanquam quos, tanquam quoque.* Sed inde patet τὸ· *equus* a manu auctoris esse. Mox e codd. plurimis reduxi *nulla illi viae*, quum in edd. deficiat: *illi.*

15. Cetera relative sed non absolute perfecta sunt, sive secundum universam naturam quae rationalis est: ita et muta animalia neque beata esse, neque beata vita, sensu absoluto, frui possunt, quia bono carent.

16. *Mutum animal*] etenim ratione, ideoque bono orbatum est, et omnia sensu comprehendit etc.

fecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: praeterito, praesente, et futuro. Animalibus tantum quod brevissimum est in transcursu datum, praesens: praeteriti rara memoria est, nec unquam revocatur, nisi praesentium occursu. Non potest ergo 18
perfectae naturae bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent et fata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus et concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, 19
inquis, muta animalia perturbate et indispositе moventur? Dicerem illa perturbate et indispositе moveri, si natura illorum ordinem caperet: nunc moventur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando et non perturbatum potest: sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex 20
sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, 21
quaeris, et quid animo tuo profutura sit? Dico. et exercet illum, et acuit, et utique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem et quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum

18. *Aut si natura* (talis) *habet*] bonum, relative sumtum, de quo §. 11 monuerat.

21. *Sed illud — pono.*] Sic Ep. 73, 11 ait: Solebat Sextius dicere, Iovem plus non posse, quam bonum virum. — Inter duos bonos non est melior. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. cf. ibi notam.

num tuum oſtendo, ſi te a mutis animalibus ſeparo,
22 ſi cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis et exerces? pecudibus iſtas maiores feriſque natura conceſſit. Quid excolis formam? quum omnia feceris, a multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? quum illum vel effuderis more Parthorum, vel ut Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythae ſolent, ſparſeris: in quolibet equo denſior iactabitur iuba, horrebit in leonum cer-
23 vice formoſior. Quum te ad velocitatem paraveris, par lepuſculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te neceſſe eſt, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc eſt? animus ſcilicet emendatus ac purus, aemulator Dei, ſuper humana ſe extollens, nihil extra ſe ſui ponens. Rationale animal
24 es. quod ergo in te bonum eſt? perfecta ratio. Hanc tu ad ſummum finem evoca, in quantum poteſt plurimum creſcere. Tunc beatum eſſe te iudica, quum tibi ex te gaudium omne naſcetur. quum in his quae homines eripiunt, optant, cuſtodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, ſed quod velis. Brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum eſſe iam ſentias: Bonum tunc habebis tuum, quum intelliges infeliciſſimos eſſe felices.

22. *Germanorum nodo*] cf. ad III de Ira 26, 3: add. Herodian. IV, 7. Capitolini Verum c. 10. Tacit. Hiſt. 4, 61.

24. *Bonum — felices.*] Spectant haec ad Epicureos, quibus felicitatem ſummum bonum eſſe conſtat.

58324

ROTANOX
oczyszczanie
lipiec 2008